This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

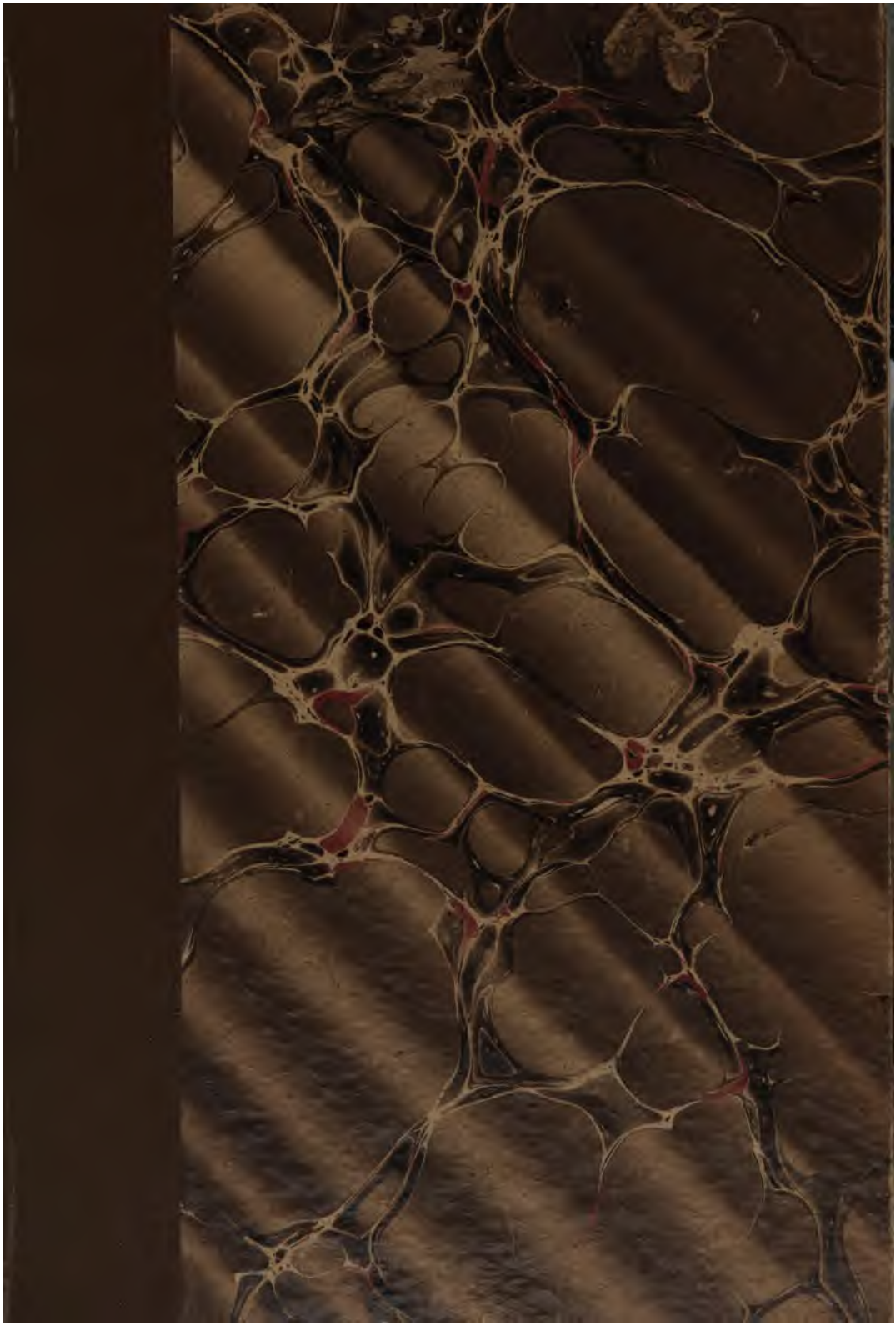

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

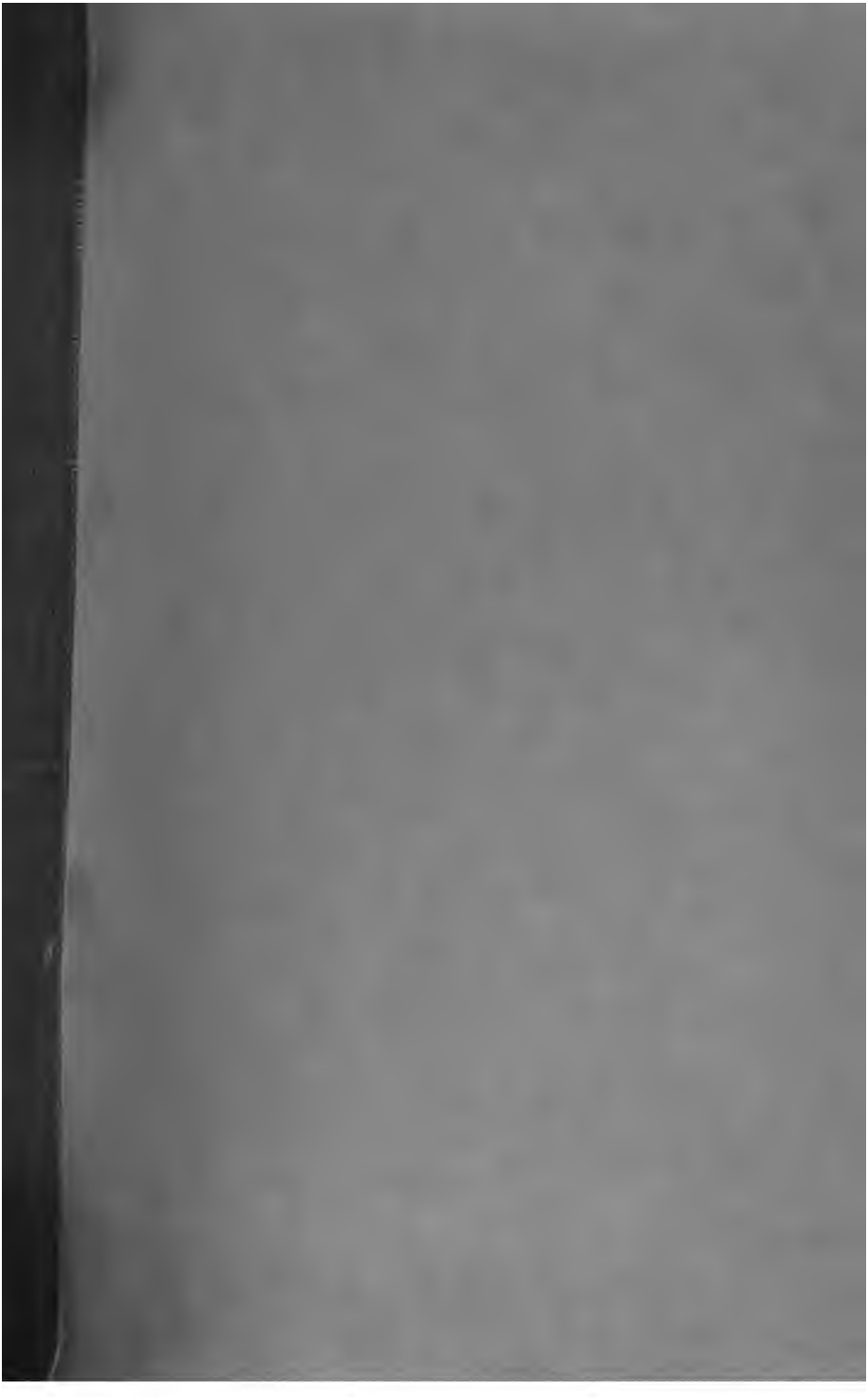

C822
V.38

Seminary Library
St. ... 1851
TACKS

CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM LATINORVM

VOL 38

C 822

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE

VINDOBONENSIS

VOL. XXXVIII

S. FILASTRII

DIVERSARVM HERESEON LIBER

EX RECENSIONE

FRIDERICI MARX

PRAGAE F. TEMPSKY. VINDOBONAE F. TEMPSKY. LIPSIAE G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVIII.

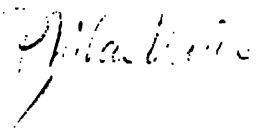

SANCTI

FILASTRII EPISCOPI BRIXIENSIS

DIVERSARVM HERESEON LIBER

RECENSVIT

FRIDERICVS MARX

PRAGAE F. TEMPSKY. VINDOBONAE F. TEMPSKY. LIPSIAE G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVIII.

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

MARIAE MARX

PROLEGOMENA

Filastrii uita et aetas

'*Filastrius quidam Brixensis episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse uidi, scripsit hinc librum nec illas hereses praetermittens quae in populo Iudaeo fuerunt ante domini aduentum easque XX et VIII commemorauit et post domini aduentum CXX et VIII.*'

Ita Augustinus scripsit in epistola ad Quoduultdeum multis annis post obitum et Epiphanii quem exscripsit in libro de haeresibus et huius scriptoris quem edidimus: quae epistola una cum sequenti, qua Quoduultdei responsum continetur, in codd et editt libro Augustini de haeresibus quasi prohoemium solet praeponi, exstant editae in editione Benedict. S. Mauri Paris. 1688 tomo II CCXXII. CCXXIII p. 817. 818 et in Francisci Oehleri Corporis haeresiologici tomo I Berolini 1856 p. 189.[1]) Incipit autem Augustini epistola his uerbis: *Acceptis litteris caritatis tuae ubi a me ardentissimo studio postulasti ut* de omnibus heresibus *quae post domini saluatoris aduentum aduersus eius doctrinam* pullulauerunt *aliquid* breuiter *scriberem . . . rescripsi* e. q. s. Quibus uerbis apparet comparatis illis quae de Filastrii operis compositione l. s. s. enarrat in eadem epistola, in manibus tum habuisse eum exemplar Filastrii cuius praefatio his uidelicet uerbis exordiatur: *De hereseon diuersa pestilentia, uariisque erroribus qui . . . ex quo*

[1]) Codicum lectiones, quibus opus erat ad ea quae et hic enarrantur et in editione adnotantur, benigne indicarunt A. Goldbacher F. Klein Augustini editores: codicem optimum Vindobonensem 16 saec. VIII aut IX quem secutus sum in orthographia etiam ipse contuli qui continet inde a folio 21 r Augustini opusculum de haeresibus praepositis illis epistulis duabus.

uenit dominus noster Iesus saluator in carne pullulauerint *dicere oportet numerumque earum* paulatim *exponere.* In illo igitur Augustinus quod modo perlegerat exemplari nomen auctoris legebatur *Filastrii* et recordabatur Augustinus et episcopi Brixiensis personae et nominis eius.

Neque in martyrologio illo quod Hieronymi nomine circumfertur ornatum edito a I. B. de Rossi L. Duchesne Acta Sanctorum Nouembris II Bruxellis 1894 Filastrii nomen inuenitur neque in reliquis uetustioribus Kalendariis (E. Egli Altchristliche Studien Zürich 1887 p. 103 Acta Sanctorum Iulii tom. IV Antuerpae 1725 p. 383 C) neque dum inter uiuos fuit scriptorem neque auctore mortuo librum de haeresibus eruditionis aut doctrinae gloria insignem fuisse et Augustini uerbis qui scripserit *Filastrius quidam* euincitur et Gennadii aliorum silentio. Viderat eum Augustinus Mediolani inter annos 383 et 388 (M. Ihm studia Ambros. Lips. 1889 p. 8, 8), cum anno 381 Filastrius episcopus interfuerit concilio Aquileiensi (Mansi conciliorum collect. tom. III Florent. 1759 p. 599 seqq.): successit quidem Filastrio episcopo Gaudentius episcopus Brixiae, utriusque tamen uita certo nondum definiri potuit annorum calculo nisi quod nemo poterit dubitare quin ineunte saeculo IV natus sit Filastrius, obierit inter annos 381 et 397 quo anno obiit Ambrosius. Neque multum eo promouetur et augetur uitae Filastrii scientia quod anno 344 Vrsacium episcopum Brixiensem traditum est interfuisse concilio Sardicensi (Mansi l. s. III p. 39. 42. 49) neque multa de Filastrii uita et rebus gestis in sermonibus suis tradit episcopus Gaudentius qui ei successit in urbe quae tunc et Brixia et Brixia et fortasse etiam Brictia nominabatur hodieque est Brescia: Bricsiam eam dixit auctor carminis acrostichi quo de infra agetur p. VIII x litteram qui uoluerit euitare. Atque Gaudentius in praefatione sermonum ad Beniuolum apud Paulum Galeardum Veterum Brixiae episcoporum . . . opuscula Brixiae 1738 p. 218 (Migne Patrol. Lat. XX p. 829) hunc appellat Beniuolum *imbutum admirabilibus doctrinis apostolici per omnia uiri patris nostri Filastrii*, in sermone de

Brixia urbs

ordinatione sua quem ante annum 397 habuit uiuo Ambrosio (l. s. p. 334 G p. 957 M) laudat *illam uenerandae memoriae patris mei Filastrii eruditissimam uocem quae per gratiam spiritus sancti large effluens hanc ecclesiam in fide trinitatis adorandae fundauit, in uera spe et caritate perfecta constituit, ad uirtutes erexit, in pace reliquit:* quae pietatis egregiae testimonia esse apparet et uera et genuina.[1]) Atque in sermone de Machabaeis cum scribat (p. 326. 327. 330 G p. 949. 952 M): *quique cognomentum Machabaeorum trahebant ex genere sicut hodie Aniciorum progenies uel si qua sunt huiusmodi nuncupationum uocabula,* memor sane horum fuit uerborum Filastrii cap. 24, 3: *Nam ut est genus aut Graccorum aut Aniciorum et aliorum, ita ex parentibus suis omnis illorum emerserit progenies, ex uno nomine impia generatio ut Bahalitae dicerentur:* doctrinam quoque Filastrii multis secutus est locis (conf Galeardus l. s. p. XVI) ueluti de saeculi consummatione similia docet p. 297. 299 G p. 916. 918 M atque Filastrius cap. 107, uerba tamen ipsa Filastrii aut sententias eius nusquam uidetur posuisse. Exstabat autem apud Brixienses sepulcrum Filastrii ad Sanctum Andream usque ad saeculi IX initium ediditque Galeardus l. s. p. 388 e cod Brixiano illo bybliothecae Quirinianae (A I 8) saec. XI uel XII qui continet et Gaudentii sermonem de uita et obitu Filastrii de quo infra agetur et fol. 153c—162a Ramperti sermonem de translatione Filastrii (Galeard. l. s. p. 387 seqq.) haec quae ante Ramperti sermonem scripta sunt: *In martyrologio nostrae Brixiensis ecclesiae ita scriptum inuenimus: XV Kl. Aug. Brixiae assumptio beatissimi pp. Filastrii. Iacet ad Sanctum Andream. Titulus autem sepulcri eius siti iuxta altare beatissimi Andreae apostoli in meridiana plaga erat:* FILASTRIVS BEATISSIMAE MEMORIAE HIC REQVIESCIT IN PACE. Non est quod de fide et antiquitate huius inscriptionis dubitemus: etiamsi non iam possit definiri num prima omnium

[1]) Nominat autem Gaudentius eum secundum codicum testimonia *Filastrius*, non *Philastrius:* quod A. Polaschek me nuper hac de re edocuit sciscitantem eidemque debentur quae de codd Brixiensibus hic enarrantur.

ista fuerit sepulcri Filastrii inscriptio: quem in sua urbe a grege suo hoc fuisse nominatum nomine omnia haec testimonia aperte testantur diemque illum obitus episcopi acerrimi parentalibus quotannis factis posteris recte traditum esse admodum est probabile. Idem dies iam memoratur in sermone Gaudentii qui fertur XXI (p. 374 G p. 1002 M), qui in eodem illo codice Brixiensi (p. 151[d]—153[c]) traditus est cui sermoni inscribitur *de uita et obitu beati Filastrii episcopi praedecessoris sui.* Quem sermonem nemo non studiosissime perscrutabitur Filastrii studiosus: at summopere spe deceptus librum mox abiciet. Quid? Neque de patria neque de aetate neque de parentibus neque de uita Filastrii quicquam resciit Gaudentius successor? Neque enim quicquam noui aut boni inesse apparet in hoc sermone, nisi quod XIV annos post obitum Filastrii habitum esse eum finxit auctor (p. 374 G 1002 M): ne id quidem uoluit indicare nihil sibi traditum esse et compertum de aetate patria uita Filastrii. Quae de uita eius memoriae tradit in sermone, ea omnia aliunde nota sunt: ueluti quod '*XV Kal. Aug. exuit hominem*' (p. 374 G p. 1002 M), quod '*sepulcrum eius est apud nos*' (p. 371 G p. 998 M), in loco denique uberrimo sermonis istius de uita Filastrii Augustini uerborum illorum quibus exorsi sumus frigidam et friuolam interpretationem inesse facile intellegitur: '*sed circuiens*', inquit (p. 372 G p. 999 M) '*uniuersum paene ambitum Romani orbis dominicum praedicauit uerbum, Pauli apostoli idoneus imitator existens. Sancto enim spiritu plenus non solum contra gentiles atque Iudaeos, uerum etiam contra* hereses omnes *et maxime contra furentem eo tempore Arrianam perfidiam tanto fidei uigore pugnauit, ut etiam uerberibus subderetur et in corpore suo stigmata domini nostri Iesu Christi portaret. Nam et in Mediolanensi urbe idoneus olim custos dominici gregis fuit, Arriano repugnans Auxentio prtusquam beatus eligeretur Ambrosius. Romae etiam non exiguo tempore moratus, multos et publica et priuata disputatione lucratus in fide est. Sed neque per uicos et castella* (Marc. VI 6) *diuersarum praeteriens regionum praedicare uerbum dei umquam*

Gaudentii sermo de uita et obitu Filastrii

destitit fidelis Christi discipulus. Post illos itaque circuitus animarum plurium salutares Brixia eum rudis quondam sed cupida doctrinae promeruit'. Etenim in uerbis *contra hereses omnes* Augustini uerba supra p. III posita agnoscuntur: quae de Filastrio Mediolani commorante narrantur, item ex Augustini loco illo petita esse apparet, de Auxentio Ariano refert edoctus eis quae de uita Ambrosii clericis sat nota erant, denique Arianae perfidiae Filastrium obstitisse e Gaudentii praefatione (p. 218 G p. 829. 830 M) intellexerat: Romae eum fuisse consentaneum uidebatur et uerberibus caesum esse et stigmata Christi in corpore suo Filastrium portasse libenter addidit quia martyribus et martyrologiis, quo tempore natus est sermo iste, Filastrii Brixiensis nomen aut additum modo fuit aut addi auctor uolebat. Adde denique quod sermo iste in reliquis codd Gaudentii non inuenitur, exstat in solo illo Brixiensi: nam alterum cod Brixiensem recentissimum non curo. Itaque iure suo L. E. Dupin Noua bibliotheca auct. ecclesiast. tom. III Colon. Agripp. 1693 p. 143: '*Gaudentio*', inquit, *B. Philastrii ipsius antecessoris uita . . . uolgo adscribitur: mihi quidem hoc non plane est persuasum* (conf tom. II Colon. Agripp. 1692 p. 428). Scriptus est sermo ille saeculo IX ineunte aut exeunte saeculo VIII Brixiae ab homine quodam qui Filastrii gloriae ut succurreret Gaudentii induerat personam: uersibus Sapphicis eum aemulatus est Brixiensis nescioquis poeta cuius carmen acrostichon in eodem cod inde a folio 162ª (p. 377 seqq. G p. 1003 seqq. M) seruatum est: qui apertius et sincerius quam sermonis auctor de Filastrio fatetur u. 21 seqq. 'Turribus quorum genitus hic fuit Nullus ex nobis meminit sapit nec.' Cuius rhythmi meminit saeculo IX Rampertus episcopus (p. 399 X G) his uerbis: '*Sed et rhythmicum hymnum quem ergo auctoritatis Gaudentium episcopum fecisse ferunt cantare de ipso sedule consueuerat. Gaudentium autem ipsum composuisse nuto, cum longe aliterque sensus primae lineae sit et ipse rhythmus elementa nominis compositoris sui per capita ut ita dixerim uersuum, si quis intendat, habeat.* Capita uersuum carminis acrostichi exhibent

uerba FILASTRIVS BRICSIENSIS PRAESVL: quare Rampertus Filastrii carmen esse l. s. iudicauit, alii Gaudentium praesuli suo has laudes cecinisse arbitrabantur quod omnes credere uoluit is qui rhythmum composuit quisquis fuit ille. Haec omnia nata esse apparet eo tempore quo martyrologia in honore esse coeperunt (Martyrol. Hieronym. l. s. s. p. III), eodem fere tempore quo Rampertus episcopus corpus Filastrii e uetusta ecclesia S. Andreae transtulit in matrem ecclesiam hiemalem Brixiensem anno 838 (Galeard. p. 388. 389). Qui quod refert (p. 399 G) quartum Pergamensem episcopum *in epitaphio tertii episcopi hoc est praedecessoris sui* meminisse *quod Ambrosius ipsum episcopum, Filastrius consecrauit diaconum* quo iure referat nos non iam possumus statuere. Summi tamen momenti esse uidetur quod in omnibus his saeculi VIII et IX monumentis neque in Pseudogaudentii sermone neque in carmine illo neque in Ramperti tractatibus ullus exstat locus quo aliquod exemplar libri Filastrii tunc Brixiae cognitum fuisse fiat manifestum: scilicet codex aliquis manuscriptus Filastrii neque hodie exstat Brixiae neque Galeardi tempore exstabat neque Ramperti tempore id est saeculo IX. Itaque perpauca sunt quae de uita Filastrii hodie possumus ediscere ex Augustini epistola illa actis Concilii Aquileiensis habiti a. 381 Gaudentii sermone illo de ordinatione sua habito Ambrosio etiamtunc uiuo: unde constat Filastrium obiisse ante annum 397 quo anno obiit Ambrosius (Ihm stud. Ambros. p. 8, 8). Quae recentioris aeui uitarum scriptores de Filastrii uita et patria commenti sunt exstant edita in Actis Sanctorum Iulii tom. IV Antuerpae 1725 p. 383 E.

mine
ii et
ia

Ne de nomine quidem scriptoris hodie constat nec constabat inter eius aequales. Augustinus in ea quam in exordio huius disputationis proposui epistula eum nominat *Filastrius:* quod nomen Brixiae uerum nomen episcopi habitum esse euincunt Gaudentii testimonia quae supra exhibuimus et Brixiensis ecclesiae uetus memoria. Accedit quod idem nomen exstat in titulo inscripto in Syringibus Aegypti CIG III 4817 Φιλάστριος

φιλόσοφος τὸ β θεασάμενος: refert praeterea Nicolaus Comnenus Papadopoli Praenotiones mystagogicae Patauii 1697 p. 143 col. 2 a Philastrio monacho Studite eruditum esse Constantinum Harmenopulum: quem locum doctissimus Fabricius attulit in praefatione Philastrii editionis ad. lectorem p. 5. Unde nos hac forma nominis in hac editione usi sumus. At permirum est Augustinum cum librum suum de haeresibus componeret quasi oblitum epistolae illius nomen episcopi Brixiensis ita commutasse ut ubique eum non *Filastrium* sed *Filastrum* nominaret audiretque ille nominatiuo casu positus *Filaster*: quem secuti sunt in hac re Praedestinatus qui dicitur (conf infra p. XVII) et Gregorius Magnus (conf infra p. XVIII) librarii duorum codicum Filastrii qui exstant (conf infra p. XV. XVI) nec est quod in tanto consensu testimoniorum de errato cogites aut Augustini aut librariorum. Atque de Augustini testimoniis infra agetur p. XIII seqq.: qui non temere mutasse nomen scriptoris est existimandus, sed cum in epistola illa eum ut hominem ignobilem appellet *Filastrius quidam*, in libro de haeresibus cap. 41 l. i. s. p. XIV loquitur de prolixissimo libro quem Filaster episcopus Brixanus condiderit non addito uocabulo *quidam*. Monumentum aliquod opinor maioris et grauioris auctoritatis qualia sunt gesta concilii Aquileiensis anno 381 habiti inspexerat Augustinus quo commotus illud quod in codice suo traditum erat nomen *Filastrius* abiecit, adsumpsit nouum istud *Filaster*. Nam sicuti Augustinus suam mutauit sententiam ita et multos qui haec perlegent sententiam de nomine episcopi Brixiensis ex eis quae adhuc protuli monumentis coactam commutaturos suspicor cum audierint in actis concilii illius audire eum non *Filastrius* sed *Filaster*. Quae acta insunt in celeberrimo et uetustissimo illo cod Parisino 8907 saec. VII (Zangemeister-Wattenbach exempla codd Latin. tab. XXII) quo de egerunt G. Waitz Über das Leben und die Lehre des Ulfila Hannover 1840 W. Bessel Über das Leben des Ulfilas e. q. s. Göttingen 1860, seorsim autem ferebantur antiquitus in libris manuscriptis, non continentur in codicibus reliquorum actorum teste Mansio Conciliorum

noua collect. tom. III Florent. 1759 p. 601 adn. 2: conf G. Rauschen Jahrbücher der christlichen Kirche unter dem Kaiser Theodosius Freiburg i. B. 1897 p. 104 seqq. Memoratur *Filaster episcopus Brictianus* in his actis p. 612. 613 edit. Mansii codice Parisino hanc scripturam testante: qui p. 601 a M habet *Filastro*, et in catalogo episcoporum p. 599 l M *Felaster*.[1]) Atque de hac discrepantia nominis secure tunc licebit iudicare cum acta huius concilii quo tempore edita sint constabit: nunc non ausim his actis fidem derogare ne in Filastrii quidem nomine (conf Mansi l. s. p. 601 adnot. 2). Nam cum actis concilii illius Filastrii nomen inprimis inclaruisse consentaneum sit, his actis uel similibus eorum Augustinum arbitror commotum fuisse ut hac potius forma nominis uteretur in libro de haeresibus qua scilicet scriptor ipse usus sit in tabulis publicis summae auctoritatis. Neque tamen habeo equidem apte quomodo nominum diuersitatem explicem: quare praetulerim *Filastrii* nomen in editione, ex eis intellegitur quae supra de origine eorum, quae Augustinus in epistola ad Quoduultdeum posuit, disserui. Etenim cum inueniantur et ὁμογάστωρ et ὁμογάστριος, Εὐπάτωρ et Εὐπατέριος Εὐπάτριος colligas eum primum nomine barbaro praeditum fuisse quod nomen postea Graece uertit nec utrum Φιλάστηρ — quod uocabulum eadem ratione compositum est quo φιλέλλην alia — an Φιλάστριος rectius nominetur ipse uidetur multum curasse aut laborasse. Codicum eorum qui *Filastri* librum continent cum hunc quem modo posui genetiuum exhibeant nulla fides est: ego tamen cum uoluerim f littera eius nomen incipere et acta illa concilii et Filastrii utrumque et codd Gaudentii et codicem Augustini optimum Vindobonensem 16 secutus sum: qui codex cum in utraque epistola *Filastrius*, in opusculo de haeresibus praebeat *Filaster*, sua auctoritate hanc confirmat scripturam ideo, quia nonnumquam in eodem fere uersu *Epiphanii* nomen litteris ph scriptum

[1]) In reliquis codd quorum lectiones Carolus Schenkl commodauit benigne nulla discrepantia exstat nisi quod *briccianus* habet Montepessulanus 310 saec. IX *bricianus* Parisinus 1758 saec. XII.

exhibet eamque quam secutus sum scripturam commendat Filastrii ipsius qua utitur orthographia in uocabulis qualia sunt *apocryfa filosofus Frigia* alia.

Neque ubi natus sit Filastrius, traditum esse uidimus in ueterum scriptis. Si diuinari licebit coniecturamque periclitari de patria eius, ego libentissime crediderim eum Alexandrinum uel Aegyptium fuisse hac de causa, quod haec terra mathematicorum, quorum doctrinam respicere uidetur nomen Filastrii, fuit patria (conf Preller mytholog. Rom. (1883) II p. 420), quod Philastrium illum qui nomen suum inscripsit in sepulcris Thebanis ea de causa in illa terra uixisse probabile est, quia bis potuit loca illa uisere, deinde quia longe plurimos eorum qui nomina sua aut illic aut in Memnonis statua adscripserunt in ipsa terra Aegypti uixisse inscriptiones ipsae testantur, denique quia titulum suum *philosophi* quem addidit inprimis in patria honoratum fuisse consentaneum est sicuti CIG III 4785 scripserunt Αὔλιος Διονύσιος καὶ Λάμπων φιλόσοφος εἴδομεν, add. 4742 b Ἀπίων Πλειστονίκου ἤκουσα τρίς, 4748 nomen inuenitur Ἀρείου Ὁμηρικοῦ ποιητοῦ ἐκ Μουσείου ἀκούσαντος. Quae coniectura inde potissimum poterit commendari quod nomen Filastrii est omnino rarissimum. De Graecis autem episcopus passim ita loquitur ut eum Graecum non fuisse facile agnoscas (conf cap. 121, 8): Romanum aut Latinum aut Italum eum natum non esse inde colligas quod etiam de his nationibus loquitur ut de gentibus a semet ipso alienis cap. 121, 7. 111, 5.

Liber quo anno editus sit

Atque librum Filastrii post annum 365 scriptum esse manifestum est capite eius 106 quo eos irridet qui consummationem saeculi hoc anno fieri arbitrati sint: tacet de translatione V. T. ab Hieronymo perfecta anno 391 (Rauschen l. s. p. 350) cum cap. 142 seqq. Septuaginta solos sequendos esse, reliquas omnes haereticorum esse translationes exponat uberrime. Recte denique I. A. Fabricius in adnotatione ad cap. 83 ubi de Donatistis agitur his uerbis: *qui et Parmeniani nunc appellantur a Parmeniano quodam qui eorum nuper successit erroribus atque falsitati* statuit haec

scripta esse Parmeniano etiamtunc uiuo quem statuendum est obiisse anno fere 392. Etenim hoc anno Parmeniano Primianum apparet successisse (Augustin. contra epist. Parmen. III cap. 3, 18 contra litter. Petil. I cap. 12. 13) cum Primianum successorem damnatum esse constet concilio Carthaginiensi facto anno 393 (Mansi concil. collect. tom. III (Florent. 1759) p. 843 G. Rauschen Jahrbücher der christl. Kirche unter Theodosius Freiburg 1897 p. 388. 398). Scripsit autem Filastrius librum suum non ad gregem suum Brixiensem sed omni populo Romano, urbi uidelicet et orbi. Nec desunt in libro eius de haeresibus urbanitatis uel rerum urbanarum uestigia ueluti uocabulo *urbs* tantummodo Romam appellat aeternam. cum *ciuitates* aut *uillae* dicantur Hierusalem Alexandria Ephesus Pepuza, tum Donatianos in catalogo suo scriptor uoluit appellari *Montenses* (cap. 83), quo nomine *isti heretici in urbe Roma uocantur* teste Augustino de haeres. 69, commemorat denique cap. 24, 3 *genus aut Graccorum aut Aniciorum*, quod non commemorasset, si istorum generum qui erant Anicius Auchenius Bassus, *restitutor generis Aniciorum* qui appellatur CIL XIV 2917, praefectus urbis anno 382, et Furius Maecius Gracchus praefectus urbis anno 376. 377 Christiani non fuissent: qua de re certis testimoniis constat (conf Seeck Symmachi p. XCIII Paulyi et Wissowae encyclop. s. u. Anicius 30 Symmachi p. CXXX): nempe easdem gentes nobiles nominat Prudentius contra Symmach. I 558 seqq.:

non Paulinorum non Bassorum dubitauit
prompta fides dare se Christo stirpemque superbam
gentis patriciae uenturo attollere saeclo:
iam quid plebicolas percurram carmine Gracchos
iure potestatis fultos et in arce senatus
praecipuos simulacra deum iussisse reuelli . . .

Quo tempore librum suum scripserit Filastrius, iam ex his quos modo posui annorum numeris licet quodammodo diuinari, cum ante annum 379 Anicius ille honore magistratus non inclaruerit, anno 382 praefectus urbis fuerit: quare ad annum fere 383 delegamur uel annos hunc annum proxime

sequentes. Scilicet scripsisse uidetur Filastrius primus inter Latinos librum suum contra haereticos eo tempore quo Theodosius imperator constitutionibus suis haereticorum contumaciam et turbas refregit inde ab anno 381 (Cod. Theodos. XVI 5, 6 seqq.) et quod imperator legibus, idem efficere primus omnium conatus est litteris Latinis episcopus. Qui cum opusculum suum incipiat uerbis *De hereseon diuersa pestilentia uariisque erroribus* modo legisse uidetur nimirum imperatoris edictum datum VIII Kal. Aug. 383 (Cod. Theodos. XVI 5, 11) quod incipit uerbis: *Omnes omnino quoscumque diuersarum haeresum error exagitat* e. q. s. Quare nos anno p. Chr. 383 uel 384 librum esse editum suspicamur: ad eundem annum aliis rationibus adductus deuenit Th. Zahn histor. canonis T. N. I (1890) p. 234. Scripsit autem Filastrius librum suum ut defensor catholicae fidei triumphantis et episcopus ecclesiae uictricis gaudio exultans: quod gaudium neque in praefatione operis celatur et cap. 153 conspicuum fit ubi de trinitatis unitate edoceens haereticos inprimis Arianos cum acerrime insectatur (§ 5): *Unde*, inquit, *et in hac coniunctione sanctae adorandaeque trinitatis gaudemus . . . in quo et ecclesia catholica exultat hoc praedicans cottidie atque edocens eandemque hanc omnem impietatem paganam et iniquitatem Iudaicam destruens cottidie omni exultat in gaudio* (conf § 3). De aliis locis huius libri, quibus tempora indicantur certa, postea agetur ubi librum Filastrii saeculo V retractatum esse demonstrabimus (p. XV).

De libro Filastrii quo Augustinus usus est

Locupletissimus non solum huius scriptoris sed etiam libri eius de haeresibus testis est Augustinus, qui post libros de ciuitate dei editos (de haeres. 43) librum suum de haeresibus composuit anno fere 428. In quo componendo usus est Epiphanii et Filastrii opere capp. 1—57, Filastrium deinde solum excerpsit capp. 58—80, tum scriptoris adhibuit anonymi cuiusdam librum de haeresibus capp. 81. 82, denique Eusebii historiam cap. 83. Quae Filastrius posuit inde a cap. 128, non iam curauit ille neque in singulis uerbis auctoris sui adferendis id spectasse uidetur, ut ea quam accuratissime poneret transscripta: locos omnes in editione nostra

testimoniorum numero adscripsimus. Quorum locorum qui maximi est ponderis non recte uidetur esse traditus: legitur enim cap. 41: *Filaster* (ita codd Vindobonensis et Bambergensis) *autem Brixanus* (ita Bambergensis: *brixanios* Carnutensis: *brixianus* Vindobonensis) *episcopus in prolixissimo libro quem de heresibus condidit et CXXVIII hereses arbitratus est computandas Sabellianos continuo post Noëtianos ponens: 'Sabellius, inquit, discipulus eius, qui similitudinem sui doctoris itidem secutus est: unde et Sabelliani postea sunt appellati, qui et Patripassiani et Praxiani a Praxea et Hermogene: qui fuerunt in Africa, qui et ista sentientes abiecti sunt ab ecclesia catholica.* Quibus in uerbis non tantopere miror quod multa omisit quae scripsit Filastrius cap. 54, quam quod pronomen *qui* quod recte deest in codd Filastrii posuit ante *similitudinem.* Adde quod quae de opere Filastrii ipsius rettulit, ea recte ita tradita esse minime potest credi. Sicuti enim illo loco epistolae ad Quoduultdeum (conf supra p. III) scripsit de totius operis duabus partibus, ita et hoc loco scriptum fuisse suspicabimur cum uerba *in prolixissimo libro quem de heresibus condidit et CXXVIII hereses arbitratus est computandas* ita sint contra grammaticae regulam repugnantia et inconcinna, ut aegre possint tolerari. Opus Augustinus de haeresibus cum imperfectum et inchoatum reliquerit, aut editores eius primi aut librarii hoc loco uidentur nonnulla aut omisisse aut parum accurate edidisse. Nam ita scribi quin uoluerit Augustinus equidem nullus dubito: *Filaster autem Brixanus episcopus in prolixissimo libro quem de heresibus condidit* ⟨*in quo et ante domini passionem quae fuerunt XX et VIII enumerauit et post domini saluatoris passionem quae emerserint studiosissime conquisiuit*⟩ *et CXXVIII hereses arbitratus est computandas* e. q. s. Sed siue haec quae modo proposuimus supplementa probabis siue improbabis id certe ex duobus illis Augustini testimoniis licebit efficere numeros capitulorum Filastrii quos et in hoc et in capite 45 libri sui commemorat Augustinus eodem ordine in codice Filastrii quo usus est fuisse adpositos quo factum est in codice Filastrii

Vindobonensi *B*. In quo sicuti in nostra hac editione inde a capite 29 redintegratur numerorum series ita ut caput istud sit primum partis operis alterius.

De editione libri facta anno 430

Attamen is liber qualem nos hodie legimus cum nomine Filastrii editum iterum editus est nomine auctoris omisso eo anno quo Augustinus est mortuus 430. Cuius rei testimonia exstant duo. Filast. cap. 106 haec leguntur: *Alia est heresis de anno adnuntiato ambigens, quod ait propheta Esaias: Adnuntiare annum dei acceptabilem et diem retributionis. Putant ergo quidam quod ex quo uenit dominus usque ad consummationem saeculi non plus non minus fieri annorum numerum nisi trecentorum sexaginta quinque usque ad Christi domini iterum de caelo diuinam praesentiam. Quod contrarium inuenitur si ita quis senserit. Nam quadringentos iam et plus annos transisse cognoscimus* ⟨*et*⟩ *ex quo uenit dominus fuisse completos.* Quo in loco quin *quadringentos* recte traditum sit in *B* non potest dubitari neque diuersitatem quandam debemus agnoscere in scriptura codicis *A* cuius librarius neglegenter ut adsolet posuit *quadragintos*. Neque eos audiendos esse duco qui inde a I. A. Fabricio numerum in archetypo corruptum fuisse statuerint. Nam permulti numeri in Filastrii libro sunt traditi quorum ne unum quidem non recte transscriptum esse in nostris codd poterit probari. Accedit quod in cap. 112, 2 legimus: *et inde a domino usque nunc anni quadringenti triginta plus minus* neque opinor quisquam arbitrabitur duos locos istos quorum uterque ad tempus editoris spectat miro quodam casu fuisse librarii neglegentia deprauatos sed de industria et consilio apparet eos ab editore fuisse mutatos quo magis librum legentium usui accommodaret. Neque tamen is editor sub nomine Filastrii hunc librum ita edere potuisse putandus est neque id reapse fecit. Nam codicis A titulus INCIPIT LIBER FILASTRI — EPISCOPI DE HERESIBVS hac de causa paruae et auctoritatis, quod caret is codex principio (capp. 1—28) neque consentit titulus cum eo quem cod B exhibet. Codex B autem huius libri peculiarem titulum non habet sed in fol. 1 r indicem totius

De titulo operis

praemittit codicis, hoc modo: IN HOC CORPORE CONTINENTVR — ID EST FILASTRI EPISCOPI BRIXANAE CIVITATIS — DE OMNIBVS HERESIBVS SANCTI AMBROSII DE — IOSEPH EIVSDEM DE BENEDICTIONIB: PATRIARCHARVM. Vnde apparet titulum *hunc de omnibus heresibus* ex Augustini quodam libro, id est ex epistolae illius ad Quoduultdeum principio: *postulasti ut* de omnibus heresibus . . . *scriberem* (Oehler Corp. haeresiol. I p. 189), illum ex libri de haeresibus ipsius cap. 41: *Filaster autem Brixanus episcopus in prolixissimo libro quem* de heresibus *condidit* a librariis huic libro additum esse. Praeterea ex uerbis indicis codicis B supra adlatis: *In hoc corpore continentur id est Filastri episcopi Brixanae ciuitatis de omnibus heresibus* uerba *id est* alia ratione non poterunt explicari nisi id quod ea sequitur nomen statuemus fuisse explicationem nominis alicuius antecedentis quod librarius perperam omisit. Atque in cod Augustini Vindobonensi cum illo loco epistolae ad Quoduultdeum (uide supra p. III), supra *filastrius* nomen scripta sit *er* uaria lectio, hinc suspicor in archetypo cod B scriptum fuisse *Filastrii* superscriptis uerbis *id est Filastri e. B. c.* quam glossam ut solet fieri solam descripsit librarius cod B, omissa uetere lectione genuina quae fuerit necesse est *Filastrii*. Itaque qui archetypum recensionis cod B seruatae constituit, in titulo operis constituendo nisus est loco epistulae Augustini: quare auctorem nominarat *Filastrium*, librum *de omnibus heresibus*, et XXVIII haereses ante domini passionem quae fuerint seruauit: at codicem A qui titulo ornauit, loco illo corrupto libri de haeresibus usus *Filastrum* auctorem, librum appellat *de heresibus* et omittit XXVIII illas haereses quia in libro de haeresibus Augustini l. s. non agnoscuntur. Ex hac diuersa titulorum forma ex Augustini scriptis petita statuere licet caruisse quondam librum Filastrii cuius nomen saeculo V minime clarum fuerit auctoris nomine sicuti Augustinus de haeres. 81 hoc tradit: *apud quendam tamen cuius nomen in eodem eius opusculo non inueni, in hereticis Luciferianos positos legi per haec uerba* e. q. s. feruntur que in codd anonymi

istiusmodi libelli complures ueluti Praedestinati qui dicitur (Oehler Corp. haeresiol. I p. 233 *seqq.*) et Tertulliani haereseon catalogi (Oehler l. s. p. 271 *seqq.*). Quam ratiocinationem confirmat cod A subscriptio fol. 69 u quae legitur: EXPLICIT DIVERSARVM HERESEORVM LIBER. quae subscriptio cum aliis de causis tum ideo magni erit facienda, quod proprie pertinet ad hunc librum nec coniuncta est cum titulo eius quod insequebatur operis sicuti factum est in cod B. Quo in libro haec exstat subscriptio fol. 81 u: EXPLT FILASTRI EPI — BRIXIANI DE OMNIBVS — HERESIBVS — INCIPT BEATI — AMBROSII — EPI MEDIOLA — NENSIS DE IOSEPH — quae non pluris aestimanda certe est quam eiusdem libri index de quo supra rettulimus: discrepat denique ista subscriptio in forma *Brixiae* oppidi, quod in indice illo dicitur *Brixa.*

Itaque anno 430 quo anno Romae concilio conuocato a Caelestino papa Nestorii haeresis noua damnata est, iterum editus est Filastrii liber nomine scriptoris subtracto cum eo titulo quem nobis codicis A subscriptio seruauit DIVERSARVM HERESEON LIBER: quem titulum in exitu libri positum egregie uides concinere cum libri exordio hoc: *De hereseon diuersa pestilentia uariisque erroribus* e. q. s. Paucis annis post editum librum Praedestinatus qui dicitur suum conscripsit haereseon catalogum quem uidemus Augustini librum de haeresibus pro Filastrii opere uenditare lectoribus: nam is ut erat impostor fraudulentus ter Augustini uerba adtulit tamquam sint Filastrii (l. s. s. capp. 52. 57. 72 p. 253. 254. 260 *edit. Oehleri*). Quem librum primus edidit I. Sirmondus Parisiis 1643, iterum ibidem editus est 1645 adiecta Auraei censura qui de libri indole recte iudicauit (conf censurae p. 25 seqq.): quare non curo indicem libro praepositum his uerbis: *incipit epitoma ecdiceseos Ygini contra heresiarches et categoriarum Epiphanii contra sectas et expositionum Filastri qui hos transferens in Latinum sermonem de Greco cum Arriani damnarentur edidit* (Oehler corp. haeres. I p. 233 Reifferscheid Biblioth. P. Lat. Ital. II p. 423 P. L.

Laude Catalogue des manuscrits de la bibliothèque publique de Bruges Bruges 1859 no. 158 p. 145). Neque tamen difficile erat homini perspicaci et Augustini et Filastrii opusculum discernere et suo reddere auctori. Quod iam Magnus Gregorius papa fecit qui anno 596 haec scripsit: (ed. P. Ewald L. Hartmann M. G. H. epistol. tom. I Berol. 1891 p. 448, 20) . . . '*Eudoxium quendam uos damnasse repperimus cuius nomen in Latina lingua neque in synodis neque in libris beatae memoriae episcoporum Epifanii Augustini et Filastri quos contra hereticos praecipue disputasse nouimus positum repperimus.*' Idem libri Filastrii, quem *de heresibus* appellat catalogi Augustini auctoritate fretus, exscripsit cap. 125 (l. s. s. p. 458, 29) anno 597, quem locum adnotauimus in editione: consentit cum nostris libris nisi quod hi caput incipiunt uerbis *Alii sunt heretici*, ille *Alii* omisit. In archetypo igitur codd nostrorum siue Gregorii auctoritate fretus siue Augustini libro usus facile quiuis uel mediocriter doctus librarius librum anonymum suo poterat patri uindicare. Itaque cum anno 428 Augustinus librum Filastrii praesto haberet in Africa, anno 430 in Italia ni fallor idem liber omisso nomine auctoris iterum editus est: retractatus num fuerit etiam aliis praeter duos illos quos demonstraui locis, non iam potuit indagari. Anno denique 597 Gregorius Magnus pontifex maximus Romae eodem usus est libro nomine denuo auctoris sui ornato. Et codicis alicuius Romani notitia etiamnunc ad nos peruenit.

De codicibus manu scriptis

Fragmentum Cheltenhamense C

1) Paulus Galeardus in libro *Veterum Brixiae episcoporum S. Philastrii et S. Gaudentii opera nec non B. Ramperti et Ven. Adelmanni opuscula . . . prodeunt iussu . . . Angeli Mariae . . . Cardinalis Quirini . . . Brixiae 1738* p. 182, 1 ad cap. 148, 7. 8 haec adnotauit (Oehler l. s. s. p. 166, 1 v): Cum capax Legis diuinae, coelestisque esset, et suo studio) In Corbejen. MS. non habetur copula *et* . . . deinde pro *Dei mysterio* legitur *Christi mysterio* quod melius . . . insigne profecto est σφάλμα quod exhibent editiones, ubi *praecepta quippe et circumcisionis conueniens ratio*, Corbeien. autem recte

praeputii quippe et circumcisionis conueniens ratio e. q. s. *Hanc porro utramque lectionem commendat etiam membrana nõngentorum annorum assuta Codici Bibliothecae S. Crucis in Ierusalem Romae signato n. 279. cuius notitiam litteris ad Emum Cardinalem Quirinum datis sub die 21. Septembris 1737. humaniter nobiscum communicauit Vir eruditissimus Iosephus Blanchinus* e. q. s. Hunc codicem ut agnoscere nunc possim Henrici Schenkl effecit iter Britanicum de quo rettulit in Bibliotheca patrum Latinorum Britanica I, 2 Die Phillips'sche Bibliothek in Cheltenham Wien 1892 p. 115. Est nunc codex Cheltenhamensis 12263, litteris Langobardicis saeculo VIII ut recte statuit Galeardus scriptus, longus 0,35 m, latus 0,24 m teste Pio Knoell qui codicem descripsit in Eugippii editione Vindob. 1885 p. XVIIII seqq. 'Inscriptio in fronte libri posita originem indicat; *Ex Abb. s. Stephani de Noua Fossa.* Liber est foliorum 369, paginis bipertitis, ita ut constet paginis 738: continet p. 1—736 Eugippii excerpta ex Augustino: p. 736 col. 2 legitur: *hic loquitur de melchisedec*, sequitur Filastrii cap. 148 totum quo repletur p. 737 col. 1 et 2 fere tota, ultima est narratio de inuentione crucis. Neque dubium est quin sit fragmentum istud idem atque membrana illa assuta codici de qua rettulit Galeardus quae continebat Filastrii caput 148. Codicem ipse ego non tetigi: delineationem totius fragmenti satis ut uidetur accurate factam transmisit T. Fitzroy-Jenwick bybliothecae dominus mense Maio 1897. Scriptum esse fragmentum non ab eodem librario quo Eugippii opus auctor est Henricus Schenkl. Versus habet columna uel pagina 33 breuissimos, sunt enim litterarum fere 25. Easdem lectiones fragmentum Britanicum praebere quas Galeardus l. s. memorat non est quod moneam neque tamen meliora praebet quam duo reliqui codices, sed hic illic deteriora. In uerborum autem collocatione criticum sequi debere cod A iam primo istius perlecto capitis uersu quod in fragmento C seruatum est solum apparet: quo loco cum *A* habeat et *C*: *heretici legentes*, *B* et *Sichardus: legentes heretici*, § 3 *A* recte habeat: *ac capacem*, *C: ad capacem*, B: *ac pacem*, *Sichardus*: *ad pa-*

nem, ad cod *A* familiam cod *C* pertinere manifestum est. Maioris momenti est quod fata huius codicis hoc Galeardi testimonio allato accurate poterunt iam enarrari. Nam Cistercienses monachos monasterii de Noua Fossa quod situm est prope Tarracinam tradidisse apparet codicem Cisterciensibus monasterii basilicae Sessorianae Sanctae Crucis in Hierusalem qui eum magni fecisse uidentur propter narrationem de inuentione crucis quae teste Henrico Schenkl l. s. s. in ultimo folio exstat conscripta: inde in illam codex cuius nunc est delatus est bybliothecam Britanicam. Quodsi Pius Knoell l. s. s. recte statuit codicem descriptum esse e codice Vaticano saec. VII nos non dubitabimus quin Filastrii caput descriptum sit ex codice aliquo Romano siue eodem siue illius simili quem exeunte saec. VI usurpauit Gregorius Magnus. Columnarum trium duo confinia notauimus tribus hastis hoc modo: |||, codicem qui solum caput 148 seruauit littera *C*.

Neque enim permulta exemplaria libri Filastrii post annum 500 etiamtunc exarata esse credibile est. Detraxit opinor auctoritati scriptoris, qui multa doceret dissonantia ab ecclesiae doctrina et quem caute legendum esse multis locis adnotarunt interpretes huius aeui, inprimis quod cap. 107 consummationem saeculi fieri illo anno docuerat Hippolytum secutus, deinde quod Augustini aliorum indices multo aderant utiliores nec commendabat eum Augustini iudicium in epistola ad Quoduultdeum illa prolatum, qui Epiphanium multo doctius Filastrio de ea re disseruisse bis testatus sit (Oehler Corp. haeresiol. I p. 189). Neque etiamnunc Filastrii multa exstant exemplaria neque unum exstat exemplar, quod integrum contineat scriptorem. Sed casu euenit felicissimo ut ex eis quae exstant exemplaribus totum reconcinnare possimus scriptorem, editionem illam dico quam anno 430 factam esse supra statuimus.

Codex Corbeiensis A

2) Atque saec. IX exstabat in Gallia codex Filastrii peruetustus aut integer aut in capite mutilus detractis capp. 1—28 quae continent haereses XXVIII quae fuere ante Christi passionem. Eum codicem satis neglegenter descripsit monachus quidam cuius apographon factum saec. IX postea con-

seruatum est in Corbeiae antiquae incluto monasterio S. Petri in Gallia sito. Catalogus librorum huius monasterii saec. XII conscriptus apud G. Beckerum Catalogi bibliothecarum antiqui Bonnae 1885 n. 79 p. 188, 147 indicat huius codicis partem primam hoc titulo *Filoaster de heresibus*, rectius catalogus plenior anno fere 1200 scriptus l. s. n. 136 p. 283, 240 totum codicem his uerbis: *Filaster de heresibus. Tertullianus de cibis Iudaicis. epistola Barnabe. epistola Iacobi.* Hic codex e monasterio Corbeiensi delatus est in bybliothecam S. Germani a pratis Parisios: qua de re auctor est Galeardus l. s. s. p. XXVII qui eum numero 625 refert fuisse signatum. Postea inter tumultus et incendia exeunte saec. XVIII Parisiis quae facta sunt cum aliis monasterii Sangermanensis thesauris in bybliothecam Petri Dubrowsky est conlatus cuius bybliotheca postea pars facta est bybliothecae imperatoriae Petropolitanae; conf quae de fatis istorum codicum enarrarunt E. de Muralt Bulletin de la classe historico-philologique de l'academie de St. Pétersbourg V 1848 p. 3 R. Gillert Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde V 1880 p. 243 seqq. L. Delisle le cabinet des manuscrits tom. II p. 52. Ex hoc codice epistolae Barnabae uersio Latina primum innotuit editione Hugonis Menardi Parisina a. 1645: conf Barnabae epistola ed. A. Hilgenfeld Lipsiae 1877 p. VII. VIII. Hodie exstat in duas partes diuisus in imperatoris bybliotheca Petropolitana. Priorem partem id est Filastrii librum de heresibus continet huius bybliothecae codex auct. Lat. I Q. v. 38 longus m. 0,235, latus 0,19 foliorum 1—69. Pars posterior foliorum 70—93 inclusa est in eiusdem bybliothecae cod auct. Lat. I Q. v. 39 qui est eiusdem formae et tria illa ordine posteriora continet scripta: quem descripserunt epistulae Barnabae editores ueluti Hilgenfeld l. s. p. XIII. XIV. Vetus igitur codex Corbeiensis litteris Karolingiis saec. IX scriptus ab uno librario erat foliorum 93, quaterniones inde a principio codicis usque ad fol. 48 u. numerantur deinceps sex in uniuscuiusque exitu litteris appositis A—F, sequitur ternio unus fol. 49 r—54 u eodem loco littera G signatus, deinde secuntur

quaterniones quattuor H—L fol. 55—86 u: restat quaternio unus mancus septem foliorum 87—93. Fol. 1—69 u igitur continent Filastrium, fol. 70—77 quibus nouus codex hodie incipit Tertulliani qui falso dicitur librum de cibis Iudaicis, fol. 77—89 epistolam Barnabae, fol. 89—93 epistolam Iacobi. Fol. 93 u. scriptum est: *Amen dico uobis si quid petieritis patrem in nomine meo dabit uobis.* Tegumenti codicis Filastrii pars interior uariis adnotationibus conscribillata est: in media eius pagina quae est exaduersus fol. 1 r exstat hic index codicis manu recentissima scriptus: *Hic continentur: Tractatus Filastri Episcopi — de haeresibus — Tertulliani de cibis Iudaicis uel — potius alienis Episcopi — Epistola sub nomine Barnabae Apostoli — Epistola canonica beati Iacobi — non conformis editioni uulgatae*, infra sequitur iterum idem index manu saec. XII ut uidetur scriptus: *filaster eps de heresibus — Tertullianus de cibis Iudaicis — epla barnabe apli — epla canonica Iacobi secundum alteram translationem.* In fol. 1 r margine superiore legitur manu recentissima scriptum *Corbeiensis Monasterii*, conspicitur infra haec uerba rasura numeri alicuius ni fallor, in margine inferiore numerus *625*, quo numero anno 1733 codicem notatum fuisse in monasterio S. Germani refert Galeardus l. s. p. XXVII, ad dexteram appositum est signum *N 717*, quod signum in catalogo eiusdem bybliothecae anno fere 1740 composito huic codici adscriptum fuisse constat (Hilgenfeld l. s. s. p. XIII). Infra numerum 625 legitur *Ex museo Petri Dubrowsky.* Primus ad Filastrii emendationem hoc libro usus est Paulus Galeardus qui de eo rettulit in edit. s. s. p. XXVII seqq.: cui contulerat librum Parisiis Ioannes Raverdy monachus Benedictinus e congregatione S. Mauri anno 1737 ineunte (conf Galeardi edit. p. 152 seqq.). Ego hunc codicem Petropoli contuli magno cum emolumento huius editionis hieme anni 1886. Codex totus ab eodem librario scriptus est, qui homo fuit neglegens parumque doctus: saepe uersus singulos archetypi neglexit, nonnumquam singulas paginas: sed nusquam caput aliquod omisit uel paragraphon quia displicebat scriptoris opinio nec ullo loco

ea quae in archetypo suo inuenit uoluit emendare coniecturis suis aut augere commentis. Correctus est hic illic ab homine librarii aequali. Continet hic codex solus capp. 107. 115. 117. 140. 151. 154, omittit capp. 1—28, nam incipit inde a cap. 29: quae capita propter illam quam modo exposui librarii indolem iam in archetypo omissa fuisse uerisimilius est quam illum librarium ea noluisse describere et cap. 29, 1 suo Marte in uerbis *Post passionem autem Christi* sustulisse *autem* coniunctionem. Itaque cap. 29 hic est cap. I: singuli deinceps numeri usque ad exitum libri appositi sunt multis perturbationibus factis neglegentia librarii. In exitu libri legi EXPLICIT DIVERSARVM HERESEORV̄ LIB̄ (fol. 69 u) supra monuimus p. XVII: fol. 1 r legitur uersu 1 litteris rubro colore exaratis: INCIPIT LIBER FILASTRI, uersu 2 minoribus litteris atramento conscriptis: EPISCOPI DE HERESIBVS, uersu 3 litteris iterum grandibus rubro colore ornatis: POST PASSIONEM XP̄I DN̄I NR̄I: P littera uocabuli post exornata est magnifice. Versus habet in unaquaque pagina 21, paginarum confinia indicari uoluimus hastis ‖ interpositis duabus, signatus est nobis sicuti Oehlero codex littera *A*.

Neque tamen fieri potuit quin doctus aliquis aut clericus aut abbas monasterii cuiusdam, cum intellegeret multa in isto libro inueniri, quae cum sui temporis doctrina pugnarent, remotis eiusmodi quibus offendebatur partibus edere librum Filastrii studuerit castigatum. Veluti saec. VI VII VIII quicumque legebat cap. 107 ualde errasse scriptorem facile potuit statuere qui anno p. Ch. 500 consummationem saeculi futuram esse anno fere 383 uaticinatus sit. Itaque illis temporibus siue in Italia siue in Gallia clericus aliquis Filastrium curauit describendum seruatis capp. 1—28 sed omissis nonnullis haeresibus quae parum recte auctor posuisse uideretur capp. 107. 115. 117. 140. 151. 154: libro Filastrii addidit S. Ambrosii tractatum de Ioseph et eiusdem tractatum de benedictionibus patriarcharum. Hoc exemplar pluribus quam modo quae tractata est Filastrii editio propagatum est apographis, quorum unum etiamnunc exstat

Codex Vindobonensis B

3) Codex Vindobonensis bybliothecae imperatoris 1080 saec. IX litteris Karolingiis scriptus longus 0,25 m. latus 0,15 m. foliorum 134 qui quondam fuit Salisburgensis 219 (Tabulae codicum manuscriptorum ed. Academia Caesarea Vindob. uol. I Vindob. 1864 p. 191). Incipit quinionibus duobus fol. 1—20 (I. II), sequitur quaternio fol. 21—28 (III), tum binio cui unum deest folium fol. 29—31 (III), secuntur quiniones quinque fol. 32—81 (IIII — — VII VIII), senio unus fol. 82—92, cui unum deest folium (—), quiniones tres fol. 93—122 (X. XI. —), quaternio unus fol. 123—130 (XIII), binio unus fol. 131—134 (—). Quinionum reliquorumque fasciculorum numeros quos cancellis saeptos modo apposui leguntur in uniuscuiusque fasciculi exitu: ubi desiderantur, nota — indicaui. Fol. 1 r: haec leguntur: IN HOC CORPORE CONTINENTVR — ID EST FILASTRI EPĪ BRIXANAE CIVITATIS — DE OMNIBVS HERESIBVS SCĪ AMBROSII DE — IOSEPH EIVSDEM DE BENEDICTIONIB; PATRIARCHARVM. Incipit Filastrius fol. 1 u, quinio I (fol. 1 u—10 u) continet hereses quae ante Christi passionem fuere nulla praescriptione tituli praeposita: fol. 11 r primi uersus duo uacui sunt relicti, sequitur *Post passionem autem* quibus uerbis nouam codicis partem nouo in quinione inchoari indicat litterae P altitudo et crassitudo. Continet Filastrium omissis illis quae supra posui capitulis sex 107. 115. 117. 140. 151. 154, explicit folio 81 u fasciculi VIII ultimo, ubi haec leguntur: EXPLT FILASTRI EPI — BRIXIANI DE OMNIBVS — HERESIBVS litteris rubris quae scripta sunt: tum singuli uersus atramento et rubro colore conscripti alternantes hi inueniuntur: INCIPT BEATI — AMBROSII EPĪ MEDIOLA—NENSIS DE IOSEPH. Qui liber deducitur usque ad fol. 111 u ubi leguntur rubro colore scripta uerba: EXPLT SCĪ AMBROSII — DE IOSEPH, tum fol. 112 r atramento scriptum hoc reperitur: INCPT EIVSDM — tum rubro colore scriptum est: DE BENEDICTB PATRIARCAR. In exitu huius libri Ambrosiani et totius codicis nihil legitur fol. 133 r nisi uocabulum EXPLICIT: fol. 133 u uacuum. Fol. 134 r medio

haec lepidissima epistola exstat saec. X scripta: *manda mihi meum librum — et manda librum tractatus — ambrosii super euangelium Lucae — similiter et librum tractatus — Ieronimi super euangelium Mathei — exposicio Ambrosii in Luca — et exposicio Ieronimi in Matheo — ambo isti libri in uno sunt loco — iuxta parietem muri quae respicit — ad orientem ////// ubi et ceteri — commentarii euangeliorum sunt — congregati. loquere cum domino — starchonte ille poterit — uenire et monstrare.* Fol. 134 u uacuum est. Is praepositus quem *starchontem* nominari uidemus fuisse uidetur Starchantus siue Starchandus praepositus Salisburgensis quem obiisse anno 1028 referunt annales Salisburgenses M. G. SS. I p. 90 IX 757: neque enim de celeberrimo episcopo Eichstettensi quo de conf W. Wattenbach Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter I (1893) p. 406 erit cogitandum.[1]) Quae epistula igitur scripta est anno fere 1000 Starchando uiuo a fratre Salisburgensi peregre commorante qui codicem hunc monasterio suo remiserit. Codex antea ignotus fuit: nam etiamsi sicuti exposui et in libro ipso nomen Filastri et in operculo manu saec. XV legatur: *liber filiastri episcopi id est quae hic interius circa principium sunt descripta*, tamen errore miro accidit, ut in tabulis catalogi l. s. s. liber dicatur *Philandri* et saec. XII assignetur. Cum iussu Caroli[2]) patris anno 1896 Henricus Schenkl codicem examinaret propter Ambrosii scripta, cognouit errorem et benigne me de hac re fecit certiorem. Codex ab eodem librario exaratus est totus: uersus habet in una quaque pagina 24 breuissimos, qui constant nonnumquam ueluti initio cap. 106 litteris minus triginta. Numeros singulis addidit librarius capitibus inde a I usque ad XXVIII, inde a cap. 29 redintegratur ordo ut sit id caput primum alterius partis neque errauit librarius in numero qui capiti ultimo (156) numerum apposuerit CXXII. Quibus adde VI illa capita quae solus Corbeiensis seruauit et XXVIII capita haereses

[1]) De forma nominis uide quae congessit W. Foerstemann Altdeutsches Namenbuch p. 1121.

[2]) Conf. Ambros. ed. C. Schenkl uol. II praef. p. XXV. XXVI.

ante Christum continentia et fient summa subducta capita illa CLVI quae Augustinus agnoscit. Librarius fuit et doctus et diligens, quare nihil fere omisit eorum quae in archetypo suo inuenerit: sed sciolus nonnulla addidit et mutauit intempestiue: raro correctus est codex ab homine librarii aequali. Paginarum confinia hasta notauimus hoc modo: |, codex ipse erit in nostra editione *B* littera signatus.

Codices deperditi

Aliud eiusdem archetypi unde deductus est liber Vindobonensis apographon saec. XII fuit in eodem illo monasterio S. Petri Corbeiae antiquae: cuius testis est catalogus anno fere 1200 confectus apud G. Beckerum catalog. biblioth. antiq. n. 136 p. 283, 258. Quod apographon fuit in codice una cum multis aliis operibus conditum quae index l. s. enumerat his uerbis: *gesta abbatum Corbeiensium. Donati editio. uita Brictii Romani. Filaster de heresibus. Ambrosius de Ioseph. uita sancti Eligii et Maximini.* Eiusdem prosapiae hunc librum Corbeiensem fuisse atque Vindobonensem inde apparet quod Filastrii opus in utroque codice cum eodem Ambrosii tractatu arte coniunctum est. Possumus suspicari eum qui catalogum bybliothecae Corbeiensis confecit neglegentia omisisse alterum illum tractatum Ambrosii et cum constet, litteras Salisburgenses auctore Arnone episcopo saec. VIII et IX artissime cum Corbeiensis monasterii studiis fuisse coniunctas, aut ex eodem utrumque librum archetypo deductum esse aut Salisburgensem ex illo Corbeiensi esse descriptum: sed cum liber ille Corbeiensis perierit neque negari possit etiam inter Salisburgensis ecclesiae et Italiae septentrionalis clericos commercium litterarum intercessisse, certa quidem ratione ista quaestio solui non iam poterit: uide quae de his rebus exposuit K. Foltz Geschichte der Salzburger Bibliotheken Wien 1877 p. 8. 18. 19. Tamen illud multo probabilius esse inde manifestum est, quod Brixiae saeculo IX nullum fuisse codicem Filastrii supra p. VIII statuimus. Vitam S. Maximini in codice Corbeiensi illo una cum Filastrii libro inclusam fuisse cum doceat catalogus, casu non factum esse suspicor quod in celeberrimo Sancti Maximini monasterio, prope Treueros urbem quod erat, tertium

eiusdem recensionis exemplar extitisse testatur index catalogi saec. XI uel XII apud G. Beckerum catalog. biblioth. antiq. n. 76 p. 181, 149: *liber Filiastri episcopi de omnibus heresibus in quo Ambrosius de Ioseph et de benedictionibus † prophetarum et expositio psalmorum a 'beatus uir qui timet dominum' usque 'beati immaculati' in uno uolumine.* Et ex titulo Filastrii operis et ex libris cum eo coniunctis facile agnoscitur librorum Corbeiensis alterius et Vindobonensis familia: suspicetur facile quiuis monachos Corbeienses fratribus monachis S. Maximini Treuerensibus commodasse una cum uita S. Maximini Filastrii istos et Ambrosii libros. Praeter horum librorum nullius codicis qui Filastrium continuerit ad nos quidem peruenit notitia.

Sicuti Filastrii liber primum editus est eo tempore quo Arianorum haeresi perturbabatur ecclesiae pax catholicae, deinde retractatus est et iterum editus cum Nestorii doctrinis angebantur fidei catholicae defensores, ita tertium editus est episcopi liber Brixiensis impressus typothetarum nouis machinis inter turbas et tumultus ecclesiae in Germania coortos saec. XVI ineunte hoc titulo ornatus: *Philastrii episcopi Brixiensis haereseωn catalogus. Cui adiectus est eruditissimus libellus Lanfranci episcopi Canthuariensis de Sacramento Eucharistiae aduersus Berengarium. Nunc recens editi. Cum gratia et priuilegio*: quem edidit Basileae XXVI. Nouemb. anno 1528 Ioannes Sichardus. Qui in libri praefatione ad Balthasarem apud Caesaream maiestatem Vicecancellarium de nouarum rerum studio et de saeculi licentia cum conquestus sit (fol. 2u), *Cuius rei*, inquit, *cum me uehementer pigeret, interim tamen ad summam desperationem nihilominus omnia uergerent, ueterum scriptis dolorem ulciscor. Et sic dum alia atque alia, ita ut temporis ratio admonet, cotidie edo, commodum nactus sum beneficio humanissimi uiri atque afflictorum studiorum maximi patroni, Mathiae a Saraecastro Officialis Treuerensis, Lanfrancum Episcopum Canthuariensem aduersus Berengarium . . . (fol. 3u) Caeterum quod ad Philastrium attinet Brixiensem Episcopum . . . (fol. 4r) Hunc nos libellum*

Io. Sichardi editio

recens iam et erutum a situ et editum tuo nomini inscripsimus ... quod ut faceremus non uulgaris tua effecit eruditio et Mathias noster a Saraecastro, uir optimus, qui tam prolixe superiore anno, cum Treuerim uisendarum ueterum bibliothecarum gratia uenissem, uirtutes tuas denarrabat... Itaque Treueros anno 1527 uenerat Sichardus eo itinere de quo egit nuper L. Gurlitt in Fleckeiseni annalium supplem. XXII 1896 p. 548 ubi codice illo S. Maximini quo de modo egimus p. XXVII eum usum esse admodum opinor probabile esse omnes concedent. Is codex periisse uidetur mansitque Sichardi editio per duo saecula solum Filastrii fundamentum criticum, dum Corbeiensis liber cognitus sit, in haeresibus autem capp. 1—28 eisque partibus operis quibus mancum est exemplar Corbeiense usque ad hanc editionem Vindobonensis codicis auxilio emendatam solus fuit auctor Sichardus. Sed codex ille, quo usus est Sichardus pessime erat corruptus, capitulorum initiis friuole mutatis, sermone scriptoris per libidinem uocabulis Tullianis et Augustini locutionibus adulterato. Veluti fol. 4r praefationis editor testatur fuisse in suo cod *C. Bassus* cap. 43, ubi *colorbasus* recte praebet *A*, *color bassus B*: quam scripturam codicis esse apparet foede interpolati saec. XII uel XIII non antiquioris, qui archetypi unde *B* deductus est menda usque propagaret et augeret. Omittit Sichardus eadem illa sex capita quae ne Vindobonensis quidem exhibet in Corbeiensi solo seruata, multis locis cum Vindobonensi congruit neque tamen ex eo descriptus est. Nam cap. 127, 6 habent et Corbeiensis et Sichardi editio: *et cum patre uera proprietas*, Vindobonensis: *et cum patre proprietas*, qui locus euincit Sichardi codicem non fuisse Vindobonensis apographon. Accedunt alii: cap. 45, 5: Pauli apostoli *A* et *Sichardus*, apostoli Pauli *B*. 47, 3 qui fecit eum *B*, qui fecit illum *A* et *Sichardus*. 84, 5 dedi uobis *B*, de uobis *A* et *Sichardus*. 84, 6 mendacio *B* mendatium *A* mendacium *Sichardus*. 92, 7 aestimabant *B*, aestimant *A* et *Sichardus*. 94, 2 Dauid autem *A* et *Sichardus* Dauid enim *B*. 110, 10 doctrineque caelesti *A*, doctrinae coelesti *Sichardus*, doctrinaeq: caelestis *B*. 121, 6 Cui cum *A*

cui *B* cū *Sichardus.* 128, 3 enim ei *A* et *Sichardus,* ei *om B* quod in apparatu critico addendum est. 129, 4 uir *A* et *Sichardus*, *om B.* 130, 5 conburebantur a gentilibus *B* comburebantur agentibus *A* et *Sichardus.* 131, 3 et cuiusque *A* ut cuiusque *Sichardus* ut cuiuscumq: *B.* 133, 3 edocet *A Sichardus*, &docet *B.* 136, 3 pereas. Ideo lex *A* et *Sichardus*, pereas: Ideoque lex *B.* 149, 8 et in libro tuo *A* et *Sichardus*, in libro tuo *B.* 156, 1 hic de cherûbin *A* et *Sichardus*, cerubin *B.* Tamen etiamsi constet codicem Sichardi non ex Vindobonensi esse deductum sed ex Vindobonensis gemello, tamen ille codex ita corruptus fuit et deprauatus ut editionis principis lectionum uarietates noluerim recipere omnes sed eas tantummodo quae alicuius pretii essent: quas apposui addito nomine *Sichardus*, ideo quia multas quae in eius editione inueniuntur lectiones non codicis esse scripturas sed editoris commenta est manifestum. Quod me ita fecisse uituperabit scilicet qui Sichardi editionem non accurate cognouerit neque considerauerit quanta ineptissimarum farragine lectionum hanc editionem oneraturus fuerim, si ita non fecissem. Cuius editionis scripturae et ex Oehleri et ex Fabricii editionibus facile poterunt cognosci: ego usus sum editionis exemplaribus quae exstant in bybliothecis Berolinensi et Vratislauiensi.

I. A. Fabricii editio

Duobus saeculis post Sichardum editus est *S. Philastrii episcopi Brixiensis de haeresibus liber cum emendationibus et notis Io. Alberti Fabricii Hamburgi 1721.* Qui in praefatione fol. 3 u '*Spem,*' inquit, '*mihi aliquando manu exarati exemplaris ex Italia obtinendi fecit illustris uir Gisbertus Cuperus, sed interiecto tempore iterum monuit spem illam omnem euanuisse. Itaque solis editionibus, Basileensibus imprimis standum mihi fuit, quid tamen in recensendo hoc scriptore praestiterim libenter feram aequos et eruditos aestimare iudices,* Paulum *imprimis* Gagliardum, *Canonicum Brixiensem, quem Philastri et Gaudentii editionem moliri paullo serius ex Diario Veneto eruditorum Italiae didici.* Neque quisquam, opinor, non admirabitur uiri egregii doctrinam inmensam eruditionem singularem sagacitatem summa laude dignam neque quisquam plura in

Filastrii libro emendando et adnotando praestitit quam peritissimus ille litterarum et sacrarum et saecularium iudex et perscrutator. Pauli Galeardi illa editio quam summa modestia commemorat Fabricius duobus annis post mortem Fabricii emissa est hoc cum titulo: *Collectio ueterum patrum Brixianae ecclesiae. Veterum Brixiae episcoporum S. Philastrii et S. Gaudentii opera nec non B. Ramperti et Ven. Adelmanni opuscula ... prodeunt iussu ... Angeli Mariae Cardinalis Quirini Brixiae Episcopi et Apostolicae Sedis bibliothecarii Brixiae 1738.* Galeardus cum Filastrii editionem iam confecisset prioribus editionibus non meliorem (p. 1—146), Corbeiensis codicis uarias lectiones nactus est primus (conf supra p. XXII): in calce editionis suae addidit Fabricii notas postumas in Philastrium (p. 147—151), tum codicis Corbeiensis scripturae uarietatem et Filastrii capita illa noua sex (p. 152—170), quorum argumenta enarrauit p. XXIX seqq., denique specilegium ad adnotationes editionis Fabricii (p. 171—183). In ordinem iustum redacta sunt capita illa in *Andreae Gallandii Bibliotheca ueterum Patrum tom. VII Venet. 1770* p. 480 seqq. tum in *Mignii Patribus Latinis tom. XII Paris. 1845* p. 1050 seqq. ubi omnes et Fabricii et Galeardi praefationes adnotationes testimonia sunt iterata, denique in *Francisci Oehleri Corporis haeresiologici tom. I Berol. 1856* p. 3 seqq. Qui multa emendare aduersa Musa conatus est, nonnulla tamen feliciter emendauit: nihil uero magis mirandum est quam quod ille Corbeiensis optimi lectiones a Galeardo suppeditatas spreuit fere omnes prae ineptissimarum editionis principis lectionum farragine: denique in libro edendo non ea qua par erat usus est diligentia.

Galeardi editio

arte critica in hoc scriptore exercenda

De huius editionis subsidiis cum iam rettulerim omnibus, reliquum est ut de arte critica in hoc scriptore exercenda breuiter disseram. Archetypum multis lacunis neglegentia librarii coortis hiasse facile intelleget qui singula deinceps capita accurate interpretatus erit. Eas lacunas stellulis*** indicari uolui lectori: quas ea munificentia necesse erat passim distribui, qua principes uti solent, ut facete illud dictum

repetam Arminii Koechlyi. Veluti initia capp. 25. 26. 30. 50. 53 ea de causa modo in *A* modo in utroque codice manca esse apparet quod librarius archetypi alicuius parcus membranae, cum antecedentis capitis uersus extremus esset semiplenus, uersum primum noui capitis non in eiusdem capitis uersu altero sed in antecedentis uersus spatio uacuo illo uoluit continuare: uerba autem illa in antecedentis capitis exitum reiecta periere, cum non descripserit librarius noui codicis parum diligens. Eadem de causa capp. 42. 48. 66. 95 uersus extremus, cuius litteras ne nouum uersum consumeret paginae, ita contraxerat librarius archetypi et coartauerat, ut qui descripserunt aegre agnoscere potuerint, nonnihil aut in *A* aut in utroque codice corruptus est. Lacunis propriis deinde cod *A* laborat plurimis, paucis cod *B*. Archetypum codicis *A* uersus fere triginta litterarum habuisse his euincitur lacunis quae homoeoteleutis non sint factae:

cap. 92, 4 passus itaque est carne passibili non
〈diuinitate naturaliter inpassibili〉 *om A*
qui et agnoscitur et creditur non
〈absente tamen diuinitate sed con〉 *om A*
cap. 96, 3 〈et purgari necesse est quam et moueri saepe〉 *om A*
cap. 108, 5 〈naturae similes non est dubium nisi〉 *om A*
cap. 110, 10 et〈paganos respuens qui medio tempo〉re〈〉 *om A*
cap. 129, 4 〈tribus malis paganitate iudaismo〉 *om A*

Quas lacunas recensionis *B* auxilio adiuti non est quod magnopere doleamus: uersus archetypi XXIX fere habuisse litteras apparet conlatis initiis capp. 30 ubi uterque librarius errauit et 50 ubi *A* solus:

cap. 30 post hunc menandrus quidam nomine = 29 litterae
cap. 50 post istos theodotus quidam byzan *A* = 29 litterae.

Ex eodem archetypo saeculi V uel VI et *A* deductum esse et *B* cum istis apertum fit lacunis tum eo quod uterque cod cap. 150, 2 praebet *numera*, ubi legendum est *munera*.

Felicissimo casu igitur euenit ut duobus exemplaribus seruatis Filastrium possimus uia ac ratione recuperare fere integrum. Quae exemplaria in singulis lectionibus sane passim inter se

discrepant, sed ita ut raro ambigi possit, utra lectio genuina sit. Nam Corbeiensis recensionis stulta simplicitas ubique prae Salisburgensis praepostero interpolandi et mutandi studio considerata uiam demonstrat qua scriptoris ipsius ueram liceat constituere scripturam. Veluti in praefatione 1 apparet glossema *diabolus*, 2 *perdix*, cap. 31, 2 *dicunt*, cap. 32, 6 *eius* crucem, cap. 57, 1 occasum *solis*, quae omnia librario archetypi *B* debeantur. Cuius interpretamenta passim genuinam lectionem remouerunt ab *A* seruatam, ueluti in locis Sanctae Scripturae:

cap.	31, 3	ad imaginem	*A*,	secundum imaginem	*B*
„	80, 6	subiecta	„	subdita	„
„	96, 1	terram	„	aridam	„
„	134, 4	insensatis	„	insipientibus	„
„	150, 2	comperi	„	cognosco	„
„	156, 4	super te	„	in te	„

alibi loci Scripturae in *B* commutati exstant a librario ueluti cap. 45, 2. 55, 3. 93, 5. 96, 3. 100, 3. 136, 3. 139, 5. 156, 5. Eodem modo glossas pro genuinis uocabulis recepit *B* his locis:

cap.	56, 1	uocantur	*A*,	appellantur	*B*
„	76, 2	beatus	„	propheta	„
„	89, 6	sanitatem	„	dignitatem	„
„	125, 4	indulgentiam	„	penitentiam	„

Praeterea formas elegantiores scriptori uoluit uindicare auctor archetypi recensionis *B* ueluti his locis:

cap.	83, 1	alium baptisma	*A*,	aliud baptisma	*B*
„	109, 7	ipsud nomen	„	ipsum nomen	„
„	108, 1. 109, 7	ab spiritu	„	a spiritu	„
„	108, 8. 109, 3. 111, 2	manifestatum	„	manifestum	„
„	118, 1	adplicuerant	„	applicauerant	„
„	142, 1	intellegisse	„	intellexisse	„
„	149, 3	in natale	„	in natali	„
„	152, 4	insors	„	exors	„

Tum asyndeta de quibus conf indicem p. 149 s. u. *asyndeton* sustulit plurimis locis *et* particula addita:

cap. 88, 4 apostolis beatis eorum successoribus *A* a. b. et eorum s. *B*

„ 93, 3 inmensa inenarranda *A* i. et i. *B*

similiter cap. 112, 3 *bis* 120, 5. 122, 1. 125, 4. 139, 3. 147, 5.

Deinde pro *surgo surrectio* composita ponere maluit *B* his locis:

cap.	36, 2	surrexisse	*A*,	resurrexisse	*B*
„	49, 1	surrectionem	„	resurrectionem	„
„	71, 2	surrectione	„	resurrectione	„

Contra cap. 36, 2 resurrecturum AB^1 surrecturum B^2

De orthographia

Neque alio modo in rebus orthographicis uersatus est recensionem *B* qui constituit. In *A* ubique scriptum est *heresis hereticus heresiarches* similia qua in re cum consentiat Filastrius cum Prudentii et orthographia et numeris — sicuti et idolum o correpta uterque pronuntiauit scriptor (Filastr. cap. 109, 7) — et hanc nos orthographiam seruauimus: codicis *B* librarius tantummodo inde a cap. 90, 2 usque ad cap. 102, 1 passim scripturam *haeretici haeresis* sua doctrina usus intulit. Uterque codex *adheret coheret inheret*, uterque plurimis locis *grecus grecia*, nisi quod *B* semel cap. 141, 2 *graece*, *A* semel cap. 142, 6 *gręcis*, semel *graecia* 122, 1: quare et hanc seruauimus cum *e* littera scripturam posteriorum linguarum ueluti Gothicae legibus commendatam.[1]) In nominibus in *aeus* exeuntibus codicum consensum sumus secuti qui commendant *Iudaeus Pharisaeus Timaeus*, sed eadem constantia et auctoritate *Hebreus Matheus Cyreneus iubeleus Cananeus Chaldei Ptolemeus*: cuius uocabuli in orthographia *AB* consentiunt cap. 39, 1, cum cap. 142, 5 *bis* 7 pro forma uolgari *tolomeus* quae est in *A* librarius *B* suppositicium illud *ptolemeus* posuerit doctiuscule. Neque temere opinor nos his codicum testi-

[1]) Conf Gustauus Kossina Festschrift zur 50jährigen Doctorjubelfeier Karl Weinholds Strassburg 1896 p. 37. Iam initio saec. III in forma urbis (tab. III 19 conf p. 7 Iord CIL VI 4, 1, 29844, 11) scriptum esse GRECOST*ASIS* admodum miramur: nam reliqua huius orthographiae exempla duo ueluti *septa aqueductium* diuersi sunt generis et explicationis.

moniis confidimus quia similes differentiae in aliis conspiciuntur uocabulis: testantur nempe illi Filastrium scripsisse *filosofus* similia, sed semper *blasphemus propheta* sicuti nusquam *eisdem* traditur sed *isdem* ubique, nusquam *iis*, sed semper *eis*, nusquam *di dis*, semper *dii diis*, nusquam *inferundae* similia sed *inferendae*. Denique recte *A adtamen* cap. 141, 4. 156, 6 sicuti lapides seruati (conf ind. uerb. s. u.) ubi *B attamen* et ita passim differunt in praepositionibus uerborum, recte *A cottidie* plurimis locis, bis tantummodo *cotidie* cap. 111, 1. 121, 7: sed nil magis mirum quam quod *B* qui usque ad cap. 111; 1 semper habeat *cotidie*, illo loco recte ponat *cottidie* semper ut uidetur emendandi studiosus, cap. 120, 7. 149, 2. 4. 150, 3 uterque *cottidie*, 121, 7 uterque *cotidie*, reliquis locis *cotidie B cottidie A*. Diuersa utriusque librarii indoles optime patefit cap. 95, 1 ubi archetypus praebuerat YAH, unde *A*: *yah*, *B hyle* hodie exhibent: uel Graecas litteras auctorem recensionis *B* nouisse inde manifestum est. Quae eius doctrina libro non semper erat utilis: ueluti cap. 32; 2 scriptum fuit: *de sensu autem uirtutem et sapientiam*, *A* praebet: . . . *et uirtutem sapientiam*, *B*: . . . *et uirtute sapientiam*, cap. 103, 1 scriptum fuit: *secundum paganorum uanitatem siderum . . nomina profitetur* ubi *A*: *pecudum paganorum uanitatem . . .*, *B* praebet politius hoc: *pecodum paganorum uanitate . . .*, cap. 99, 3 scriptum fuit: *illud . . . filosoforum inanes sententiae adserunt*, ubi *A*: . . . *inanes sententiae adheserunt*, *B* habet . . . *inani sententiae adhaeserunt*, cap. 150, 3 *iuxta quod capit quisquis et desiderat* recte *A*, cum *B* habeat *iuxta quod capit quisquis desiderat*, relatiuum pronomen restituendum esse ratus, *iuxta quod quisque desiderat* Sichardus similiter qui peccauerit et sic passim. Itaque a cod *A* scriptura nonnisi certissimis rationibus coactus discessi et in orthographia hunc potissimum ducem secutus sum ubi aliis eram destitutus rationibus. Qua in re hoc moneo, in uocabulis qualia sunt *caelum caelestis paene paenitentia praedico saeculum* aliis quorum de orthographia nihil adnotaui grammaticorum scripturam codices longe plurimis locis testari:

De emendationibus librarii codicis B

ubi uolgarem praetuli orthographiam, ueluti in *heresis* aliis, in eis uocabulis in adnotatione codd lectiones proposui ut ipse lector de ratione huius scripturae possit iudicare. Editoris officium denique tantummodo esse duxi editionem illam de qua supra p. XV actum est anno 430 factam quod eius fieri potest constituere: quare uolgaria quae sunt et plebeia ueluti *cauculus* modo codicum nitantur auctoritate arbitratus sum esse seruanda.

De libri compositione

De libri ipsius compositione et origine pluribus disputare meum non est: facile agnoscas eum auctorem quem in litteris merito parum eruditum appellat Augustinus, qui et uerbera et stigmata pati se gauderet Arianis infestus fidei uerae defensor acerrimus. Incipit a praefatione laetitiae et bonae spei plena, quam eodem tempore scripsit quo edictis imperatoris haeretici coercebantur gaudio exsultans, sequitur catalogus modo satis exilis, modo sermonibus in formam homiliarum exundans: qui sermones in altera parte operis sensim increscunt, cum uberrimi contineantur in exitu operis. Multas haereses singulis capitibus Filastrium tractauisse quae haereses non sint inde ab Augustino (de haeres. cap. 80) multi monuerunt: idem Augustinus scriptorem sub duobus numeris unam haeresim posuisse bis iure suo uituperauit: uide quae adnotauimus ad capp. 54. 65. Nimirum numeri et calculi magis studiosus ille fuit quam orationis recte currentis. Quod conspectu operis quem exhibemus p. 138 seqq. fit conspicuum. Neque enim casu factum est quod ante Christi passionem XXVIII, post passionem C et XXVIII haereses enumerauit. Quos numeros ut compleret, et iterauit et dilatauit singulas haereses quod inprimis manifestum est in priore parte operis in qua ante domini passionem quae fuere haereses tractauit: multas denique haereses posuit quas nemo sanus haereses potuit appellare. Maioris momenti alterius partis est dispositio digna quae ab omnibus qui historiae philosophiae antiquae operam dent accurate cognoscatur. Inde a cap. 93 id est partis alterius 65 nouae particulae exordium nos iure in editione p. 52 significasse facile concedet qui intellexerit partem alteram quae continet haereses post passionem domini quae emer-

serint capitibus CXXVIII, in duas particulas aequas LXIV capitum esse diuisam, quarum prior haereses contineat relatas κατὰ διαδοχήν sicuti uitarum scriptores facere solebant, posterior κατὰ τὰ δόξαντα sollemni rerum ordine adhibito quo doxographi qui dicuntur utebantur: quae quia in conspectu operis p. 138 satis copiose proposui, acta agere hic nolo. Quare mirabile non est quod in extrema hac operis parte eadem nonnumquam inueniuntur tractata quae in antecedenti: praeter philosophos Stoicos Democritum poëtas historiographos, Manichéos Gnosticos Nicolaitas (100, 1. 114, 2. 115, 2. 129, 1) refutat passim et lacerat in priore parte iam tractatos sicuti Priscilliani sectatores quos tractauerat cap. 84 retractat 123, de Tatiano et aliis nuptias detestantibus egerat capp. 48. 72, eandem doctrinam retractat cap. 120 in parte altera, paganorum philosophorum doctrinas nonnisi κατὰ τὰ δόξαντα tractauit id est in parte altera neque occurrit uocabulum *filosofus* ante capp. 99, 3. Sed numerum suum ut expleret in parte priore quae est κατὰ διαδοχάς ualde laborauit; nempe singulas haereses sub duobus numeris posuit et quae deerant capitula suppleuit talibus disputationibus quales ex parte posteriore quae est κατὰ δόξας quaeque multo amplior et locupletior esse poterat transtulerat. Veluti cap. 134 de eorum agit opinione, qui de ueteri testamento multa reprobant; at similes de Nouo Testamento opiniones non in illa poni uoluit parte qua par erat, sed priori passim inseruit quo numerum suum expleret LXIV, ueluti cap. 60 eos posuit qui euangelium cata Iohannem respuunt et Apocalypsin, cap. 89 eos qui epistolam ad Hebraeos, cap. 88 eos qui apocrypha legunt, canonicas scripturas contemnunt: quae capita sicuti alia nonnulla 51. 58. 69. 71. 78. 80. 92 aptius in altera parte erant collocanda. In eo tamen rationem quandam secutus esse uidetur, quod omnes quae ad Nouum Testamentum pertinent quaestiones ex altera parte operis id est extrema eum remouisse apparet. Quae accurate si consideraueris facile iudicabis scriptorem primum sectas collegisse κατὰ διαδοχήν tum κατὰ δόξας: quibus collectis duas aequas effecisse partes capitum LXIV, postremo primam

partem haeresibus sedulo in Iudaeis quae fuere conquisitis effecisse capitum XXVIII ad similitudinem eius quae sequitur pars capita continentis CXXVIII. In exitu operis numerum ut compleret homilias nonnullas quas nescio quis habuerat de singulis locis Testamenti Veteris in breuia capita redactas uidetur addidisse: quod locos Testamenti Noui non respexerit in hac parte operis memorabile esse supra iam exposui. In priore parte quomodo singula postmodum intulerit capita, maxime cap. 34 perspicuum factum est in quo agitur de eis qui Iudam traditorem honorant. Qui sunt Caiani cap. 2 quos tractauerat in eis haeresibus, quae ante domini passionem fuere: cui rei quia Iudae nomen refragari uideretur hanc singularem eorum doctrinam pro haeresi posuit inter Nicolaum cap. 33 et Carpocratem cap. 35 cuius sectatores iterum memorantur cap. 57: sed mansit illud *Post istum* (i. e. Nicolaum) *Carpocrás nomine surrexit* initio cap. 35 ubi satius erat scribere *Post istos* ut cap. 52 alibi. Hippolyti opus contra haereses eum secutum esse ostendit *R. A. Lipsius die Quellenkritik des Epiphanios Wien 1865*: retractauerunt eandem de auctoribus Filastrii quaestionem idem in libro *Die Quellen der ältesten Ketzergeschichte Leipzig 1875 A. Hilgenfeld die Ketzergeschichte des Urchristenthums Leipzig 1884* alii quorum nomina et libros Hilgenfeld l. s. laudauit. Hippolyteam doctrinam noua editione quae modo emissa est Hippolyti et hac Filastrii comparata pluribus locis demonstrari posse suspicor: ueluti Hippolyti opiniones sequitur aperte Filastrius in chronologia (conf indicem p. 150 s. u. chronologia) et in doctrina de consummatione mundi cap. 107 prolata. Huic Graeco auctori, quem cum Latine uerteret saepe miro modo angustiis premebatur ueluti cap. 111, locos Graecorum scriptorum Platonis et Hesiodi debet Filastrius.

De Hippolyto Filastrii auctore.

Saeculares scriptores Latinos non uidetur nouisse sermoque eius magna insignis est rusticitate. Quod inprimis apertum fit cum Gaudentium perlegeris multo doctiorem Filastrio et politiorem. Qui sermonem de Machabaeis cum uerbis incipiat *Si quis uestrum, fratres dilectissimi, fortasse miratur* (p. 326 G 948 M)

De Filastrii et Gaudentii eruditione et sermone

M. Tullii diuinationis in Caecilium aemulatur prohoemium, cum scribat: *duae sunt spiritales intellegentiae in his dictis, quarum si unam sequaris ambas noueris* (p. 240 G 856 M) Andriam Terenti (prolog. 10) *quae et pueris semper est tradita* teste Eugraphio (Terent. comoed. ed. R. Klotz I p. 173) se legisse testatur et Phormionem (186) se nosse significat cum scribit (p. 285 G 904 M) *laterem lauant*. De Sacrae Scripturae exemplaribus quibus Filastrius usus sit iudicium ferre perdifficile est quia et Septuaginta duorum defensor extitit acerrimus (cap. 142) et uersiones ueteres Latinas nosse uidetur nec semper locos sedulo inspexit aut accurate exscripsit: qua in re diligentissimum esse criticum et philologum Gaudentium successorem eius ex duobus locis perspicitur ueluti de Ioh. XII 7 (p. 314 G 935 M) haec docet: *sine, inquit, eam siue sinite: utrumque enim et in Graecis et Latinis exemplaribus inuenitur* e. q. s. et de Ioh. XII 31 (p. 310 G 930 M): *mittetur deorsum siue expelletur foras ut in Graecis exemplaribus legimus*. Sermone denique Gaudentium uti multo politiore et a Filastrii sermone abhorrente ex his quae modo exposui licet suspicari: ueluti cum *pectus* substantiuum non inueniatur apud Filastrium, hoc inuenitur apud successorem eius (p. 244 G 860 M) id genus alia de quibus noua Gaudentii editione emissa sicuti de multis quaestionibus quas in hac institui praefatione rectius licebit iudicare.

Multos etiamnunc locos emendatoris manum flagitare in hoc libro perlegendo omnes intellegent quem librum iam saec. VI uel VII et lacunosum et passim corruptum mendis librariorum fuisse codicum euincit consensus. Lacunarum quas indicaui supplementa quae in adnotatione proposui ea esse duxi quibus uiri docti incitentur ad meliora inuenienda. In locis S. S. adferendis ubi Fabricii opera deficiebat nihil fere reliquae editiones opitulabantur: capita singula in paragraphos distribui. Decrepitae huius Latinitatis indicem uerborum in quo nullum deest uocabulum quare confecerim in p. 162 adnotatione exposui: quem indicem quamuis excedat fines his editionibus propositos omnibus utilem fore confido quicumque

Filastrio operam dabunt emendando. Neque dubitare me supra dixi quin Gaudentii Augustini aliorum Filastrii aequalium editiones cum perfectae erunt et his quae in hac praefatione exposui rectiora et certiora futurum sit ut possint enarrari: frustula me undique corrogasse ut de Augustini Gaudentii Actorum concilii Aquileiensis singulis locis editorum beneficio et gratia recte iudicari possit intellexit lector beniuolus. Codicem denique aliquem manuscriptum melioris notae praeter eos quos enumeraui ideo minus probabile est etiamnunc exstare, quia neque Ambrosii editori ullus innotuit et Galeardum alios per multa monasteria et bybliothecas frustra quaesiisse ex eis quas supra laudaui editionibus fit perspicuum.

Restat ut eis qui in noua hac editione instruenda me benigne adiuuerunt, inprimis Hermanno Vsener, gratias referam lubens merito qui anno 1886 cum Petropoli degerem ut Corbeiensem codicem denuo conferrem commonuit, editionis huius quasi auctor extitit, emendationes haud paucas mecum communicauit per litteras, Carolo Schenkl patri et Henrico filio quorum de laude et meritis iam supra rettuli, Guilelmo de Hartel Vindobonensi, uiro illustrissimo, Victori Iernstedt Petropolitano, Aloysio Goldbacher Francisco Klein Augustini A. Polaschek Gaudentii editoribus, praefectis denique et custodibus bybliothecarum Cheltenhamensis Petropolitanae Vindobensis Vratislauiensis quorum in numero est qui et doctrina et opera egregie me adiuuit Theodorus Gottlieb Vindobonensis aliis permultis quos precibus fatigaui ut uiderent ne lateat in sua bybliotheca liber manuscriptus scriptoris rari parumque noti, tum Eduardo Schwartz Ottoni Seeck amicis doctissimis qui in singulis libri fasciculis corrigendis me adiuuerunt benignissime.

Vindobonae Kal. Octobr. MDCCCLXXXXVII

Fridericus Marx.

PRAEFATIONIS CAPITVLA

Filastrii uita et aetas p. III. Brixia urbs p. IV. Gaudentii sermo de uita et obitu Filastrii p. VI. De nomine Filastrii et patria p. VIII. Liber Filastrii quo anno editus sit p. XI. De libro Filastrii quo Augustinus usus est p. XIII. De editione libri facta anno 430 p. XV. De titulo operis p. XV. De codd manuscriptis: fragmentum Cheltenhamense *C* p. XVIII. Codex Corbeiensis *A* p. XX. Codex Vindobonensis *B* p. XXIV. Codices deperditi p XXVI. Io. Sichardi editio p. XXVII. I. A. Fabricii editio p. XXIX. P. Galeardi editio p. XXX. De arte critica in hoc libro exercenda p. XXX. De orthographia p. XXXIII. De emendationibus librarii cod *B* p. XXXIV. De libri compositione p. XXXV. De Hippolyto Filastrii auctore p. XXXVII. De Filastrii et Gaudentii eruditione et sermone p. XXXVII.

LOCI IN PROLEGOMENIS TRACTATI ET ** IN EDITIONE CORRIGENDI

praef. 1 . . . . p. III. XXXII
„ 2 . . . . p. XXXII
cap. 2 . . . p. XXXVII
„ 24, 3 . . . p. V. XII
„ 25, 1 . . . p. XXXI
„ 26, 1 . . . p. XXXI
„ 30, 1 . . . p. XXXI bis
„ 31, 2 . . . p. XXXII
„ 31, 3 . . . p. XXXII
„ 32, 2 . . . p. XXXIV
„ 32, 6 . . . p. XXXII
„ 33 . . . . p. XXXVII
„ 34 . . . . p. XXXVII
„ 35 . . . . p. XXXVII
„ 36, 2 . . . p. XXXIII bis
„ 39, 1 . . . p. XXXIII
„ 42, 3 . . . p. XXXI
„ 43 . . . . p. XXVIII
„ 45, 2 . . . p. XXXII
„ 45, 5 . . . p. XXVIII
„ 47, 3 . . . p. XXVIII
cap. 48, 2 . . . p. XXXI. XXXVI
„ 49, 1 . . . p. XXXIII
„ 50, 1 . . . p. XXXI bis
„ 51 . . . . p. XXXVI
** 51, 1 p. 27, 9 *legendum est* aequalitatis causa: *conf cap. 150, 1*
cap. 53, 1 . . . p. XXXI
„ 54 . . . . p. XIV. XXXV
„ 55, 3 . . . p. XXXII
„ 56, 1 . . . p. XXXII
„ 57, 1 . . . p. XXXII. XXXVII
„ 58 . . . . p. XXXVI
„ 60 . . . . p. XXXVI
„ 65 . . . . p. XXXV
„ 66, 5 . . . p. XXXI.
„ 69 . . . . p. XXXVI
** 69, 3 p. 36, 8 *supplendum* est: in eo <cuius et anima et corpus sumptum est pro nostra salute cuius et causa aduenerat: *conf cap. 154, 1*

cap. 71 . . . . p. XXXVI
„ 71, 2 . . . p. XXXIII
„ 72, 2 . . . p. XXXVI
„ 76, 2 . . . p. XXXII
„ 78 . . . . p. XXXVI
** 79, 1 p. 40, 17 *rectius opinor legetur secundum A:* econtra autem alter ** et opponebat: *excidit nomen Florini quod legit Augustinus de haeres.* 66
cap. 80 . . . . p. XXXVI
„ 80, 6 . . . p. XXXII
„ 83 . . . . p. XI. XII. XXXII
„ 84 . . . . p. XXXVI
„ 84, 5. 6 . . p. XXVIII
** 87, 1 *tradita defendas ut 111, 1 statuens* se *omissum pro quo* eos *ponat 140, 1*
cap. 88 . . . . p. XXXVI
„ 88, 4 . . . p. XXXIII
„ 89 . . . . p. XXXVI
„ 89, 6 . . . p. XXXII
„ 90, 2 . . . p. XXXIII
„ 92 . . . . p. XXXVI
„ 92, 4 . . . p. XXXI
„ 92, 7 . . . p. XXVIII
„ 93 . . . . p. XXXV
„ 93, 3 . . . p. XXXIII
„ 93, 5 . . . p. XXXII
„ 94, 2 . . . p. XXVIII
„ 95, 1 . . . p. XXXIV
„ 95, 3 . . . p. XXXI
„ 96, 1 . . . p. XXXII
„ 96, 3 . . . p. XXXI. XXXII
„ 99, 3 . . . p. XXXIV. XXXVI
„ 100, 1 . . . p. XXXVI
„ 100, 3 . . . p. XXXII
„ 102, 1 . . . p. XXXIII
„ 103, 1 . . . p. XXXIV
„ 106 . . . . p. XV
„ 107 . . . . p. V. XX
„ 108, 1 . . . p. XXXII
„ 108, 5 . . . p. XXXI
„ 108, 8 . . . p. XXXII
„ 109, 3 . . . p. XXXII
„ 109, 7 . . . p. XXXII bis XXXIII
„ 110, 10 . . p. XXVIII. XXXI
„ 111 . . . . p. XXXVII
** 111, 1 . . . p. XXXIV *uide ad 87, 1*
cap. 111, 2 . . . p. XXXII
„ 111, 5 . . . p. XI
cap. 112, 2 . . . p. XV
„ 112, 3 . . . p. XXXIII
„ 114, 2 . . . p. XXXVI
„ 115, 2 . . . p. XXXVI
„ 118, 1 . . . p. XXXII
„ 120 . . . . p. XXXVI
„ 120, 5 . . . p. XXXIII
„ 120, 7 . . . p. XXXIV
„ 121, 6 . . . p. XXXVIII
„ 121, 7. 8 . p. XI. XXXIV
„ 122, 1 . . . p. XXXIII bis
„ 123 . . . . p. XXXVI
„ 125, 4 . . . p. XXXII. XXXIII
„ 127, 6 . . . p. XXVIII
** 128, 3 . . . p. XXIX
cap. 129, 1 . . . p. XXXVI
„ 129, 4 . . . p. XXIX. XXXI
„ 130, 5 . . . p. XXIX
** 131, 2 . . . *uide ad* 151, 3
cap. 131, 3 . . . p. XXIX
„ 133, 3 . . . p. XXIX
„ 134 . . . . p. XXXVI
„ 134, 4 . . . p. XXXII
„ 136, 3 . . . p. XXIX. XXXII
„ 139, 3 . . . p. XXXIII
„ 139, 5 . . . p. XXXII
** 140, 1 . . . *uide ad* 87, 1
cap. 141, 2 . . . p. XXXIII
„ 141, 4 . . . p. XXXIV
„ 142 seqq. . p. XI. XXXVIII
„ 142, 1 . . . p. XXXII
„ 142, 5 . . . p. XXXIII
„ 142. 6 . . . p. XXXIII
„ 142. 7 . . . p. XXXIII
„ 147, 5 . . . p. XXXIII
„ 148, 7. 8 . p. XVIII
„ 149, 2. 4 . p. XXXIV
„ 149, 3 . . . p. XXXII
„ 149, 8 . . . p. XXIX
„ 150, 2 . . . p. XXXI. XXXII
„ 150, 3 . . . p. XXXIV bis
** 151, 3 *Anacoluthon post* quamuis *toleraui cap. 131, 2: hoc loco tolerare dubito quod defendas Ennodii usu* (*de Hartel Stud. Vindob. II 247*)
cap. 152, 4 . . . p. XXXII
„ 153, 3. 5 . p. XIII
„ 156, 1 . . . p. XXIX
„ 156, 4 . . . p. XXXII
„ 156, 5 . . . p. XXXII
„ 156, 6 . . . p. XXXIV

FILASTRII
DIVERSARVM HERESEON LIBER

NOTARVM INDEX

A = cod Petropolitanus saec. IX (p. XX) qui omittit praefationem et capp. 1—28

B = cod Vindobonensis saec. IX (p. XXIV) qui omittit capp. 107. 115. 117. 140. 151. 154

C = cod Cheltenhamensis saec. VIII (p. XVIII) qui habet solum cap. 148

Sichardus = editio I. Sichardi Basileae 1528 facta ad cod Treuerensem deperditum saec. XII recentiorem (p. XXVII) quae omittit capp. eadem quae *B* omittit

Fabricius = editio I. A. Fabricii Hamburgensis 1721 (p. XXIX)

Galeardus = editio P. Galeardi Brixiana 1738 (p. XXX)

Oehlerus = editio F. Oehleri Corp. haeresiol. tom. I Berolini 1856 (p. XXX)

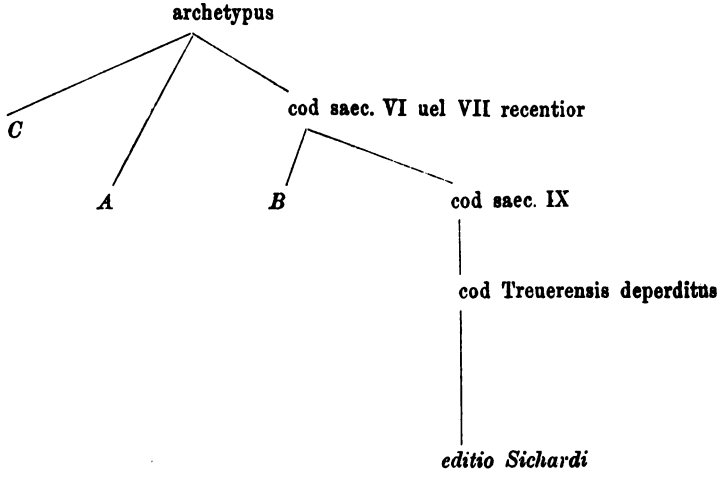

De hereseon diuersa pestilentia, uariisque erroribus qui ab origine mundi emerserint et sub Iudaeis defluxerint et ex quo uenit dominus noster Iesus saluator in carne pullulauerint, dicere oportet numerumque earum paulatim exponere inimicumque humani generis [diabolum] perdici fuisse a sancto propheta non inmerito comparatum agnoscere: qui cum infecunditatem patiatur saepius [perdix], ** aliorumque furtim fetus incubans quasi suos iam fouet ac uindicat filios usque ad tempus aliquod; cumque eis iam tempus aetatis discernens adcreuerit, tunc amissis falsis parentibus, iura parentum sensu proprio recordantes, palamque oculis intuentes, sequi eos amplius non demorantur. Quorum causa nobis similitudo haec nuntiata est? Quod diabolo relicto impietatis causa eius qui, orbem terrarum sui sub dicione ac potestate cum tenere putaret, *** postque uero Christo parente a nobis uiso et recognito, amissa falsitate parentis mendacissimi, iam ueri parentis Christi uestigia | sequi omnis homo non moratur agnoscens. Cottidie per aenigma enim compleri cognoscimus prophetiam Hieremiae beatissimi ita dicentem: Clamauit perdix, collegit quae non parturiit, faciens sibi diuitias non cum sapientia, in medio dierum derelinquent eum, et in postremo erit insipiens, quod nunc deserentes cottidie omnes gentes idolatriam mortiferam

2 3 4

5 Ierem XVII 11

1 *in B qui cum ed. pr. capp 1—28 seruauit solus nulla peculiaris libri huius praescriptio extat* haeresaeon 5 diabolum *om Sichardus* 7 perdix *om Sichardus* *excidit ueluti:* aliorum nidos quaerens 13 ? *posuit Oehlerus* 14 ac potestate *om Sichardus* cum tenere] continere *Oehlerus* 15 *excidit ueluti* mendaciis suis animas ignorantium cottidie captiuaret, 18 cotidie 23 cotidie

inimici, Christum iam uerum deum de lege et prophetis audientes eumque cum patre semper esse credentes ac recordantes, aeque ad eum modis omnibus supplices properant peruolare, ut compleatur prophetia: Recordabuntur et conuertentur ad dominum Christum omnes fines orbis terrarum.

HIC ITAQUE HERETICORUM EST NUMERUS A MUNDI INITIO ATQUE | ORIGINE:

I PRIMI sunt Ofitae, qui dicuntur ⟨*et*⟩ Serpentini. Isti serpentem id est colubrem uenerantur, dicentes quod hic prior initium nobis scientiae boni et mali a*d*tulerit. Unde ei deum inuidisse adserunt, quia scientiam, inquit, primus detulit mulieri bonae rei atque malae, perque illam ita ad genus
2 omne hominum permanauerit; propter quod et de caelo primo deiectus est, inquit, in alterum; unde eum et de caelo aiunt aduenturum, et uelut aliquam dei uirtutem esse eundem aestimant, atque eum adnuntiant adorandum.

II

Alii sunt Caiani, qui Cain laudant fratricidam, primogenitum patris nostri ac beati Adae protopla*s*ti, dicentes ex altera
2 uirtute, id est diaboli, Cain factum, ex altera autem Abel beatissimum natum, et uirtutem maiorem, quae erat in ipso Cain, inualuisse, inquit, ut suum interficeret fratrem.

III

Alia autem est heresis Sethianorum, quae Seth filium Adae postea genitum hocque appellatum | nomine uenerantur, qui post interfectionem Abel beatissimi natus est; ex quo et Sethiani appellantur, colentes eum ac dicentes quod duobus

4 Psalm. XXI 28

5 conuertentur *Sichardus*] conuertuntur 9 ⟨*et*⟩ *addidi* serpentem id est *om Sichardus* 10 colubrū *Sichardus* 11 attulerit 13 perquae 20 protoplausti

creatis hominibus initio et angelis in dissensione constitutis tenuit uirtus. in caelo feminea; apud eos enim masculi et feminae, dii deaeque esse putantur. Quod peruidens, inquit, 2
mater, quia occisus est Abel iustus, cogitauit ut pareret iustum Seth, in quem et collocauit magnae uirtutis spiritum, ut possint destrui, inquit, uirtutes inimicae. De Seth autem 3
ipso Christum deum genus deducere aiunt. Quidam autem ex eis non solum genus de eo deducere, sed etiam ipsum Christum esse adserunt atque opinantur.

IV

Dositheus quidam postea, Iudaeus genere, ausus est dicere secundum carnem solum esse uiuendum, in lege dei deque ea resurrectionem non sperans futuram nec dei spiritum nec 2
angelum esse credens nec futurum iudicium de lege atque prophetis expectans.

V

Sadducei post ipsum, a Saddoc homine Iudaeo qui hoc nomine uocabatur — qui discipulus fuit illius, qui et confirmauit hanc heresim, ut ex eo Sadducei dicerentur — secundum carnem aeque solum praedicant uiuendum, circumcidendum, corpusque baptizandum, de lege autem diuina non aliud 2
expectantes, Epicuream dementiam potius quam diuinae legis iura sectantes. De quibus et in euangelio scriptum est docente domino contraque hanc heresim pestiferam praedicante.

VI

Alia autem est Pharisaeorum, quae resurrectionem futuram confitetur, legem accipit et prophetas, Christum autem expectant ut iustum hominem. Hi iudaizant et euangelia non acci- 2

23 Matth. XXII 23

15 exspectans 22 exspectantes 23 euangelii scribtum 28 exspectant 29 hii

piunt, et quaedam tempora Christo domino nostro esse contraria adserunt.

VII

Alii autem Samaritani sunt a Samareo rege ita nuncupati. Alii autem aiunt a filio Canaan, qui hoc nomine Samareus uocabatur, a quo Samaritani sunt appellati. Isti legem accipiunt Mosi, id est quattuor solum libros, iudicium futurum non expectantes, resurrectionem negantes, Christum deum dei filium in lege et prophetis nuntiatum ante non credentes,
2 animam etiam inmortalem habere hominem iuxta legem non sentientes, | solum autem hoc in corpore uiuendum esse putantes, resurrectionemque futuram in procreatione filiorum, quae in hoc saeculo fit cottidie, hanc aestimantes eamque praedicantes uanitatem, insensatis quippe pecudibus comparati, ut scriptum est in propheta:

Homo in honore constitutus non intellexit,
comparatus pecudibus insensatis,
et similis eis factus est.

VIII

Alia est heresis Iudaeorum qui dicuntur Nazorei, quae legem et prophetas accipit, carnaliter tamen uiuendum adfirmat, omnemque iustificationem in carnali obseruantia consi-
2 stere suspicatur, crines etiam nutrientes capitis omnemque uirtutem iustitiae in eo putantes consistere, quasi a Samson illo iudice sibi hoc praesumentes indicii quia Nazorei uocabantur: a quo postea pagani fortes uiros ex illius figura usurpantes Hercules nuncuparunt.

16 Psalm. XLVIII 13. 21

5 chanaã 7 mosi] i *super* o *posuit m 2* 8 exspectantes 13 cotidie 15 scribtum 16 *ita cata cŏla scriptum est in cod* 20 nazorei] a *super* o *posuit m 2* 21 affirmat 25 nazorei] a *supra* o *posuit m 2*

IX

Esseni autem alii sunt, qui hoc nomine appellantur. Hi monachorum uitam exercent, escas deliciosas non sumentes nec studium in uestimentis gerentes nec possidentes aliquid, | lec- 2
tioni autem et bonis operibus insistentes, in locis etiam separatis habitantes, Christum autem deum dei filium non expectantes, nec in lege atque prophetis eum dominum agnoscentes adnuntiatum, sed ut prophetam aut iustum hominem solum credentes expectant.

X

Alii autem sunt Heliognosti, qui et Deinuictiaci dicuntur, solem adorantes, atque dicentes solem scire omnia quae dei sunt, homines etiam non alium nisi solem inluminare, solemque eis praebere omnia nutrimenta, non cognoscentes quod in seruitute positus cursum suum peragrat a deo patre per Christum dominum in sancto spiritu statutum cottidie, de quo scriptum est: Qui dicit soli oriri, et oritur, et non oriri, et non oritur. Quem Hermes ille uanus paga- 2
nus Trismegistus docuit post deum omnipotentem non alium nisi solem debere ipsum et homines adorare; qui cum ad Celtarum prouinciam perrexisset, ipse eos dinoscitur docuisse, atque huic errori ut succumberent isdem suasisse. Quem solem Iudaei captiuati adorabant, ut Hiezechiel propheta eosdem Iudaeos | incusando condemnat, ac reos criminis maiestatis declarat et arguit contestando, sicut scriptum est.

XI

Alii sunt qui ranas colunt quas sub Faraone ira dei tunc temporis Aegyptiorum terrae manauit, ut putore Aegyptios

17 Iob IX 7 23 Ezech. VIII 16 27 Exod. VIII 3

7 exspectantes 8 annuntiatum 9 exspectant 11 Deinuictiaci] deuictiaci *B: conf. Priscillian. p. 39, 10 Schepss et p. 177 s. u.* inuictiacus 16 cotidie 17 scribtum 20 ipsum & *B* ipsummet *editt* 22 hisdem 23 hie///zechiel 25 scribtum 28 putore *Sichardus*] pudore

2 defatigent, inque hoc scelere adhuc perseuerant, putantes dei iram ex hac uana obseruantia posse placare.

XII

Alii sunt Musiritae nomine, qui sorices colunt, qui sub Heli quondam sacerdote, cum fuisset capta arca testamenti ab allofilis atque ex ira dei produxisset terra sorices ut eorum fruges deperirent, admoniti a suis fecerunt aureos mures atque eos cum arca et sedibus aureis remiserunt quinque,
2 statimque ab eis desiit pestilentia. Legem itaque et prophetas isti accipientes non cognoscunt hoc esse uanum et abominabile quod ab uniuersis contemnitur et modis omnibus deridetur.

XIII

Alii sunt qui muscam Accaron colunt in ciuitate ita dicta, ut in Regnorum libro scriptum est sicuti rex Ozias Iudaeorum languens miserat ad muscam Accaron ciuitatem, si sanus
2 fieri posset | de languore corporis; cuius causa beatus Helias iratus zelo diuino propheta, quia non a deo Christo salutem Iudaeorum rex sperare maluit, sed a musca potius et Accaron ciuitate, iratus in hoc beatus propheta non eum euasurum, sed moriturum in lecto suo ilico diuino spiritu pronuntiauit.

XIV

Sunt Troglodytae, qui ita dicuntur in Iudaeis, qui in speluncis habitantes abditis idola colere non desinebant, ut ait Hiezechiel propheta, monstrante domino quomodo in speluncis absconditis seniores populi tenentes turabula idolis sacrificabant, atque ea caecis mentibus adorabant.

XV

Alia est heresis in Iudaeis, quae Reginam, quam et Fortu-

4 I Reg. IV—VI 5 15 IV Reg. I 2 24 Ezech. VIII 11. 12

4 Musoritae *Sichardus* 5 quondam] quod 7 ammoniti 15 scribtum

nam Caeli nuncupant * quam et Caelestem uocant in Africa, eique sacrificia offerre non dubitant, ut etiam prophetae Hieremiae Iudaei tunc dicerent ex aperto, cum moneret eos recedere ab idolis et seruire domino, solumque eum adorare eos debere: irati exclamant, dicentes, ex quo illi, inquit, For- 2 tunae Caeli siue Reginae non sacrificant, ex eo cuncta illis mala et pericula contigisse. Propter quod | beatus Hieremias exiens de populo deque ciuitate eorum Lamentationes illius causa impietatis in libro conscripserat, casumque illis atque ciuitati aduenturum non multo post nuntiabat.

XVI

Alii sunt in eis, qui Bahal nomen regis Tyriorum detinentes memoria atque ipsius idolum adorantes eidem sacrificabant, ut in Regnorum libro continetur, cum rex Israhelitarum Achab et Hiezabel uxor eius illi idolo sacrificare non desinerent. In quo, zelo ductus diuino, beatus Helias propheta missus a Christo domino, ait eis, sub nomine Iudaismi legem confitentibus, impietati autem perniciosae paganae seruientibus, et omni populo ita dixit: Ut quid uos claudicatis 2 in utrisque poplitibus uestris? aut deo, deo, aut Bahal, Bahal. Et nihilominus fauens lucorum sacerdotibus rex atque regina diuersis poenis et cruciatibus perierunt. Populus etiam non recedens ab idolis crebris captiuitatibus interiit.

XVII

Alii sunt qui Asthar hominem et Camoth abominationem Cananeorum et Sidoniorum id est idola hominum ac mulierum, uenerabantur, atque isdem diuersa offerebant sacrificia, | quorum causa et captiuitas illis regibus et populo tunc temporis

4 Hierem. XLIV 18 14 III Reg. XVI 31 19 III Reg. XVIII 21 26 III Reg. XI 33

1 *excidit* adorant 3 cum moneret *Sichardus*] commoneret 8 lamentationis 9 conscribserat 27 chananeorum

permittente domino saepius aduentabat, sicut in Regnorum
2 libris continetur. Praeter Dauid beatum regem et Ezechiam sanctum et Iosiam et Iehu filium Namessi alii omnes permittebant populos sacrificare idolis, ac saepius cum illorum interitu * et ipsi uersabantur, non ea destruentes, sed magis impietatis eorum fautores fieri properantes, *ut* reges ceteri, sicuti libri Regnorum contestantur.

XVIII

Alia est heresis in Iudaeis, de qua dominus per prophetas incusabat eos. Deque ea beatus Stephanus martyr increpabat, dicens: Numquid immolationes et sacrificia mihi quadraginta annis obtulistis, domus Israhel, dicit dominus omnipotens? Et nunc suscepistis tabernaculum Moloch et sidus dei Remfam, formas fixorum idolorum et sculptilium? Propter quod dicit
2 dominus: Transmigratione uos faciam captiuari in terram Babyloniae atque Persarum et interiora loca alia et arida et in postrema terrarum omnium.

XIX

Alii sunt qui aram collocantes ita dictam Tafeth nomine alicuius, in ualle filii Ennom, ibidem suos filios et filias [Iudaei] | daemoniis immolabant. De quibus dicit dominus per
2 prophetam Hiezechiel: Ecce fili hominis, uide quid facit populus Israhel: iste filios et filias suas in ualle Tafeth immolat daemoniis, quibus ego non mandaui hanc facere iniquitatem in Israhel populo.

1 IV Reg. XXIV 2 IV Reg. XVIII 3 3 IV Reg. XXII 2 III Reg. XIX 16 IV Reg. IX 2. 14. 20 11 Amos V 25. 26 Actor. VII 42. 43 22 Ierem. VII 31 24 Ezech. VIII 8. 9 Ierem. VII 31

3 iesu filium namersi 5 *excidit ueluti* in impietate 6 ut *Sichardus*] et 9 Alii 10 martir 12 isrł 14 fictorum *Fabricius* 25 isrł 27 isrł

XX

Alii sunt Puteoritae, qui puteos colunt in altum fodentes deque eis haurientes quasi aquam salutis, in ea sperantes aliqua, cum dicat dominus per prophetam monendo: Me dereliquerunt fontem aquae uiuae, et foderunt sibi lacos detritos, qui non possunt capere aquam salutarem. Quod ergo ante dicebat per prophetam, in sua 2 diuina complebat praesentia, dicens: Omnis qui ex hac aqua terrestri biberit, rursus sitiet: de aqua autem quam ego ei dabo, si biberit, non sitiet in aeternum, sed erit ei saliens in uitam aeternam. Quippe erat gratia Christiana baptismi salutaris humano generi concessa a domino saluatore.

XXI

Alia est heresis in Iudaeis quae serpenti sacrificabat et usque ad Ezechiam regem Iudaeorum beatissimum eandem impietatem celebrabat | <*ser*>penti<*s sicuti legi*>mus in libris Regnorum quod usque ad Ezechiam sacrificabat serpenti aereo populus Iudaeorum, quem Moses beatus facere iussus fuerat in exitu Israhel de Aegypto, cum a serpentibus morderentur Iudaei murmurantes atque deperirent: inque hoc iussit domi- 2 nus ut faceret Moses serpentem aereum, ac suspenderet eum in medio populi supra lignum; et qui intuebantur in eum, saluabantur a plagis atque diuersis uulneribus. Illi ergo serpenti aereo usque ad regem Ezechiam sacrificabat Iudaeorum populus; formationes etiam in lapide magno uelut obelisco, qui erat in templo positus pro columna, et in eo incisiones et impressiones manu hominum et ut litterarum quarundam sculpentes Iudaei, et formulas diuersas tollentes et ponentes in lammina baiulabant in collo: incantationes etiam docentes 3 et uelut filacteria habentes, immo potius exercentes ut maleficia, eadem percolebant, atque inde alligaturas et tutamina

4 Ierem. II 13 8 Ioh. IV 13. 14 17 IV Reg. XVIII 4 19 Num. XXI 9

17 *ser*>penti<*s sicuti legi*>mus] pentimus 20 isrł moderentur B^1

suo portabant et portant in corpore, quae dominus ubique in lege uetuerat fieri quia paganae caecitatis haec erat impie-
4 tas. Has igitur beatissimus | Ezechias rex impressiones siue sculptiones deleri iussit atque ferro radi penitus atque excindi, aereum etiam serpentem deponi atque frangi praecepit: pro quo merito est liberatus a domino de obsidione tanta Persarum et Assyriorum, tunc temporis qui uenerant captiuare Iudaeorum populum atque ciuitatem, ut illa nocte, qua time-
5 bat barbaros rex Ezechias, angelus domini de caelo descenderet centumque et octoginta quinque milia alienigenarum obsidentia ciuitatem nocte silenti percuteret, atque omnes homines exanimes atque mortuos mane regi omnique Iudaeorum populo demonstraret.

XXII

Alia est heresis, ut Hiezechiel propheta dei iussu peruidit sub terra in spelunca stantes septuaginta uiros seniores
2 Iudaeorum, tenentes turabula, diuersisque formarum sculptilibus sacrificantes eosdem atque eadem adorantes.

XXIII

Alia est heresis Iudaeorum, quam sub spelunca iussu dei cogitur peruidere propheta, mulieres sedentes et plangentes quendam Thamuz nomine, qui filius regis gentilium fuit | cuius
2 Iudaeae mulieres simulacrum cum fletibus adorabant impietatemque gentilium colentes ei offerre sacrificia non desinebant. Thamuz enim et Farao ille dicebatur rex Aegyptiorum qui sub beato Mose Aegyptiis praesidebat illo in tempore.

XXIV

Alia est heresis in Iudaeis, quae, multorum quasi hominum

1 Leuit. XXVI 1 Deut. XVI 22 9 IV Reg. XIX 35 15 Ezech. VIII 11. 12 21 Ezech. VIII 14

7 tunc—Iudaeorum *om sed m 1 in marg inferiore add* 26 mose] i *super* o *posuit m 2*

multarumque mulierum, percolentes idola Bahalitarum, speluncis absconditis isdem offerre sacrificia non desinebant, scriptura dicente quasi multorum atque multarum fuisse numerum: hoc autem *** aut a Belo rege, qui orientem potenti regimo- 2
nio multo tempore detinuit ac de ipsius uxore et filiis filiabusue ita ex parentibus editis omnem eorum progeniem processisse monstrabat, ut ex eis Bahalitae pluraliter appellarentur. Nam ut est genus aut Graccorum aut Aniciorum et 3
aliorum, ita ex parentibus suis omnis illorum emerserit progenies, ex uno nomine impia generatio ut Bahalitae dicerentur. Itaque mortui, cum in monumentis ponerentur, et progenies illorum itidem sepulta in eo loco hoc nomine a suo populo meruit a posteris nuncupari, | ut Bahalitae appellarentur a sua generatione pristina. Belus autem siue a proprio 4
nomine, siue a fortitudine belli, quia multos superabat tunc temporis, hoc nomen aut cognomen habere sortitus est: deque hac re Iudaeorum populus impietatem gentilium sequendo a diuina scriptura accusatur, quod sacrificantes illis, id est regibus et eorum filiis omnique cognationi illorum sequenti diuersis captiuitatibus tradebantur.

XXV

Alia est heresis in Iudaeis, quae Bahal idolum ** aut Balaam pseudopropheta, qui de Mesopotamia aduenerat contra Mosen beatissimum, asserunt nomen accepisse, quia Balac tunc temporis rex Moabitarum illum rogauerat, ut ad eum iret et malediceret populo Iudaeorum. Et quia ut propheta 2
in scripturis ante dicebatur, contempto autem praecepto domini ad pseudoprophetae postea descendit interitum contra

2 Iudic. II 11 *alibi* 23 Num. XXII

2 scribtura 4 *excidit ueluti* aut a Bahal rege Tyriorum 8 Graccorum *Fabricius*] grecorum 17 populos 18 scribtura 22 aut] a *Fabricius: excidit* aut a Balac rege 23 pseudopropheta *Fabricius*] pseudoprophetam 24 mosen] i *super* o *posuit m 2* 27 scribturis

dei populum cogitando, Iudaei, ut pagani sub hoc uocabulo idolum facientes ipsius, colere illud non desinebant.

XXVI

Alia est heresis *** de Pythonissa, quod cooperientes uestimentis mulierem ab ea quaedam | responsa sperabant posse consequi. Unde et aiunt Pythonissam illam beati Samuhelis animam ab inferis excitasse atque inde maxime credi <*id*> posse homines usque hodie plurimi suspicantur, quia quae dixerat regi Sauli superstes propheta beatissimus, ea etiam in excitatione quasi dei iterum responsa dixisse cognoscitur
2 uera; cumque plurimi huic adquiescere mendacio malunt, in perpetuum descendunt in interitum, cum propheta dicat: Iustorum animae in manu domini, et non tangit eas mors. Quomodo itaque anima impia piam sanctamque animam, et prophetae maxime, poterat ab inferis excitare? Sed quia ignorant quod recedentes animae a fide Christi domini deditas iam se impietati faciunt atque ei omni se studio subiciunt, quia arbitrii sui est omnis homo, quod uelit ut eligat facere permittente deo, iam ut *** quia recessit a domino, ut immundus spiritus iam ei dominaretur,
3 dubiis et claudicantibus in lege diuina quod dixit beatus Helias: Aut deo, deo, aut Bahal, Bahal. Qui enim adheret Christo, unum corpus est, et qui immundo spiritui, unus consensus est. Et Achab rex Iudaeorum cum crederet Sedeciae et aliis falsis prophetis uerumque

1 Num. XXXI 8 Ios. XIII 22 4 I Reg. XXVIII 7 *seqq.* 8 I Reg. XV 18. 19. 28 XXVIII 16—18 13 Sap. III 1 18 Sap. Sir. XV 14 22 III Reg. XVIII 21 I Cor. VI 16. 17 24 II Paralip. XVIII 9 *seqq.* III Reg. XXII 8 *seqq.*

4 *excidit ueluti* quae non recte sentiebat in Iudaeis pytonissa 6 pytonissã 7 <*id*> *addidi* 8 quia *Oehlerus*] qui ea 9 superstis 10 dei *Fabricius*] ei 19 *exciderunt fere haec:* beati Samuhelis animam ab inferis excitasse Pythonissam adserant ita edocent aberrantes cum scriptura quae nuntiauerit de Saul rege, spiritali scientia nuntiauit, deditum eum fuisse impietati 23 unũ] ũ *in ras* 25 sedechiae

prophetam domini Micheam contemneret, interrogat dominus inmundum spiritum, adhuc bonitatis loco regi concesso a Christo domino usque ad tempus aliquod, ut, si uellet credere prophetae uero, procellam periculi deuitaret, si nollet magisque crederet pseudoprophetis, sine dubio deperiret. Ita 4
enim interrogat dominus inmundum spiritum, dicens: Quis seducet, inquit, regem Achab Israhelitarum, ut uadat in pugnam et ibi interficiatur? Et ecce inmundus spiritus aduenit dicens: Ego uadam et faciam. Et ait dominus ad immundum spiritum: quomodo id facies? Et ait inmundus spiritus ad dominum: Facio me quasi angelum lucis et uerba similia eloquar, et ducam eum in proelium, atque ibi eum deseram, et sic morietur. Et ait dominus ad eum: Vade, sic facies. Ideoque et apostolus ait: Non magnum est, si et satanas transfigurat se 5
uelut angelum lucis, cum ipsius satellites transfigurantur. Et ita decipiunt multos uisu, uerbo aut persuasione non alterius rei quippe, nisi quasi similis et ueri, ut, cum uerbis ueluti similibus et uisibus quasi bonis et non malis in tempore uolunt credere atque eis inherere homines, ineuitabilem aeternae mortis incurrant sententiam, diuersisque post exitum corporis poenis et cruciatibus pessumdentur. Quod et regi Iudaeorum illo tempore periculum superuenit, quod falsis magis quam ueris dei prophetis credere maluisset.

XXVII

Est heresis in Iudaeis quae Asthar et Astharoth post Mosi defunctionem successionemque Hiesu filii Naue colentes ad captiuitatem gentilium tradebantur. Nam Asthar et Astharoth homines et feminas figurasque eorum colebant, quae nomina

6 ll. ss. 19 *seqq.* 16 II Cor. XI 14. 15 28 *uide supra ad* XVII

13 eloqua B^1 praelium 22 sentiã B^1 23 pessumdenter 28 mosi] *super* o *posuit* i *m 2*

regum Syrorum fuerunt et Aegyptiorum: quorum filii filiaeque cum a suis populis colerentur, post etiam templa illis facientes, post mortem illorum progeniem ibidem sepelientes deorum dearumque eis nomina offerebant cum sacrificiis itidem.
2 Nam Astartium est in Syria ** aliaque diuersa et plurima, quae de gente Cananeorum omnis haec illo tempore exarsit impietas, quam Moses gentem cum omni suo populo eradicare iubebatur a domino.

XXVIII

Alii Herodiani sunt, ab Herode rege Iudaeorum ita appellati. Isti resurrectionem confitentur, legem et prophetas accipiunt, Herodem autem regem Iudaeorum, percussum ab angelo, ipsum ut Christum sperantes expectant. |

I

XXIX POST PASSIONEM AUTEM CHRISTI DOMINI NOSTRI ET ASCENSIONEM IN CAELUM Simon quidam fuit Magus, genere Samaritanus, Githeus, de loco quae uilla est in Samaria ita uocitata: qui magicis uacans artibus multos fallebat, dicens se esse uirtutem quandam dei, quae supra omnes, inquit, uirtutes
2 est. Quem Samaritani quasi patrem uenerantur et suae hereseos institutorem perniciosae extollunt, multisque eum praeferre laudibus enituntur. Qui baptizatus a beatis apostolis recessit a fide eorum, sceleratamque et perniciosam heresim seminauit, dicens se transformatum putatiue, id est quasi

5 I Reg. XXXI 10 8 Exod. XXIII 24 XXXIV 13 10 Matth. XXII 16 12 Actor. XII 23 20 Actor. VIII 9 *seqq.*

5 *exciderunt ueluti* templum ita uocitatum unde et Camoth emersit abominatio 6 chananeorum 7 moses] *super* o *posuit* i *m 2* 10 *post* Herode de *erasum* 13 exspectant 15 Post] *hic incipit A in quo praeponitur:* INCIPIT LIBER FILASTRI EPISCOPI DE HERESIBVS: *in B duo uersus uacui* autem *om A* 16 symon *B* 17 citheus *B* citieius *A* samaria ita *A* samarinta *B* uocata *A* 18 uacant *A* 19 quendam *A* 20 quem *A* quae *B* 21 perniciose *B* pernitiose *A* 24 se *B* Et *A*

per umbram, et ita se passum fuisse, cum non, inquit, pateretur. Qui et audebat dicere mundum ab angelis factum, 4
angelos autem factos a ⟨*se*⟩ quibusdam sensibus de caelo praedito, eosque fefellisse *** genus hominum. Intellectum 5
autem quendam alium adserit esse, qui descendit in mundum salutis causa hominum, Helenam illam, inquit, quae in Troiano bello a poētis uanissimis edita nuntiatur. Et uirtutes, 6
inquit|, quae mundum fecerant, concupiscentia ductae illius Helenae seditionem mouebant. Ista enim dans,‖inquit, concu- 7
piscentiam illis uirtutibus, et in figura feminea apparens, ascendere in caelum non poterat, quia uirtutes in caelo quae erant non eam permittebant ascendere; expectabat autem uirtutem aliam, id est Magi ipsius Simonis praesentiam, quae eam saluaret adueniens. Ligneum etiam equum, quem 8
poētae uanissimi dicunt in Troiano bello fuisse, per allegoriam adserit quod illa machina ignorantia erat uniuersarum gentium impiarum, cum constet illam Helenam, quae cum Mago erat, de Tyro meretricem fuisse, hancque eundem Simonem Magum fuisse secutum, et cum eadem diuersas magias
diuersaque scelera perpetrasse. Qui cum fugeret beatum 9
Petrum apostolum de Hierusolimitana ciuitate Romamque deueniret, ibique pugnaret cum beato apostolo apud Neronem regem, deuictus undique oratione beati apostoli atque percussus ab angelo sic meruit interire, ut eius magia euidens
ac mendacium cunctis hominibus patefieret.

II

Post hunc Menandrus quidam nomine * qui discipulus XXX
factus ipsius, impietatem est eius secutus in omnibus.|

3 § *A* ⟨*se*⟩ *addidi ex Epyphanio p. 60 A 56 C* 4 praeditis *exciderunt ueluti haec:* se cum de caelo descenderet et angelos fecisse 8 concupiscentię *A* 9 inquit *om A in fine paginae* 10 feminae *B* 12 exspectabat *B* 14 quem *B* quae *A* 16 asserit *B* uniuersarum—erat *om* B^1, *in marg inf add* 18 metricem B^1 23 ratione *A* 24 magiae uidens *B* 25 antefieret *A* 27 *post* nomine *in A litterae* qui discipul *erasae* *excidit* fuit 28 factus—omnibus *in ras B*

III

XXXI Post istum Saturnilus quidam et ipse sumens inde fomenta doctrinae mortiferae adserebat dicens mundum ab angelis factum, et‖distare angelos a uirtute illa et mundum esse diuisum per ordinem angelis, et cogitasse eos ut facerent
2 hominem. Fecerunt itaque hominem, et opus ipsorum, inquit, erat homo; de uirtute enim superna lumen fuisse dimissum, quod inluminauit mundum istum et ad concupiscentiam
3 adduxit angelos, statimque ascendit in caelum. At illi cupidi luminis ipsius facti uirtutem eius uidere cupiebant; non praeualentes autem adinuicem dixerunt: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et
4 facto homine, quia inpotens erat, saluari non potuit. Videns itaque uirtus superna quod illi hoc fecerunt, misit scintillam, quae correxit hominem et suscitauit et fecit eum uiuere.
5 Scintillam itaque uolunt saluari, alia autem uirtutibus illis
6 quae fecerunt dimitti ac derelinqui suspicantur. Christum autem umbraliter apparuisse adfirmant, non carnem hominis ueram et animam accepisse, atque omnem oeconomiam mysterii saluato|ris ita complesse.

IV

XXXII Post istos Basilides, ** qui et heresiarches dicitur a multis, quia de lege et prophetis et apostolis proponendo et loquendo, sentiendo autem aliter, iura uiolabat Christianae ueritatis.
2 Qui cum uenisset Aegyptum, docebat ita definiens: de innato

11 Gen. I 26

4 factum et *B* factum esse *A* 6 inquit ipsorum *B* 7 lumen *A* lumen (*in ras*) dicunt *B* 8 inluminabit *A* 10 ipsius luminis *B* 12 ad *A* secundum *B* nostram *falso additum esse adnotat Fabricius* 13 impotens *B* 14 feceꝝ *B* fecerant *A* 16 Scintillam—complesse *om A*[1], *in marg inf add* itaque *B* ////taq; *A* saluatori *A* aliã *A* 18 affirmant *B* 19 oechonomiã *A* miste////ii *A* mysteriis *B* 22 *excidit* quidam surrexit heresiarces *A* 23 quia *B* qui *A* 24 xp̃iana *A* 25 dicebat *A*

et solo deo natum fuisse Intellectum, de Intellectu Verbum, de Verbo Sensum, de Sensu autem Virtutem et Sapientiam, de Virtute autem et Sapientia Principatus et Potestates et angelos factos diuersos. Ipsi enim angeli fecerunt, inquit, 3 caelum, post illos‖alii angeli fecerunt caelum *, ita ex aliis alii prolati fecerunt tertium caelum. Qui secundum ordinem: et alii, inquit, fecerunt trecentos sexaginta quinque caelos. Et imponit uirtutibus illis nomina angelica, et ipse magiis 4 uacans itidem multos imperitos decipit. Hominem autem ab angelis factum adserit: deum etiam uerum omnipotentem, et eum audet angelum dicere, et accepisse genus Iudaeorum in hereditatem, et eduxisse eos de terra Aegypti. Hic ergo 5 audacior factus, elatus est, inquit, aduersus ceteros angelos,| et uolens in subiectionem habere alios, habuit contrarias gentes, quas commouerunt uirtutes inimicae eius. Ideo et 6 contra Iudaeos diuersae gentes, inquit, surrexerunt. Christum autem dicit quasi per umbram putatiue passum fuisse. Simonem etiam Cyreneum pro eo ad passionem uenisse adfirmat. Ipse enim, inquit, portauit crucem. Hic etiam male permittit 7 uiuere, et dat licentiam uitiis saecularibus inherere. Prohibet etiam pati martyrium homines pro nomine Christi domini, dicens ita: Ignoras quid desideras. Non enim passus est, inquit, Christus, neque crucifixus est. Quomodo itaque potes, 8 inquit, confiteri hunc‖crucifixum, cum non sit crucifixus, et ignoras qui passus sit?

V

Videamus et Nicolaus Antiochenus aduena qua est deceptus XXXIII amentia. Qui sub apostolis fuit atque ab eis est electus dia-

19 Matth. XXVII 32

2 uirtutem et] et uirtutem *A* et uirtute *B*, *corr Fabricius ex Epiphan. p. 69 B* 5 *scribi oportuit* alii angeli de illis geniti *excidit* alterum 8 illis/// *A* 9 uocans *A* imperatos *A* 10 et eum *B* eum *A* 14 subunctionē *A* 15 inimice *A* 17 per *om A* symonem *A* 18 cirineum *A* 19 crucem *A* eius crucem *B* 22 ignorans *B* 23 inquit *om* A^1 potest *A* 27 antichenus *B*

conus septimus, ut scriptum est in Actibus Apostolorum, posteaque recedens ab eis atque a sana doctrina diuersis
2 erroribus et fallaciis pessumdatus est. Qui fuit primum cum apostolis et Stephano beatissimo martyre, qui dicit et ipse uirtutes esse plurimas; unde et Gnostici, qui scire se | aliquid
3 putant, maxime emerserunt. Isti Barbelo uenerantur et Noram quandam mulierem, alii autem ex eis Ialdabaoth quendam, alii autem Calacaun hominem. Dicunt autem et dogma po-
4 nentes ista: Ante, inquit, erant solum tenebrae et profundum et aqua, atque ex his diuisio facta est in medio, et spiritus separauit haec elementa. Tunc ergo tenebrae inruentes in spiritum genuerunt quattuor Aeonas, et isti quattuor genue-
5 runt alios quattuor Aeonas. Hoc autem dextra atque sinistra, lux, inquit, sunt et tenebrae. Quendam etiam concubuisse cum illa muliere et uirtute dicunt, de qua nati sunt dii. et
6 homines, et angeli, et septem spiritus daemoniorum Addunt etiam prophetas || quosdam natos de ea, speciosum nomine et
7 Barcaban. Alii autem euangelium consummationis et uisiones inanes et plenas fallaciae et somnia uidere diuersa adserunt delirantes.

VI

XXXIV Alii autem ab Iuda traditore instituerunt heresim, dicentes bonum opus fecisse Iudam quod tradiderit saluatorem. Hic enim, inquit, nobis omnis scientiae bonae auctor extitit, per
2 quem caelestia nobis mysteria | manifestata sunt. Virtutibus etenim in caelo nolentibus, inquit, pati Christum, et scientibus quod, si fuerit passus, uitam hominibus donaturus est, hoc sciens, inquit, Iudas, quod, si fuerit passus Christus,

1 Actor. VI 5

3 falliciis *B* 5 nostici *A* aliqui *A* 6 barbelum *A* Noriam *Fabricius sed est* νοῦρα *Epiphanii p. 82 C* 7 ualdabaoth B^1 ialdabot *A* 8 calacaun A^2B calcaun A^1 9 erat *A* solem *A* 11 tenebras inruentes *Fabricius ex Ephiphan. p. 80 A*] intuentes 12 eonas A^2B oenas A^1 13 eonas 17 nomine et *B* nomen *A* 20 delerantes B^1 24 omnes *A* 26 enim *A* 27 est *B* et *A*

salutem hominibus adlaturus est, hinc tradidit saluatorem. Hoc autem malum adsertionis impiae quibusdam uanis et uaecordibus quasi uerisimile uidetur esse interdum, cum sit in omnibus contrarium et exsecrabile, cum propheta eum Dauid beatus ante et dominus saluator damnauerit, et beati apostoli sententiam domini aduersus eum confirmauerint edocentes.

VII

Post istum Carpocras nomine surrexit, et ipse dicens unum principium, de quo principio, id est de deo, prolationes factae sunt, inquit, angelorum atque uirtutum: quae autem uirtutes deorsum sunt, fecerunt creaturam istam uisibilem ubi nos, inquit, consistimus. Christum autem dicit non de Maria uirgine et diuino spiritu natum, sed de semine Ioseph hominem natum arbitratur, deque eo natum carnaliter, sicut omnes homines, suspicatur. Qui post passionem, inquit, melior inter Iudaeos uita integra et conuersatione inuentus est; cuius animam in caelum susceptam praedicant, carnem uero in terram dimissam aestimant, animique salutem solius, carnis autem non fieri salutem opinantur. XXXV 2 3 4

VIII

Cerinthus successit huius errori et similitudini uanitatis, docens de generatione itidem saluatoris deque creatura angelorum, in nullo discordans ab eo, nisi quia ex parte solum legi consentit, quod a deo data sit, et ipsum deum Iudaeorum esse aestimat qui legem dedit filiis Israhel. Docet XXXVI 2

5 Psalm. LXVIII 26 CVIII 8 Matth. XXVI 24 Ioh. XVII 12 Actor. I 16—25

1 allaturus *B* 2 adsertiones *A* 4 execrabile *B* 11 uirtutem *A* 12 deorsum *Fabricius*] deorum 14 uirgine maria *B* sed *om A* 15 arbitrantur A^1 18 suscepta predicans *A* 19 animeq: B^1 solis *A* solum *B* 20 canis A^1 22 Cerynthus *B* Cherentus *A* 23 de generatione itidem *B* degenerationem *A* 26 iudeorum *A* iudaeos *B* esse *om A* isrł *B*

autem circumcidi et sabbatizari, et Christum nondum surre-
3 xisse a mortuis, sed resurrecturum adnuntiat. Apostolum Paulum beatum non accipit, Iudam traditorem honorat, et euangelium secundum Matheum solum accipit, tria euangelia spernit, Actus Apostolorum abicit, beatos martyres blasphemat.
4 Hic sub apostolis beatis quaestionem seditionis commouit, dicens || debere circumcidi homines, cuius causa contra illum et heresim eius decreuerunt in suis Actibus beati apostoli senten-
5 tiam: non debere iam homines Iudaismo, id est circumcisionis aliisque talibus superstitionis uanae parere carnalibus, qui de gentibus uenientes credebant in Christum dominum nostrum saluatorem.

IX

XXXVII Hebion discipulus eius Cerinthi, in multis ei | similiter errans saluatorem nostrum hominem de Ioseph natum carna-
2 liter aestimabat, nihilque diuinitatis in eo fuisse docebat, sed sicut omnes prophetas, sic et eum gratiam dei habuisse adserebat, non tamen deum maiestatis et dei patris filium cum patre sempiternum esse credebat, cum diuinae scripturae deum sempiternum cum patre uero ac sempiterno ubique testantur ac praedicant.

X

XXXVIII Post istum Valentinus quidam surrexit, Pythagoricus magis quam Christianus, uanam quandam ac perniciosam doctrinam eructans et uelut arithmeticam, id est numerositatis notitiam

8 Actor. XV 5 *seqq.*

1 resurrexisse *B* 2 resurrecturū annuntiat *B* 3 accepit A^1 et *om B* 4 accepit A^1 5 apostolum *A* 6 beatis/// (s *erasa*) *A* questione *A* 7 deuire A^1 8 beatis apostolis *A* 9 circumcisioni *B* 10 parare *A* 11 dm̄ B^2 14 discipulis B^1 cerynthi *B* eis *A* 17 eum *B* cū *A* 21 ac praedicant *om A* 23 surrexit quidam *A* *cum signis transpositionis* pitagoricus *A* 24 uanam quandam *B* Nam quendam *A* 25 eruct///ans *A* *aut* u *aut* it *erasum* notitiam *A* nouam *B*

fallacissimam praedicans, multorumque animas ignorantium captiuauit. Et inprimis quidem fuit in ecclesiam. Elatior 2
autem factus postmodum errore non paruo deceptus est, ‖
degensque in Cypri prouincia coepit hoc definire: Nihil erat 3
aliud ante, inquit, in mundo, nisi Profundum maris et Silentium, quod poëtae uani Chaos adserunt edocentes, deque hoc Profundo et Silentio processisse Intellectum et Veritatem, de Intellectu autem et Veritate Verbum et Vitam, de Verbo autem et Vita Hominem et Ecclesiam: de Homine autem et 4
Ecclesia processisse duodecim Aeonas, id est Saecula et de Verbo et Vita | decem Aeonas processisse, de Intellectu autem et Veritate octo Aeonas, et esse hanc triacontada Saeculorum, id est triginta Aeonas Aeonon. De ogdoada ergo et decăda et duodecada consistere triginta Aeonas delirat. Dicit autem 5
Christum a patre, quem Profundum nomine appellat, ad totius mundi salutem fuisse dimissum, deque caelo eum carnem 6
detulisse, nihil autem accepisse de sancta uirgine, sed ut aquam per riuum, ita transisse per eam adfirmat. Animam ergo solam saluari, corpus autem hominis non saluari arbitratur.

XI

Alii sunt successores ipsius: Ptolemeus, qui doctrinam XXXIX
aeque uanam intulit, dicens quattuor esse Aeonas, et alios quattuor, nouum quid uolens commenti falsi decernere quam
Valentinus doctor eius est ementitus. ‖

1 fallaciam 2 ecclesia *B* 5 silentium quod *B* silentium maris et silentium quod *A* 6 chaus *A* 9 uita *B* uite *A* 10 ecclesiă *A*^{1} eonas *A* 11 decem aeonas *B om A* 13 $\overset{\tau\alpha}{\text{XXX}}$ *B* ogdoadę *B* ocdoada *A sed o media ex* a *facta* 14 et duodecada *om A ubi in marg* d *littera* $\overset{\tau\alpha}{\text{XXX}}$ *B* delirat *Cotelerius*] deliberat 16 dequae *A* 17 accessisse *A* 18 ito *A* affirmat *B* 19 sola *A* 22 ptholomeus *B* 23 eonas *A* 24 uoluens *B*^{1}

XII

XL Post hunc quidam Secundus nomine Aeonas similiter docens adserit factos infinitos, Christum autem quasi per fantasiam apparuisse id est ueluti umbram humano generi, et non ueram carnem hominis habuisse suspicatur.

XIII

XLI Post hunc Heracleon discipulus ipsius surrexit, dicens principium esse unum, quem deum appellat, deinde de hoc natum aliud, deque his duobus generationem multorum adserit principiorum, cum suis | itidem delirans doctoribus.

XIV

LII Marcus autem quidam post istum successor eius numerum et mensuram et cauculum, rationem etiam computationis faciens litterarum, quasi uerisimilis et cuiusdam rei nouae inuentor, cum aestimaret a quibusdam se posse laudari, non in paruam itidem erroris incurrit amentiam. Dicit enim ita:
2 Viginti quattuor, inquit, litterae sunt, quae perfectionem habent omnium rerum. Propter quod et Christus, inquit, dicebat: Ego sum A et Ω. Dicebat etiam quod in postremo tempore Christus descendit ad Iesum in figura et similitudine columbae, et Christum ipsum columbam esse docebat, quae
3 descendit, inquit, ad duodecim Aeonas, id est ad duodecim apostolos, et unum ex eis cecidisse, id est Iudam, aestimabat. Christum autem putatiue dicit apparuisse, et passum fuisse quasi per umbram, ‖ non tamen uere passum corpore arbitratur.

19 Apoc. I 8 XXI 6 XXII 13

3 factos adserit *B* 7 heracheon *A* 8 de *om A* 9 aliut *A* 12 post *om A* 16 in *om* B^1 17 inquit *om A* 19 Dicebant *A* 21 ipsam *A* dicebat *A* 22 inquid A^2 in A^1 25 corpore *om A* arbitratum *A*

XV

Post hunc Colorbasus ** qui similiter in litteris et numero XLIII
elementorum astrorumque septem uitam omnium hominum et
generationem consistere adserebat, non in Christi maiestate
et potentia, neque in ipsius carnali praesentia ueram hominum
sperari salutem aduertebat.

XVI

Cerdon autem quidam surrexit post hos, peius suis docto- XLIV
ribus praedicans|, qui cum uenisset Romam de Syria, ausus
est dicere duo esse principia, id est unum deum bonum et
unum malum, et deum quidem bonum bona facere, et malum
mala. Iesum autem saluatorem non natum adserit de uirgine, 2
nec apparuisse in carne, nec de caelo descendisse, sed puta-
tiue uisum fuisse hominibus, qui non uidebatur, inquit, uere,
sed erat umbra: unde et putabatur quibusdam pati, non
tamen uere patiebatur.

XVII

Marcion autem discipulus eius, genere Ponticus, de ciuitate XLV
Sinope, urbem Romam deuenit, ibique degens sceleratam
heresim seminabat, atque interrogans presbiteros sanctos eccle-
siae catholicae sensus sui eis erroris mortiferi proponebat,
dicens ita: Quid est, inquit, quod in euangelio dicente domino
scriptum est: Nemo pannum rudem mittet in uestimen- 2
tum uetus, neque uinum nouum‖in utres ueteres,
alioquin rumpuntur utres, et effunditur uinum? Et
iterum: Non est arbor bona quae facit malum fructum,

23 Luc. V 36 26 Luc. VI 43

2 colorbasus qui *A* color bassus *B* *excidit* quidam surrexit 4 asserebat *A* 5 in ipsius *B* ipsius *A* uera *A* 9 predicant *A* de syria *B* desideria *A* 13 nec de caelo *B* nedecelo *A* putatiue—sed *om A* 16 tam *A* 20 presbyteros *B* 21 errores mortiferi *A* errorem mortiferum *B* 23 mittit *B* 25 aliumque *A* rumpentur *B* effuditur *A* effundetur *B* 26 faciat *B*

3 |neque arbor mala quae faciat bonum fructum. Deque hoc accipiens interpretationem a sanctis presbiteris non adquiescebat ueritati, sed magis Cerdonis sui doctoris firmabat mendacium et iste similiter unum deum bonum et unum
4 malum adnuntians; Christum autem putatiue apparuisse, id est quasi per umbram, et passum eum fuisse umbraliter, non
5 tamen in uera carne credebat. Cata Lucan autem euangelium solum accipit, non alia euangelia, nec epistolas beati Pauli
6 apostoli, nisi ad Timotheum et Titum, quae enim de Christo dicunt ut de deo uero, praeterit, quae autem quasi de homine dicunt scripturae, ea accipit capitula, et neque Christum
7 iudicem esse omnium confitetur. Qui deuictus atque fugatus a beato Iohanne euangelista et a presbiteris de ciuitate Efesi Romae hanc heresim seminabat.

XVIII

XLVI Lucanus quidam post istum similia Marcioni statuens ac decernens, ut ille doctor ipsius Marcion, est in omnibus ementitus.

XIX

XLVII Fuit Apelles discipulus eius, similia in quibusdam | Marcioni praedicans, qui interrogatus a quibusdam quo modo de fide sentiret, respondit: ‖Non mihi opus est dicere a Marcione, ut
2 duo principia adseram coaeterna: ego enim unum principium esse praedico, quem deum cognosco, qui deus fecit angelos, fecit etiam alteram uirtutem, quem deum scio esse secundum,
3 qui et uirtus dei est, quae fecit mundum. Hic autem deus,

2 presbyteris *B* 3 ueritatis *A* 5 annuncians *B* 8 Pauli apostoli *A* *Sichardus* apostoli Pauli *B* 10 ut *Sichardus* et *B om A* 13 presbyteris *B* ephesi *B* fesi A^1 *praeposita* e *m 2* 14 seminauit A^1: *uerba* Qui deuictus *seqq. ad Nicolaum aut Cerinthum aut Ebionem uidentur pertinere: dormitauit etiam de Pauli epistulis supra narrans* 16 post istum quidam *B* statuest *A* 17 utile *A* marcio B^1 20 appelles *B* 21 quonam modó *B* 22 discere *Cotelerius: conf 55, 4* 23 coaeternã *B*

qui fecit mundum, non est, inquit, bonus, ut ille qui fecit eum: subiectus autem est deo illi a quo et factus est iste, qui et nutui et iussioni et praeceptis paret illius in omnibus. Cuius Arriani nunc consortes sunt atque fautores, sic praedi- 4
cantes atque sentientes. Dicit autem Christum in carne apparuisse, non tamen, sicut Valentinus, de caelo carnem deposuisse. Ait etiam post passionem non carnem surrexisse, sed de 5
quattuor elementis, id est de sicco calido umido et frigido accepisse Christum et in resurrectione iterum reddidisse elementis 6
quae de mundo acceperat, | eaque in terram dimisisse, ipsum autem in caelum sine carne ascendisse adserit. Sub apostolis itaque hae fuerunt hereses per ordinem.

XX

POST DECII AUTEM PERSECUTIONEM fuit Tatianus quidam, XLVIII
discipulus sancti Iustini martyris, qui recessit a ueritate post passionem ipsius, doctrinamque tanti sancti ac beati martyris et magistri contempsit in omnibus, dicens || Aeonas quosdam de caelo fuisse prolatos, addens etiam hoc, Adam patrem nostrum protoplastum non saluari. Aeonas autem nuntians 2
sicut Marcion delirauit. Qui etiam generationem hominum execratur, et ius nuptiarum legitimum abicit, idque iuris a deo statutum non confitetur.

5 Augustin. de haeres. 23: Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa sensisse ut diceret eum non quidem carnem deposuisse de caelo, sed ex elementis mundi accepisse: quam mundo reddidit quod sine carne resurgens ascendit in caelum.

2 eum *B* illum *A Sichardus* est autem *cum signis transpositionis A* 3 iussione *A* 4 factores A^1 sit A^1 6 deposuisse *AB conf* 21, 4 desumpsisse *Sichardus alii* deposuisse *iam legerat Augustin. de haeres. 23* 8 umido *om A* 9 resurrectionē 12 hac *A* heresis *A* 14 Decii] Adriani *Allatius* Aelii *Fabricius: sed errauit Filastrius, non librarius* tatianus quidam *B* tacianus autē *A* 17 quasdam *A* 18 prolatus *A* 19 protoplaustum *B* protoplaustrum *A sed* r *ante* u *expuncta* 20 delerauit *A* 21 et *B* ut *A* abicit *A* idque *om A* a *om A* 22 statutum *Sichardus*] statum

XXI

XLIX Alii autem post istos surrexerunt cata Frigas, in Frigia
prouincia habitantes. Isti prophetas et legem accipiunt, patrem
et filium et spiritum confitentur, carnis surrectionem expec-
2 tant, quae et catholica ecclesia praedicat: quosdam autem
suos prophetas, id est Montanum nomine, et Priscillam et
Maximillam adnuntiant, quos neque prophetae neque Christus
3 nuntiauit. | Addunt etiam plenitudinem sancti spiritus non per
apostolos beatos Christo dante fuisse concessam, sed per illos
suos pseudoprophetas aestimant inpertitam, et separant se a
catholica ecclesia propter illos suos pseudoprophetas et falsos
4 doctores. Hi mortuos baptizant, publice mysteria celebrant,
Pepuzam uillam suam, quae sic dicitur in Frigia, Hierusalem
appellant, ubi Maximilla et Priscilla et ipse Montanus uitae
5 tempus uanum et infructuosum habuisse dinoscuntur. Ubi et
mysterium cynicon et infantis execranda ‖ celebratur impietas.
Dicunt enim eos de infantis sanguine in pascha miscere in
suum sacrificium, suisque ita ubique emittere perniciosis et
falsis satellitibus.

XXII

L Post istos Theodotus quidam, Byzantius genere, denegator
Christi dei nostri in persecutione extitit saluatoris, qui coepit
dicere, docens ita: Communis, inquit, homo erat ut omnes homi-
2 nes Christus. Hoc autem dicebat, ut denegationis obprobrium
ab hominibus non amplius pateretur, cogitans quod si qui ei
diceret: Quare negasti Christum deum ac dominum? diceret
3 quod: Hominem negaui, non deum. Isti utuntur capitulis

2 catafigas *A* catafrygas *B* frygia *B* 4 confitetur *A* resurrectionem exspectant *B* 5 catholicae A^1 7 adnuntians *A* annuntiant *B* 8 sancti *B* non sancti *A* 10 nos pseudopropheta *A* 11 propter *A* pro *B*: *conf ad 51, 2* pseudoprophetas *B* prophetas *A* 13 pepugā *A* 14 maximillā *A* uitae *B* uita et *A* 16 cynicon] cynicorum: *conf Tertull. ad nat. I 16 cod A Filastrii subscriptio* celebrabatur B^2 17 sanguinē *A* 18 et falsis *om A* 21 byzan *A* denegatur *A* 22 nostri *om A* 27 negauit *A*

scripturarum quae de Christo ueluti de homine edocent, quae autem ut de deo dicunt, ea uero | non accipiunt, legentes et nullo modo intellegentes, impietatisque paganae et caecitatis Iudaicae consortes se potius quam Christianae salutis partici-
5 pes demonstrantes.

XXIII

Sunt alii dicentes metangismon, id est filium intrare in LI
patrem et ut uas in uase inesse, ignorantes quid adserant, cum saluator non dixit filium in patrem intrare, sed † aequa-
10 litatis causae in diuinitate et potentia docuerit, non introitum aut continentiam, ut illi insaniunt id sentientes, et non intel- 2
legentes, quod qualis ‖ inmensus est pater, talis est et filius, talis est et spiritus sanctus, aequalis in omnibus, ita ut sit 3
immobilis trinitas, inmensa et omnipotens atque sempiterna
15 ubique quae nobis nuntiatur e sanctis scripturis apertissime, ut et sint tres personae uiuentes in perpetuum, et aequales in omni maiestate et potentia, filius tamen et sanctus spiritus de patre sint proprie.

XXIV

20 Post istos alii recedentes ab his dixerunt similia, addunt LII
etiam Melchisedech sacerdotem dicentes uirtutem dei magnam

7 *exscripsit* Augustin. de haeres. 58 9 Ioh. XIV 12 XVI 28 XVII 13 (R. A. Lipsius)

4 salutes A^1 7 metangesmon *A* 8 asserat *A* 9 intrare in patrem *cum signis transpositionis A* aequalitatis causam *Sichardus*: *locus corruptus, expectamus* aequalitatem qualitatis suae 11 illi *A* illi aestimant impertitam. et separant se a catholica ecclesia pro illos suos pseudoprophetas *B ex 49, 3 ubi in archetypo cod B omissum fuerat et in marg adnotatum, a librario postea bis perperam est inlatum* id sentientes *B* adsentientes *A* 12 immensus *B* 13 est et spiritus *B* et spiritus *A* 14 sempiterne B^1 sempiternā A^1 15 quae nobis *B* nobis *A* e *A* et *B*: *conf. Epiphan. p. 483 D extr.* 16 ut et *A* ut *s. s.* et *B* aequalis *A* 17 spiritus sanctus *AB, sed in B signa transpositionis addita*

esse, et nomina quaedam diuersa hominum adserunt a fide catholica dissonantes.

XXV

LIII Alii autem Noëtiani ** insensati cuiusdam nomine Noëti, qui dicebat patrem omnipotentem ipsum esse Christum, et ipsum natum et ipsum passum et ipsum mortuum | fuisse in corpore. Hic etiam dicebat se Mosen esse, et fratrem suum Heliam prophetam.

XXVI

LIV Sabellius post istum, de Libia, discipulus eius, similitudinem sui doctoris itidem secutus est et errorem, unde et Sabelliani postea sunt appellati, qui et Patripassiani, et Praxiani a Praxea et Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui et ita sentientes abiecti sunt ab ecclesia catholica.

XXVII

LV Quae est haec uanitas Galatarum, Seleuci et Hermiae || hereticorum? Qui cum uolunt deum esse incorporeum, hylen etiam, id est materiam mundi coaeternam esse cum deo adserunt, et materiam quidem elementorum — quae est sine

10 Augustin. de haeres. 41: Filaster autem Brixanus episcopus in prolixissimo libro quem de heresibus condidit † et CXXVIII hereses arbitratus est computandas, Sabellianos continuo post Noëtianos ponens, Sabellius, inquit, discipulus eius, qui similitudinem sui doctoris itidem secutus est: unde et Sabelliani postea sunt appellati qui et Patripassiani et Praxiani a Praxea et Hermogene: qui fuerunt in Africa qui et ista sentientes abiecti sunt ab ecclesia catholica. Certe iste eosdem postea Sabellianos dixit appellatos qui ea quae Noëtus sentiebant et alia nomina eiusdem sectae commemorauit et tamen Noëtianos et Sabellianos sub II numeris tamquam duas hereses posuit: qua causa ipse uiderit. 16 *exscripsit* Augustin. de haeres. 59

4 *⟨surrexerunt qui fuerunt discipuli⟩ supplendum ex Hippolyto p. 43, 10 ed. Lagarde* Noeti *Fabricius*] noetiani 7 mosen *in ras V litterarum A* 10 libya *B* 13 prexea *B* hermogeni *A* qui et *B Augustinus* et *A* 16 seleuce *A* 17 corporeum *B*

anima, inrationabilis scilicet, quae facta est a deo patre per 2
filium ex nihilo, ut possit esse quae ante non erat — non
ita accipiunt; spiritum autem hominis, id est animam non
factam a deo per filium, sed de terra esse aiunt; malum 3
autem quondam a deo, quondam esse a materia adserunt.
Saluatorem autem in carne negant sedere ad dexteram patris,
sed expoliasse carnem, et posuisse in solem aestimant; quia
dixit propheta, cum nesciant quid dixerit: In solem posuit
tabernaculum | suum. Paradisum uisibilem negant a Pla- 4
tone, et isti uanitatibus seruientes, et animas hominum de
igne et spiritu esse aestimantes. Isti baptismo non utuntur,
propter uerbum hoc quod dixit Iohannes beatus baptista:
Ipse uos baptizabit in spiritu et igni. Isti angelos 5
dicunt creatores esse animarum nostrarum, non Christum
saluatorem; mundum autem istum infernum esse adserunt,
et resurrectionem in filiorum procreatione hanc esse praedicant
quae fit in humano genere cottidie, non illam inmortalitatis
futuram atque gloriosam adnuntiant expectantes.‖

XXVIII

Alii sunt discipuli horum, qui Proclianitae uocantur et LVI
Hermeonitae. Addunt etiam diuersos errores, docentes, quod
in Ezechiel propheta scriptum est, inquit, de quattuor anima-
libus, quod leonem regem esse Parthorum, uitulum Aegyp-
tiorum, aquilam Romanorum, hominem uero piissimorum
tenere similitudinem arbitrantur. Hi Sapientia libri utuntur 2

8 Psalm. XVIII 6 9 Plato Phaedo p. 109 B 111 C 114 C 13 Matth. III 11 Luc. III 16 20 *exscripsit* Augustin. de haeres. 60 23 Ezech. I 5 *seqq.*

1 quae *in ras A* 4 a *om A* 5 a materia *B* materiã *A* 8 sole *B* 11 ignem *A* 12 iohannis *A* 13 baptizauit *A* igne *B* 14 creatoris A^1 17 cotidie *B* immortalitatis *B* 18 annuntiant exspectantes *B* 20 proclinia tę *A* uocantur *A* appellantur *B* 21 diuersus *B* ducentes *A* 22 in *om A* hiezechiel *B* prophetam *A* 23 rigem *A* Parthorum *Fabricius* pasthorum *B* pastorum *A* 25 Hi *A* In *B*

Sirach illius qui scripsit post Solomonem, id est post multa tempora, librum unum Sapientiae, Christum autem in carne uenisse negantes, resurrectionem et iudicium | non sperantes,
3 de uirgine natum eum non credentes. Qui in locis Galatiae commorantur, et ut uulpes latitantes plurimos depraedantur, sicut Solomon testatus est, dicens: Prendite nobis uulpes minimas, exterminantes uineas domini saluatoris.

XXIX

LVII Alii sunt qui Floriani siue Carpocratiani dicuntur, qui et Milites uocantur, quia de militaribus fuerunt, negantes iudicium atque resurrectionem, Christum natum de uirgine non credentes, omnemque resurrectionem in filiorum procreatione nefandi coitus aestimantes consistere, ut in ecclesia sua post occasum lucernis extinctis misceri cum mulierculis non dubi-
2 tauerint, ‖ legis praeceptum implere putantes: Nascimini et multiplicamini, Iudaismo potius et paganitati parere nefandae quam Christianae ueritati adquiescere properantes, pecudumque uitam potius et amentiam detinentes, quos et scriptura uitae pecudum comparauit.

XXX

LVIII Alii sunt, qui de die paschae saluberrima ambigunt, adserentes quartadecima luna celebrandum esse pascham, non sicut ecclesia catholica celebrat, et mense Martio semper
2 celebrandum adserunt; | et cum hoc faciunt, diem non dominicam semper custodiunt paschae, non computantes horas et dies, sed secunda aut tertia aut quarta aut quinta aut sexta

6 Cantic. II 15 16 Genes. I 28 19 II Petr. II 12 Iud. 10

1 salomonem *B* 2 in *om A* 3 negantes *B* et negantes *A* 6 salomon *B* 7 uineã *B* 11 quia *B* qui *A* 14 coetus *B* ut *om A* 15 occasum *A* occasum solis *B* 16 nascemini *B* et *om A* 17 parare *A* 18 xpiana ueritate *A* 19 pecodumque uita *A* 20 pecodum *A* 23 celebrandam *B* 25 celebrandum *B* celebrat. Nondum *A*

die celebrant, et ex hoc errore non cognoscunt diem paschae 3
domini nostri ueram et salubrem unam, orbi terrarum statutam et confirmatam a domino cursu, numero lunae, mensibus, embolismis, et cum haec non conputant, ignorant quid celebrant.

XXXI

Alia est heresis Chiliontaëtitarum, id est mille annorum: LIX
quae docet ita: Cum uenerit Christus de caelo, inquit, mille anni illi erunt nobis iterum carnaliter ad uiuendum, generandum et manducandum, sicut fit nunc in hoc saeculo cottidie; ignorantes escam caelestem, id est inmortalitatis illud prae- 2
mium adfuturum, non hoc caducum et transiens, ‖ cum et dominus in euangelio Iudaeis quibusdam hoc suspicantibus, Nescitis, inquit, scripturas et uirtutes earum igno- 3
rantes: nam in die iudicii non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli. Et iterum apostolus dicit: Non est regnum dei esca et potus, sed iustitia, pax, gaudium in spiritu domini sempiternum. |

XXXII

Alii post hos sunt heretici qui euangelium cata Iohannem LX
et Apocalypsin ipsius non accipiunt. et cum non intellegunt uirtutem scripturae nec desiderant discere, in heresi permanent pereuntes, ut etiam Cerinthi illius heretici esse audeant 2

14 Matth. XXII 29 *seqq.* 17 Rom. XIV 17

1 die *B* dies *A* 2 nostri *B* non *A* 3 numerum *B* 4 computant *A* 7 chiliontae titarum *B* chilonitarū *A* 8 qui *A* 10 tunc *B* cotidie *B* 11 immortalitatis *B* 12 affuturum *B* cum et *A* cum *B* 14 uirtutem *B* ignorantis B^2 15 nubuntur *B* 16 sed erunt *om A* 17 pax *A* pax et *B* 20 *Tractauit hoc caput Th. Zahn hist. canonis T. N. II p. 236* post hos sunt *B* sunt hoc sunt *A* 21 apocalypsim *B* 23 *uerba* pereuntes—dicere *m1 in A omissa in marg inferiore addita sunt* ut *om A* cerenthi *A*

dicere *** et Apocalypsin ipsius itidem non beati Iohannis euangelistae et apostoli, sed Cerinthi heretici, qui tunc ab apostolis beatis hereticus manifestatus abiectus est ab ecclesia.

XXXIII

LXI Manichei post hos de Persida a Mane *n*omine siue Turbone ita dicto surrexerunt, fomenta de illis perniciosa su-
2 mentes prioribus, qui duos deos, unum bonum et unum malum esse adserentes, et pugnam inter deum et deum esse praedicantes, et hominis quidem animam de deo esse proprie
3 putantes, corpus autem a diabolo factum arbitrantur, resurrectionem negantes, iudicium non sperantes, daemones colentes, elementa adorantes, deorum dearumque nomina, ut pagani, inuocantes, et masculofeminas quasdam || esse docentes et utriusque naturae participes, et nefandae turpitudini seruientes.
4 Qui ab Archelao sancto episcopo in disputatione superati, abiecti | atque notati, manifestati sunt uniuersis in illo tempore, et ut latrones iam sub figura confessionis Christianae multorum animas mendacio ac pecudali turpitudine non
5 desinunt captiuare: qui et in Hispania et quinque prouinciis latere dicuntur, multosque hac cottidie fallacia captiuare.

XXXIV

LXII Alii sunt Patriciani, a Patricio quodam, qui fuit in urbe Roma. Hi carnem hominis non a deo factam adserunt, sed a
2 diabolo arbitrantur. Hanc etiam contemnendam et modis

23 *exscripsit* Augustin. de haeres. 61

1 *** *excidere* et euangelium cata Iohannem: *lacunam et Zahnius agnouit* et apocalypsin *B* apocalypsin *A* ipsius *om B* 2 cerynti *B* cerenthii *A* 3 abectus B^1 6 *n*omine] homine 7 perniciosa *B* pernitiosis *A* sumentis *A* 12 demones *A* daemonia *B* 14 masculos feminas *A* 15 turpitudinis *A* 21 ac *A* cotidie *B* fallacias *A* 24 romā *A* hii *A*

omnibus abiciendam decernunt, ut etiam ultro quidam de eis sibi mortem inferre non dubitauerint.

XXXV

Symmachiani alii discipuli istius eadem sentientes in omni- LXIII
bus, non sperantes iudicium, uitiis saecularibus et carnalibus concupiscentiis praedicant seruiendum.

XXXVI

Paulus quidam fuit Samosatenus post hos in Syria, qui LXIV
uerbum dei, id est Christum deum dei filium substantiuum ac personalem et sempiternum esse cum patre denegabat, prolatiuum autem, id est quasi aēra quendam dicebat, non tamen personam uiuam filii sempiternam cum sempiterno‖ patre credendam docebat. Hic Christum hominem iustum, 2
non deum uerum praedicabat, iudaeizans potius, qui et circumcisionem docebat; unde et Zenobiam quandam|reginam in oriente tunc temporis ipse docuit iudaeizare.

XXXVII

Post istum Fotinus doctrinam eius secutus in omnibus LXV
similiter praedicabat, inque hoc mendacio perseuerans proiectus est de ecclesia Sirmiensium ciuitatis, a sanctis episcopis superatus.

18 Augustin. de haeres. 45: Filaster autem continuatim ponit ambos (*i. e. Paulum et Fotinum*) sub singulis et propriis numeris, quasi hereses II, cum dicat Fotinum in omnibus Pauli secutum fuisse doctrinam.

1 ultra *A* 4 istius *in ras B* 6 praedicans *A* 8 samosatenus *B* (us *in ras*) samostanus *A* in siria *B* syriā *A* 9 subsumtiue ac personale *A* 13 patrem credendam esse docebat *A*, *sed* esse *expunctum* 14 predicat *s. s.* ba *A* iudaizans *B* 15 docebant *A* regina ioriente *A s. s.* n 16 iudaizare *B*

XXXVIII

VI SUNT ARRIANI ab Arrio presbitero Alexandriae ciuitatis, qui sub Alexandro episcopo bonae memoriae fuit et Constantino sancto imperatore bonae memoriae, dicens filium dei deo
2 similem: nomine tenus similem autem dicens, et non de ipsius patris diuina credendo substantia, heresim periculosam incurrit. Nam et creatura similis deo dicitur, cum dicat scriptura: Faciamus hominem ad imaginem et similitu-
3 dinem nostram. Non tamen est homo aut angelus de deo proprie ac naturaliter, id est de diuina illa substantia patris inenarranda et sempiterna genitus, ut unicus filius, qui genitus est de patre proprie sempiternus, sed homo et angelus facti
4 sunt ex nihilo. Filius autem cum sit uerus, oportet ut de diuina illa substantia‖patris genitus cognoscatur. Verus enim deus alio modo esse non potest filius unicus nisi sit de patris
5 illa diuina substantia proprie genitus. Sempiterna similitudo itaque filii est secundum opera, quia sicut facit|pater, et filius similiter facit omnia de ipsius qualitatis diuina substantia genitus, quia de ipso natus est proprie sempiternus, non factus ex nihilo, ut homo et angelus aut creatura aliqua quae est <*in*> omnibus occidens.

XXXIX

LXVII Alii sunt Semiarriani. Hi de patre et filio bene sentiunt, unam qualitatis substantiam, unam diuinitatem esse credentes, spiritum autem non de diuina substantia, nec deum uerum,
2 sed factum atque creatum spiritum praedicantes, ut eum

8 Genes. I 26 17 Ioh. V 19 23 *exscripsit* Augustin. de haeres. 52

2 presbytero *B* 5 *ante* nomine hab *erasum in B* 7 creaturas similes *A* 13 ut *om B* 17 est *A* et *B* 18 de ipsius *A* et de ipsius est *B* 19 propiae *A* 20 aut *B* ut *A* 21 quae est omnibus occidens *A* est quae omnis accidens *B* in *addidi* 23 bene *om A* 25 de *om A* 26 eum *B* cū *A*

coniungant et comparent creaturae, cum Christus dominus patri et sibi in fide baptismi salutis aeternae coniuncxerit, eumque cum patre et filio cunctis credentibus adorandum iusserit, omnique saeculo deum uerum praedicandum statuerit: non intellegentes quod euangelista cum dicit: Omnia 3 per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, non de spiritu sancto dicit, quasi factum spiritum per filium. Nam propheta trinitatem omnia fecisse uisibilia ‖ et inuisibilia definit, dicens: Verbo domini caeli 4 firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. In omni itaque creatura, quae facta est per spiritum, non aliquid praetermisit quod non per eum factum sit; alioquin in fide seruus cum domino | non iungeretur, si esset 5 creatura diuinus et sanctus spiritus. Cuius causa omnis scriptura et dominus concedi omnia peccata hominibus praeter blasphemiam diuini et adorandi spiritus caelesti sententia pronuntiauerat.

XL

Eunomiani post hos ab Eunomio discipulo Arrii, in omni- LXVIII bus inimici uerae fidei, aiunt tres esse diuersas qualitatis substantias, ut auri, argenti et aeris, et patrem quidem fecisse filium, et iterum filium, qui est creatura, fecisse, inquit, spiritum sanctum: et adserunt filium non patri esse 2 similem, quia creatura est, neque spiritum filio similem, quia a filio factus est, impietati paganae et iniquitati Iudaicae consentientes apertissime quam Christianae doctrinae ac fidei catholicae parere uolentes.

5 Ioh. I 3 9 Psalm. XXXII 6 15 Matth. XII 31

2 coniunxerint *A* 3 eumque *B* eum qui *A* 8 trinitate *A* 14 spiritus sanctus *cum signis transpositionis B* scribtura *B* 16 essentia *B* 17 pronuntiauerint *A* pronuntiauerit B^2 19 Anomani *A* 20 qualitates *A* 23 sanctum *om B* et *om A, qui punctum habet post* adserunt 25 est *om A* iniquitate iudaica *B* 26 quam *om A* 27 pugnare *A*

XLI

LXIX Alii sunt qui circa incorporationem aberrant, dicentes non animam ueram hominis rationabilem accepisse saluatorem, sed corpus solum hominis, et cum subtrahant animam a cor-
2 pore, ueram denegant hominis salubritatem. ‖ Quomodo itaque potest dici anima, quae non sumpta est a saluatore? cum saluator dicat: Tristis est anima mea usque ad mor-
3 tem. Alioquin anima dici non potuit, nisi esset in eo cuius et *** causa aduenerat. Itaque haec utraque ⟨*in*⟩ incorporatione saluatoris, id est | corpus erat et anima, quae pro nostra
4 salute dignatus est sumere. Scire nos conuenit quod et animam ueram hominis habuit, intellectum habentem, et corpus hominis, sensum carnalem itidem, ut et dolere possit cor-
5 pore et emori. Tamen de sancto spiritu facta haec cognoscitur caro et creata anima scilicet, sicut scriptum est in euangelio: Spiritus sanctus superueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit te: et quod animam ueram
6 habuit *** dicens: Animam meam pro uobis pono: et de carne passibili ad Thoman: *** quod spiritus non habet ossa et carnem, sicut me uidetis. Et apostolus Petrus beatus de saluatore testatus est, dicens: Cuius anima non derelicta est in infernum, nec caro eius uidit
7 corruptionem. Ex quo autem incarnatus est, et homo nostrae causa salutis et deus uerus creditur, cognoscitur, colitur et in ecclesia catholica praedicatur.

7 Matth. XXVI 38 16 Luc. I 35 18 Ioh. X 11 19 ⟨Ioh. XX 27⟩ Luc. XXIV 39 21 Actor. II 27: *conf* Septuag. Psalm. XV 10

2 incorruptionem *A* 4 subtrahunt *B* 5 hominum *B* 6 nun A^1 sumta *A* a saluatorem *A* 8 cuius et *om* B^1: *exciderunt haec fere*: anima et corpus passum est pro nostra salute cuius 9 ⟨in⟩ *addidi* in corporatione *A* in comparatione *B* 10 erat *om* B^1 13 ut *om* B^1 17 obumbrauit *A* te *in ras A*: *s. s.* i 18 *exciderunt haec fere*: dominus ipse declarauit 19 ad thoman *B* ait homan *A*: *exciderunt haec fere*: Infer digitum tuum *e. q. s. apud Ioh. XX 27* Et iterum: Palpate et uidete 21 huius *B* 23 incannatus *A*

XLII

Alii sunt Tropitae qui dicunt conuersum uerbum in carnem, LXX
non intellegentes quod ait apostolus beatus Iohannes: Verbum caro factum est, ‖ et habitauit in nobis; non
adtendentes quod uerbum est inmutabile et inconuertibile, id
est deus dei filius, caro autem quam accepit | pro nostra
salute, ipse eam formando adsumpsit et induit nostrae causa
incapacitatis. Ad eum uisendum itaque res istae in unum 2
coniunctae pro nostra salute non mutationem uerbi in carnem,
sed adsumptionem magis rei uisibilis declarabant, ut inuisibilis per uisibilem carnem uideri possit, credi atque cognosci, et ab humano genere capaciter adorari.

XLIII

Alii autem sunt heretici qui circa passionem aberrant, LXXI
dicentes quod in passione dimiserit dominus noster Christus
carnem, et sic ascendit in caelum, et non est iam in *ea*,
inquit, diuinitas. Neque enim post passionem resurrexit in 2
carne, neque cum carne ascendit in caelum, cum salus
omnis hominis in passione carnis ipsius, et surrectione et
ascensione in caelum consistat, sine cunctatione nobis et
credentibus uniuersis; cum et apostolis beati angeli dixerint 3
pro nostra fide ac laetitia in Actibus Apostolorum, quod:
Sicut uidistis eum ascendentem in caelum, sic
eum iterum sperate uenturum de caelo.

3 Ioh. I 14 23 Actor. I 11

3 beatus *om A* iohannis *B* 4 habitabit *A* 5 immutabile *B* incorruptibile *A* 6 deus *om B*^{1} accipit *A*^{1} 7 *uerba* ipse eam— pro nostra salute *in A m1 omissa in marg inferiore addita sunt* adsumsit *A* 8 res istae *B* resistat *A* 9 coniuncta *A* 10 sed *B* sed et *A* declarabant ut *B* declarabunt et *A* inuisibilis (i *extrema expuncta et* e *superscripta*) per uisibilem (*his duobus uerbis superscriptum* declarabant et inuisibiles (e *ultima in* i *mutata*)) *A* 15 dimiserit *om A* dominus *A* deus *B* 16 ea] ei *A* carne *B* 17 mquit *B*^{1} 19 hominum *B* resurrectione *B* 20 ascensionem *A* constat *AB*^{1} 23 uidetis *A* 24 sperante *A*^{1}

XLIV

LXXII Alii sunt Aëriani, ab Aërio quodam sic appellati, qui abstinentiis uacant, et in prouincia Pamphiliae quam plurimi commorantur, qui et Encra|titae dicuntur, id est abstinentes.
2 Hi non possident aliquid, escas abominantur, quas deus cum benedictione‖humano generi tribuit: damnant etiam de lege nuptias, non a deo institutas adserentes.

XLV

LXXIII Alia est heresis Borborianorum, qui uitiis inplicati saeculi et malis concupiscentiis seruientes non sperant iudicium futurum, sed potius carnalem saeculi concupiscentiam laudant.
2 Hi itaque in caenum euntes et inde obliti de caeno, facies et membra sua deformantes, *** eademque cunctis uelut
3 culpandam creaturam dei demonstrantes: cum illa uorago culparum et uitiorum perniciosa damnatio ex hominum uoluntate, non legis diuinae permissione descenderit.

XLVI

LXXIV Alii sunt Artotyritae nomine in Galatia, qui panem et caseum offerunt, non illud quod ecclesia catholica et apostolica celebrat offerendo.

XLVII

LXXV Alii sunt iterum Ascodrugitae in Galatia, qui utrem inflantes ponunt et cooperiunt in sua ecclesia et circumeunt eum insa-

2 Augustin. de haeres. 53 *de Aerianis*: Ab esca tamen carnium non eos abstinere dicit Epiphanius. Filaster uero et hanc eis tribuit abstinentiam. 22 *exscripsit* Augustin. de haeres. 62

2 aeriani *A* aeri *B* 3 pampiliae *A* pamfylia *B* 4 comparantur *A*' encratiten *A* 5 abhominantur *A* 6 damnant etiam *B* damnante iam *A* 9 implicati *B* 10 seruientes *om A* 13 *deesse nonnulla apparet.* 14 cum *B* eum *A* uirago *A* 16 permisione *A* 19 offerant *A* et apostolica *om A* 22 Ascodrugitae] *conf L. Diefenbach Origines Europeae p. 426*

nientes potius et bacchantes, sicut illi pagani Liberipatriani, insanis mentibus more gentilium | furentes, et non intellegentes quod ait saluator, utres nouos sumendos, inque eos nouum uinum mittendum, non in ueteres. Et cum 2 suis caecitatibus properant inseruire, alieni modis omnibus Christianae salutis repperiuntur, cum apostolus deiciat || iustificationem illam Iudaicam carnalemque uanitatem, Christi autem ueram et plenam confirmat sententiam dicens: Vetera transierunt, ecce noua omnia per Christum facta sunt. De lege enim et umbra dicebat dominus et sua gratia 3 plenitudinis, duorumque hominum *** quod ait apostolus: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Quod enim erat per umbram, et quod 4 erat futurum in domini praesentia maius et melius, hoc nuntiabat docendo ac rebus testantibus confirmando.

XLVIII

Alii sunt Passalorinchitae, qui digitum inponentes in nares LXXVI et ora sua et labia quasi silentium semper exercent, non rei aliae nisi taciturnitati quasi studium commodantes. Hoc autem 2 facientes quasi prophetas beatos cupiunt imitari, quia ait Dauid beatus: Pone, domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiae labiis meis. Et quia ieiuniis 3 beati prophetae uacantes | silentium saepius commodabant,

3 Luc. V 38 6 II Cor. V 17 12 I Cor. XV 47 17 *exscripsit* Augustin. de haeres. 63 20 Psalm. CXL 3

1 potibus *Sichardus* bachantes *A* 2 furientes *B* (r *in ras*) 5 prope errant inseuire *A* alieni *Sichardus*] alii enim 8 sententiam] scientiam: *conf. 114, 1* 9 et ecce *B* 10 ut umbra *Oehlerus* et *A* et de *B* 11 omnium A^1 *** *excidit ueluti* diuersa natura dissonantium 13 quid erat *A* 14 presentiam *A* 15 ac *B* hac *A* 17 imponentes *B* 18 et in labia *B* exercens *A* 19 quastudiū cōmorantes *A* 20 emitari *B* 21 beatus *A* propheta *B* 22 *post* ostium *V litterae eras in B* 23 uacante *A* commendabant *editt*

inde usurpantes isti aestimant aliquid obseruare, Pythagoricam uanitatem potius quam prophetarum caelestem uitam et sapientiam sequi properantes.

XLIX

LXXVII Alii sunt Aquarii sic dicti, qui in sacramentis caelestibus offerunt aquam, non illud quod ecclesia catholica || et apostolica facere consueuit.

L

LXXVIII Alii sunt heretici, qui prophetas cottidie adserunt et prophetias fieri praedicant, ignorantes legem et prophetas usque ad beatum Iohannem fuisse baptistam, finemque legis et prophetarum in Christi praesentia conpletum atque consummatum.

LI

LXXIX Alii sunt autem Coluthiani a Colutho quodam ita dicto in Aegypto, qui dicunt deum malorum non esse factorem. Econtra autem alter ei opponebat dicens deum malorum esse factorem, qui et ipse erat hereticus pariter, et cum utrique contentioni ferebantur inani, nescierunt potentiam rationis.
2 Scriptura enim deum facere bona et nihilominus et mala facere praedicauit, cum dicat propheta: Ego sum dominus, qui facio pacem, et creo mala. | Et alter propheta: Si est, inquit, malities in ciuitate, quam deus non
3 fecit. Sed mala ista non natura esse dixit scriptura a deo facta, sed causis existentibus hominum scilicet, in lege peccan-

5 *exscripsit* Augustin. de haeres. 64 10 Matth. XI 13 15 *exscripsit* Augustin. de haeres. 65. 66 21 Es. XLV 7 22 Amos III 6

1 pytagoricam *A* 2 unitatem *B* 9 cotidie *B* 11 iohannem beatum *B* 12 completum *B* 15 autem sunt *B* cholutho *A* 16 dicunt *in ras A* 17 ei *B* et *A* 19 ferebatur *A* 20 facere bona *B* facerebant *A* (*super* t *altera* t *posita et erasa*) 21 face A^1 Egs A^1

tium domino, quae sunt temptationes persecutiones diuersaeque angustiae quae deo permittente insurgunt peccantibus, sicut scriptum est: Quis dedit Israhel in direptione? nonne dominus, cui peccauerunt, et noluerunt in uiis eius ambulare? Non autem fecisse mala deum 4 natura dicit scriptura alicubi‖: Ecce enim, inquit, omnia ualde bona quae fecit deus, in libro Geneseos, id est creaturae mundi. Et alibi propheta dicit: Quoniam deus malum non fecit, neque delectatur in perditione uiuorum. Quia ergo non causa dei creantis est mala natu- 5 raliter, sed hominum uoluntatis, quae obnoxia legi dei et iudicio urguetur et coërcitione constringitur, conuersionis causa a domino haec inferuntur hominibus cottidie. Cum ergo 6 haec dicuntur, quomodo dicta sunt ignorantur. Quae enim imputantur hominibus in coërcitione mala, haec eruditionis et utilitatis sunt plena, quae hominum uoluntas peruersa pati meretur, cum dicat apostolus: Numquid iniustus deus, qui infert|iram suam hominibus? Non tamen 7 sine utilitate et emolumento futuro haec cuncta humano generi fieri permittuntur. Iustus enim in tribulatione sustinendo fidelior et iustior conprobatur, peccator autem aut peccare desinit emendatus, aut perseuerans de mundo tollitur, ne in corpore constitutus amplius delinquere uideatur. Ergo 8 aut emendatus, cum superest adhuc in corpore, bonum iam opus facere non retardabit, aut mens accersitur, ut desinat a peccato, quod ait apostolus: Qui mortuus est, iustificatus est‖a peccato.

3 Es. XLII 24 7 Genes. I 31 8 Sapient. I 13 17 Rom. III 5 26 Rom. VI 7

3 sicut *om A* isrł 5 malā A^1 deum] d *ex* m *facta B* 6 inquit *om B* 7 ualde *A* ualde inquit *B* 8 creatura *A* 9 neq: *B* quae *A* 12 arguetur *A* coertione *A* 13 cause *A* a *om A* cotidie *B* 14 dicantur *A* 15 imputantur *A* putantur *B* coertione *A* 16 peruersa pati *B* peruersatio *A* 20 in *eras in A* tribulationē A^2 tribulatio A^1 21 aut *B* ut *A* 22 desinet *B* 25 men B^1 accersitur] coercetur *Sichardus*

LII

LXXX Alia autem est heresis, quae dicit mundum non mutari, sed in eo statu semper manere, etiam post domini nostri Iesu Christi de caelis praesentiam, cum ipse dicat: Omnia transi-
2 bunt et mutabuntur. Hoc autem non intellegunt mutationis causa elementorum dictum fuisse a domino, ut his mutatis noua creatura reformetur, quod et Dauid docet: Ipsi peribunt, inquit, tu autem ipse es in aeternum. Et dominus: Caelum et terra transibunt, uerba autem
3 mea non transibunt. Et: Ego faciam nouum caelum et nouam terram, dicit dominus. Restauranda | potius ergo, non pereunda adnuntiat elementa, et quamuis inpossibile deo non est, ut, qui fecit ex nihilo omnia, iterum delere
4 possit omnia: quod ait Iob beatissimus: Si autem destruxerit uniuersa, quis ei dicet, quid fecisti? Si ergo ita senseris, omnipotentiam domini Christi cognoscis, siue *ea* restauranda quis aestimat, sequenter intellegit. Nam etsi pereunda semina scriptura demonstrat, id est ipsum mundum ad nihilum deuenire posse, tamen *** quia, quod fecit, non
5 deperit. Fecit enim, ut ait Salomon, ex nihilo omnia ut possent esse quae non erant. Et in resurrectione hominum non pereunda semina, sed ad gloriam maiorem uenientia ‖ demonstrat, ut ait apostolus: Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale: seminatur in corruptione, surgit in incorruptionem. Et ipse iterum
6 apostolus beatissimus: Expectatio enim creaturae reue-

2 *exscripsit* Augustin. de haeres. 67 **4** Matth. XXIV 35? **6** Apocal. XXI 1 **7** Psalm. CI 27 Hebr. I 12 **9** Matth. XXIV 35 **10** Es. LXV 17 LXVI 22 **14** Iob IX 12 XI 10 **18** Psalm. CI 27 **19** Sapient. XI 25 **20** Sapient. I 14 **23** I Cor. XV 42 **26** Rom. VIII 19 *seqq.*

3 mane B^1 ihū *A*, *om B* **6** dictam *A* **9** terrā *A* uerba—transibunt *om A* **10** facio *B* **12** annuntiat *B* **15** dicit *A* ergo si *B* **16** senserit *A* cognosces *B* **17** eam restaurandam intelleget *B* **19** ad *B* a *A* *** *desunt nonnulla* **20** solomon *B* **21** possent esse quae *B* possetis seque *A* et *om A* **25** surgit in incorruptionem *om A* **26** exspectatio *B*

lationem filiorum dei expectat: uanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed propter eum qui subiecit in spe futurae gloriae dignitatis. Propter quod et ipsa creatura, inquit, liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriae|filiorum dei, ostendens itaque *ad* gloriam filiorum ⟨*dei*⟩ pro- 7
cessura elementa, id est homines cum hac ipsa uisibili creatura, cum dicit dominus: Sol tunc septempliciter lucebit. Transeuntia ergo erunt elementa ad maiorem iam gloriam, inque ea permanenda cum hominibus, quamuis et ad nihilum possit adducere qui fecit omnia dominus. Sed in 8
hoc est eminens Christi maiestas et potentia, quod ad gloriam maiorem eadem elementa transire promittit. Nam et apostolus elementa haec liquescere et ad nihilum uenire nuntiat pariter et prophetat.

LIII

Alia est heresis quae excalciatos ambulare debere homines LXXXI
adserit, quod Mosi, inquit, dictum est: Solue calciamenta tua, et quod Esaias beatus ita ambulauerit tribus annis: quae magis humana ac uanae superstitionis sunt, non traditionis‖sanctorum ac domini nostri Iesu Christi iussionis et imperii eius ac potestatis.

LIV

NOUATIANI SURREXERUNT POST PERSECUTIONEM POSTREMAM a LXXXII
Nouato quodam, qui sicut ecclesia catholica credebant antea,

8 Es. XXX 26 14 II Petr. III 10. 12 17 *exscripsit* Augustin. de haeres. 68 18 Exod. III 5 20 Es. XX 3

1 filii A^1 exspectat *B* 2 subdita *B* 6 ad gloriam filiorum] gloria ad filiorum *A* a gloria ad gloriam *B* ⟨*dei*⟩ *addidi* 7 hominis *A* haec *A* uisibilia *A* 8 ///// sol *A* (t *erasa*) 12 potentiam *A* 14 nilum *B* 17 excalcios A^1 18 mosi *A* sub mosi *B* 20 hac *A* traditiones *A* 22 ac *A* atq: *B* 24 postrema *A* 25 credebat *A*

2 uetus testamentum et nouum | accipientes. In persecutione autem,
quia lapsi sunt multi fideles et in paenitentiam suscepti sunt a
catholica ecclesia, irati, immo potius praesumptione ducti ac
3 superbia, uanam doctrinam conati sunt seminare, separantes se ab
ecclesia catholica atque a Christi bonitate ac misericordia disso- 8
nantes, atque dicentes, non esse fideli post baptismum locum ali-
quem paenitentiae, ignorantes quod per prophetam clamat: Viuo
ego, dicit dominus: si uolo mortem peccatoris,
4 quantum ut reuertatur et uiuat? Si ergo dixerint de his
qui baptizandi sunt dixisse scripturam, non tamen fidelibus, 14
audiant saluatorem post baptismum aquae dicentem de baptismo
alio, paenitentiae scilicet passionis. Ait ita: Baptisma, inquit,
5 habeo baptizari, et quam festino si sciretis, osten-
dens utique nobis post baptismum, quod per aquam ante
dederat, aliud etiam passionis paenitentiae humano generi ab 18
ipsius bonitate et clementia labentibus concedendum atque
6 ab eodem domino tribuendum. Quod apostoli intellegentes de
passione | eius saluberrima post illam || primam gratiam humano
generi etiam hoc eum contulisse praedicabant. Ut prouisor
enim et omnipotens et peccantibus concedit per paenitentiam, 22
ut, qui lapsus est, surgens ac pugnans iterum, inque ea
perseuerans, speret se posse a domino desiderandam uictoriam
7 adipisci. In Christo enim et eius clementia et iustitia et
bonitas propter peccantes et paenitentes abundat cottidie, ut
Paulus beatus tristatus de illis est qui peccati causa non 27
egerant paenitentiam, ut dixit in sua epistola: Quis infir-
matur, et ego non infirmor? et rursum: Ne ueniam

7 Ezech. XXXIII 11 XVIII 23 12 Luc. XII 50 24 II Cor. XI 29 27 II Cor. XII 21

1 persecutionem *A* 2 qui *A* paenitentiam suscepti *B* pacientia *A* 5 a *om A* 7 paenitentiam *A* propheta *A* 9 dixerint *Sichardus*] dixerit 10 scripturarū A^1 11 aquae *B* que *A* 12 ait *om B* 13 baptizare A^1 sciretis] finiretur *Fabricius* fieret is *Oehlerus* 14 post *om A* 17 eadem *A* tribuendo *A* 19 predicabat A^4 20 enim et *B* enim *A* 21 pugnas *A* ea *om A* 24 habundat *A* cotidie *B* 25 testatus *Sichardus* 27 ueniat A^4

ad uos, et iterum me humiliet dominus propter quosdam, qui non egerunt paenitentiam. Et Petrus beatus apostolus mago Simoni dixerat: Age paenitentiam, 8 si quo modo dimittatur tibi quod fecisti. Et Paulus quem abiecerat eum suscipi post tempus iterum iube*b*at. Amissionem itaque dignitatis possunt perpeti tales, non detrimentum salutis, ut ait dominus: | Multae mansiones sunt apud patrem meum.

LV

Alii sunt Monte*n*ses, qui rebaptizant si quos seduxerint LXXXIII homines, et supra baptismum ecclesiae catholicae alium suum baptisma insaniunt promittentes: qui et Donatiani dicuntur a quodam Donato in Africa constituto, qui hanc heresim ‖ seminauit: qui et Parmeniani nunc appellantur a Parmeniano quodam, qui eorum nuper successit erroribus atque falsitati.

LVI

Alii sunt in Gallis et Hispanis et Aquitania ueluti absti- LXXXIV nentes, qui et Gnosticorum et Manicheorum particulam pernitiosissimam aeque secuntur, eademque non dubitant praedicare, separantes persuasionibus coniugia hominum, et escarum abstinentiam promittentes, quae non ex legis praecepto, sed 2 promotionis caelestis et dignitatis causa uoluntati hominum talis a Christo concessa est gratia. Dicit enim dominus Petro: Non omnes capiunt hoc uerbum. Et iterum idem dominus ait: Qui dimiserit uxorem suam sine causa 3

3 Actor. VIII 22 4 I Cor. V 4 II Cor. II 7 7 Ioh. XIV 2 18 *excripsit* Augustin. de haeres. 70 25 Matth. XIX 11 26 *ibid* 9

3 symoni *A* 4 quo *om* A^1 5 iubeat 10 monteses *B* monasses *A* sedixerint *A* 11 aliud *B* 13 africa *A* 14 parmentiani *B* nun A^1 15 parminiano *B* 18 hispanis *B* in spanis *A* equitania *B* uelut A^1 19 ignosticorum *A* et Manicheorum *om A* particula pernitiosissima *A* 20 eandemque *B*

criminis, facit eam moechari. *** Aliud est itaque consensu communi hoc fieri laudis | causa maioris consequendae a domino, et aliud contra legem suadere, contraque amborum
4 facere uoluntatem. Et iterum: Qui non manducat, manducantem non spernat, et qui manducat, non manducantem non iudicet. Quod ex uoluntate est itaque, laudis est et amplioris, immo potius mercedis caelestis est
5 desiderium: quod autem extra legem est, non a deo Christo est traditum, sed inani hominum praesumptione et errore inuentum. Scriptum est enim: Dedi uobis omnia edere
6 sicut faenum. Hoc autem ideo faciunt, ‖ ut escas paulatim spernentes dicant eas non esse bonas, et ita non a deo hominibus escae causa fuisse concessas, sed a diabolo factas ut adserant, ita sentiunt inque hoc iam creaturam non a deo creatam, sed a diabolo eam factam ut praedicent enituntur perque hoc mendacio multorum animas captiuarunt.

LVII

LXXXV Alii sunt in Africa Circuitores qui ita dicuntur. Hi circumeunt terram, et quos inueniunt in uia, cogunt eos ut interficiantur ab illis, dicentes se desiderare pati martyrium, et sub
2 causa hac multi latro | cinantur interdum. Quidam autem ex his ueluti biothanati moriuntur sese dantes ad praecipitium, diuersumque subeunt calamitatis interitum. Qui cum sine causa perire ita properant, honestae mortis sustinent detrimenta, et iudicio dei futuro se potius inplicant quam soluunt.

1 ‹I Cor. VII 5› 4 Rom. XIV 3 10 Gen. I 29

1 *** *Exciderunt Pauli I ad Cor. VII 5 praemissis* Et Paulus beatus apostolus dicit: 7 et *om B* 10 dedi *B* de *A Sichardus* 12 dicunt A^1 13 concessa factas ut *B* facta sunt *A* 15 facta *A* predicant *A* 16 mendacio *B* mendatium *A Sichardus* 19 terras *B* 20 pa///ti *B* 22 uelut *B* biothonati *A* 25 implicant *B*

LVIII

Alii autem sunt qui cum hominibus non sument escas, praesumptione ducti inani, putantes melius quid facere, quia et prophetae hoc, inquit, faciebant, ignorantes diuersam oeconomiam Christi domini dispositione esse statutam hominibus. Hi de patre et filio bene sentiunt, de spiritu autem non recte accipiunt, creatum credentes esse et factum sanctum spiritum, non deum, sicut scripturae nuntiant et ecclesia catholica praedicat.‖ LXXXVI 2

LIX

Alia est heresis quae adserit cum Iudaeis ⟨*nos*⟩ debere facere pascham. Isti in Galatia et Syria et Frigia commorantur et Hierosolimis, et cum Iudaeos secuntur, simul cum eis errore depereunt. Inque hoc et suum Iudaei confirmant mendacium, cum peruident quosdam Christianos indoctos legis eorum sequi uanitatem quam regulam catholicae ueritatis. Et nihilominus et illi cum istis concelebrant, ut consortes Iudaeorum criminis et sceleris | manifestantur atque ab omnibus dinoscuntur. LXXXVII 2 3

LX

Alia est heresis, quae Apocryfa, id est secreta, *hab*et solum prophetarum et apostolorum, ⟨*non*⟩ accipit scripturas canonicas, id est legem et prophetas, uetus et nouum scilicet testamentum. Et cum uolunt solum illa apocrifa legere stu- LXXXVIII 2

2 *exscripsit* Augustin. de haeres. 71 4 III Reg. XIII 9

2 autem *om A* 3 inanes *A* facere *B* facere quid *A* 4 hoc inquit *om A* iconomiam *B* 5 dispositionem 7 creatum] m *in ras III litterarum B* 9 praedicant *A* 11 ⟨*nos*⟩ *addidi* 12 pascha *B* galatiae et syriae *B* frygia *B* 13 hierosolymis *B* iudaeis B^1 simili *B* 16 regula *A* 17 ut *om A* 18 omnibus B^2 hominibus AB^1 21 *Hoc caput tractauit Th. Zahn hist. canonis T. N. II p. 236* *habet*] et *A om B* 22 ⟨*non*⟩ *addidi* accipit *A* accipit non *B* 24 apocryfa *B* lege *A*

diose, contraria scripturis canonicis sentiunt, atque paulatim dogmatizant, contra eas dantes sententias, contra legem et prophetas contraque dispositiones beatissimorum apostolorum
3 consulta ponentes: e quibus sunt maxime Manichei, Gnostici, Nicolaitae, Valentiniani, et alii quam plurimi, qui apocrifa prophetarum et apostolorum, id est Actus separatos habentes,
4 canonicas legere scripturas contemnunt. Propter quod statutum est ab apostolis beatis eorum successoribus non aliud legi in ecclesia debere catholica‖nisi legem et prophetas et euangelia, et Actus apostolorum et Pauli tredecim epistolas, et septem alias, Petri duas, Iohannis tres, Iudae unam, et unam Iacobi, quae septem Actibus apostolorum coniunctae
5 sunt. Scripturae autem absconditae, id est apocryfa, etsi legi debent morum causa a perfectis, non ab omnibus debent, quia non intellegentes|multa addiderunt et tulerunt quae
6 uoluerunt heretici. Nam Manichei apocryfa beati Andreae apostoli, id est Actus quos fecit ueniens de Ponto in Greciam * quos conscripserunt tunc discipuli sequentes beatum apostolum, unde et habent Manichei et alii tales Andreae beati et Iohannis Actus euangelistae beati, et Petri similiter beatis-
7 simi apostoli, et Pauli pariter beati apostoli: in quibus quia signa fecerunt magna et prodigia, ut et pecudes et canes et bestiae loquerentur, etiam et animas hominum tales uelut canum et pecudum similes inputauerunt esse heretici perditi.

LXI

LXXXIX Sunt alii, qui epistolam beati Pauli ad Hebreos non adserunt esse ipsius, sed dicunt aut Barnabae esse beati apostoli

3 Canon apostol. LXXXV (Hefele concil. histor. I (1873) p. 827) 7 l. s.

1 contrariis *A* 4 ignostici *A* 5 apocryfa *B* 7 contempnunt *A* 8 eorum *A* et eorum *B* 9 legum ecclesiã *A* catholicã *A* 10 epistolis A^1 11 iohannes *A* tris A^2 12 iocobi *A* 14 debent *A* legi debent *B* 15 qui *B* 18 *excidit* accipiunt 23 uelud *A* 24 imputauerunt *B* 26 *Hoc caput tractauit Th. Zahn hist. canonis T. N. II p. 238* hebraeos *B* 27 ipsius *om A*

aut Clementis de urbe Romae episcopi, alii autem Lucae 2
beatissimi euangelistae aiunt: epistolam etiam ad Laudicenses
scriptam beati apostoli quidam uolunt legere. ‖ Et quia addi-
derunt in ea quaedam non bene sentientes, inde non legitur
in ecclesia, et si legitur a quibusdam, non tamen in ecclesia
legitur populo nisi | tredecim epistolae ipsius et ad Hebreos
interdum. Et in ea quia rhetorice scripsit, sermone plausibili, 3
inde non putant esse eiusdem apostoli; et quia et factum
Christum dicit in ea, inde non legitur; de paenitentia autem
propter Nouatianos aeque. Cum ergo factum Christum dicit, 4
corpore dicit, non diuinitate dixit factum, cum doceat ibidem
quod diuinae sit paternae substantiae filius: Qui est splen-
dor gloriae, inquit, et imago substantiae eius.
Paenitudinem etiam non excludit docendo, sed diuersum gra- 5
dum dignitatis ostendit inter hunc qui integrum custodiuit
et illum qui peccauit. Dignitatis est igitur detrimentum in
eo qui peccauit, non damnum salutis. Nam si fortiter quis 6
pugnauerit per martyrium, recipiet pristinam sanitatem, aut
si condigne in hoc saeculo uixerit, inpetrat quod desiderat
adipisci. Nam in epistola ipsa rebaptizatores excludit, non 7
baptismum paenitentiae abnegat conferendum, quod interdum
in multis infructuosum inuenietur paenitentibus: quod postea 8
fide, uita, bono opere et in hoc saeculo a domino conlaudati
sunt ‖ perseuerantes iam in rebus bonis et operibus fructuosis,
quod dominus dixerat per prophetam: Non ero memor
malorum eius, sed bonorum potius, si iam in bo-
nis | permanserit operibus.

8 Hebr. III 2 9 Hebr. VI 4 X 26 12 Hebr. I 3 20 Hebr. VI 4 25 Ezech. XXXIII 16 XVIII 28

2 laodicenses *B* 3 scripta *A* Et *B*, *om A* 4 quaedam non] non *om B*[1] 6 haebreos *B* 7 quia *om A* rethoricae *B* 8 et quia et *B* et quia *A* 11 docebat *A* 13 inquid *B* 14 plenitudinem *A* docendū *A* 15 integrum se *Zahnius* 18 sanitatē *A* dignitatem *B* 19 impetrat *B* 20 ipsa epistola *B* 22 fructuosum inueniatur *B* 23 uita bono *B* bona uita *A cum signis transpositionis* collaudati *B* 27 permansit *B*

LXII

XC Melitiani sunt alii a Melitio quodam in Aegypto, qui de parte fuerat Arriana, et abiectus est ab ecclesia catholica: qui postea quasi uerum sequendo susceptus est, et discipuli
2 eius cum eo pariter. Atque iterum indifferenter post haec agere cupientes communicabant et hereticis et ecclesiae catholicae. Quorum cum cognouisset indifferentiam, exortes eos suae communionis effecit ecclesia catholica.

LXIII

XCI Alii sunt in Aegypto et Alexandria a Retorio quodam nomine, qui omnes laudabat hereses, dicens omnes bene sentire, et neminem errare ex eis sed ambulare bene omnes illos: et male eos credere non sentiebat. Si itaque omnes
2 laudabat, quem uituperabat? Ergo non tenet quod uerum est. Et Fotinus ergo laudandus est et hereticus, qui Christum deum negat esse ante saecula cum patre, et omnis heresis quae blasphemat aut in patrem aut in filium aut in spiritum.
3 Cur itaque blasphemos hereticos laudet, cum eos Christus dominus ex hoc iam saeculo damnauerit, dicens non dimitti hominibus blasphemiam || in spiritum sanctum blasphemantibus et perseuerantibus, neque hic neque in futurum? Propter quod constat | et istum esse hereticum, immo potius nihil scire, qui eos laudandos, non uituperandos et abiciendos iudicauerit.

10 *exscripsit* Augustin. de haeres. 72 18 Matth. XII 31

2 Malitiani *A* 5 indifferente *A* 6 communicabat *A* haereticis *B* 8 efficit *A* 11 *n*omine] homine 13 non credere *B* 14 tuperabat A^1 15 fotinus *B* protinus *A* ergo *om A* laudandū *A* et *om B* 16 hereses *A* 17 patre *A* 18 hęreticos *B* laude *A* laudat *B* 23 abiciendo *A*

LXIV

Alia est heresis quae dicit diuinitatem doluisse, cum caro XCII
pateretur in cruce coniuncta diuinitati, errantes, quod non
solum diuinitas pati non potest naturaliter nec teneri neque
uideri, uerum etiam nec anima hominis, quae a deo facta
est, dicente domino: Nolite timere eos qui occidunt 2
corpus, animam autem non possunt occidere, sed
timete hunc potius, qui potest animam et corpus
perdere in gehennam. Errant itaque modis omnibus qui
dicunt diuinitatem Christi esse natura passibilem, et impie
sentiunt aut doluisse aut fleuisse aut ingemuisse; passio
enim Christi est carnalis, <*carne*> naturaliter, non diuinitate
dolente. Ideoque non cognoscebatur a Iudaeis qui erat in 3
carne passibili loquendo, qui de lege eis et prophetis deus
uerus nuntiabatur, palamque in carnem uenturus praedica-
batur, dicente propheta: Deus palam ueniet, et iterum
idem propheta Dauid: Dominus pars hereditatis meae,
et calicis mei. Qui est enim calix nisi eius passio? qui 4
tantae bonitatis munus et clementiae humano generi conferens
ab Iudaeorum *ini*quissimo ignorabatur populo. Passus itaque
est carne passibili, non diuinitate naturaliter inpassibili, qui
et agnoscitur et creditur non absente tamen diuinitate, sed
coniuncta cum corpore pariter propter mysterium consumma-
tionis statutum ac definitum antea. Quod sciens apostolus 5
non separauit in cruce diuinitatem a carne dicens: Si enim
cognouissent, numquam dominum maiestatis cruci-
fixissent. Paulus itaque beatus coniunxit utrumque ut

2 *exscripsit* Augustin. de haeres. 73 6 Matth. X 28 16 Psalm. XLIX 3 17 Psalm. XV 5 25 I Cor. II 8

3 diuinitate *A* 4 potens *A* 5 a *om A* 9 Erant *B* 10 natura *Sichardus*] naturam 11 gemuisse *A* 12 *carne*] *add Fabricius* 14 eis *om B* 15 carne *B* predicatur *A* 17 idem *om A* 19 generis *A* 20 iniquissimo *Sichardus*] nequissimo ignorabantur *A* 21 carni *A* diuinitate naturaliter inpassibili *om A* 22 absente—sed *om A* 23 iuncta *A* 24 statū *A* 26 magestatis A^1

Christi bonitatem et misericordiam nobis manifestaret plenissimam. Petrus autem beatus apostolus quod natura est passibile et quod est inpassibile docuit ex aperto, dicens: Mortuus quidem est corpore, uiuificatus autem spi-
6 ritu. Neque ergo caro a diuinitate nec diuinitas a carne aberat cum caro pateretur humana naturaliter, et in hoc ipso permittente Christi diuinitate mysterium nostrae causa salutis consummabatur a domino, ut plena deuictio fieret inimici, ut, in quo uidebatur ut homo pati, qui deus erat in carne, non sibi sed nobis iam uinceret inimicum, nobisque ante deuictis in sui | passione in eum credentibus uincendi potentiam aperiret eumque sequentibus caelestem gloriam mini-
7 straret. Non ergo dei naturalis passio || et dolor talis in diuinitate eius gignebatur, sicut quidam aestimant: alioquin homo solum erat, non deus et homo, ut scriptum est: sed mysterium nostrae causa salutis aeternae consummabatur, quod ante fuerat nuntiatum a lege pariter et prophetis.

LXV

XCIII ALIA EST HERESIS QUAE DICIT ueluti triformem DEUM esse et compositum, ut quaedam pars patris, quaedam filii, quaedam spiritus sancti sit, atque ita credi debere adserunt, et hoc dicentes nesciunt nec intellegunt diuinae scripturae sententiam.
2 Triformem enim quandam dicentes substantiam multis blasphemant peius ignorantes, quod alter est qui misit, alter qui missus est. Ergo est uera persona patris, quae misit filium, et est uera persona filii quae aduenit de patre, et est uera
3 persona spiritus quae a filio et patre missa est. Trium itaque harum personarum una est ueritas, maiestas et

3 I Petr. III 18 15 Ioh. I 14 19 *exscripsit* Augustin. de haeres. 74

1 manifestare *A* 2 natura *om* B^1 6 hoc ipsa *B* ipso *A* 13 dei *om A* dolos *A* 14 aestimant *A Sichardus* aestimabant *B* 15 scribtum *B* 16 causae *A* consumabatur *A* 19 haeresis *B* 20 quidam pars *A* quidã filii *A* 23 quondam dicentis *A*

substantia aequalis et diuinitas sempiterna. Qualis est enim inmensa inenarranda patris persona, talis est et filii, talis est et sancti spiritus, ut in distinctione nominum ac trium personarum non sit aliqua naturae diuersitas. Inmensibilis 4 est igitur haec trinitas et inuisibilis et inenarrabilis, quae fide solum cognoscitur, tamen expositione humanae uocis ac sensu mortali condigne non expromitur. ‖ Cum enim dicit 5 mittere patrem filium et filium mittere sanctum spiritum, personarum causa dicit, non loci separatione disiunctos ostendit, propter Sabellium scilicet et Fotinum hereticos, qui condigne de deo intellegere noluerunt, dicente domino: Cui me similem facitis, dicit dominus, et cui similis ero? *** Sicut enim caelum distat a terra, ita distant sensus uestri et cogitationes et consilia uestra a sensibus et cogitationibus meis, dicit dominus. Cum ergo dicit misisse patrem, et missum fuisse filium, 6 personarum causa dicit, ne quis aut ipsum ⟨*missum*⟩ patrem aut ipsum filium *misi*sse aestimans *** quod ita non sentiens delirat Sabellius. Et ne iterum missus filius de caelo aestimetur non esse ubique cum patre, dixit quidem se missum a patre, ubique tamen se esse cum patre ostendit dicens: Pater, qui me misit, mecum est. Non ergo | separationem 7 loci dixit, cum omnia et ipse filius compleat contineat cum patre et sancto spiritu: sed ut patris ueram personam, et filii talem qualem patris, et sancti spiritus sicut filii, ueram

7 Ioh. V 30. 37 VIII 16. 18 XV 26 XVI 7 11 Es. XL 18 13 Es. LV 9 22 Ioh. VIII 16 XVI 32

1 est enim *B* enim *A* 2 et inenarranda *B* 3 districtione *A* 5 et inuisibilis *A* inuisibilis *B* 6 tamen *A* non tamen *B* ac sensu *A* ascensu *B* 7 mortalis *A* non *om B* 9 locis *A* 10 hęreticos *B* 11 deo *B* dm̄ *A* 12 fecistis *B* 13 *exciderunt nonnulla* 14 sensus uestri et *om A* 15 meis *om A* 16 Cum *B* Cui *A* mississe *A* et missum *A* emissum *B* 17 ⟨*missum*⟩ *addidi* 18 *misi*sse] esse aestimet *B*: *exciderunt ueluti* in errorem incurrat mortiferum: non *om B* 20 cū *A* in *B* 21 se esse *A* esse *B* 24 spū scō *cum signis transpositionis B* scō sps *A* 25 talem] lem *in ras A* qualis *B*

credamus personam harumque trium personarum unam qualitatis substantiam, maiestatem et potentiam cognoscamus,
8 haec ita docere dignatus est: et in carne maxime constitutus, in quo et eius humilitas enituit saeculo et inenarranda resplenduit bonitas et condescensio fragilitatis humanae, in tanta‖copiosa clementia ac liberalitate ut generi manifestaretur humano, haec ita dignatus est operari atque loqui pro nostra salute, ut nos scire de deo et capere et intellegere aliqua ex parte ualeamus.

LXVI

XCIV Alia est heresis quae de caelorum diuersitate ambigit. Scriptura enim in primo die caelum et terram factam declarat duo haec elementa, secundo die firmamentum aquae factum, et nihilominus et ipsum firmamentum caelum appellatum
2 fuisse testatur. Dauid autem dicit de caelis ita: Laudate dominum deum caeli caelorum, et aquae quae super caelos sunt. | Siue ergo sex caelos, secundum Dauid, et septimum hoc firmamentum accipere quis uoluerit, non errat: nam Salomon tres caelos dicit ita: Caelum et
3 caelum caeli. Paulus aeque beatus apostolus usque ad tertium caelum se raptum confitetur. Siue ergo septem quis acceperit, ut Dauid beatus, siue tres, siue duo, non errat,
4 quia et dominus ait: Pater qui in caelis est. Nam et pagani uanissimi unum caelum et polus profitentur interdum. Dauid ergo beatus quod plenum est docuit; Salomon autem quod ex parte est et beatus Paulus aeque. Liber autem Geneseos duos caelos nobis nuntiauit.

12 Gen. I 1 13 Gen. I 8 15 Psalm. CXLVIII 4 19 III Reg. VIII 27 21 II Cor. XII 2 23 Matth. VI 9

1 personam *Sichardus*] personarum harumq: *B* q; *A* personam. Nam *A* 2 maiestatem et potentiam *om A* 3 et in *B* in *A* 4 enarranda *A* 7 ita *om A* 11 haeresis *B* diuersitatem *A* ambig& *B* 12 facta *B* 13 die *om B* 15 autem *A* *Sichardus* enim *B* 16 de⟨um⟩] de *A om B* caelis *A* et *om A* 20 beatus *om A* 22 duos *B* 24 polos *B* 26 geneseus A^1 27 nobis *om A*

LXVII

Alia est heresis quae de terra ambigit, dicens‖hanc esse XCV
solam, et aliam non esse, ignorans quod alia est, quae ueluti
matrix est omnium rerum uniuersaque continet quaeque quasi
ΥΛΗ, id est materia, repperitur in scripturis, quae est inui-
sibilis et inconposita, quae a deo facta est in primo die.
Haec autem, in qua habitamus, super aquam fundata osten- 2
ditur, ut dixit Dauid: Qui fundasti terram super
aquam. Nam matrix omnium rerum terra inmensa est illa 3
prior quae in primo die facta est, quae continet aquam‖et
hanc terram quae habitatur a nobis, quae et humano generi
et uolatilibus serpentibus pecudibus ceterisque aliis fruges et
fructus exhibet opulenter, iussa a Christo domino saluatore,
sicut scriptum est in libro Geneseos <*id est*> creaturae.

LXVIII

Alia est heresis quae de aqua ambigit, quod non facta sit XCVI
a deo, sed semper esse eam ex semetipsa adserunt, igno-
rantes, quod si maius elementum factum est, id est terra,
quanto magis et minus, id est aqua, quae continetur a terra,
dicente propheta Iona: Ego seruus sum dei, qui fecit
mare et terram. Et Dauid idem dicit factam aquam a 2
domino et tres pueri itidem. Alia itaque est terra quae con-
tinet uniuersa, et alia est terra quae super aquam fundata
est, quippe ista quae habitatur a nobis, de qua ait propheta:‖

5 Sap. XI 17 Gen. I 2 **8** Psalm. CXXXV 6 **14** Gen. I 1. 29 **16** *exscripsit* Augustin. de haeres. 75 **20** Ion. I 9 **21** Psalm. CIII 3. 6 **22** Dan. III 60

2 haeresis *B* de terra *A Sichardus* de terra et terra *B* **4** est *om A* quaeque quasi yah *A* quae quasi hyle *B* **5** in *om A* **7** funtata A^1 **9** terra inmensa *B* trammen *A* **12** alii *A* **13** opulentos iussos *A* domino *om A* **14** <*id est*> *addidi* **16** heresis *B* facta sit a deo sed semper esse eam *B* factus ita domina semper esse ea *A* **21** marem et terram *A* mare et aridam *B* **23** terra quae super *A* quae super *B* **24** ista quae *B* itaque *A*

Qui fundasti terram super aquam. *** non illam
3 utique primam. Hanc itaque renouari et purgari necesse est, quam et moueri saepe cognoscimus terrae motu, de qua ait dominus: Ego facio nouum caelum, et nouam terram. Et iterum dominus ait caelum et terram transire in euange-
4 lio. Haec terra itaque ueluti de radicibus illius prioris cognoscitur habere substantiam, quae supra aquam subsistere iussa est, | quae copiose humano generi exhibet alimenta.

LXIX

XCVII Alia est heresis, quae dicit ante corpus fuisse hominis factum, non animam, et quod imago dei corpus sit non anima hominis, et quod secundum praedestinationem dixerit dominus, ita arbitrantur, cum dicat scriptura: Et fecit deus hominem. Ad imaginem suam fecit eum, masculum et feminam fecit eos; ignorantes, propheta quid dixerit.
2 Cum dicit enim Faciamus, promittit facturum se, cumque dicit Fecit deus, iam opus factum demonstrat, et factam non
3 carnem, sed animam, quae rationabilis est, declarauit. Nam quod caro sine anima non possit eloqui non est dubium; ergo caro organum animae est rei rationabilis. Masculum et feminam cum primum ⟨*factum*⟩ dicit scriptura, non hic corporum sexum, sed animae dominantis et subiacentis declarat
4 indicium. Et quod non corpora ante sint facta iacentia, || sicut quidam aestimant inprudentes, non est ambiguum, cum caro Adae ac mulieris postea facta sit; nam septimo die dicit

1 Psalm. CXXXV 6 4 Es. LXV 17 LXVI 22 5 Luc. XXI 33 Matth. XXIV 35 10 *excripsit* Augustin. de haeres. 76 13 Gen. I 27

1 *desunt ueluti haec*: Et ita cum dicit propheta hanc terram dicit quae habitatur a nobis, quam fundauit dominus super aquam 2 renouari *B* se renouari *cum signis transpositionis A* et purgari—saepe *om A* 4 faciam *B* 10 hęresis *B* 11 imago sit. dei corpus (corpos A^1) sit *A* 12 praedestinationem dixerit dns *B* predestinatio dixerit dnī *A* 16 promittat *A* 17 et factū *A* 18 declarauit *A Sichardus* declarat *B* 19 poss& *A* 20 animae *Sichardus*] anima 21 ⟨*factum*⟩ *addidi* 23 ante sint *A* sint ante *B*

scriptura de Adam ita: Et accepit dominus terram de limo, et plasmauit hominem quem fecit. Vides ergo | quomodo factum hominem, id est animam ante ostendit rationabilem et inmortalem esse creatam a domino, quae utique imago dei est appellata. Terram autem de limo acceptam adiunctam animae, id est exteriorem hominem, corpus fragile die sequenti manifestauit plasmatum, ac sic immisso sopore in Adam posteaque de costa eius accepisse dominum et fecisse mulierem scriptura testatur ac praedicat. Et <*quod*> primum sit anima facta, id est sexto die, die autem septimo corpus de terra plasmatum Adae, sic de uiri corpore, id est de latere eius, factam feminam demonstrauerit, non est ambiguum et quod anima ante facta sit, caro autem postea plasmata, et sic postea inspiratione infusa dei spiritalis in fine conlata sit gratia, ut sic iam capax homo legis diuinae non inpotens a domino monstraretur, euidens est ratio ueritatis: quod et beatus dicebat Dauid, factam animam primum, sic corpus plasmatum: Manus tuae, inquit, fecerunt et plasmauerunt me. Ac sic postea fuisse infusum ‖ spiritum declarauit | dicens: Et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.

5 6 7

LXX

Alia est heresis, quae dicit inspirationem animam esse, non inspirationem in animam datam fuisse, ignorantes quod, si inspiratio anima est, quomodo diiudicari potest quod de deo est infusum proprie? cum non adtendant quod inspiratio diuini spiritus est quaedam gratia et prouectio dignitatis, ut possit homo capax legis caelestis existere. Et quod habenti

XCVIII 2

1 Gen. II 7 18 Psalm. CXVIII 73 20 Psalm. L 13 23 Gen. II 7

2 et *om A* 6 animam *A* 7 flagile A^1 sic immisso] sic im *in ras A* 9 <*quod*> *addidi*] ut *add Sichardus* 11 id est *om A* 14 spiritali<*s*>] et spiritalis *Sichardus* est spiritali *AB* finē *A* 15 collata *B* 16 impotens *B* tradio *A* 18 inquit *A* inquid domine *B* 23 heresis *B* anima *A* 24 datum *A* 25 iudicari *B*

animam Adae patri nostro data est inspiratio, non anima inspirata in eum sit, ostendit dominus in euangelio. Sicut ante enim in Adam inspirauerat, ipse et postea apostolis habentibus animam post resurrectionem diuini spiritus maiorem gratiam inspirauit, dicens: Accipite spiritum sanctum et cetera. Et non dixit animam accipite, sed spiritum
3 sanctum. Qui ergo inspirauit facto homini habenti animam Adae, ipse et postea inspirauit beatis apostolis habentibus animam, ut cognoscatur quod per ipsum cuncta facta sint et
4 sine ipso nihil factum sit. Nullius rationis est itaque ut uelit quis aestimare inspirationem esse animam, cum facta cognos|citur anima, quae sub legis condicione posita iudicio obnoxia repperitur, de qua ait: Nolite timere eos qui occidunt corpus. animam autem non possunt occidere, sed hunc timete, qui potest animam et corpus||perdere
5 in gehennam. Inspiratio itaque non est anima, sed gratia dignitatis, de diuino spiritu a deo Christo perueniens omnibus, quam habentes et custodientes adiectionem accipiunt gratia-
6 rum, ut apostoli et prophetae et omnes iusti. Iniusti autem neglegentes ac contemnentes amittunt tantum meritum dignitatis, ut Saul ille, de quo dictum est: Recessit ab eo spiritus domini, et inmundus spiritus fatigabat eum. Et quod in malignam animam non intrabit spiritus sapientiae scriptura testatur.

LXXI

XCIX Alia est heresis quae dicit hominis animam non factam a deo ita appellari animam, sed ante, inquit, intellectus uoca-

2 Gen. II 7 Ioh. XX 22 10 Ioh. I 3 13 Matth. X 28 21 I Reg. XVI 14 23 Sap. I 4

1 anima *A* 4 *ante* spiritus sp *erasum in A* 5 Accipe A^1 6 accipe *A* 7 homine B^1 9 quod per *B* ut per *A* 10 factum nihil *B* 11 inspiratione *A* 15 hanc A^1 18 gratiã A^1 22 sps *om* A^1 27 inquid *B*

batur, et erat in caelo: postea autem, quia terrena desiderauit, discessisse eam de caelo, et ex eo eam animam nuncupatam arbitrantur, ignorantes quod in principio facta a deo et creata post angelos anima est appellata | a domino, hocque nomen proprietatis accepit a deo, ut anima, non intellectus uocaretur, dicente scriptura: Anima eius in bonis demo- 2
rabitur. Et iterum: Quod non derelinquis animam meam in infernum. Et iterum: Conuertere anima mea in requiem tuam. Et iterum: Anima mea conturbata est ualde. Et iterum: Ita desiderat anima mea ad 3
te, deus. Et iterum: Benedictus dominus, qui fecit animam meam. || Illud itaque filosoforum inanes sententiae ad*s*erunt, non scriptura diuina ita praedicat.

LXXII

Alia est heresis quae pecudes, serpentes et aues rationa- C
biles arbitratur esse ut homines, sicut Manichei et Gnostici perditi et quid*a*m de poētis et filosofis Stoicis uanissimi suspicantur, ignorantes quod homo rationabilis intellectum habet animi de deo, id est scire posse de deo et credere, sensum autem habet corporis ⟨*communem*⟩ cum pecudibus quippe et ceteris aliis similibus, quae sensum quidem cor- 2
poris habere possunt, intellectum autem | animi de deo habere nullo modo possunt, aut animam inmortalem ac rationabilem, ut homo, qui imago est appellatus ⟨*dei*⟩, dicente scriptura: Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non 3

6 Psalm. XXIV 13 7 Psalm. XV 10 8 Psalm. CXIV 7 9 Psalm. VI 4 10 Psalm. XLI 2 11 Ierem. XXXVIII 16 25 Psalm. XXXI 9

1 terrea desiderabit *A* 2 ea animam *A* 5 accipit *A* 6 uocarentur *A*' 7 derelinquit *A* 8 inferno *B* animā meam in *B* 12 philosophorum inani *B* sententiae] *litterae* ntię *in ras B* 13 adserunt *Sichardus*] adheserunt *A* adhaeserunt *B* nqn *A* non in *B* 15 heresis *B* pecudes *A* pecudes et *B* 16 cognostici *A* 17 quidem *A* quid *B* philosophis *B* 20 ⟨*communem*⟩ *addidi* pecodibus *B* 22 autem *om A* 23 animum *A* 24 ⟨*dei*⟩ *alio loco add Sichardus* 25 in *om B*

est intellectus. Et: Homo in honore cum esset, non intellexit, conparatus est pecudibus insen-
4 satis, et similis factus est illis. Sensus itaque pecudum, auium et serpentium nobiscum communis est corpore, intellectus autem solummodo est hominum, id est inmortalis animae potentia de sancto in eam infusa spiritu, quae imago dei est appellata, quae his omnibus imperat, regit ac possidet uniuersa copiose, ut scriptum est: Dedi uobis omnia sub potestate.

LXXIII

CI Alia est heresis quae dicit malos reges et pseudoprophetas non a sua uenire et fieri uoluntate, sed a dei iussione eos inmitti, ignorantes quod non a deo illos fieri pseudoprophetas aut malos reges scripturae adnuntiant, sed contra dei uoluntatem sua uoluntate et inimici suggestione sic eos aduenire
2 declarant, ut Iamnes et Mambres contra Mosen beatum et Aaron sacerdotes dei sub Faraone sua uenerant uoluntate, cum dicat scriptura: Regnauerunt non per me, neque per spiritum meum, dicit dominus. Et de pseudoprophetis ita: Haec dicit dominus ad pseudoprophetas: Non illos mittebam et illi ibant in nomine
3 meo prophetare. Propter quod etiam contra illos saepe mortis et in hoc mundo condignam dominus decernit sententiam nuntiando. Non sunt itaque a deo pseudoprophetae missi, neque reges impii recedentes a domino, sed etsi excitantur mali contra malos interdum dimittente domino, hoc gignitur ut a malis
4 mali consumantur. Boni etenim sustinentes persecutionem, et

1 Psalm. XLVIII 13. 21 8 Gen. I 29 16 II Timoth. III 8 18 Os. VIII 4 (Gen. VI 3) 19 Ierem. XXIII 15. 21

2 comparatus *A* insensatus B^1 3 pecodum *A* 6 animi *A* sca *A* 7 regi *A* 12 iussione eos inmitti *A* eos iussione emitti *B* 13 illo *A* 15 suã uoluntatẽ *A* 16 declarat *A* iannes et iambres *B* 19 pseudoprophetis B^1 20 dicit *om A* pseudoprophetas B^1 24 pseudoprophetae *B* 25 a domino *om A* etsi excitantur mali *B* si excitant malis *A* 26 hoc *om A* 27 consumantur *Sichardus*] consummantur

iustitiam habentes apud dominum, repromissionem magnam futuri expectant praemii. Mali autem ideo a malis, non solum bonis, interdum perimuntur, ut illorum iniquitas etiam in hoc saeculo ex parte puniatur. ‖

LXXIV

Alia est heresis quae terrae motum non dei iussione et CII indignatione fieri, sed de natura ipsa elementorum opinatur, cum ignorat quid dicat scriptura: Qui conspicit, inquit, terram, et eam commouet| terrae motu. Et iterum adhuc: Ego mouebo caelum et terram. Non adtendentes 2 dei potentiam, elementorum naturae audent adscribere potentiae motionem, ut quidam filosofi uaniloqui, qui rerum naturae hoc adscribentes dei potentiam non cognouerunt, quod 3 etiam in huiusmodi rebus indignatio dei et potentia operatur et suam commouet creaturam conuersionis causa et utilitatis quippe multorum peccantium ac redeuntium ad dominum saluatorem atque creatorem.

LXXV

Alia est heresis quae *secundum* paganorum uanitatem side- CIII rum diuersa nomina profitetur, ut Hermes ille Trismegistus, qui uanus potius quam magnus iudicandus est, et poëtae quidam ei consimiles, qui cometas et pogonias et Hyadas, Haedos, et alia huiusmodi adserunt nomine delirantes, cum scriptura pauca nomina siderum nobis edixerit dicente Iob

8 Psalm. CIII 32 9 Agg. II 21

1 rep̄hensionē B^1 repensionē B^2 repensationem *Sichardus* 2 futuram *A* exspectant *B* a *om* B^1 3 iniquas *A* 6 hęresis *B* 8 conspicis inquid *B* 9 commoues *B* 11 potentiam *om* B^1 audient A^1 12 philosophi uani *B* naturas *A* 13 dei *om A* 15 sua *A* 19 hęresis *B* secundum *Fabricius*] pecudū *A* pecodum *B* uanitate *B* 23 talia *B* asserunt *A* nomina *Fabricius* 24 dixerit *B*

beato propheta, ante quam pagani e sanctis scripturis siderum
2 nomina transtulissent. Dicit enim ipse Iob: Qui fecit Pliadas et Arcturum, inquit, et Hesperum et thesaurum austri et Oriona et Luciferum. Haec itaque nomina e sanctis scripturis accipimus nuntiata una: omnium siderum nomina non dixit scriptura, sed potestati dei reseruauit per prophetam declarans et dicens ita: Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina uocans.
3 Haec itaque pauca nomina legentes e sanctis scripturis poëtae postea falsique filosofi ausi sunt usurpantes suis mendaciis et alia plurima copulare atque impietatis semina saeculo praedicare, ut ex his sperare putarent etiam omnium siderum aut plurimorum nomina posse conprehendere, cum omnium siderum nomina non alter nisi deus Christus, per quem fecit pater uniuersa, posuerit et scierit, atque eis singula nomina uocauerit, ut scriptum est.

LXXVI

CIV Alia est heresis quae de lingua et linguis ambigit, cum scriptura dicat et unam linguam et linguas. Si ergo erat una ante, quia pauci erant, siue postea multae, quia multi creuerant iam nati homines in saeculo, non est adeo inutile hoc
2 ita sentire. Post quintam decimam enim generationem ab Adam usque ad sanctum Heber duo milia et septingenti anni sunt, sub quo confusio missa est linguarum, propter

2 Iob IX 9 XXXVIII 32 7 Psalm. CXLVI 4 16 l. s. 19 Gen. XI 1 X 5. 20. 31 XI 7

1 pagani e *B* paganis *A* syderū *A* 2 transtulisset *A* pliada s: *A* pliada *B* 3 ////acturū A^1 inquid *B* 4 austri] austrū nomina e]. *Sichardus* nomine *B* nomina *A* 5 una *A* nam *B* siderium *B* 6 potestate AB^1 10 postea *om A* falsique philosophi *B* falsique falsique filosofi *A* 13 posse—siderum nomina *om A* 18 hęresis *B* ambiget *B* cum *om A* 22 quinta decimam *A* ·XV· *s. s.* mā *B* enim *B* aū A^2 *om* A^1 23 duo milia & septingenti *A* ·II·DCC *B*

peccatum quod fecerant aedificantes turrem et ciuitatem, et ut rebellantes a deo hoc passi sunt. || Habentes enim angelicam 3 gratiam, id est multarum linguarum scientiam, non agnoscebant datorem tantae sapientiae dominum, contraque eum conantes progredi | perdiderant gratiam, quam sine quodam labore diuinitus habebant concessam et quod sine studio ante 4 donatum fuerat a domino et naturaliter omnibus, ut dei imagini. Postea uero per studium et doctrinam, obliuione inmissa a domino, uix discere praeualebant non omnes. nec multas, sed uix paucas linguas, ita ut tres quis aut quattuor ualeret ediscere, atque isdem uix eloqui. Adtamen omnem scientiam 5 linguarum, quam ante duo milia annorum et septingentos annos offendentes amiserant homines, sub beatis apostolis rursum post ascensionem suam dominus per sanctum spiritum sine quodam labore credentibus conferebat, sicut scriptum est in Actibus apostolorum. Angelicae enim uirtutis est lin- 6 guas scire omnium hominum: per fidem autem Christi sine labore linguarum omnium credentibus subministratur scientia, sicut legimus, docente diuino spiritu apostolos atque gentes itidem credentes tunc temporis in Christum dominum saluatorem sine labore linguarum omnium donatam scientiam praedicasse, ut sub Petro et Paulo || et aliis factum est, cum 7 docerent gentes uenisse spiritum dei a deo: et linguis multis eos potuisse eloqui, ut audientes homines mirarentur de gentibus, quod tantarum linguarum et ipsi per fidem Christi scientiam haberent sine doctrina concessam. |

16 Actor. II 4. 7. 12

1 peccata *A* 2 refellantes *A*' 7 et naturaliter *A* naturaliter *B* 8 studium et *A* studium atque *B* obliuionē missa *A* 9 nec *B* sed *A* 10 ualeret ediscere *Sichardus*] ualeret edicere *B* uel recte dicere *A* 11 eloqui adtamen *A* eloquia tam̄ *B* 12 ·II· annorum et ·DCC· *s. s.* tos *B* duo milia et septingentis *A* 14 spm̄ scm̄ *B* *cum signis transpositionis* 21 donatū *B* 22 cum *B* ut *A* 23 spm̄ *B* xpm̄ *A* 24 eo *A* mirentur *A* 26 concessa *A*

LXXVII

CV Alia est heresis quae dicit nomen linguae de Iudaeis primum processisse, alii de paganis, cum utrique hoc ita sentientes errore non paruo decepti sunt. Homo enim factus rationis particeps fuit: *** qui ergo loquebatur ratione, quomodo
2 rationis erat alienus? Plus ergo prius rationis est esse participem, et rationabilem dici, quam nomen speciale et locale habere alicuius linguae atque ex nomine hominis possidere aliquid. Ab Adam enim usque ad Heber duo milia et
3 septingenti anni transierunt. Erat ergo nomen linguae omnium hominum unum et una lingua. Ex quo autem contra deum cogitauerunt, subtracta est eis illa caelestis scientia, id est linguarum omnium prudentia et sapientia. Et Heber quidem sanctus quia non discessit a deo secundum nomen ipsius, deus uoluit genus eius pullulare amplius hocque nomine primum in saeculo nuncupari, ut ab Heber, qui non consenserat aedificationi turris rebellantium, Hebrei nomine appellarentur.
4 Prior ‖ itaque non solum paganis, uerum etiam et Iudaeis, id est ante septingentos annos Heber fuisse cognoscitur iustissimus, qui in deum credens | et a coniuratione sceleratorum hominum separatus sui nominis primam hanc a domino nun-
5 cupationem meruit impetrare. Unde et poëtae uani aedificationem illam ad sua mendacia transferentes gigantas docuerunt, Haloidas illos rebellantes ascendere uoluisse in caelum per inpositionem montium usque: inde eos fuisse damnatos. Quorum deliramenta non latuerunt amplius scientiam ac peritiam Christianam.

22 Hom. Odyss. λ 315

3 itaque *A* **5** *deesse apparet unum lemma ueluti haec*: alioquin enim loqui non poterat homo sed pecudibus, quae loqui nullo modo possunt, similis fuit **5** rationem *B* **6** orationis *Fabricius* **9** et *om. A* **10** nomen *B* nem *A* **11** dn̄m *B*[1] **14** quia *Oehlerus*] qui **15** hocque *A* hoc quoq: *B* **16** concesserat *A* **17** turbis babellantium *A* hębrei *B* **19** septingentis *A*[1] DCC *s. s.* tos *B* **22** impetrare] im *in ras. B* **24** haloidar *A*[1] **25** impositionem *B* usque] atque *Sichardus*

LXXVIII

Alia est heresis de anno adnuntiato ambigens, quod ait CVI
propheta Esaias: Adnuntiare annum dei acceptabilem,
et diem retributionis. Putant ergo quidam quod ex quo
uenit dominus usque ad consummationem saeculi non plus
non minus fieri annorum numerum nisi trecentorum sexaginta
quinque usque ad Christi domini iterum de caelo diuinam
praesentiam. Quod contrarium inuenitur, si ita quis senserit.
Nam quadringentos iam et plus annos transisse cognoscimus 2
⟨*et*⟩, ex quo uenit dominus, fuisse completos. Quomodo
itaque hoc erit | rationis de anno, sicut sentire uoluerunt hoc
ita quam plurimi? Dominus enim quae in uno anno ‖ gessit 3
et docuit, haec sola praecepit conscribi, n*on* quae ante facta
sunt ab eo ac dicta primis XXX annis secundum beatum
Iohannem, qui dicit mundum non capere posse, si uniuersa
scriberentur quae fecerat. Propheta itaque Esaias de anno 4
illo dixit saluatoris domini, in quo docuit usque ad passio-
nem et resurrectionem et ascensionem in caelum, sicuti et
⟨*apostoli*⟩ beatissimi tradiderunt, non de trecentis sexaginta
quinque annis, ut quidam arbitrantur, sed de anno illo post
baptismum scilicet, in quo praedicans credentibus salutis
mysteria reserabat de lege pariter et prophetis quae olim
dicta sunt testando atque consummando.

LXXIX

Alia est heresis quae consummationem saeculi secundum CVII
temporum definitionem a deo Christo saluatore non fuisse

3 Es. LXI 2 14 Ioh. XXI 25

2 annuntiato *B* 3 annuntiare *B* 5 dominus usque *B* mensusquae *A* 8 quis *A* qui *B* 9 quadragintos iam et *A* quadringentos iam *B* 10 ⟨*et*⟩ *addidi* 11 rationis *B* traditionis *A* 12 ita quam *A* itaq: *B* quae *om B*[1] cessit *A* 13 precipit conscribit *A* non quae *Oehlerus*] namque *A* nam quae *B* 14 triginta *B* 17 dn̄o *A* usque *B* quae *A* 19 ⟨*apostoli*⟩ *addidi* 21 baptismo *A* 22 misteria *A* 25 *hoc caput CVII seruauit solus A* 26 non *erasum*

statutam adserunt hincque certum esse numerum consummationis suspicantur, et non plus non minus opinantur, cum prophetae undique nuntiauerint circa quingentesimum annum fieri consummationem saeculi, et sic dominum de caelis
2 iterum aduenire. Danihel enim LXX septimanas numerat, audiens a Christo domino: Audi, inquit, uir desideriorum quia septuaginta septimanae statutae sunt in populum tuum usque ad Christum ducem, ‖ ut fiant omnia quae dicta sunt de ciuitate Hierusa-
3 lem et populo aduentura. Hoc autem sicuti ante quam ueniret Christus in carnem Danihelo dictum est et paene conpletum est, sic etiam idem numerus et post incorporationem domini *** usque ad legem quam accepit Moses et usque ad terrae promissae introitum inuenies non satis longe a
4 quingentesimo annorum distare numero. Dominus itaque cum signa diceret diuersa, fames, persecutiones, inundationes, terrae motus, pestilentias circa finem aduentura, Petro etiam
5 dixit beato per aenigma de annorum numerositate. Cum diceret Petrus: Domine quoties peccanti fratri concedam? ait dominus: Non septies, sed septuagies
6 ‹*septies*›, ostendens quidem et cottidianorum humani generis delictorum infinitum numerum debere homini dimitti ab homine et Iudaeo redeunti siue pagano, et aliis carnalibus et ad Christi fidem de impietate redeuntibus atque eius ecclesiam catholicam, cunctis omne debitum ab eis oportere con-
7 cedi credentibus. Nam et historiografi Iudaei docuerunt

5 Dan. IX 23—25 15 Matth. XXIV 7 Luc. XXI 25. 26 18 Matth. XVIII 21. 22

2 suspicatur *A*, *em Oehlerus* 3 quingentissimum 5 septemanas A^1 6 aud///ens (i *erasa*) 7 septemane A^1 12 et post incorporationē dn̄i *erasa sunt: desunt fere haec:* conplendus est usque ad consummationem saeculi, sicuti annorum numerum ab Abraham beatissimo seruo domini: *in marg stilo manu recenti adscriptum* ab abraham 14 introtū A^1 15 quingentissimo numerū 16 inundatione 18 numerositatem A^1 19 quotiēs A^3 peccati A^1 21 septies *om, add in marg manus illa recens stilo* cotidianā: *em Oehlerus* 23 iudae *s. s.* o A^1

dicentes a *Danihelo* quadringentos et octoginta plus annos transisse et sic dominum aduenisse in carnem. Habes etiam in Genesi euidentissime mysterium nuntiatum, de Cain septies, ‖ de Lamech autem septuagies septies uindictam: quo duorum populorum in duabus personis unius impietatem, alterius iniquitatem sine cunctatione ** scripturam praenuntiasse non dubium est. Lex enim spiritalis est, secun- 8
dum apostolum, et haec, inquit, duo testamenta sunt. Neque enim historiam amittimus, quod LXX annos fecerit populus in Persida, neque spiritalem scientiam spernimus. Ergo et septuaginta septimanae a Danihelo dictae quadringenti nonaginta anni tunc paene completi sunt, et sic Christus aduenit in carnem: et a Christi praesentia usque ad consummationem saeculi paene *eundem* complendum annorum repperies numerum. Septuaginta enim septimanas, Danihel 9
quas uidit, interpretes docuerunt illi primi sapientes, sept*em* esse septuagies ⟨*id est*⟩ quadringentos nonaginta annos *** quem iubeleum in lege Iudaei — non isti, sed ueteres et periti illi — ⟨*id est*⟩ annum remissionis Christi et indulgentiae, ** carnalem praesentiam per figuram ante celebrantes, summo gaudio expectabant, sicut in Leuitico continetur. Iubeleus *enim* minor quinquaginta annos habet † non minus: 10
plus autem habere non potest; nam maior iubeleus quingentos annos habet *** minor ‖ iubeleus quinquaginta. Maior itaque minus dec*em* quingentos annos habet, ut ex hoc iubeleus

2 Gen. IV 24 7 Rom. VII 14 Gal. IV 24 22 Leu. XXV 10 *seqq.*

1 a Danihelo *Galeardus*] ad nihilo 4 quod 5 duobus 6 *deest ueluti* credentibus nobis scripturarum 9 fecerit] fec *in ras* 11 quadringinti 14 *eundem Oehlerus*] unde 15 adanihel 16 sept*em esse*] septies et 17 ⟨*id est*⟩ *addidi* quadringintos *exciderunt fere haec:* id est decies tot quot habet iubeleus annos: 19 ⟨*id est*⟩ *addidi* 20 *deest ueluti* futuram eius celebrante 22 *enim*] autem *locus corruptus: scribatur oportet:* habet *uno* minus, ⟨*maior quingentos annos decem minus*⟩: plus autem habere non potest. Nam maior iubeleus quingentos annos habet ⟨*minus decem id est decies tot quot habet*⟩ minor iubeleus *annos uno minus* quinquaginta 24 iobeleus 25 dec*em Oehlerus*] decima iobeleus A^1

unus Christi praesentiam consummationemque saeculi decla-
11 raret. Septuaginta anni ⟨*de*⟩ captiuitate populi in Persida
etsi historialiter accipiuntur, et postquam redierunt in Hieru-
salem et usque ad Christi domini incarnationem quingenti
paene inueniuntur completi, tamen hoc etiam spiritaliter
intellegendum est, quod post septuagies sept*em*, id est post
quadringentos et circa nonaginta annos oportet Iudaeos ***
sub antichristo, cum fallax inuentus fuerit a Iudaeis ipsis,
12 qui primum esse Christum aestimauerint. Non multo post
autem cognita eius perfidia atque fallacia, tunc gerentes
paenitudinem qui fuerint reliqui, omnes ad Christi fidem
domini peruolabunt, ac paenitentes delicta, ueniam ab ipso
Christo domino sicut ceteri impetrabunt, ut impleatur quod
13 dictum est: Amen dico uobis, iam me non uidebitis,
donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine
domini; et ut illud compleatur: Donec plenitudo gen-
tium intret, et sic omnis Israhel saluabitur, sicut
scriptum est; et: Si fuerit populus Israhel sicut
14 arena maris, reliqui saluabuntur. Et quod Esaias
beatus aperte de Christo docuerit, quod omnibus redeuntibus
‖indulturus est, ipse dominus dixit ita: Spiritus domini
super me, propterea uncxit me, euangelizare pau-
peribus, misit me, praedicare captiuis remissio-
nem, caecis uisum, adnuntiare annum domini
15 acceptabilem et diem retributionis. De quo dominus
in templo cum accepisset librum scripturamque hanc perui-
disset, ait apostolis et in omnibus hoc in sui praesentia
nunc fuisse completum. Quod et Danihel beatissimus adtendit,
quod ei dixerat dominus dicens: Audi uir desideriorum

14 Matth. XXIII 39 16 Rom. XI 25. 26 18 Es. X 22 21 Luc. IV 18. 19 27 Luc. IV 21 29 Dan. IX 23

2 ⟨*de*⟩ *addidit Oehlerus* 6 septies 7 quadringintos *post* annos *excidit* incarnationis *desunt fere haec:* subiectos esse per aliquod tempus 9 estimauerunt A^1 estimauerint A^2 18 si *om* A^1 25 quod 26 accepisse

et aduerte ab exitu uerbi dei, id est a Christi incarnatione, atque eius iterum de caelo diuina *praesen*tia atque consummatione saeculi, quae cum angelis adfutura sit.

LXXX

Alia est heresis quae de gigantibus adserit quod angeli CVIII miscuerint se cum feminis ante diluuium, et inde esse natos gigantas suspicantur: cum Nembroth non ab spiritu, id est non ab angelo, sed ab homine Chus, qui filius fuit Cham, inde natus sit postea: qui et in scriptura primus gigans est appellatus, quod iste coepit esse uenator, et fortis homo, ut et gigans appellaretur in terra: inde *dicturi* sunt, inquit, "sicut Nembroth gigans, ita fortis est", si qui ei similis in fortitudine postea uideretur. Homines itaque fuerunt 2 fortes et a iuuentute rapaces, uastatores, iaculantes, cursitantes, praedationi uacantes, inde ueluti alieni non solum morum, uerum etiam uisu hominum inormes aestimati, ⟨*ut*⟩ contra naturam aliorum hominum tanta scelera perpetrantes nuncuparentur et gigantes. Gigans enim per et*y*mologiam ter- 3 rae monstrum dicitur, ex duobus nominibus conpositum, siue forma, siue uita, siue uisu, siue fortitudine, siue mole membrorum. Nam ut scias gigantas non de alia natura, sed de hominum fuisse progenie editos: et ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥC in Regnorum libris habes, quos forma grandi et mole membrorum diffusos et ingenti fortitudine de genere gigantum libri Regnorum adnuntiarunt post duo milia et trecentos annos diluuii:

6 Gen. VI 2 8 Gen. X 8 11 Gen. X 9 23 II Reg. XXI 20

1 auerte 2 praesentia *Oehlerus*] sententia 5 gygantibus *A* 7 nembrod *B* a *B* 8 ab angelos et ab *A* 11 dicturi *editt* ducturi *B* *Sichardus* dicitur hi *A* 12 nebroth *A* nēbro *B* gygans *A* 16 aestimati *A* etiam *B* ⟨*ut*⟩ *add Sichardus* 18 gygantes *A* gygans *A* ethimologia *A* ethomologiam *B* 19 compositum *B* 21 alio *A* 22 editus *A* EZAΔAKTYΛOYC. *B* 23 molem *A* 24 gigantum regni librorum annuntiarunt *B*

4 sicut et illum Goliath, quem deiecit in pugna solus Dauid beatissimus rex et propheta, cuius et aliorum talium: | Carra, inquit, instructionem portabant armorum. Quia ergo bestiali more a pueritia ad rapinam erant dediti huiusmodi homines, et ueluti a natura hominum morumque alienos
5 scriptura nuntiauit. Nam quod illi angeli, qui de caelo deiecti sunt, non sint humanae naturae similes, non est dubium, nisi solum quia nefanda et contraria contraque legem suggerere, sicuti et nunc hominibus faciunt, praeualebant || intrantes
6 in homines, id est suadentes; sicut Iudaeis inimicus humani generis persuasit contra dominum contraque sanctos prophetas talia scelera perpetrare, sicut scriptum est: Intrauit, inquit, satanas in Iudam, ita igitur et ante intrantes inmundi spiritus in animas hominum ac feminarum malae
7 persuasionis scelera in orbe terrarum diffuderant. Si qui autem putauerit esse iustum angelos ita peccasse transformatos in carne, ut in ea carne mansisse aut ita factos carnales crediderit, uiolenta ratione decernit historiam, sicuti et paganorum et poëtarum mendacia adserunt deos deasque
8 transformatos nefanda coniugia | commisisse. Quod si factum est aliquando, et nunc fieri non erit ambiguum: quod autem non factum est aliquando, nec modo fieri manifestatum est. Gigans autem et in bono accipitur uirtutis causa: Exultabit enim ut gigans ad currendam uiam. Quod in Christi diuina praesentia probatum ostenditur atque consummatum.

LXXXI

CIX Alia est heresis quae dicit paganitatem a deo institutam, non ab hominum malignitate et suggestione inimici uitiorum

1 I Reg. XVII 2 I Reg. XVII 7 7 Apoc. XII 7—9 II Petr. II 4 Iud. 6 12 Ioh. XIII 27 23 Psalm XVIII 6

1 illud *A* goliat *A* 3 instructione *A* 4 pueritiam *A* 7 naturae—nisi *om A* 9 proualebant A^1 10 humanu *A* 11 dñm *A* dm̄ *B* 14 amas A^1 15 orbem *B* 17 carne mansisse *A* remansisse *B* carnates A^1 18 historia *A* 20 commississe *A* 22 manifestum *B* 23 gygans *A* Exultauit *A*

causa et facinorum gignendorum fuisse excogitatam. Quae ergo a deo instituta est, quomodo damnatur ab eodem deo? Nam quod ab origine mundi dei patris || omnipotentis et filii eius et sancti spiritus scientia nuntiata sit, non est dubium. Cum enim in libro creaturae mundi, id est in Genesi scriptum habeas: Et dixit deus, et fecit deus; et iterum: Dixit deus: Fiant luminaria *** et sexto die dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et ⟨*quod*⟩ fecit deus non angelo utique persuasore in creatione hominis, sed filii sui, Christi domini nostri et spiritus sancti, manifestatum est. Habes enim in Genesi, id est in primo libro sanctam adorandamque trinitatem ante hominibus nuntiatam. Dicit enim ita: Et pluit dominus a domino sulphur et ignem. Et iterum de spiritu in primo die: | Et spiritus dei superferebatur super aquam. Et Farao rex Aegypti dicit: Quis haec interpretabitur, inquit, nobis, nisi qui dei habuerit spiritum? Et Dauid: Verbo domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Postea uero uoluntas hominum praua, recedens a tanta scientia pietatis, idolorum mendaciis ac uanitatibus studiose cum properat inseruire, turpissimaeque uitae se dare maluisset, iudicio damnationis obnoxia tenebatur, ita ut ante prophetae dicerent: Sacrificans diis eradicabitur. Et iterum: Dii qui caelum non fecerunt, eradicabuntur. Et ideo et dominus non suam nouam praesentiam ostendebat dicens: Qui loquebar in prophetis, ecce adsum. Neque ergo

6 Gen. I 3. 6. 7 Gen. I 14 **7** Gen. I 26 **13** Gen. XIX 24 **15** Gen. I 2 **16** Gen. XLI 38 **18** Psalm. XXXII 6 **24** Exod. XXII 20 Psalm. XCV 5 **27** Es. LII 6

4 scientia *om A* est *B* sit *A* **5** Cur *Oehlerus* creatore *A* **7** *deesse apodosin apparet* **8** ad imaginem *om* A^1 **9** ⟨*quod*⟩ *addidi* **10** in *B* utique in *A* **11** sancti spiritus manifestum *B* **13** nuntiata *A* **14** a domino *om* A^1 sulphor A^1 in *om A* **17** inquid *B*, *om A* **25** Et ideo et A^2B Et ideo A^1 **27** loquebatur *B* (tur *in ras*)

‖angelos adorari praecepit alicubi dominus, neque mundi elementa, nec creaturam aliquam, neque idola, quae hominum uoluntas pessima sui sceleris et turpitudinis perpetrandi causa maluit inuenire, ut colentes ea effusam operandi mali
7 possint habere licentiam. Nam et ipsud nomen idoli species doli et formae praeuaricatio de interpretatione Greca est nuncupatum. Trinitas itaque Christianitatis ab origine mundi praedicabatur, et ueritas pietatis sine intermissione ubique docebatur. Nam et Dauid | docet: Dixit dominus domino meo; et: Spiritus tuus bonus deducet me in uiam rectam; et iterum: Spiritus domini impleuit orbem terrarum; et: Quo fugiam ab spiritu tuo, et a facie
8 tua quo uadam? Nam Salomon beatus docet quod idolatria ab homine instituta sit illo qui amissum filium suum cum diu fleret quondam ut pater, fecit imaginem eiusdem, et uidendo delectabatur in ea; atque ex eo traditum fuisse posteris diuersamque impietatis materiam inde humano in genere pullulasse.

LXXXII

CX Alia est heresis quae dicit Christianos nuperiores et posteriores Iudaeis et paganis fuisse creatos, ignorantes quod Iudaeis et paganis natura priores creati sunt et fide, uita et tempore, sacrificio ‖ et conuersatione.

2 Fide quidem, quia ab Adam usque ad Moysen tribus annorum milibus et septingentis annis omnes iusti deum et deum, dominum et dominum colebtes, etiam spiritum sanctum, ueram nuntiabant trinitatem, ita ut ipsam trinitatem integram

9 Psalm. CIX 1 10 Psalm. CXLII 10 11 Psalm. CIII 24 12 Psalm. CXXXVIII 7 13 Sap. XIV 15

1 neque *B* Ne *A* 3 suis *B* 5 ipsum *B in ras* 7 ogine A^1 10 tuus *om A* me *om A* 11 implebit *A* 12 ab *A* a *B* 14 sint A^1 illo *om B* 15 quidam ut *om B* eidem 16 traditam *b* fuisset *A* 20 nuperrimos *B* 22 sunt *B* si sunt *A* 23 tẽpora *A* 24 *post* tribus a *erasa in A* 26 dn̄m et dn̄m *B* dn̄m A^1 et dn̄m A^2 27 ita ut ipsam trinitatem *om A*

sine labore possis cognoscere ab illis beatis prioribus et antiquis *** nobis etiam postea hoc fuisse manifestatum a domino. Cum enim dicit scriptura: Pluit dominus a domino 3
super Sodoma et Gomorra sulphur et ignem, quid ibi uidetur nuntiare? nonne deum patrem per filium suum, id est Christum deum cuncta signa et mirabilia perfecisse declarauit? Quod sciens Dauid dominum patrem et dominum Christum, id est uerbum eius, et sanctum spiritum <*cum*> nuntiabat, | trinitatem quidem personarum, unius tamen maiestatis et substantiae ac diuinitatis aequalem potentiam nuntiabat. Tamen filium de deo patre esse priore et sanctum 4
spiritum proprie demonstrauit edocens: Verbo domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum; et iterum alibi: Dixit dominus domino meo. Et omnes prophetae de uerbo et spiritu nuntiauerunt, ubique ita dicentes: Et factum est uerbum domini ad me, et: Spiritus, inquit, domini fuit ad me. Ergo non est 5
fidei causa temporalis Christianitas, sed ante Iudaeos et paganos in lege quidem studentibus et quaerentibus erat manifestata: non autem capientibus || uix patris omnipotentis scientia nuntiabatur a sanctis illis doctoribus et perfectis.

Vita etiam non alia priores illi sancti nisi hac, in qua nos uiuimus, utebantur. Usque ad Abraham enim beatissimum 6
non circumcisionem habentes, non sacrificiis gaudentes deo placebant, et iusti in omnibus ab eo nuntiabantur. Dixit enim Dauid: Sacrificium deo cor contribulatum; et: Immola deo sacrificium laudis. Et quod necessitate indo-

3 Gen. XIX 24 12 Psalm. XXXII 6 14 Psalm. CIX 1 16 Es. XXXVIII 4 17 Es. LXI 1 Ezech. XI 5 26 Psalm. L 19 XLIX 14

1 laborē *A*[1] possit *A* 2 *excidisse haud pauca apparet uelut* ante nuntiatam, in scripturis *alia* hoc postea *B* manifestatam 3 dns *B* dns (*in fine uersus*) dns *A* 4 gomurra *A* sulfur *A* 5 tibi *B* 8 <*cum*> *addidi* 11 patrem *A*[1] priore et sanctum spiritum *om A* 18 causam *A* (m *in ras*) cristianitas *A* xpianitatis *B* 20 cupientibus *B* uox *Sichardus* omnipotentisque *Sichardus* scientiā *B* 22 hac *Sichardus*] hanc in quam *A*

cilitatis cogente sacrificia temporalia, non perpetua nec uera fuerant indicta Iudaeis nec salutaria, dicit propheta ad Iudaeos: Ecce ego facio noua, et: Priusquam ueniant,
7 adnuntiata sunt uobis. Ante ergo Iudaeis Esaias testabatur propheta: Qui enim haec | exquisiuit de manibus uestris? Et iterum: Circumcidimini corda uestra, et non corpora uestra. Quale autem et sacrificium Melchisedech sub Abraham inprimis optulerit, ante quadringentos triginta annos quam *** Iudaei nominarentur aut Iudas nasceretur et antequam *** acciperent, in libro Geneseos peruides, ⟨*id est*⟩ mysterium Christianitatis, ut omnia quae in Christianitate sunt, siue fides, siue uita, siue sacramentum, non temporalia, sed ab origine mundi statuta et nuntiata et potius celebrata cognoscas. ‖

8 In Christo autem et per Christum, per quem cuncta facta sunt, oportuerat nos *** ab eo uidere et cognoscere, et, quod erat maius in lege mysterium de eo ante nuntiatum, ab ipso plenius excipere completum atque consummatum.

9 Nam quod et castitas similis fuerit in prophetis quam plurimis non est dubium, ut in Helia beato, Heliseo sancto, Danihelo, Hieremia, Hesdra et tribus pueris, et aliis multis beatissimis: ut in Christi praesentia et, quod supra legem erat, ante nuntiatum ab eis cognosceretur, et quod per legem coniugium erat, ipsius firmaretur diuina sententia, uoluntati-
10 que hominum et studio concessa haec gratia nosceretur. | Ideo

3 Es. XLIII 19 Es. XLVIII 5 5 Es. I 12 6 Ierem. IV 4 7 Gen. XIV 18 8 Galat. III 17 Exod. XII 40 10 Gen. XLIX 8 *seqq.* 15 Ioh. I 3

1 cogentes *B* 4 annuntiata *B* 7 Qualem A^1B autem et *B* autem *A* 8 obtulerit *B* quadringintos *A* 9 *excidisse apparet fere haec uerba*: Iudaeos de terra Aegypti eduxit Moses beatus, etiam multis annis antequam (*Frick chron. min. p. 56, 3*) 10 *deest* repromissionem Iudae 11 ⟨*id est*⟩ *addidi* 13 ab *B* ad *A* 16 *deest ueluti* tantam scientiam per mandatum nuntiatam ante et *om B* et quod *B* quod *A* 17 ab ipso—completum *om A* 21 Hesdra et] hesdre et *A* hesdrę *B*

et ipse dominus priores illos sanctos ante legem nobis et nos illis prioribus secundum fidem iustitiae copulabat, Iudaeos autem et paganos respuens, qui medio tempore inter mandatum erant et gratiam positi: qui inimica uoluntate ac perniciosa pessumdati repperiuntur in uitiis carnalibus, doctrinaeque caelesti inimici et aduersarii, aeterno poenarum iudicio reseruati.

LXXXIII

Alia est heresis quae dicit nasci paganos ⟨*nos*⟩ naturaliter, CXI non Christianos, id est rerum natura corpus et animam hominis non a deo per Christum creari cottidie, sed per uanitatem paganam ita progredi arbitrantur, cum ab Adam usque ad Abraham, ‖ et postea usque ad Iudam, qui post Abraham quartus est in generatione, non pagani fuerint, neque Iudaei appellati, sed gentes a prouinciarum nomine et diuersitate nuncupati. Pagani autem post Iudaeos siue a pago, 2 id est loco, siue prouincia una dicti sunt siue Pagano rege, quod uerum esse, ut ait Hesiodus Grecus poëta, manifestatum est. Si ergo a pago, loci est indicium, sicuti et nunc dicitur 'de pago illo': si autem de idolis, *** quod ea colentes sculptilia ita nomina | bantur pagani, id est gentiles. Quae non a 3 deo idola, sed ab hominum prauissima inuenta sunt uoluntate, sicut et scriptura nostra et paganorum quam plurimae hoc nuntiarunt, homines haec inuenisse ad seductionem damnationemque animarum, quod illa aspiciens populus delectabatur

18 Hesiod. catalog. fragm. 21 Rzach 24 Sap. XIV 15

3 paganos—medio *om A* tempore *B* re *A* 6 caelesti *A* coelesti *Sichardus* caelestis *B* 7 reseruari *A* 9 paganas A^1 ⟨*nos*⟩ *addidi* 10 natura *Sichardus*] naturarū anima *A* 11 creati *B* cotidie *A* 13 et postea *om A* 14 non *om A* 15 a *om A* 16 aduersitate *B* pago *B* pagano *A* 17 a prouintia *B* a pagano *B* 18 esse *Sichardus*] est manifestum *B* 19 ego *A* paga A^1 20 *desunt fere haec:* nomen paganorum processit, hac nuncupatione manifestatur nobis 21 nominabatur *A* gentilis *A* 22 uoluntate *om A* 23 hoc *B* hunc *A* 24 ad *B* a *A* seductione *A* damnationemque *om A*

epulis, in quorum uanitate suis animis interitum adferebant.
4 Certa autem est probatio et maior, quod ipsi pagani in suis historiis referunt, quod a Pagano rege, ut ait Hesiodus Grecus poëta, pagani sunt appellati: qui postea ex rege Pagano, Deucalionis filio et Pyrrae, quasi plausibile atque amabile nomen eius habentes, immo potius colentes memoriam eius usque in hodiernum diem, hoc mendacium nominis usque
5 nunc detinent percolentes. Hellen itaque, id est Grecus homo, a lingua et a nomine regis dicitur, qui fuit Deucalionis filius, qui ita appellatus est, sicut ab Italo Itali et Romani a Romulo et Latini a Latino nomen acceperunt, non ab idolorum
6 impietate. Idola etenim, id est formas sculptilium, hominum postea pessima | uoluntas inuenit. Linguam autem Grecam prouinciae unius proprietas declarauit, quam rex paganus ex suo nomine confirmauit, ut Romanos Romulus nuncupauit et ut ait Hesiodus a Greco rege fuisse Grecos appellatos, qui Grecus nomine filius fuit Deucalionis.

LXXXIV

CXII Alia est heresis quae dicit incertum numerum esse annorum a mundi origine, et ignorare homines curricula temporum, cum ab Adam usque ad diluuium decem sint generationes et annorum duo milia ducenti et quadraginta duo anni, et a diluuio usque ad confusionem linguarum sub Heber sancto, qui non consenserat aedificationi turris, quinta sit generatio, paene sescenti anni, quando et nomina prouinciarum diuisa sunt, ueluti septuaginta quinque linguarum et

1 Exod. XXXII 6 3 Hesiod. catalog. fragm. 21 Rzach 16 Hesiod. catalog. fragm. 24 Rzach

1 afferebant *B* 2 in suis—poeta pagani *om A* 5 passibile *A* 8 helleni *A* 10 ita *B* italus *A* itali *A* ita *B* romani a *B* romana *A* (n *in ras*) 12 enim *A* 20 a *om A* 21 generationis B^1 22 et ducenti et *B* 23 a *A* ad *B* confusionem *B* consummationem *A* 24 turri *A* 25 sexcenti *A* 26 septuaginta quinq: *B* septuaquinq: *A*

exinde usque ad Abraham beatum patriarcham quinta est generatio, anni quingenti quadraginta. Et ab Abraham usque 2
ad Mosen septem generationes, anni quadringenti triginta, ‖
ut ait beatus apostolus: et a Mosen usque Samuhel iudicem
sescenti uiginti nouem anni: et a Samuhel et Dauid usque
ad captiuitatem | Iudaeorum in Persida anni paene quingenti:
et a captiuitate usque ad domini nostri praesentiam anni
paene quingenti: et inde a domino usque nunc anni quadrin-
genti triginta plus minus. Ergo si haec fides erat in illis 3
prioribus sanctis nostris patribus quae in nobis est, ab illis
autem ante est tradita praedicata, id est patris et filii et
sancti spiritus haec quippe diuina scientia, quomodo tempo-
ralis est, ut quidam aestimant, et non ab origine mundi
haec ante scientia Christiana cunctis hominibus nuntiata,
quae in mandato et lege manifestata praedicata ostenditur? Si 4
autem in medio temporis sub Mosi per umbram minus dictum
sit aliquid, non utique dantis erat inuidia domini, quantum
non capientis populi caeleste mysterium incapax et debilis
hominum et non ualentium incusabitur infirmitas. Denique 5
ipse Christus dominus quod ante nuntiauerat per sanctos
prophetas, hoc et postea firmando praeceperat, dicens: Euntes
baptizate omnes gentes in nomine patris et filii
et spiritus sancti, ut non solum fidem pristinam ab
origine mundi hanc esse declararet, uerum etiam uitam, ‖ in
qua nos hodie degimus, | in circumcisione cordis, non carnis
iactantia conprobaret. Errant ergo nimium qui generationem 6

4 Galat. III 17 21 Matth. XXVIII 19 26 Galat. VI 12 Ierem: IV 4

3 moysen *B* anni *B* añ (*erasum*) *A* quadringenti (i *super* e *posita*) *A* 4 beatus *om* A^1 mosen *A* moysen *B* samuel *A* iudicem *om A* 5 sexcenti *A* samuel *A* 7 nostri *om* A^1, *add* A^2 *in marg* 8 quadringinti *A* 11 tradita et *B* 14 hanc *A* 15 manifestata et *B* 16 moyse *B* per umbram *B* sub umbra *A* 18 capientes *A* debiles *A* 19 ualentinum A^1 incusabitur *Sichardus*] incusabatur 23 ut *B* et *A* priscam *A* 25 hoc die degemus *A* 26 conprobarent *A* cumprobaret *B* erant *B*

hominis aut paganae impietati aut Iudaicae audent adscribere uanitati, cum Iudaeum nisi die octaua susceperit ***, Iudaeum non licet appellari, nec paganum aeque, nisi deos uanos
7 hominem fecisse putauerit. Ergo natura rerum deo adscribenda est, non alicui horum uanitati: doctrina autem, quae secundat post naturam, si uera fuerit, fidei dei copulanda est ac saluberrimae seruituti iungenda, non recedens ab ea quippe, sed suum potius per fidem agnoscens dominum recordansque
8 creatorem naturaliter. Itaque non naturae animi infirmitas hominum, sed praua uoluntas est potius accusanda, dicente domino: Et nunc si uolueritis et audieritis me, bona terrae manducabitis: si autem nolueritis, nec audieritis me, gladius uos comedet. Os enim domini locutum est hoc. Et dominus: Venite ad me omnes qui onerati estis, et ego uos subleuabo.

LXXXV

CXIII Alia est heresis quae dicit nomina dierum, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Iouis, Veneris, Saturni, | a deo haec ita posita ab origine mundi, non hominum uana praesumptione nuncupata, cum a prima origine, || usque ad Grecos reges et Hermen fallacissimum illum, qui haec nomina uanissima et friuola mentiendo ausus est nuncupare, si quaerere uolueris,
2 inuenies multum fluxisse temporis, et sic paganos, id est Grecos haec nomina posuisse, cum haec nomina *** etiam secundum septem stellas dixerunt hominum generationem

2 Leuit. XII 3 Gen. XVII 12 11 Es. I 19. 20 14 Matth. XI 28

1 impietate *B* 2 dies *B* susciperit *B* *deest ueluti* pater et circumciderit 3 nec *om A* 4 homines *A* abscribenda *A* 5 uanitatis *A* foecundat *Sichardus* 6 fides *A* 8 dnm̄ *B* dm̄ *A* 10 parua *A* 13 nec *B* et *A* 15 honerati *B* 18 mercuris *A* 20 primo *B* 21 nomina *B* omnia *A* uanissime *A* 22 fribola *B* fribula *A* 24 haec nomina *del Fabricius: exciderunt fere haec*: imposita esse diebus pagani ipsi testentur secundum septem stellarum uanissima nomina: qui

consistere, ut ille ipse delirans hoc definit. Dierum enim numerus primus, secundus, tertius, quartus, quintus, sextus, septimus, a deo est appellatus, non in hac uanitate nuncupationis turpissimae initio nuntiatus aut traditus.

LXXXVI

Alia est heresis quae dicit mundos esse infinitos et innu- CXIV
merabiles, secundum filosoforum quorundam inanem sententiam, cum scriptura mundum unum dixerit et de uno nos edocuerit, haec etiam de apocryfis prophetarum, id est secretis, ut ipsi pagani dixerunt, sumentes; ut et Democritus ille, 2
qui multos | mundos esse adseruit, deque sua sapientia cum hoc praedicat, multorum animas sensusque dubios diuersis erroribus concitauit.

LXXXVII

Est heresis quae cum legit in Genesi uerbum dicente CXV
domino de Adam: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum || et malum: et nunc ne quando extendat manum suam et tangat et gustet de ligno uitae et uiuat in aeternum, expulit, inquit, eum dominus de paradiso inuidiae causa. Et primum hoc 2
sentiunt, quod alter deus fecerit animam, alter carnem, ut Manichei, Gnostici, Nicolaitae *et* alii perditi arbitrantur, dicentes quod alter quidem bonus deus est, alter autem malus, inquiunt, in hoc saeculo. Et malum deum hunc aesti- 3

6 *exscripsit* Augustin. de haeres. 77 10 Democritus ap. Hippolyt. contra omn. haeres. I 13, 2 Diels doxogr. p. 565, 9 Laert. IX 44 16 Gen. III 22

6 *Hoc caput contra cod A auctoritatem fecerunt CXV editores* 7 philosoporum *B* scientiam *A*: *conf* 75, 2 9 docuerit *B* 10 ut *Sicharius*] et *B* sed *A* 15 *Hoc caput contra codicis A qui solus seruauit auctoritatem editores fecerunt CXIV* 19 uiua 22 ignostici et] at. *s. s.* et *A* 24 inquiunt *suspectum, expectes* inquit

mant dixisse ut pelleretur de paradiso, non adtendentes quod unus deus atque idem pater per filium fecerit Adam patrem nostrum, dederitque ei mandatum, ut custodito eo permaneret inmortalis, praeuaricatoque mandato pelleretur de paradiso,
4 ut scriptum est; et quia suasione inimici hoc perpessus est, cum non adtendunt ad Christi misericordiam, in praecipitium
5 mortis descendunt perpetuae. Hic itaque non inuidens deus repulit patrem nostrum de paradiso, *ut* non ibi moraretur, aut non gustaret de ligno uitae, sed magis eidem consulens in paruo peccanti non pepercit, ne parcendo ad maiora etiam crim*ina* alia inueniret eum prodeunte*m* aetate ampliore posteaque criminali iudicio reum factum acrius condemnaret. Nam
6 inter hominem || et diabolum erat Christus auditor pariter et iudex iustissimus et bonus in omnibus. Itidem et homini quidem in modico pecca*n*ti non pepercit, dans nihilominus et huic condignam sententiam iuxta peccatum quod fecerat, et
7 diabolo aeque locum paenitentiae relinquens. Non autem intellegente diabolo, ut mali tanti suggestionis paenitudinem gereret, maius *ei* post seruabat iudicium. Et homo quidem, cum pellitur e paradiso, pronior ad paenitentiam repperitur: diabolus autem, cum durior ad paenitentiam peruidetur, maiorem futuri iudicii a Christo domino seu*erita*tem expectat, sicut dictum est: Noluit intellegere, ut bene ageret.
8 Et iterum: Malitiam autem non odiuit. Quia ergo in paruo peccans *** recepit Adam, persuasus a diabolo ut manducaret, egitque statim paenitudinem, meruit delicti ueniam inpetrare, atque in paradisum in Christi praesentiam filiorum
9 etiam procreatione remeare. Diabolus autem, non gerens paenitudinem, et eius satellites maiori iudicio reseruantur, ut dixit dominus: Ite a me in ignem aeternum, quem parauit pater meus diabolo et angelis eius.

23 Psalm. XXXV 4 **24** Psalm. XXXV 5 **30** Matth. XXV 41

1 pellerentur **3** eis A^1 **4** pellerentur A^2 **8** et **11** crimen (*super* m *linea erasa*) prodeunte (*em Oehlerus*) **15** peccati (*em Oehlerus*) **18** tantis **19** es **22** seruitutem (*em Galeardus*) **25** *excidit ueluti* fructum de ligno uitae a muliere

LXXXVIII

Sunt quidam heretici qui patrem nostrum Adam et Euam CXVI
matrem nostram aestimant caecos ante fuisse quam gustarent‖ de arbore, posteaque eos aperuisse suos oculos, ac tunc quod nudi essent peruidisse, cum ante scriptura dixerit quod uidit, inquit, Eua oculis suis arborem et fructum eius et, quia bona aspectu et suauis uisu, et extendens manum gustauerit. Hereticorum est itaque demen- 2
tiae et Iudaeorum potius caecitatis hoc ita sentire, cum modum non intellegant nuditatis *** hancque amissionem inmortalitatis in praeuaricatione mandati nos docuit, non corporis nuditatem. Quod nos apostolus docuit dicens: Et, 3
si induti Christum, inquit, non nudi inueniamur: et iterum: Induite Christum Iesum: et quod dominus in euangelio *** increpat dicens illi qui non indumentum nuptiale habuit, qui erat uocatus ad nuptias.

LXXXIX

Est heresis quae, cum audit in Genesi quod dominus CXVII
pellicias tunicas post praeuaricationem nostros parentes uestiri*t*, aestimant corpore tunc temporis fecisse eosque sic induisse, cum septimo die scriptura dixerit accepisse deum terram de limo et plasmasse eorundem corpora, atque ita mulieris carnem de costa Adae postea perfecisse. Non ergo 2

4 Gen. III 7 6 Gen. III 6 12 II Cor. V 3 14 Rom. XIII 14 15 Matth. XXII 11 . 18 Gen. III 21 22 Gen. II 7. 21 *seqq.*

4 apperuisse *A* hac *A* 5 ate B^1 6 inquid *B* eua *A* etiam *B* 7 et quia *B* et (*erasum*) et (*additum m. 2*) quia *A* 8 dementia *A* 9 cecitates *A* hoc *B* hoc est *A* 10 intellegat iudicatis (n *super* a *posita*) *A* *excidisse apparet fere haec*: Nam scriptura Adam patrem nostrum et Euam matrem proiectos fuisse de paradiso praeuaricato mandato nuntiat apertissime et sic sensum habuisse nuditatis 13 inquid *B* 14 induti *A* 15 *exciderunt fere haec*: per aenigma dixit cum rex ille nuptialē *A* 18 *Cap. CXVII solus A seruauit* 19 uestirit *Oehlerus*] uestiri 20 corpore] *in ras*: *conf 89, 4* cŏrpora *Galeardus* 22 eorūndē

hic corpora eorum pellicias tunicas nuntiabat, sed de potentia diuina dedisse eis sapientiam declarabat, ut facerent‖sibi corporum indumenta, ut scriptum est: Qui[s] dedit mulie-
3 ribus sapientiam ad texendas tunicas. Si autem quis uoluerit accipere quod dominus fecerit eis tunicas, et *** omnipotens fecit ex nihilo, quod scriptum est: Qui uocat
4 ex nihilo ea quae non sunt tamquam quae sunt. Si ergo sua sapientia fecer*int* tunicas, ut ait propheta, rationis est, siue deus sua uirtute hoc illis praestiterit, non inritum.
5 Nam in templo mulieres et uirgines operabantur purpuram et byssum et linum et alia utensilia ad honorem templi atque *coo*perimentum, pariter etiam ornamenta templi diuersa et uaria.

XC

CXVIII Est heresis quae in Exodo cum audit quod Mosi occurrerit angelus in diuersorio | ubi adplicuerant eumque uellet interficere, non eius filium qui nondum fuerat circumcisus, non
2 paruum hinc sibi adsumit scandalum. Si enim et ita quis uult sentire, quod minas ei tendebat angelus, quia transactis diebus statutis, id est octo, in quo octauo oportuerat circumcidi masculum, non fecissent, deique ita praeceptum contempsissent *** Ideoque in paru*a* aetate constitutorum culpa filiorum non est illorum, quantum parentum eorum, ut
3 scriptum est. Unde, cum intellegeret‖quod culpa esset parentum, non infantis, Statim, inquit, accepto calculo circumcidit puerum mater eius, cuius uisu

3 Exod. XXXV 31. 35 6 Rom. IV 17 10 Exod. XXXV 25 15 Exod. IV 23 *seqq.* 24 Leuit. XII 3 Gen. XVII 12 25 Exod. IV 25

3 quis 6 *exciderunt fere haec*: omnia quae sunt in hoc mundo scire nos conuenit quod 8 fecerit 10 mulieris et uirginis 11 tepri A^1 tepli A^2 12 *coo*perimentum *Oehlerus*] quod perimentum 15 moysi *B* occurreret *A* 16 applicauerant *B* eum quē *A* 19 eis *B* qui *Oehlerus* 20 circumcidi masculum *B* circūcidimus cū *A* 22 *excidisse multa apparet ueluti haec*: parentes, recte eum accipere scripturam non erit ambiguum. paru*a*] *Sichardus* parui *B* pari *A* 25 cauculo *B*

sanguinis ilico recessit ab eodem angelus, mortisque poenam, quam ei minabatur inferre, omni modo remouerat. Non 4
enim Moses in illa hora dinoscitur circumcisus, sicut quidam opinantur, sed filius ipsius est circumcisus, quia quod ante sub patriarchis et lege iubebatur, tardo opere, non ueloci, implebatur a populo aut parentibus quorundam, ut scriptum est.

XCI

Sunt quidam qui turbantur heretici de Deuteronomio, in CXIX
quo Moses, cum exiret de corpore huncque librum conscriberet de quattuor | libris repetendo, in quo ueluti prioris legis firmamenta decernit, Christi quia carnalem praesentiam plus contestatur, non paruo ducuntur errore aliter sentientes. Namque in lege, id est in Exodo quae ante scripta sunt, in eadem et in ipso libro continentur: solum autem hoc uidetur 2
plus ab eo dictum, quia addidit: Prophetam uobis suscitabit dominus deus uester de fratribus nostris: sicut me audietis eum. Erit autem, si quis eum non audierit, radicitus eradicabitur. Quidam 3
enim putant Deuteronomium dictum || ab eo quod et in ipso acceperit in monte iterum tabulas conscriptas lapideas, cum in Exodo bis cognoscitur accepisse atque in montem ascendisse. Rationis est itaque ut, quod legis et gratiae erat, 4
manifestaretur de Christo domino, ut, quod in lege per umbram celebrabatur, in Christi carnali praesentia diffusa caele-

7 Ios. V 6 *seqq.* 12 Deut. XVIII 15. 18. 19 16 Deut. XVIII 18. 19 21 Deut. V 5 Exod. XXIV 12 XXXIV 28

3 moyses *B* 4 quod *B* quid *A* 5 sup A^1 patriarche *A* iubebatur] *praeter* iube *in ras A* 11 de *B* et de *A* repetendū *A* 12 quia] quae plus *om A* 13 errorem *A* 14 in eadem *A* eadem *B* 17 suscitauit *A* 20 deuteronomium *A* de deuteronomio *B* quid *A* 21 acciperit *A* montem *A* 22 uis A^1 23 legis *B* diligis *A* 24 manifestatur *A* umbra A^1 25 xpo *B*

stis gratia ex credentibus nuntiaretur, ipsoque in libro conscriptum omnibus uelut testimonio traderetur.

XCII

CXX Sunt quidam heretici qui cum audiunt beatum Dauid dixisse in quinquagesimo psalmo quod In iniquitate conceptus sum, et in peccato peperit me mater mea, aestimant ita dixisse prophetam quod ius nuptiarum legitimum iniquitatem esse dixerit atque peccatum: cum ante ⟨*deus*⟩ dicat | in Geneseos libro: Nascimini et multiplicamini, et implete terram; et: Honorandae nuptiae et cetera. 2 Nam si ita quis senserit, ergo et iusti tot tantique in iniquitate concepti sunt, cum et in uentre sanctificati sint, ut patriarchae, prophetae, iudices, Hieremias beatus et Iohannes 3 baptista beatissimus, ut scriptum est. Sed ignorant quod alio modo dixerit beatus propheta Dauid, non de naturali generatione, sed de transgressione Adae patris nostri et Euae, qui post transgressionem | mandati pulsi de paradiso genuerant filios, atque inde, quasi matrem omnium, post iniquitatem transgressionis mandati Euam sic concepisse atque eam ita 4 peperisse docuerit. Quomodo enim de se dicebat Dauid in iniquitate conceptum et in peccato genitum, cum legitimo iure natus sit, electusque a deo ad tantam regni gloriam 5 peteretur, ut de eo scriptum est? Non ergo hic in iniquitate se conceptum aut in peccato genitum edocebat, sed parentes nostros Adam Euam uoluit ostendere, quod ante admisso

4 Psalm. L 7 9 Gen. I 28 10 Hebr. XIII 4 13 Gen. XXV 23 Ierem. I 5 Iudic. XIII 5. 7 XVI 17 Luc. I 15 23 I Reg. XVI 12 I Paralip. XI 2

2 uelud *A* testimonium *A* 4 beatum *om B* 5 iniquitatem A^1 8 ⟨*deus*⟩ *addidi* 9 dicatur *Sichardus* 11 ego A^1 iniquitatē A^1 12 et in *B* in *A* 13 iohannis *A* 15 beatus *om A* non de *B* non unde *A*, *in quo uerba inde ab* unde *usque ad* transgressionem *in ras* 17 transgressione A^1 19 eam 23 iniquitatē A^1B 25 et euam *B* ammisso *B*

peccato, id est transgressione mandati, postea sic genuerit filios atque de eis nos omnes itidem parturierit. Ideoque post 6 praeuaricationem, In dolore parturies filios, inquit, quia ergo de parentibus habemus illis | prioribus praeuaricationis iniquitatem communem carnis atque generalem ex hereditate prima descendentem in omnes, ut dixit apostolus: Sicuti per unum hominem mors introiuit in omnes homines. Hoc enim ius coniugii a deo promulgatum laudatur cottidie ac benedicitur consuete. Nam et quod erat pri- 7 mum ostendit tristitia, et quod Christi gratia caelestis credentibus erat adlatura magnum gaudium, nuntiauit dicens: Si quis non regeneratus ‖ fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum. Ideoque in psalmo 8 eo praescius futuri gaudii testatus est dicens: Asparges me hysopo, et mundabor, lauabis me, et super niuem dealbabor, ut per eum nos etiam credentes in salutari baptismo cum eo pariter gratulemur.

XCIII

Sunt quidam heretici qui de diuisione orbis terrae et par- CXXI titione habitationis recte non sentiunt, disputantes quod Greci coeperint aut Aegyptii aut Persae describere orbem terrae uniuersum, non beatus Noë suis filiis tribus post diluuium diuiserit, dederit ac definierit et partierit ordine. | Unde 2 postea historiografi accipientes uelut quasdam semitas diuersis sunt falsitatibus ementiti. Tribus itaque suis filiis beatus Noë, Sem, Cham et Iapheth omnem diuisit orbem terrarum, et tradidit Sem quidem orientalia Indiae, Persarum, usque in partem aliquam meridiani, occidentis, septentrionis, usque ad montem Libani, finesque ibi *suum* primogenit*um* habiturum

3 Gen. III 16 7 Rom. V 12 11 Ioh. III 5 14 Psalm. L 9

1 genuerint A^2 4 qui *B* 10 caeleste *B* 11 allatura *B* 14 priscius *A* asperges A^2 16 saluatori *A* 21 *scribendum erat* discribere 24 uelud *A* diuersi *B* 26 iafeth *B* 27 orientaliam *A* in *A* ad *B* 28 meridianū *A* septemtrionis *B* 29 suum primogenitum *Sichardus*] suo primogenito

3 fixa sententia confirmauit. Cham etiam secundo filio omnes Syrias et diocesin Aegypti, Africae, Aethiopiae ingentem latitudinem prope fines tendentem | oceani atque Hispaniarum censendo distribuit, possidendamque eam atque habitandam spiritu diuino praeuntiauit, in medio autem usque ad Cappa-
4 dociam, id est Tauri montem, fines habere concessit. Tertio autem, Iapheth nomine, Cappadociam ingredientibus atque a Cilicia exeuntibus loca frigida, quae sunt Armeniae Bosfori Ponti Thraciae Pannoniarum Illyrici Italiae, et occidentis uniuersas partes iussu diuino ei statuendo adtribuit. Et de primo quidem uiginti quinque generationes numerat descen-
5 disse, de secundo triginta quinque | id est de Cham. De Iapheth autem, cui minor generatio numerabatur tunc temporis, id est quintadecima tantummodo, ei amplior optanda a beato Noë promittebatur in posterum adfutura, dicente scriptura:
6 Dilatet dominus Iafeth et habitet in tabernaculis Sem. Cui cum minori filio minor numerus generationum repperiebatur concessus tunc temporis, maior crescendo eidem numerus postea amplificabatur aduenturus quam duobus eius fratribus, ut et media et extrema loca, id est Cananeorum, Aegyptiorum,
7 Afrorum Persarumque teneret imperia. De quo postea Romani sunt || editi, uictores orbis terrarum atque rectores uniuersarum gentium. Unde cognoscimus Romanos, Latinos, Italos de Iafeth genus deducere, atque hos orbem terrarum sui sub
8 dicione tenere cotidie atque ante saepius tenuisse. Si quid

11 Gen. X 22 *seqq.* 12 Gen. X 6 *seqq.* 13 Gen. X 2 *seqq.* 16 Gen. IX 27

1 confirmasset *A* 2 africa *A* ethiopia *A* et hyopum *B* 3 pro *A* ociani *A* 4 habitanda *A* 5 pronuntiauit *B* ad *om B* capadociam *B* 7 iafeth *B* ad cilicia *A* 8 armenia ebosfori *A* armenie bosphori *B* 9 trachiae *B* illirici *B* 10 ei *B & A* atribuit *B* Et *om A* 11 quinque *om A* 12 iafeth *B* 14 ei *B* et *A* octanda *A* 15 promitebatur *B* affutura *B* 16 iafeth et *A* iafeth *B* tabernacula *B* 17 Cui *om Sichardus* cum *om B* 20 media *A* cananaeorum *B* 21 persarumque *A* quae *s. s.* persarū *B* tenere *A* 24 hus A^1 25 ditione cotidie quis *A*

autem falsitate Grecorum putatur esse antiquum, temporale modis omnibus ipsorum auctoribus testantibus conprobatur, Solone testante Atheniensibus quod | ab Aegyptio audierit sacerdote dicente ei: Solon Solon, Greci uos semper 9
estis nouelli atque pueri. Grecus autem numquam erit senex aut antiquus, neque doctrinam aliquam aut scientiam habetis antiquam, sed ab aliis raptam atque inuasam habetis, eamque diuersis mendaciis inmutatam exponitis, atque ita homines
edocetis. Plato enim in Timaeo ita dictitat. Nam post con- 10
fusionem linguarum tunc nomina diuersa coeperunt emanare, atque inde sumentes Greci historiografi duo aut tres, diuersa ueluti monumenta conscribentes, temporalitatem cum suam uolunt obumbrare atque abscondere, a suis testibus mendacissimi iudicati sunt atque conprobati. Cum enim quinqua- 11
ginta de ipsis consentiunt de antiquitate nostra, id est Greci, ‖Aegyptii, Chaldei, Syri, duo autem aut tres dissentiunt, iustum est multis consonantibus in unum quam duobus aut tribus dissonantibus historiografis adquiescere, quia multi illi
uere quam duo edixerunt. |

XCIV

Alia est heresis quae dicit sub Deucalione Pyrra diluuium CXXII
fuisse antiquissimum quam quod sub Noë beato factum est. Quod pagani transferentes mutatis nominibus ipso modo et
arcam uelut in Grecia fuisse post diluuium adserunt, et quod est temporalitatis in paganitate uanissima, ab eis uelut

4 Plato Tim. p. 22 B

1 falsitate *om A* antequā *A* 2 comprobatur *B* 3 aegypto *A* 5 aesti *A* 7 ab aliis *B* a uobis *A* 8 habetis *B* beatis *A* 9 immutatam *B* 10 tima eo *A* timeo *B* 11 emanere *B* 13 uelut monimenta *Sichardus*] uelut (uelud *A*) emolumenta temporalitatem cum *B* tenoralitatē *A* 15 comprobati *B* 19 adquiescere *B* aut quiescere *A* 22 *uerba inde ab* Alia *usque ad* nominibus *in A in ras* et pyrra *B* 23 beatū A^1 24 mutati *A* impio modo *Sichardus* 25 archam *B* uelud *A* graecia *A* 26 uanissimā *A*

2 antiquum cum multo mendacio praedicatur et quod factum in Thessalia, in loco breui, uelut factum ubique, id est in omni mundo, a paganis furacibus edocetur. Quod fit quidem post annos in Thessalia in loco interdum modico, illud autem diluuium in omni saeculo factum est, sicut et eorum scriptura testatur gentilium.

XCV

CXXIII Alia est heresis quae dicit secundum duodecim zodia nasci homines, sicuti mathematici illi uanissimi totiusque erroris et sceleris adsertores, haecque audientes interdum indocti quam plurimi lege dei dimissa mathematicorum inseruire non dubitant uanitatibus, unde conpletur apostolica sententia:
2 Coluerunt et seruierunt ||| creaturae potius quam creatori. Et iterum: Videte ne quis uos decipiat per filosofiam et inanem fallaciam, secundum elementa mundi, et non secundum Christum; quoniam in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis
3 corporaliter. Ergo ignorant quod zodia ista duodecim, quae ab illis dicuntur, diuersa sunt climata, diuersaeque regiones in orbe terrarum a deo dispositae, ut inhabitentur locorumque ac temporum diuersa temperamenta statuta sint, ut calidum, frigidum, siccum et humidum e quattuor angulis
4 saeculi: e quibus cum, ueluti pleni qualitate fontes, exuberant flatus spirantes ininuicem uirtute nimia insita proprie mixtioneque existente salubri, rursum, cum diffunditur eorum ubique mixtio, amoena temperies salutis inde cunctis habitantibus subministretur: atque ita diuina potentia mortalibus

13 Rom. I 25 14 Coloss. II 8. 9

2 uelud *A* 3 fuit *Fabricius* 5 scripturae *B* 11 legi *A* 12 cõptetur *A* 15 filosophiam *B* 18 godia A^1 20 orbis *A* 21 temporamenta *A* 22 et humidum *B* humidum *A* angulos A^1 23 fontis *A* 24 flatus espirantes *A* flatu respirantes *B* uertute *A* nimia *B* mia *A* mixtionemque existenti *A* 27 subministratur B^1 *m2* b *erasa et* ũ *facta*

uita dulcis et prospera concessa a domino inpertita non ignoratur.

XCVI

Alia est heresis quae dicit animas uenenariorum, scelera- CXXIV
torum et homicidarum et aliorum talium transire in daemonas ac pecudes et bestias et serpentes, ignorantes | quod anima hominis cum exierit de saeculo, siue bona siue mala, id est pia ‖ atque impia, ab angelo ducitur in locum statutum, ut in futurum percipiat iuxta quod gessit in hoc saeculo constituta. Si quis autem hoc ita putauerit fieri, paganitatis et uanitatis 2
filosoforum quam Christianitatis uidetur habere consortium, cum dicat apostolus: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque ea quae gessit in hoc corpore. Et iterum: Quod non derelinques animam meam in infernum. <*Et iterum:*> In infern*um* autem quis confitebitur tibi? Animae 3
itaque natura non uertitur in naturam alteram, sed, cum uoluntate contemnit ac neglegit dei praeceptum studiisque legitimis et salutaribus inherere dissimulat futuro iudicio poenarum se dedicans, non aliis morum causa nisi pecudibus cognoscitur comparanda, non natura, sed moribus, ut scriptum est. Non ergo naturae pecudum, sed moribus in hoc saeculo 4
similes efficiuntur huiusmodi homines, pagani, Iudaei, et alii plurimi. Nam et saluator Iudaeis cum diceret: Vos de diabolo estis patre uestro, non natura, sed sceleratis mori-

4 *excripsit* Augustin. de haeres. 78 8 Luc. XVI 22 12 II Cor. V 10 14 Psalm. XV 10 15 Psalm. VI 6 21 Psalm. XXXI 9 XLVIII 21 II Petr. II 22 24 Ioh. VIII 44

1 uitae *A* impertita *B* 4 uenerariorū *A* 5 hemicidarum *A* demonas *A* daemones *B* 9 quod *om A* 11 filosophorum *B* xpianitates *A* habere *B* ambire *A* 14 quod non derelinques animam meam in infernum *A om B* 15 <Et iterum> *addidi* 16 In inferno autem quis *B om A* animae *B* anima ei *A* 18 uolumptate A^1 hac *A* 20 ponarum B^1 Si dedicant *A* 21 cōparandus *A* 23 similis *A* 24 quam plurimi *Sichardus*

bus et beluinis sensibus eos similes arguendo et | iudicando manifestabat. Et Iohannes Iudaeis dixit: Progenies uiperarum. ‖

XCVII

CXXV Alii sunt heretici qui dicunt dominum in infernum descendisse, et omnibus post mortem etiam ibidem renuntiasse, ut confitentes ibidem saluarentur, cum hoc sit contrarium dicente propheta Dauid: In infernum autem quis confitebitur tibi? Et apostolus: Quotquot sine lege peccauerunt, 2 sine lege peribunt. Sed cum dicit ⟨*dominus*⟩: Remissius erit quibusdam quam ciuitati illi quae non crediderit, apostolorum quippe doctrinae et euangelii, in comparatione multarum poenarum dicit sustinere eos minora tormenta quam illos, non tamen saluari eos hac ratione adfir- 3 mat. Nam poētas falsos et uanos filosofos qui aestimat posse saluari rebelles dei, errat illis peius et a ueritate dissentit, cum semina impietatis paganae non alii nisi illi poētae uani et filosofi deorum dearumque appellationes hominum sensibus seminauerint, cum propheta clamet de futuro iudicio ut hic 4 ei dimitteretur in paenitudine dicens: Remitte mihi ut refrigerem, priusquam uadam et iam non ero amplius. | Si ergo iusti peccantes et in hac adhuc uita uix

2 Matth. III 7 5 Gregorii I registr. epist. VII 15 (MGH epist. tom. I Berol. 1891 p. 458, 29): ... Philaster in libro quem de heresibus scripsit ... cuius haec uerba sunt: Sunt heretici qui dicunt — dicente propheta Dauid: In inferno — sine lege peribunt. — *exscripsit* Augustin. de haeres. 79 8 Psalm. VI 6 9 Rom. II 12 10 Matth. XI 22. 24 20 Psalm. XXXVIII 14

1 eos *om B*. 2 Et *om A* 5 dominum] m *extremum in ras A* 6 mortē] ē *in ras A* renuntiasse—ibidem *om A* 7 sint A^1 8 inferno *B* 9 quotquod *B* Quodquod *A* 10 ⟨*dominus*⟩ *addidi* 12 et *om A* 14 tormenta] a *in ras A* ac *B* affirmat *B* 15 aestimat//// (t *in ras*) *B* estimant *A* 16 rebellis *A* errant *A* 18 appellationis *A* 19 clamet B^2 *om* B^1 clam& & *A*

acceperunt indulgentiam paenitentes *** ut ait Salomon: Et si iustus uix saluabitur, impius et peccator ubi parebit? Nam si deum esse credidissent, ‖ deorum dearum nomina turpia non seminassent et in descensione Christi in infernum ueniam impetrassent. Cum ergo impii et hostes dei sint ubique, quomodo post mortem ibi confitentes saluabuntur? cùm apostolus doceat quod omnem hominem mori oportet postque hoc iam iudicari, ut scriptum est, ante tribunal Christi, et recipere secundum quae gessit in hoc saeculo. Saluator autem confirmat dicens de illis quod nec patri crediderint; unde etiam eos iudicandos declarauit: qui autem credidit in patrem antequam Christus ueniret in carnem, transiit de iudicio impiorum. In conparatione autem peccatorum atque impiorum diuersitas est poenarum atque plagarum; non plena amborum est absolutio, sed diiudicationis iustitia, et secundum peccatum condigna repensio, illis etiam qui sub Noë ab aqua absorti fuerant, ut scriptura edocuit.

XCVIII

Alia est heresis quae de censu animae ambigit | ⟨*et*⟩ ex CXXVI elementis eam consistere opinatur, ut multi filosofi uanissimi, nunc de igni, nunc de aqua, nunc de spiritu, nunc de materia, nunc de fonte, nunc de atomis, nunc quasi aëra esse animam hominis suspicantur, cum anima facta sit a domino ex nihilo scilicet, ut scriptum est: Qui fecit ex nihilo omnia, ut essent quae non erant. Anima itaque a deo 2 facta imago dei appellata est, post angelorum creationem

1 Prouerb. XI 31 7 Hebr. IX 27 8 Rom. XIV 10 II Cor. V 10 10 Ioh. VIII 19. 55 XII 48 III 18 17 I Petr. III 20 24 Sap. I 14

1 acciperunt A^1 indulgentiam *A* penitentiam *B* *deesse apparet fere haec:* quomodo impios et post mortem saluari credemus confitentes 3 et dearum torpia nomina *B* 4 discensione *B* discensio *A* 8 *inde a uerbis* ⟨ut scriptum est *usque ad cap* 127, 1 *uerba* et sic natus est et⟩ *omnia desunt in A* 19 ⟨*et*⟩ *addidi*

scilicet; minor enim est homo quam natura angelorum, ut scriptum est: Minuisti eum paulo minus ab angelis. 3 Si autem legis mandata seruauerit, tunc erit sicut angeli. Si ergo angeli serui dei sunt sub lege positi, quanto magis et hominis anima sub lege, quae est praedicata *** si seruarit quod ei praeceptum est, tunc debet dicere quod ait dominus apostolis quod: Et si feceritis omnia, dicite quod serui sumus inutiles: quae praecepta sunt nobis, perfecimus.

XCIX

CXXVII Alia est heresis quae dicit de saluatore quod primum erat apud patrem et sic natus est, et cum simpliciter ita confitentur, diuersa hominibus scandala subministrant: esse enim 2 ante, et postea nasci, contrarium est modis omnibus. Et quamuis generatio ipsius duplex sit, una diuinitatis indefinita ac sempiterna, altera incorporationis per | uirginem temporalis et non est dubium, tamen secundum diuinitatem debemus cognoscere quod neque defuit aliquando esse cum patre, neque qui erat cum patre semper, ex semetipso erat et non de patre genitus noscebatur, ut quidam suspicantur aber- 3 rantes. Utrumque ergo si bona interpretatione profertur, rectae fidei firmamentum ostenditur, ut et genitum eum cognoscamus de patre proprie hunc unicum filium, non tamen in tempore, sed ante omnia saecula omnemque creaturam esse genitum de patre proprie cognoscamus atque credamus, ut condecet, cumque || patre eum in perpetuum manere atque 4 semper mansisse non ignoremus. Nulla est ergo separatio aut contrarietas inter esse semper et fuisse et genitum esse.

2 Psalm. VIII 6 3 Matth. XXII 30 4 Hebr. I 14 6 Luc. XVII 10 11 *excripsit* Augustin. de haeres. 80

5 *exciderunt fere haec*: tradita a deo, continetur? Ergo 6 est *om* B^1 12 cum simpliciter] *his uerbis denuo incipit A* 13 subministrant. subministrant *A* 14 modis *om* B^1 15 indifinita *A* 16 sempiterna *A* 22 ut et *B* ut *A* 27 semper mansisse *B* permansissent *A*

Nam semper esse propter sempiternitatem dicitur, ne temporalis filius aestimetur: genitum autem dicit quia non a semetipso, sed de patre natum cognoscit ecclesia praedicans. Non ergo diiungendum est unum ab altero, sed coniungenda est sempiternitas filii et generatio cum sempiternitate copulanda, deque patre ita est credenda ac detinenda confessio, ut unus nobis pater genitor et unus nobis filius unicus patris, | proprie quippe genitus de patre, cognoscatur. Ergo semper esse et 6 genitum esse pia fide est aequum ut et sempiterna eius generatio non temporalis sit et filii unigeniti de patre et cum patre uera proprietas ac sempiternitas non ignoretur. Si quis autem primum confitetur esse eum ingenitum, et sic postea fuisse genitum de patre, ignorat quid confitetur. Cum enim 7 unam putat euadere heresim, incurrit alteram peiorem, ingenitum filium confitendo, immo potius et patrem et filium denegando duoque ingenita praedicando et unius patris ingeniti et unius filii || unigeniti de patre proprie denegando uarietatem.

C

Sunt quidam heretici qui de Faraone ita arbitrantur dixisse CXXVIII dominum per Mosen quod: Ad hoc excitaui te, ut ostendam in te uirtutem meam; et: Indurans indurabo cor Faraonis, ne dimittat uos. Et ait apostolus: Ergo neque uolentis neque currentis, sed miserentis dei est. Sed haec non definiens dicit apostolus, sed disputans atque edocens quod uerum est, ne ita deum dixisse qui aestimet; debet enim adtendere quod ait dominus: Ut osten- 2

21 Rom. IX 17 Exod. IX 16 22 Rom. IX 18 Exod. IV 21 VII 3 23 Rom. IX 16 27 Rom, IX 17 Exod. IX 16

1 propter *om A* 2 a *A* ex *B* 4 deiungendum *A* 5 sempiternitatem *A* 6 dequo B^1 7 nobis filius *B* filius *A* 9 fides *A* ut et B^2 ut AB^1 11 uera *A Sichardus om B* 13 genitum *B* ingenitum *A* 14 peiore *A* 17 ueritatem *B* 20 pharaone *B* 21 moysen *B* 23 pharaonis *B* 24 uolentes neq. currentes *A* 26 quia estimet *A* quis aestimet *B* 27 attendere *B*

dam in te quippe omnem uirtutem meam, id est magnanimitatem, bonitatem, sustinentiam, quae est utique
3 omnibus hoc effusa in saeculo. Cum enim ei dicit, | omni homini dicit in corpore constituto, in prosperitate quippe, facultate ac potentia temporali adnuntiat: qui cum ad diuitias adtendunt, segniores ac neglegentiores efficiuntur circa dei Christi timorem et gratiam, suaeque itaque ad finem salutis obliuiscuntur ac timoris dei efficiuntur inmemores·
4 Cum enim tribularetur ipse Farao, inuitus deum cognoscebat, ut scriptum est, cumque iterum dimittebatur a deo, reuerte-
5 batur ut canis ad suum uomitum. Ideoque omnium ‖ paganorum, Iudaeorum, hereticorum diuitumque animae ac peccantium pariter, in prosperitate contemtrices dei repperiuntur interdum; ideo eruditio utilis est humano generi in omnibus atque salutaris, dicente propheta: Bonum mihi est, domine, quod humiliasti me, ut discam iustificationes
6 tuas; et iterum de obiurgatione: Cum occidebat, inquit, dominus Iudaeos, tunc inquirebant eum, et uigilabant ad eum. Non itaque dicit beatus apostolus aut 'non curramus' aut 'non uelimus seruire deo', sed primum debemus nostra currere uoluntate, deinde non cum praesumptione et iactantia quasi nostra uirtute et iustitia condigne et non
7 Christi mereamur saluari clementia. Qui enim currit cum superbia ac praesumptione, non a deo sperat praesidium, | quantum ex sua conuersatione sibi praesumit iustitiam. Et currere itaque et uelle nos docet beatus apostolus, inque

10 Exod. VIII 8. 25 IX 27 X 24 11 Prouerb. XXVI 11 II Petr. II 22 15 Psalm. CXVIII 71 17 Psalm. LXXVII 34

2 magnimitatē *s. s.* na *B* magna animitatem *A* 3 hoc *om A* omnia *B* 5 annuntiat *B*: *ante* adnuntiat *uidentur excidisse ueluti* facto carnali 6 attendunt *B* 7 itaque *A* ita usque *B* 8 efficiunt *A* 14 erudicio ut illis & humano generi (generis A^1) *A* in omaibus] *litteras* in omn *in ras A* 17 inquid *B* 18 inquirebat B^1 *post* uigilabant *IX litterae erasae in B* 19 ad deum *Fabricius* ut non curramus *Sichardus* 21 curre A^1 cum AB^2 co B^1 22 iustcia B^1 condigna *B* 26 doceret *A* inquąnrą̄ *A*

nostra uoluntate esse, ut in ipso cursu bonorum operum in humilitate perseueremus, ac tunc demum speremus salutem posse ab ipso domino adipisci, ut ait dominus: Et cum 8
feceritis omnia, dicite quod serui sumus nequis-
simi; ** Et si iustus uix saluatur, peccator et im-
pius quo apparebit? Ergo sunt in nobis‖quaedam in quibus currendum est. Sunt autem maiora quae a deo speranda et impetranda sunt, ut ait apostolus: Nescitis quid 9
petatis, ut puta si quis dixerit: 'Possum esse martyr', 'Possum esse apostolus', et non dicit: 'Si deus Christus uoluerit', quod ab eo incrementum id muneris et gratiae quippe confertur, non uana hominum praesumptione atque iactantia comparatur. Temptantis est enim hominis uoluntas huiusmodi ac praesumentis, non quaerentis ac supplicantis ut tantam consequi mereatur dignitatem.

CI

Sunt quidam heretici, ut Manichei et Gnostici et Nicolaitae CXXIX
et alii, qui de beato Dauid audent dicere quod Christi propheta domini non fuerit neque doctor et commentator diuinarum omnium scripturarum, sed humanae cantationis ac saecularis rei conscriptor extiterit, cum caelestis gratiae atque arcani salutaris Christi domini ipse meruerit prae multis| humano generi mysteria praedicare. Sicut enim sanctis aliis 2
diuersam tribuit Christus dominus gratiam, ita huic maiorem concessit scientiam, dicente domino: Dabo uobis, inquit,

3 Luc. XVII 10 5 Prouerb. XI 31 8 Matth. XX 22 19 II Tim. III 16 25 Act. XIII 34 Es. LV 3

5 *exciderunt:* Et Salomon: 6 appellauit *A* 8 imperanda A^1 apostolis *Fabricius in adnotatione*] apostolus *AB per compendium* 13 tēptatis *A* temtantis *B* 14 ac supplicantis *A* subplicantis *B* 18 et alii *B* alii *A* xp̄i *A* non xp̄i *B* 19 non *om B* 20 contationis A^2 contationes A^1 21 conscripto *A* cum *om A* 22 archani *B* carni *A* 23 humanu *A* predicate A^1

sancta Dauid fidelia; et: Inueni Dauid filium Iesse, hominem qui faciat omnia quae sunt in
3 corde meo, dicit dominus. Ignorant ergo‖quod uelox ac praepotens commentator hic diuinarum extitit scripturarum rex atque propheta Dauid, dimissus a domino, ut quod ante dicebatur praesensque uidebatur futurumque nuntiabatur, haec cuncta breui collecta humano generi praedicarentur ab eodem, tribusque in uersibus psalmi primi omnem rerum uirtutem exponeret ueritatem praeteritorum, instantium atque futurorum omnesque errores cuiusque populi diuersaque facinora
4 nuntiando, cum dicit: Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum, id est paganorum, et in uia peccatorum non stetit, quippe Iudaeorum, et in cathedra pestilentiae non sedit, utique hereticorum, atque hinc iam quasi ex fontibus atque materiis copiosis diuersa semina iniquitatis humano generi adfutura doceret, ut his quippe tribus malis, paganitate, Iudaismo et omni heresi, contemptis atque damnatis sola fides uera, id est patris et filii et sancti
5 spiritus ab omnibus credita coleretur. Zelo enim diuino ductus|beatus Dauid tunc temporis, cum uideret homines daemoniis immolare, non deo, in Hierusalem ciuitate quattuor choros posuit secundum mundi aditus ana septuaginta duo, quat‖tuor etiam hominibus positis *e* psallentibus, atque arcam
6 dei custodientibus undique infinitis etiam aliis extrinsecus. In medio autem ea posita psallebat cum populo beatissimus ipse Dauid patriarcha, et incorporationis Christi domini quippe

1 Act. XIII 22 Psalm. LXXXVIII 21 11 Psalm. I 1 21 I Paralip. XXV 7 *seqq.*

4 hac *A* comentator *A* 5 emissus *B* 6 dicebantur B^1 futurumque nuntiabatur *om B* 7 predicaretur *A* 8 rerum *B* rem *A* 9 ueritatis stantiũ *A* 10 diuer///saq: *B* 11 uir *A Sichardus om B* 13 cathedrã *A* 16 affuture *B* deieceret *A* quippe tribus malis paganitate iudaismo *B* qui spem *A* 17 heresim *A* 18 fide *A* 19 colitur *A* 20 tunc *B* uno *A* 22 aditus *B* actu.s *A* 23 e] ex *editt* et *AB* archam *B* 25 psallebant *A*

ut testis tantus ac praedestinatus a domino, psalmorum diuersa gaudia et laudes pariter non alii nisi ipso Christo domino canendo referebat, trinaque uice cottidie cum orationibus psalmorum etiam cantu resonante omni delectabatur cum populo, diuinam Christi praesentiam nuntiando, deque ea re futura gaudia saeculo promittendo; de quo et dominus 7 dignatus est dicere, multos fuisse prophetas et sapientes et desiderasse uidere et audire quae apostoli audire meruerunt et uidere. Nam quod et Grecorum ipsa quae uidetur esse sapientia et ex lege atque ex prophetis et specialiter de Dauid beato sit, secundum tempus omnibus est manifestum. Ideoque et poētae aliique sapientes uersibus, quod uoluere 8 dicere, imitando eundem conati sunt fingere; quae argumenta cum de lege atque prophetis sumerent, inmutatis nominibus | cum iura ueritatis uiolare properant, suae perfidiae ‖ diuersa mendacia saeculo seminauerunt. Inde haec ignorantes quam 9 plurimi saeculares homines atque imperiti temporalitatis pagana mendacia potius quam salutaris Christianae legis antiqua et uera arcana desiderant colere ac sequi firmamenta. Ex suis 10 itaque uanitatibus, id est ex Grecorum historiografis potest quis cognoscere quam sit temporalis uana sapientia Grecorum; quae cum paulatim cognoscitur a suis, sine dubio spernitur, calcatur atque cottidie condemnatur.

CII

Sunt alii heretici qui de inaequalitate psalterii errorem CXXX patiuntur non modicum, aestimantes omnem librum psalterii

7 Luc. X 24

1 praedistinatus *B* predistinatus *A* 2 laudis *A* alio *B* ipsi *B* 3 cotidie *B* 4 cantore sonante *B* omniá *A* 6 ré *A* saecula B^1 promittendo *Sichardus*] praemittendo 8 de'///si (si *in ras in uersus fine*) rasse *A* meruer̄ *B* meruerant *A* 10 et *om B* ex *om B* 12 sapentes B^1 14 de *om A* immutatis *B* 16 seminarunt B^2 19 uera *B* uiri *A* archana *B* 21 si *A* 22 a—spernitur *om A* 23 cotidie *B*

non esse Dauid beatissimi: et cum historiam quaerunt per ordinem, inueniunt inaequalitatem, id est ut quae nouissima, prima, et quae prima, nouissima esse posita peruident, non
2 modicum scandali patiuntur. Nam in tertio psalmo persecutionem patitur a filio, et in centesimo et plus contra allofylum pugnando disseritur, cum inuenimus primum pugnasse eum cum Goliath in sua iuuentute, a filio autem suo | in senectute
3 postea bellum sustinuisse. Et quamuis haec spiritaliter de Christo intellegenda sunt, tamen et historiam inquirentes studiose‖ de eodem beato propheta non paruo offendiculo
4 perturbantur. Quia ergo et post septuaginta duos psalmos defecisse dicit hymnos Dauid scriptura psalmorum, et postea iterum eiusdem titulatio in multis psalmis nuntiatur, et de hoc queruntur, cur ita sit positum, nescientes quod beato regi atque prophetae diuersa gaudia psalmorum recte a domino inpertita sunt. Si ergo et aliorum inueniuntur titulationes in psalmis, postea tamen summa rerum laudis huic auctori institutori a Christo concessa est et ut prophetae, regi atque
5 patriarchae. De inaequalitate autem psalmorum secundum historiam, qui interpretati sunt auctores studiosissimi, hoc dixerunt, quod saepe existente captiuitate in Iudaeorum populo a gentilibus propter idolatriam, quia cum illis colebant Iudaei et idola *** inque his etiam scripturae diuinae inquire-
6 bantur et conburebantur a gentilibus: si quis autem abscondisset de psalmis aliquid, existente pace | postmodum require-

4 Psalm. III *inscriptio* 6 Psalm. CXLIII *inscriptio* 12 Psalm. LXXI *subscriptio*

4 patiantur *A* 5 a *B* et *A* et plus *A* plus *B* allofilum *B* 6 differ///tur (i *erasa*) *A* inuenisse *A* eum *om. A* 7 goliat *B* 11 duo B^2 doo B^1 13 iterum *om A* 14 quaerunt *editt* quur *A* cuir *B* 15 rege *A* propheta *A* 16 inuenitur (*in uersus fine*) titulationis *A* 17 auctori *A* auctori et *B* 20 studiosissime *Sichardus* 22 idolatrium *A* 23 *exciderunt fere haec:* multa tunc temporis subtrahebantur populo 24 comburebantur agentibus *A Sichardus* abscondisse *A* 25 *post* psalmis *erasum est in fine uersus* ali

bantur a paucis sanctis eaedem diuinae scripturae, cumque inuenirentur, accipientes postea qui erant illo tempore sapientes — quia non erant prophetae iam, sed sacerdotes — timore detenti, iuxta quod accipiebant a quibusdam, ita componebant et textum psalmorum et ita ordine exponi iubebant. Si ergo 7 secundum historiam inaequalitas, ut dixerunt multi, causa haec esse uidetur. Nam quod spiritalis in ipsa inaequalitate psalmorum et aequalis sit Christi scientia cognoscenda, manifestum est studiosis, ut, quod est inprimis, hoc sit et in medio de Christo itidem, et quod erat postea futurum, de eodem ante dictum sit ubique. Ideoque apostolus ait: Christus heri et hodie, ipse et in saecula, inquit, saeculorum. Nam quod spiritali uirtute dicti sint psalmi non est 8 dubium, ut, quod ante factum est per diabolum de impietate idolorum, hoc et sub Iudaeis seductione eius commissum facinus monstraretur; et quod ipsius sit etiam hereticorum peruersitas in fine pullulantium cottidie, non ignorat ecclesia quippe catholica praedicans.

CIII

Sunt heretici contraria sentientes in libro Geneseos quod CXXXI dominus dixerit ad Cain: Peccasti, quiesce, ad te conuersio tua, et tu eius dominaberis. Cum enim dicit: Tu ipsius dominaberis, putant quod dixerit ei: Tu eris dominus fratris tui. Et quamuis, si ita quis senserit, 2 quia maior natu erat Cain quam Abel beatissimus frater eius, quia et in lege maiores natu maiores erant et honore, id est primogenitu, non autem hoc dicit: Tu eius dominaberis,

11 Hebr. XIII 8 21 Gen. IV 7 26 Gen. XXV 31 XLIII 33

1 a *om A* eaedem *B* de *A* 3 quia *om A* 4 detenti *B* dicenti *A* 5 et textum *B* ex textum *A* 7 haec *om A*[1] aequalitate *B*[1] 8 cognoscendā *B* 11 ait *om B* 13 sunt *A* 14 de *B* per *A* 15 commissam *B* 17 cotidie *B* 21 conuersatio *A* 27 primogeniti *B* hic *B*

quia: Eris dominus eius, quod est in omnibus contrarium.
3 Si enim ita esset, quomodo dabat in eum mortis sententiam dominus, quia suum occiderat fratrem, sicut scriptum est? Non ergo hic dicit scriptura, dominari illum fratri suo, ut eum interficeret, sed: Dominaberis cogitationis tuae malae utique, quae est in arbitrio tuo et cuiusque hominis atque uoluntate, ut aut proiciat de corde suo malam cogitationem inmissam a diabolo, aut non proiciendo crimen incurrat per-
4 petuum. Ut perscrutatus est enim cordis et animi hominis Christus dominus occulta ipsius, eum peruidens arguebat quod cogitauerat, et monebat ne faceret illud sceleris inque
5 hoc uiam parricidii saeculo seminaret. Quod et in euangelio dictum est: Si habes aduersus fratrem tuum iram, uade, reconciliare, et sic postea offeres munus tuum. Et Dauid itidem ait: Irascimini et nolite peccare. Et qui modus est Irascimini et nolite peccare, ipse subsequitur disserens‖: Quae dicitis in cordibus uestris et in cubilibus uestris, conpungimini.
6 Solomon etiam: Si ascenderit spiritus inimici dominantis in te, ne des ei locum ut in te habitet. Et dominus ait: Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio. Ideoque pellendam cogitationem et suggestionem inimici dominus edocebat ilico, ne cum diu sit in homine, ad perpetrandum facinus eum prouocet proniorem.

3 Gen. IV 15 13 Matth. V 23. 24 15 Psalm. IV 5 17 l. s. 19 Eccles. X 4 21 Matth. V 22

1 quia *A* quasi *B* 2 dabat *om A* 4 hic *A* ta *B s. s.* i 5 eum *B* cum *A* cogitationes *A* 6 quae *om A* in *om A* et cuiusque *A* ut cuiusque *Sichardus* ut cuiuscumq: *B* 8 immissam *B* inmissa *A* 9 perscrutator *B* est *om B* 10 ipsi *A* eum *om B* 11 ne *om A* 12 secula *A* 14 recociliare B^1 18 et in cubilibus uestris *om* B^1 19 salamon *B* dominantes *A* 21 ait *om B* 22 et *A* ex *B* 23 suggestione illco A^1

CIV

Est heresis quae non recte intellegit de Cain, quod post CXXXII
fratricidium, quod commiserat, rogat dominum mori potius
quam dimitti, dicens ita: Maior causa est si dimissus
fuero, et: Erit, omnis qui inuenerit me, interficiet
me. Sed dominus, per eum unum omni humano generi uelut 2
generalem docendo modum, per p*aenit*entiam tribuebat boni-
tatis suae indulgentiam copiosam, ut iam desinente scelere
bonorum operum fructuositatem sequerentur certamque ab eo
cuncti cognoscerent amplectendam * dicente domino: Nolo 3
mortem peccatoris, quantum ut reuertatur et ui-
uat, ut tanti sceleris cunctis per eum patesceret paenitentia,
inque ea indulgentia pariter copiosa, ut paenitentium bona
iam fructuositas *h*ortamento || dei monstraretur hominibus, quo
eam peruidentes, salutem potius quam mortem sibi desiderent
adquirendam. Unde ueluti | suus accusator atque iudex cum 4
ex parte gignitur Cain, dicens quod commiserit fratricidium,
audire a domino meruit, ut, si fructus bonorum operum de
cetero eum sequeretur, remissionem tanti sceleris esset sine
dubio accepturus, nullumque metum mortis inferendae iam
suspicaretur sibi ab aliquo adfuturum. Insuper etiam et 5
signum acceperat, ne occideretur ab aliquo, cumque his etiam
septem poenas perpeti, si qui hominum ausus fuisset in eum
manus inicere, caelesti sententia definitum est. In ipso enim
ueluti paenitentia ficta, non uera inuenta est, cum audit a
domino: Omnis qui occiderit Cain, septem uindictas
persoluet. Unde et signum accipere meruit propter paeni- 6

4 Gen. IV 13. 14 10 Ezech. XXXIII 11 XVIII 23 22 Gen. IV 15 26 l. s.

2 post *om A* 6 uelud *A* 7 paenitentiam] pacientiam *A* patientiam *B conf* 82, 2. 6 8 scelera *A* 9 bonrrum A^1 10 cognosceret *A* *deest* indulgentiam 12 tantis A^2 13 copiosā *B* poenitentium *A* 14 ortamento *A* ortaīn *s. s.* to *B* 16 *post* suus a *erasa in A* 17 cummiserit B^1 cōmmiserit B^2 19 esse *A* 21 ibi *A* affuturum *B* 22 accideretur̄ A^1 Cumque *B* cum *A* 24 est. In *om B* ipsa

tudinem, si tamen digna bonorum operum iam eum fructuositas sequeretur. Sed non inuenimus fructum bonum in eo paenitentiae usquam fuisse, quanto magis de genere illius
7 omnem impietatem potius pullulasse. Qui post eum heredes impietatis paternae et inmanitatis tanti sceleris exsistentes, cum non malorum suorum paenitudinem‖gerere uoluissent, adnuntiante eis Noë beato, perseuerantes|in scelere, diro mortis interitu per diluuium perierunt, exceptis octo animis tantummodo tunc temporis, quae de genere sanctorum fuerunt editi, qui meruerunt procellam soli tanti periculi deuitare.

CV

CXXXIII Est heresis quae stellas infixas putat esse in caelo, non de thesauris locisque absconditis atque a deo dispositis in uesperum iussu diuino repente procedere, statutisque horis suo
2 lumini cursum ministeriumque indictum agnoscere: quod contrarium alienumque fidei catholicae inuenitur, si ita qui senserit, magisque paganae uanitatis et filosoforum inanis sententiae quam Christianae scientiae habere consortium demonstrabitur.
3 Scriptura enim omnipotentiam dei ita edocet, ut in breui e diuersis thesauris concurrere atque discurrere sidera nuntiauerit, ornamentoque caeli noctique lucisque causa ex parte sint a deo praestita atque commodata, diuersisque horarum
4 spatiis uelut ad sua loca rursum redire statuta sint, ut e quibus locis exire iubentur cottidie, ad ea loca reuerti iterum praesidente angelo et compellente‖** cursum debitum prae-

8 Gen. VII 13 I Petr. III 20

2 bonorum *B* 3 fuisset *B* di A^1 4 pullulasse qui *B* polluiasse A^1 pollulasse A^2 heredis *A* 5 immanitatis *B* existentes *B* 7 annuntiante *B* 8 excepto *B* animin B^1 9 quae *B* quē *A* 10 meruerunt *B* perieř *A* solitanto *A* 13 caelum *B* 16 lumini *Usenerus* lumine *B* uolumĩne *A* agcnoscere *A* 17 quis senserit *B* que seneserit *A* 20 Omnipotentia *A* edocet *A* &docet *B* ut in *om A* 22 lucisquae *A* ut lucis *B* 24 uelud *A* 25 cotidie ad ea *B* cottide a *A* 26 *excidit:* debeant ut

terire nullo modo possint, hincque humano | generi effusa Christi clementia omni manifestaretur humano generi, quod iustis et iniustis in hoc mundo parem concesserit gratiam bonitatis adnuntians: Qui solem suum oriri facit super iustis et iniustis, et pluit super bonos et malos; et: Nouerunt sidera, inquit, thesauros suos, et cursum dispositum cottidie.

CVI

Sunt quidam heretici qui de ueteri testamento multa repro- CXXXIV
bant, id est Solomonis Ecclesiasten, librum paucis quidem conscriptum sententiis, omnem autem thesaurum caelestis scientiae quaerentibus continentem. Nam quod omnibus sapien- 2
tior prioribus sit, ipse saluator testatus est. Cum legunt ergo: Omnia uanitas uanitatis, quae sub caelo sunt et: Desideraui, inquit, habere, ut dictum est, diuersa et: Deus mihi dedit, inquit, et ecce omnia uanitas uanitatis, solum tamen hoc postea addit esse a deo, ut si quis manducet et bibat et benefaciat animae suae. Quod si 3
hanc escam solum aut hunc potum dixit esse istius saeculi utilem quae carnalis est, nihil autem futurae uitae inmortalis aliud nuntiabat ***, in uanum hominum labor inpenditur. Ergo quod ait apostolus de quibusdam: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur *** quod | profecto paganorum et 4
Epicureorum est talis heresis, quae uitae pecudum comparatur. Ideoque Homo cum in honore esset, non intellexit,

4 Matth. V 45 6 Baruch. III 31. 34. 35 12 Matth. XII 42 Luc. XI 31 14 Eccles. I 2. 14 15 Eccles. II 10—11 17 Eccles. II 24 22 I Cor. XV 32 25 Psalm. XLVIII 13. 21

1 humano—manifestaretur *om A* 4 annuntians *B* 5 iustos et iniustos *B* 7 cotidie *B* 10 salomonis *B* 11 autem *om B* 14 omnia A^1B omnium A^2 19 solam *A* 21 *deesse multa apparet* in nu/// B^1 inpeditur *A* 23 *deest ueluti* aperte testatur 25 in honore cum *B* intellexit *om* A^1

conparatus est pecudibus insensatis. Solomon itaque et carnalem uitam hominum a deo concessam in multis diuitiis nuntiauit, et futuram angelorum gloriam nihilominus in studiosis inesse paucis desiderantibus et credentibus praedicauit.
5 Si enim et diues in hoc saeculo bene operatus fuerit, necesse est ut et illic futurae uitae consortium consequatur. Sicut enim et haec terrestris esca a deo data est, ita et illa caelestis esca de lege desideranda est amplius, fides quippe Christi domini de lege et prophetis adueniens cupientibus gloriosa, quam magis Maria quam Martha elegerat, dicente domino maiorem sortem Mariam elegisse, quae non auferetur ab ea.
6 Ergo si dixit: Vanitas uanitatis est, quae in saeculo sunt, haec utique transeuntia praedicauit, propter futuram illam gloriam eminentem ac perpetuam, ut ait apostolus: Transit enim figura huius mundi et gloria. Si autem figura et uita et honor et dignitas mundi istius cessabunt et destruentur, illa quippe erit desideranda caelestis et
7 angelica dignitas, quae incorporati||one|ac passione et resurrectione quippe est Christi credentibus aduentura, quae non temporalis, carnalis ac caduca erit, ut Iudaeorum secundum litteram, et aliorum talium pereuntium, in posterum autem
8 nihil expectantium. Propter quod dicit dominus: Operamini escam, quae non perit, id est ut credatis in me, quem misit pater meus. Ergo non Solomon de hac esca solum carnali dicebat, de illa autem praetermittebat, sed diuersam escam gloriamque sanctorum hominum nuntiabat, carnalem quippe primam uitae hominum in praesenti saeculo, postque mortem caelestem illam et angelicam dignitatem
9 iustis et fidelibus aduenturam. Hancque carnalem uelut uanam

10 Luc. X 42 12 Eccles. I 2 15 I Cor. VII 31 22 Ioh. VI 27. 29

1 pecorib; *A* insipientibus *B* salomon *B* 3 in *om A* 4 sinesse *A* 8 quippe *om A* 9 adaudiens *B* 10 marta *A* 11 aufer *in fine uersus* A^1 tur *add* A^2 13 praedicabit *A* 18 angeli *A* 20 iudea eorū *A* 23 esca *A* 24 Ego *B* salomon *B* haec *A* 27 carnem *A* 28 et euangelicam *A* 29 uelud *A*

et temporalem, Iudaeorum quippe aliorumque talium iustificationem, uitamque pereundam nuntiabat, ut umbram esse cognoscerent, uitamque corporis temporalem non multo post decidentem, in conparationem quippe caelestis illius ac perpetuae dignitatis, non ignorarent. De qua esca ait et propheta: Gustate et uidete, quia suauis est dominus.

CVII

Est heresis quae de Canticis Canticorum ambigit *** ipsius CXXXV itidem aestimans non spiritu diuino, sed humanarum rerum causa ac uoluptatum hominibus ab eodem praedicata, cum caelestium rerum ueritatem humanae similitudini comparatam genus hominum docuerit, sicut scriptum est in euangeliis et ubique. Christi itaque diuinam in carne praesentiam omnes 2 ita docebat, ut amore diuino prouocaret, monitione mulceret, misericordia commoueret, flecteret bonitate. Nam ut deus 3 ostendebat, ut pater monebat, ut pastor pascuum demonstrabat, ut rex uincendo inimicum uestigia ⟨*sua*⟩ sequi ostendebat, ut sequentes suum fratrem, id est dominum Christum in carne aduenientem, in triumpho inmortalis gloriae et caelestis meriti cum eo pariter gratulentur. Ideoque et Cantica dicta sunt 4 Canticorum ut quod ante in lege umbraliter dicebatur ex parte, in luce Christi iam praesentia consummatioque mysterii per passionem celebranda in subplementum credentibus pan-

6 Psalm. XXXIII 9 12 Matth. XXII 2 Ephes. V 29 Ezech. XVI 5 Ioh. I 18

2 per undam *B* umbra *A* 4 dicentem *A* comparationem *A* 8 ambiget *A* *deesse aut colon apparet aut nomen Salomonis (conf 82, 5. 109, 1. 129, 3)* 9 aestimant *A* 10 ac *B* ea *A* 11 ueritas comparata 13 diuina praesentia 14 munitione *A* 15 bonitatem AB^1 16 pascua *B* 17 ut rex *B* uti ex *A* ⟨*sua*⟩ *addidi* 18 suum fraternum *B* sponsum fraternum *Fabricius* 19 in triumfo *B* triumpho *A* 20 gratulemur *Sichardus* 22 luce] loco presentiā *A* consummatione *B* commutatione *A* 23 celebratā in *B* celebrandā *A* supplimentum *B*

deretur, ut cessante umbra caelestis iam lucis ueritas omni saeculo refulgeret, quae corpus et animum hominis accenderet
5 atque amore caelesti sensum hominis excitaret. Qui ergo uani homines concupiscentiis car|nis inseruiunt, fingunt‖ aut non posse sentire, aut si eis exponitur, contemnunt discere, legis- 5
que nolentes uirtutem agnoscere non minus Iudaei uel pagani iudicandi sunt.

CVIII

CXXXVI Alia est heresis quae dicit mandatum non esse accipiendum quod Adam pater noster acceperat, neque esse illum uirtutis 10
aut utilitatis alicuius opinantur, cum sine mandato illo nec lex Mosi accipi potest nec Christi agnosci perpetua et effusa
2 gratia atque copiosa. Triplici enim uirtute in corpore constitutus omnis homo de lege diuina docendus ac monendus instruitur, ut in prima aetate sub mandato sit, secunda sub 15
lege, tertia sub gratia saluatoris. Ideoque lex admonitio est potius, propter obliuionem, mandati pristini, quod pater noster Adam inprimis a Christo acceperat in paradiso: ita
3 enim scriptum est. In lege autem postea: Ne oblitus, inquit, mandati domini dei tui recesseris ab eo et 20
pereas. Ideo lex admonitio mandati et confirmatio est primi illius. Iterum mandatum et lex Christi plenam praedicant gratiae bonitatem ac praesentiam salutarem. Ideoque dominus
4 ait: Ecce qui loquebar in prophetis, adsum. Maio|res sunt itaque qui sub‖ mandato fuerunt antiqui, cuius non obliti 25
*gra*tiam Christi saluatoris suis posteris et eius mysterium nuntiarunt; cuius et obliuione existente in Iudaeis ammonitio

19 Deuteron. VIII 11. 19 24 Es. LII 6

3 amor *A* 4 hominis *A* non *om A* 10 illud *B* 12 mosi accipi potest *A* moysi potest accipi *B* 13 constitutos *A* 14 ac *A* aut *B* 16 ammonitio *B* 17 pristina *A* 18 paradyso *B* 19 ne *A* non *B* 20 mandatum *B* 21 ideo *A* *Sichardus* ideoque *B* ammonitio *B* 22 et lex *B* et de *A* 23 ideo///que *A* 24 ait *om A* 26 gratiam] etiam sui posterii *A*

rursum litterae subsecuta est, ut in littera etiam Christi spiritalis scientia et carnalis praesentia inluminans saeculum speraretur. Ideoque lex Moysi aliud in sono uocis, aliud in abscondito, salutare Christi mysterium continens nuntiabat. Ergo neque mandatum sine lege, nec lex sine mandato, nec gratia Christi sine lege et mandato accipi aut credi debet ab aliquo.

CIX

Sunt quidam heretici, qui, cum legunt scripturam dicente CXXXVI domino: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, non in paruam descendunt amentiam, ignorantes primum quid imago, quidue similitudo sit dei, cumque nesciunt quid sit imago dei natura proprietatis, et quid positionis sit gratia, non paruam sibi praesumunt superbiam dignitatis. Imago enim dei id est anima omnis hominis, 2 facta ex nihilo: similitudo autem in fide uita nisi cognita fuerit a deo, appellari non potest dei imago similis. Cumque se esse plus aestimat aliquis, praesumptionis crimen ‖ incurrit potius quam meritum dignitatis sibi adquirit. Nam cum | haec 3 peccans inuenitur anima et iudicio obnoxia detinenda cognoscitur, quomodo esse potest haec dei naturalis imago, quae diuersis peccatis dinoscitur inseruire? cum alia nulla esse 4 potest naturalis imago dei diuina et patris propria, non angeli aut hominis, nisi Christi dei dei filii, qui natura proprietatis indiscreta paternae substantiae ac sempiternae imago sit, genita proprie, non positione seruitutis creata ex nihilo, ut homo et angelus. Ideoque imaginem *dei* animam *omn*ium 5 paganorum, Iudaeorum, hereticorum, et omnium ⟨*hominum*⟩

10 Gen. I 26 21 Hebr. I 3

1 litterę iam *A* 2 scientiae *A* 4 saluatoris *A* 9 scriptura *B* 14 gratiam A^1 16 autem in fide et uita nisi *B* in fide uitā si *A* 18 plus aestimat *B* puls//// (a *erasa*) estimat *A* 20 inuenitur anima *B* animę *A* 21 post *A* 23 post *A* 24 dei *om A* 25 indiscrete *A* 26 creatę *A* 27 *dei*] id est anima *A* *omn*ium] hominum 28 ⟨*hominum*⟩ *addidi*

dici posse declarauit in communi generatione atque unius qualitatis naturae scriptura substantiam nuntiauit: similitudinem autem non omnium, sed sanctorum et Christianorum
6 esse tantummodo declarauit. Qui in fide, uita et bono opere permanentes angelorum caelestia merita in futurum consequi promittuntur, ut patriarchae, prophetae, sacerdotes, iudices, apostoli atque euangelistae et martyres, qui trinitati credentes et in uita praeclara permanentes angelorum gloriae copulari
7 a domino nuntiantur. Similitudo enim ex doctrina legis, fide, uita, et studio, et opere cognoscitur uera, ut, a quo deo facta est, legi eius diuinae consentiens, praecepta statuta complendo, regni caelestis con‖sortium|speret ab eo se posse
8 adipisci, dicente apostolo: Nostra autem conuersatio in caelis est: et dominus iterum: Gaudete, quia nomina uestra in caelo scripta sunt. Et quod in die iudicii eos sicut angelos demonstrabat futuros, dominus dicit <*idem iterum*> de regno caelesti: Venite, percipite regnum
9 quod uobis paratum est ab origine mundi. Similitudo itaque ex fide sanctae trinitatis et uita bona et opere sequenti inesse ostenditur, ut exeuntes percipiant promissum consortium angelicae dignitatis, ut ait Iohannes: Tunc similes ei erimus; et dominus: Similes estote patris uestri.

CX

CXXXVIII Sunt quidam dicentes heretici: Cur non deus uno modo semper locutus est, sed diuersis modis et linguis humano generi praedicauit? cum secundum capacitatem hominum uidentium atque capientium uidere atque audire ita sit locutus
2 et uisus hominibus. Proiecto itaque de paradiso homine mor-

4 Matth. XXII 30 13 Philipp. III 20 14 Luc. X 20 15 Matth. XXII 30 17 Matth. XXV 34 21 I Ioh. III 2 22 Matth. V 48

2 scripturę *A* 6 *fortasse fuit* permittuntur 9 doctrinā A^1 17 *idem iterum* de] de *B om A* 19 scae *B* sca A^1 *add* & A^2 21 iohannis *B* similis *B* 22 patres *A* 26 captiuitatem *A* 27 cupientium *Sichardus* 28 morteque *A*

temque induto non iam ita apparebat sicut et antea, sed loquebatur de caelo uoce ipsius audita atque ea custodita; processu autem temporis et apparere dignabatur, ut Abrahae beatissimo patriarchae et aliis per ordinem. Sub Mosi autem diuersis rebus apparens et quod erat timoris atque erroris in monte Sina demonstrabat, posteaque in figura‖angeli et in 3 forma hominis,|incorporationis suae futurae indiciis praecurrentibus, generalem clementiam nuntiabat uisioneque iam per somnia iustis se dominus ostendebat, ut scriptum est. Postea uero in incorporationem apparens testabatur Iudaeis adnuntians quae ante dixerat per prophetas. Quia ergo diuersa erat capa- 4 citas uisendi dominum, ut bonus medicus, sicut infirmitas exigebat, et diuersa remedia hominum infirmitatibus conferebat, ideoque languenti saeculo in fine plus contulit medicinae, ut et illorum primorum uirtus praepotens monstraretur, et nostri generis periculosa infirmitas nosceretur, dicente domino: Non egent sani medico, sed qui infirmi sunt. Maiores 5 sunt itaque priores illi, qui audientes credebant, ut Seth, Enoch, Noë et ceteri, quam nos, qui et audientes atque legentes misericordiam Christi domini et bonitatem eius contemnimus copiosam. Nam et Iudaeorum causa et aliis locutus est linguis, 6 ut compleatur quod: In linguis aliis et labiis loquar huic populo, et nec ita erunt credituri, dicit dominus. Nam per Esaïam dicit: Verbum meum mittam in Achaiam.

9 Numer. XII 6 10 Hebr. I 1 17 Matth. IX 12 22 Es. XXVIII 11 I Cor. XIV 21 Origen. Hexapl. quae supers. ed. F. Field Oxon. 1875 II p. 479, 11 24 Es. LXVI 19 (I. Grippel)

4 mose *A* moysi *B* 5 terroris *editt* 6 syna *B* 7 affuturae *B* 8 uisionemq; *A* uisionemq: *B* 10 annuntians *B* 12 uidendi *A* 15 priorum *Usenerus* 17 Maiores sunt *om A* 18 *post* illi q *erasa in A* enoc *B* 20 contemnibus *A* 22 ut—linguis *om A* 23 creditur *A*

CXI

CXXXIX Alia est heresis quae cum legit quattuor animalia | in prophetis, non paruum errorem persentit, aestimans quod animalia diuersa forma || praedita deum conlaudauerint, ignorantes quod inrationabilia, id est non rationis capacia, deo laudem
2 ut homines referre non possunt. Neque enim deus laudem pecudum quaerit, quia non pecudes ad imaginem dei facti, sed homines rationabiles a deo sunt creati et ad hoc positi. Sed quia uisio est et prophetarum diuino spiritu praedicata, hic sanctorum populorum quattuor diuersae uirtutes diuersaque certamina nuntiabantur aduentura saeculo in diuersis doctrinis ac uirtutibus, in diuersitate sublimitat*is* eminentiae;
3 quod leonis, uituli, hominis et aquilae *** quorum diuersae doctrinae ac merita fulgentia p*rae*currebant, primum in patriarchis regalis auctoritas, in prophetis deinde scientiae caelestis fecunditas, in sacerdotibus labor fortis pertinax concer-
4 tatio cerneretur: in apostolis uolatus sublimis in caelum et eminens dignitas monstraretur, ut, quae formarum ante diuersitas nuntiabat, diuersarum quippe uirtutum caelestia merita in Christi praesentia manifestarentur in saeculo, ab eo
5 quippe concessa domino saluatore. Nam in leone regnum fortitudinis, in uitulo labor exsuperans, in homine passio indesinens, in aquila uolatus | sublimis agnoscitur, certantium scilicet atque mi*lit*antium, apostolo dicente: || Nostra conuersatio in caelis est; et: Rapiemur in caelum et erimus semper cum Christo, inquit. Et dominus dignatus est dicere: Pater, ubi ego sum, uolo ut et isti sint mecum.

2 Ezech. I 5 *seqq.* Apocal. IV 6 *seqq.* 24 Philipp. III 20 25 I Thessal. IV 17 27 Ioh. XVII 24

3 persentita estimans *A* 8 ad *om A* 9 et *om B* 12 diuersitate *A* diuersa *B* sublimitatis] sublimitate 13 *exciderunt ueluti haec:* sub figuris deum conlaudantibus scripturam declarare manifestum est, ut 14 praecurrebant *Fabricius*] percurrebant 16 fortis et *B* 22 exuperans *B* 24 militantium] miserantium *A* mirantium *B* micantium *Cotelerus* 25 est *om B* caelo *B* 27 ut *om B* 28 mecum *om B*

CXII

Sunt quidam dubitantes heretici de die Epifaniorum domini CXL
saluatoris, qui celebratur octauo Idus Ianuarias, dicentes
solum natalem debere eos celebrare domini VIII Kalendas
Ianuarias, non tamen diem Epifaniorum, ignorantes quod sub
lege et secundum ** saluator carnaliter omnia in se et de se
consummabat, ut et nasceretur VIII Kal. Iān. et appareret,
ut apparuit magis post duodecim dies *** in templo, n*on* ergo
umbra quod uerum erat *ap*pareret, et sic a magis adoraretur. 2
Per ordinem quippe pro nostra salute et annui dies festiuitatis
maioris isti statuti sunt quattuor: primum in quo natus est;
deinde in quo apparuit, id est XII dies post; ⟨*post*⟩ in quo
passus est in pascha; in fine uero in quo ascendit in caelum
circa pentecosten, uincentis est quippe consummatio. Qui ergo 3
unum ignorat praetermittit, potest et de aliis diebus dubita*re*,
non habens plenitudinem ueritatis, quod secundum tempora
quattuor cuiusque anni ita nobis diuersa gaudia a Christo
domino p*u*llularunt, id est in quo natus est, post in quo
apparuit, tertio ⟨*in*⟩ quo passus est et resurrexit et uisus est,
quarto in quo ascendit in caelum ‖ *u*t haec per annum sine 4
intermissione celebremus generaliter exultantes, atque haec
integra inuiolataque custodientes detineamus. Quidam autem
diem Epifaniorum baptismi, alii transformationis in monte
quae facta est esse opinantur.

CXIII

Sunt alii heretici qui legis praecepta per Mosen quae dicta CXLI
sunt in Leuitico Iudaeis carnaliter. nostroque in tempore

2 *cap. CXL solus A seruauit* 3 octabo dicentem 4 eos] nos *Usenerus* 5 epyfaniorum 6 * deum *supplet Oehlerus: excidit ueluti* praeceptum dei complendum 7 kł 8 *ut* apparuit *Usenerus*] VI. Apparuit *exciderunt haec fere*: et iterum Symeoni post XXVII dies non] ne 9 appareret] pateretur *Oehlerus*: pareretur *A* 11 maioris *Usenerus*] maiores 12 XIII dies; post in quo passus est i. e. pascha *Usenerus*: ⟨*post*⟩ *addidi* 13 finē 15 dubitare *Usenerus*] Dubitas 18 pollularunt 19 tertio quo 20 et 23 epyfaniorum 24 factus 26 moysen *B* 27 in tempore *B* tempore *A*

spiritaliter reuelata sunt, haec ignorantes summam rerum festiuitatis numerumque eorum caelestis utilitatis praetereunt, nescientes quid celebrant, putantes quod de sabbatis solum et pascha et azimis Moses praeceperit, et non de octo festi-
2 uitatibus quas ecclesia catholica cognoscit et detinet. Dicit enim ita Moses beatus Iudaeorum populo primum de neomenia et sabbatis, secundo de pascha, tertio de azimis, quarto de manipulis, quinto de tubicinatione, quae Grece salpinga dicuntur, quae celebrant Iudaei per annum sollemniter; sexto autem ieiunium, septimo tabernaculorum constructio, octauaque est plenitudinis fructuum pomorumque uindemiae Octobris
3 mensis omnium postrema conlatio et consummatio. Quae et secundum menses octo diuersitas iuxta litteram celebratur a Iudaeis et secundum spiritalem scientiam: ⟨*nam*⟩ incipientibus mense Martio in octauum mensem, ‖ id est Octobrem, consummata omnia per ordinem a Christo domino conferuntur, quae sunt | plena salutis aeternae pignora in fide atque opere
4 Christianitatis consummanda atque conprobanda. Nam etsi tunc temporis iubebantur Iudaei deo offerre horum mensuum diuersa munera, ut recedentes ab idolis deo esse cognoscerent offerenda haec omnia, adtamen illa oblationis spiritalis habebant indicia, qu*ia* octaua perfectione*m* uirtutum, id est diei dominicae plenam fructuum gratiam, in fide resurrectionis domini inmortale praemium pignusque di*gn*itatis subeundae

6 Num. XXVIII 11 **7** Leuit. XXIII 3 Num. XXVIII 9 Leuit. XXIII 6 Num. XXVIII 17 Deut. XVI 3 Leuit. XXIII 10 Num. XXVIII 26 Deut. XVI 9. 10 **8** Leuit. XXIII 24 Num. XXIX 1 **9** Leuit. XXIII 27 Num. XXIX 7 Actor. XXVII 9 **10** Leuit. XXIII 34 Num. XXIX 12 Deut. XVI 13 Leuit. XXIII 39 *seqq.*

1 uelata *A* **3** celebrat *A* **4** azymis *B* moyses *B* mosis *A* praeciperit *B* **6** moyses *B* **7** azymis *B* **8** graece *B* **9** dicitur *Sichardus* celebrat *A* iudeis *A* **11** fructum *A* uindemie *A* uindimiae *B* octobrii *B* **12** collatio *B* **13** et *B* est *A* litterarū *B* **14** a *om A* et *om A* ⟨*nam*⟩ *addidi* **18** comprobanda *B* **19** iudeis *A* **21** attamen *B* **22** quia] quae *A* quae in *B* perfectione **24** immortale *Fabricius* iam mortale *B* inmortalem *A* dignitatis] diuinitatis

erant angelicae adepturi homines, non terrestris iam oblationis offerentes munera, id est uitae carnalis sacrificia, sed caelestis gloriae participitationem quippe sperantes a Christo domino consequi saluatore. .Octiens enim offerentes dona annua et octauae diei quippe dominicae plenitudinem cognoscentes diuinique spiritus accincti fortitudine id est summa rerum perfectione praediti deque hoc exeuntes saeculo, resurrectionis illic promissam gloriam se posse consequi caelestisque dignitatis consortio copulari non desperarunt, quod dominus dignatus est dicere: Tunc eritis sicut angeli iustis omnibus et perfectis hoc praedicans, quod et Dauid dixit pro octaua adnuntians.‖

CXIV

Sunt heretici qui sicuti Iudaei LXX duorum sanctorum CXLII sapientissimorumque uirorum interpretationem respuentes Aquilae cuiusdam hominis unius | Pontici, qui post annos multos interpretatus est, editionem suscipiunt. Qui cum quaedam praetermisisse necessitate urguente tunc temporis cogerentur, dissonantia putantur dictasse, et ueluti plus a quibusdam, Iudaeis maxime, intellegisse laudantur, cum de patre et filio non sicut illi priores de lege dictauerint. Septuaginta enim 2 duo dixerunt: Aduersus dominum, et aduersus Christum eius; Aquila autem: Aduersus dominum, et aduersum unctum eius. Et iterum: Ecce uirgo in utero concipiet, et pariet filium, Septuaginta duo

10 Matth. XXII 30 12 *inscriptio* Psalm. VI et XI 22 Psalm. II 2 (conf Origen. Hexapl. quae supers. ed. F. Field Oxon. 1875 II p. 88, 2, 2) 24 Es. VII 14 (conf Field l. s. p. 443, 1, 14)

1 et *B* terrestri *A* 4 octies *B* 5 annua *om A* octaua *A* octaui *B* 7 perfectionem *A* 9 desperant *Sichardus*] desperarent 11 iusti *A* huc *A* 12 annuntians *B* 14 sicut *A* septuaginta *B* 16 homines *A* Pontici *Sichardus*] pontifici 18 preter A^1 mississe *add* A^2 necessitatē *B* 19 putantur *Sichardus*] putarentur 20 intellexisse *B*

dixerunt, et nomen eius 'Deus nobiscum'. Aquila autem dixit: Ecce iuuencula concipiet, et pariet filium,
3 et nomen eius 'Potens cum hominibus'. Quae quidem si pio sensu lectionis accepta fuerint, quod fortis et potens nemo nisi Christus deus sit dei filius, recte intellegit: si autem de eo dubitat, abicienda et spernenda est talis editio. Unde Iudaei non Septuaginta duorum interpretationes habent, qui de patre et filio et sancto spiritu bene sentientes unam substantiam diuinitatem maiestatemque nuntiarunt, sed illius Aquilae, quia non ita recte sensit de filio dei, || sed quasi de
4 propheta nuntiauerit. Unde interpretationes eius in medio librorum numquam ponuntur, sed dextra laeuaque adsignantur, et ut contraria adsignantur, et ut contraria et non plena ueritatis ita leguntur a plurimis. Septuaginta uero duorum decreta atque consulta, ea legens eccle | sia catholica semper habet et detinet incunctanter, illius autem quasi superflua
5 ita aestimat esse et iudicat. Haec etenim, id est LXX duorum interpretatio, sub Tolomeo rege Aegyptiorum post Alexandrum Macedonem est edita omnibus, populoque Iudaico in Hierusalem *man*data est, cum habitarent non multi ⟨*ibi*⟩ Iudaei, uelut in subiectione iam positi regis Aegyptii, rogatique ab ipso ⟨*sunt*⟩ Tolomeo, ut interpretes mitterentur Alexan-
6 driam. Qui cum uenissent Septuaginta duo sapientes ac prudentes uiri interpretes, secundum iussu regis Hebream linguam Greco sermone interpretati Grecis litteris ediderunt,
7 sicuti et factum est. Cumque suscepisset eos Tolomeus rex Aegypti, temptare uolens si esset horum diuina scriptura quam legebant Iudaei, separatim quemque iussit includi in cubiculum nullumque uidere alium nisi solum exceptorem

5 sit dei *A* dei sit *B* 6 abicienda *B* ambigenda *A* 10 quia *A* qui *B* sentit *B* 13 adsignantur et ut contraria *om B* 15 consulata *A* 17 aestimat esse *B* ęstimantes se *A* septuaginta *B* 18 ptolemeo *B* 19 machedonē *A* 20 ⟨*man*⟩data] data ⟨*ibi*⟩ *addidi* 21 uelud *A* 22 ⟨*sunt*⟩ Tolomeo] tholomeo *A* ptolemeo *B* alexandria *A* 25 grego *B s. s.* c grecis *A* 26 ptolemeus *B* 27 eorū *B* 29 excepto eū qui *B*

qui interpretem exciperet dictitantem; omniumque accipiens 8
postea interpretationem ‖ cottidie, cum consentientem in unum
inueniret editionem omnium, iussit conscribi atque poni in
templum, ut uenientibus de Achaia, de Grecia atque aliis
prouinciis filosofis, poētis et historiographis cupientibus legendi
copia non negaretur. Unde et maxime argumenta sumentes 9
filosophi, poētae, | oratores atque historiographi, sicuti uoluerunt, ad suae paganitatis mendacia transtulerunt, aliisque nominibus rudes puerorum animas edocentes legem dei diuinam irritam saeculo facere properarunt, impietatisque semina in sono uerborum, in periculosis sententiis confirmarunt; quorum causa dicebat et dominus fures atque latrones eos fuisse, in omnibus atque ab omnibus cognoscendos.

CXV

Est heresis quae iterum post Aquilam Triginta hominum CXLIII
interpretationem accipit, non illorum bēatissimorum LXX
duorum, qui integre inuiolateque de trinitate sentientes eccle-
siae catholicae firmamenta certissima tradiderunt interpre-
tantes scripturas. Isti triginta, quia et in multis Aquilam 2
sunt secuti, inde ab ecclesia catholica et istorum non suscipitur interpretatio neque continetur in libris authenticis.

CXVI

Est heresis quae iterum Sex uirorum interpretationem CXLIV
postea editam uult sequi, non illorum priorum sanctorum ‖ que

12 Ioh. X 8

1 excipere *A* accipies A^1 2 cotidie *B* consentiente minutum *A* 3 inueniret. et *A* 5 historiografis *B* 6 sumentis *A* 7 filosofi *B* oratoris *A* historiografi *B* 10 irrita *A* 11 in sono *B* sono *A* 13 cognoscentes *A* 16 interpretatione *A* septuaginta *B* 19 quia et in] qui et in *B* qui et *A* 20 inde] unde 21 interpretatione que continentur *A* interpraetatione nequae continetur *B* 23 interpretatione *A* 24 propriorum *A*

Septuaginta duorum, et cum decreta consultaque LXX duorum aliis modis | interpretari desiderant, non paruum errorem incurrunt, diuersa itidem sentientes de fide catholica.

CXVII

CXLV Sunt heretici alii qui Theodotionis et Symmachi itidem interpretationem diuerso modo expositam secuntur, non illam beatissimorum priorum, quam ecclesia catholica colit et praedicat.

CXVIII

CXLVI Est alia heresis quae de dolio inuentos libros post captiuitatem postque incensionem prolatos et non consentientes interpretationi primae sanctorum uirorum uult sequi, cum ecclesia catholica LXX duorum interpretationem legit, colit et praedicat, alia autem superuacua et contraria tantae editioni contemnit et abicit.

CXIX

CXLVII Sunt quidam heretici non intellegentes quod dicit scriptura: Diis alienis non maledicetis; et ita obseruant, putantes de uanitate paganorum dixisse, atque ita sentientes
2 non paruum salutis suae sustinent detrimentum. Cum enim Moses dicat: Templa eorum destruetis, idola frangetis, et Abraham beatissimus frangens idola iustificatus est, et Gedeon nocte in | cendens idola et frangens ea a domino Christo tantum uirtutis meruit impetrare, ut cum pau-

18 Exod. XXII 28 21 Exod. XXXIV 13 23 Iudic. VI 28

1 septuaginta *B* 3 diuersam *A* 5 alii qui *Sichardus*] aliqui 6 sequuntur *A* 11 incessionem *A*. 13 septuaginta *B* 14 alii *B* ditionis *A* 18 aliis B^1 19 de uanitate *B* diuinitatem *A* 21 moyses *B* frangentes *A* 23 incendes A^1 ea a dn̄o *A* et a dō *B*

cis infinitos uinceret inimicos, ‖ omnesque iusti, ut Helias beatus et alii itidem, quomodo ergo hic aestimat homo inprudens de idolorum dixisse uanitate, isdemque non esse maledicendum? cum Dauid dicit: Similes illis fiant qui adorant ea. Hic itaque diis non esse maledicendum alienis 3 cum dicit, id est iustis ab origine mundi colentibus pietatem ueram, id est angelis et sanctis aliis uerae fidei dedicatis non esse maledicendum. Nam quod omnes iusti maledixerint 4 idolis et fregerint ea, et inde meruerint gratiam, ut Moses fecit de monte descendens Sina, et quod Christi nuntii sunt dii, ut Moses Pharaoni et Aegyptiis, cum scriptura clamet: Ego dixi dii estis ⟨*dubium non est,*⟩ utique qui sanctam 5 adorandam trinitatem colentes forti fide praedicant; qui et omnes iusti uere beati et sancti sunt, et ut dii infidelium scilicet dinoscuntur, quia ait dominus: Ad quos fuit uerbum dei *** et per eos praedicatum est, incredulorum dii ipsi sunt appellati, ut Paulus, Barnabas, et Moses Pharaoni; qui non sunt maledicendi, sed modis omnibus conlaudandi ‖ 6 atque honorandi et glorificandi, ut dixit Dauid: Timentes autem dominum glorificabit; et dominus: Glorificantes me glorificabo. Non ergo intellegentes uirtutem scripturarum ex littera paganitati con ‖ sentiunt, et alieni a Christianitate repperiuntur. Quia ergo non credebant iustis 7 Iudaei prophetis et aliis talibus, alieni et isti sicut et pagani

1 III Reg. XVIII 40 4 Psalm. CXIII b 8 9 Exod. XXXII 20 12 Psalm. LXXXI 6 Ioh. X 34 15 Ioh. X 35 17 Actor. XIV 11 19 Psalm. XIV 4 20 I Reg. II 30

1 ut *B* et *A* 3 uanitatem *A* iisdemque *B* 4 dicit] it *in ras A* similis *B* fiat A^1 6 iusti *A* 9 et inde *A* inde *B* moyses *B* 10 sina et *A* sine eo *B* sunt *A* hii sunt *B* 11 moyses *B* faraoni *B* 12 ⟨*dubium non est*⟩ *addidi* 13 adorandamque *B* 15 qui *A* 16 *exciderunt ueluti haec:* Nam quia nuntiabatur ab eis uerbum dei incredolum *B* 17 mosis *A* moyses *B* faraoni *B* 19 orandi *A* 20 glorificabit A^2 glorificauit A^1B 22 alieni a *B* aliena *A* 23 reperiuntur *B* 24 iudeis *A* sicut et *B* sicut *A*

iudicabantur a domino per scripturam, atque ita nuntiabatur, ne maledicerent suis doctoribus et prophetis, iustis et aliis.

CXX

CXLVIII Sunt quidam heretici legentes in Genesi de Melchisedech sacerdote atque rege, qui erat in Salem ciuitate tunc temporis ita nominata sub Abraham beatissimo patriarcha, de quo ait scriptura, sine patre, sine matre eum fuisse genitum,
2 ••• cum sit hoc contrarium ita sentire. Scriptura enim non de carnali eum generatione editum esse negauit, sed de iustis eum non genitum parentibus declarauit, qui naturali studio de mandato pristino ad tantam Christi peruenire meruit scientiam, ut, quae a parentibus suis | non audierat, proprio tamen studio maiora Christi mysteria per mandatum agnosceret offerenda, cum dicat dominus per prophetas: Ecce ego facio noua; et: Priusquam ueniant, adnuntiata sunt uobis; et: Nolite meminisse praeterita, quae
3 in lege carnaliter dicta sunt. Et saluator ait: Quod nascitur de carne, caro est, et quod nascitur de spiritu, spiritus est. De hoc enim cum dicit, sine patre, sine matre editum, sine traditione atque doctrina parentum | eum fuisse inquisitorem scriptura nuntiauit, naturaque potentem ac capacem caelestis sapientiae, id est Christi mysterii

4 Gen. XIV 18 *seqq.* 7 Hebr. VII 3 14 Es. XLIII 19 15 Es. XLVIII 5 16 Es. XLIII 18 17 Ioh. III 6

1 iudicabantur *Fabricius*] iudicabuntur 2 iustis et *A* et iustis *B* 4 *Hoc caput solum seruauit cod C* legentes heretici *B* melcisedec *C* 5 adq: *C* ciuitatem *BC* 8 ••• *excidisse haec fere apparet:* atque non intellegentes uirtutem scripturarum carnaliter opinantur hoc fuisse dictum sic *A* non *om A* 9 carnali eum *AC* carnalium *B* 11 meruit peruenire *C* 12 qa C^1 qua C^2 13 mesteria *C* 14 dicit *A* 15 annuntiata *B* 16 praeterita quae *BC* preterit A^1 atq; *add* A^2 17 dicta *AB* scripta *C* 18 de carne—nascitur *om A* 21 eum *BC* Cum *A* scribtura *B* scripturã *A* 22 ac capacem *A* ad capacẽ *C* ac pacem *B* sapientiam *C*

Per mandatum declarauit aduertentem. ||| Quod sciens apostolus 4
naturam hominum caelestis scientiae ac pietatis esse capacem
in omnibus praedicabat ita: Cum enim gentes, quae
legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt
faciunt, isti legem non habentes ipsi sibi sunt 5
lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus
suis, et cetera. Quod etiam ait dominus Petro quia caro
et sanguis non illi reuelasset, sed pater qui in
caelis est, fidem quippe domini saluatoris ostendens. Ideo-
que et ipse iterum dominus: Si quis non renatus fuerit
ex aqua et spiritu, non intrabit, inquit, in regnum
caelorum. Et iterum in lege: Qui dixerunt patri et 6
matri 'Non nouimus uos', | isti custodierunt man-
datum meum ⟨*cum*⟩ dicit dominus, non genituram parentum
odiendam utique, sed impietatem eorum paganam spernendam
atque damnandam esse modis omnibus *** conlaudabat, cum
dicat: Si quis non renuntiauerit suis omnibus, non
erit dignus in regno caelorum. Hic igitur beatus 7
Melchisedech, cum de alienigenis, id est Cananeis impiis fuisset
editus, contempta impietate parentum, cum capax legis diui-
nae caelestis esset suo studio ut dei imago, ||inquisito Christi
mysterio, contemptis impiis parentibus, non solum cognoscere
Christum dominum ante in mandato, insuper etiam eius
caeleste mysterium meruit intuens et intellegens celebrare.
Ideoque et apostolus baptizatis dicebat|||: Vos autem non 8
estis in carne, sed in spiritu. Duorum igitur populorum

3 Rom. II 14 7 Matth. XVI 17 10 Ioh. III 5 12 Deut. XXXIII 9 17 Luc. XIV 33 25 Rom. VIII 9

1 aduertentes aposto.....minum *C litteris deletis* 4 habebant *C* 5 faciunt *om C*¹ 6 scribtum *B* 7 cetere *C* 11 inquid *B* 13 custodio s$\bar{\text{t}}$ *C* 14 ⟨*cum*⟩ *addidi* 15 impietate *C* spernendam *om C* 16 adq: *C* *deesse multa apparet* collaudabat *B* 19 melchisedec *C* kananeis *C* fuisse *A* 20 contemta *C*¹ impietatem *B* 21 suo *A* & suo *C* (s *supra* s *posita*) e suo *B* 22 misterio *C* contentis *C* 23 in *om A* madato *C*¹ eam *C* 24 cęlesti *C* 25 ideo *A* 26 duorum igitur *fere euanuit in C*

Melchisedech et Abrahae erat tunc in unum societatis coniunctio, praeputii quippe et circumcisionis conueniens ratio, ut Melchisedech quidem personam Christianorum gereret, ita
9 ut nos uiuimus et celebramus in omnibus, Iudaeorum autem in figura Abrahae ⟨*appareret*⟩ circumcisio, Christi quippe fidei subdita, caelestique eius inseruiens mysterio salutari, ut Abraham beatus Melchisedech sacerdoti magno erat subditus, | cui insuper etiam decimas de suis facultatibus offerendo non dubitaret ** et ut regi atque sacerdoti dei, quo*modo* nunc Iudaeorum indocilitas subiecta nobis est *ut* uelit edi- scere atque a nobis de lege et prophetis Christi mysteria paulatim agnoscere atque in eius passione caelestem sperare scientiam de lege pariter et prophetis.

CXXI

CXLIX Sunt quidam legentes ** in Zacharia quod dicit: Ieiunium quarto die, et ieiunium quinto, et ieiunium septimo, et ieiunium decimo erit domui Israhel in exultationem et gaudium. Quid ergo? si quis omnem septimanam uoluerit aut menses || ieiunare multos, in praeiudi-
2 cium incursurus est? Absit. Immo potius laudem habebit ampliorem; ut multi prophetae fecerunt, et iusti homines cottidie faciunt plurimi. Sed cum dicit quattuor ieiunia, ueluti dies quattuor ieiunandos decernit, non autem nobis dixit aut mensis alicuius aut anni, sed sic absolute praedi-

8 Gen. XIV 18. 20 Hebr. VII 9 15 Zach. VIII 19

1 melcisedec C^1 melchisedec C^2 tunc *euanuit in* C 2 circumcilionis A^1 3 ut *om* A melcisedec C^1 melchisedec C^2 melchidech B persona C gerere A 4 nos uiuimus BC nouimus A 5 ⟨*appareret*⟩ *addidi* 6 salutaris C 7 melchisedec C 8 offerre C, *Sichardus* 9 *excidit ueluti* et ut prophetae inseruire adq: C quomodo] quod 10 subiectam C *ut*] cum uelit ediscere C uelite discere B uelit exdiscere A 12 adq: C passionē A 15 *excidit* scripturam heretici et non intellegentes 16 quarto die et] quarto dicit A quarto et B 17 isrł 18 exultatione A si *om* A 19 mensis A

cauit, ut mysteria Christianitatis in ipsis quattuor ieiuniis nuntiata cognosceremus. Nam per annum quattuor ieiunia in 3 ecclesia celebrantur, in natale primum, deinde in pascha, tertio in ascensione, quarto in pentecosten. Nam in natale saluatoris domini ieiunandum est, deinde in pascha quadragensimae aeque, in ascensione itidem in caelum post pascham die quadragensimo, | inde usque ad pentecosten diebus decem aut postea: quod fecerunt beati apostoli post ascensionem 4 ieiuniis et orationibus insistentes, ut scriptum est quod meruerint pro pentecosten plenitudinem diuini spiritus et perfectionem consequi potestatis, ut, inrigatione diuini spiritus affluente, iam armis instructi caelestibus, omni dubietate seposita, in qua erant antea, post autem doctores inuicti et gloriosi martyres ipsius domini fieri cottidie properabant, ludaeos et paganos edocentes, eisque de lege et prophetis 5 Christum ubique deum cum patre sempiternum prophetarum testimoniis || conprobantes, eiusque praesentiam carnalem saluberrimam orbi terrarum adnuntiantes. Alii autem putant secundum quattuor tempora anni cuiusque dixisse scripturam, alii etiam de Noë dix*isse ads*erunt, ⟨*quod primum,*⟩ quando 6 audiit, et credidit, deinde cum arcam confecit, postea autem cum intrauit in eam, quarto quando exiuit de arca. Alii autem Iudaeorum Israhel dixisse scripturam arbitrantur, quod, cum audiuit populus primum in Aegypto per Mosen, tunc temporis et credidit, liberatus de Pharaone et Aegyptiis,

9 Actor. I 14 XIV 23 **20** Gen. VI 9 **21** Gen. VII 5. 7 **22** Gen. VIII 18 **25** Exod. V *seqq.*

1 in *om B* **3** ////in *A* natali *B* in *om B*¹ **4** in ascensione *A* in epiphania *B* pentecoste *B* **6** aeque *A* atque *B* in ascensione *B* ascensionē *A* **7** diem *A* pentecoste *B* **9** ieiunii sed *A* scribtum *B* **10** pro *A* in *B* spm̄ *A* (m *m2 inlata*) **11** irrigatione *B* **12** afluente iam *B* affluentiam *A* **13** ante *B* **15** iudeis *A* **16** patrem *A* **17** testimonii *A* cōprobantes *B* **18** annuntiantes *B* **19** dixisset *A* scribturam *B* **20** dix⟨*isse ads*⟩erunt ⟨*quod primum*⟩] dixerunt quando *om A* **21** inde *B* conficit *A* **22** ea *A* **23** isrł scribturam *B* **25** liberatur de faraone *B*

deinde quod exiuit de Aegypto, tertio quod in montem iit et accepit legem a domino saluatore, quarto quod intrauit in
7 terram repromissionis; sed non omnes | introierunt, sicut scriptum est, nisi duo soli, Iesus et Chaleph, ut dixit scriptura. Alii autem dixerunt ⟨*quod*⟩ quattuor ieiunia sunt in*dicta* ecclesiae ista in quattuor libris Mosi, quia primum fecit deus omnia in Genesi et hominem, ut scriptum est, secundo in Exodo, quod de tenebris liberatus exi*b*it omnis homo credens in Christum deum, tertio quod in Leuitico offert sacrificia diuersa, quae sunt ibi omnia Christianitatis mysteria, quarto ⟨*quod*⟩ post oblationem donorum spiritalium in libro Numeri mereatur omnis fidelis conscribi, quod ait et dominus: Gaudete, quoniam nomina uestra scripta sunt in libro caelo-
8 rum. Ideo et Dauid de Iudaeis dicit: Deleantur de libro, et cum iustis non scribantur. ‖ Et ipse iterum: Et in libro tuo in te credentes conscribentur. Haec etiam ieiunia in quattuor euangelia nos oportet accipere *** de patriarchis, prophetis, sacerdotibus et apostolis, quae in nobis complenda sunt, quod primum fides patriarcharum, deinde uirtus prophetarum, tertio labor sacerdotum, quarto apostolorum perfectio inuicti certaminis nuntiantur: quae diuersae uirtutes inuicem cum suis uirescunt conexae temporibus, et, docentes homines, diuersa iucunditatis gaudia desiderantibus et capientibus subministrant.

1 Exod. XII *seqq.* Exod. XIX *seqq.* 2 Ios. I 3 Num. XIV 29. 30 XXXII 12 12 Luc. X 20 14 Psalm. LXVIII 29 15 Psalm. CXXXVIII 16

1 monte *A* 2 saluatorem *A* Quarta A^1 3 scribtum *B* 4 caleb *B* 5 ⟨*quod*⟩ *addidi* in⟨*dicta*⟩] in *A om B* 7 scribtum *B* 8 exiuit *A* exit *B* credent *A* 11 ⟨*quod*⟩ *addidi* libro numeri *B* librorū eri *A* 12 conscribit *A* 13 qm̄ *A* quia *B* scribta *B* 14 ideo et *AB*^{2} ideo B^1 de *B* et *A* 15 iusti *B* et in *A Sichardus* in *B* 17 nos *B* non *A* *exciderunt nonnulla ueluti* et pariter intellegere 19 fidem *A* 22 uirtutis *A* 23 iocunditatis 24 sumministrant *B* subministrat *A*

CXXII

Sunt heretici qui cum legunt in Solomone: Sexaginta CL
reginae, et LXXX concubinae, et iuuenculae | quarum
numerus non est, putant eum mulierum causa et iuuenarum
atque concubinarum numerum edixisse. Cumque ita sentiunt,
infructuosi, immo potius ut pagani impii et Iudaei ineruditi
atque indocti iudicantur, ignorantes quod haec rationabilia 2
sunt et intellectibilia ab eodem nuntiata, quae in Christi
maiestate et potentia diuersa gratiarum *mu*nera humano
generi ostendebantur aduentura diuersisque temporibus uolun-
tati hominum ac capacitati desiderantium ab eodem inpertita,
non deo negante parem gratiam, sed, iuxta quod capere potu-
isse uoluntas hominum nosceretur, || ipso domino tribuente
atque conferente quaerentibus studiose, cum dicat beatus
apostolus Petrus: In ueritate comperi quod deus perso- 3
narum acceptor non est. Et Paulus apostolus itidem:
Deus hominis, inquit, personam non accipit. Ex uolun-
tate itaque iuxta quod capit quisquis et desiderat, ita et a
deo Christo ei tribuitur atque inpertitur cottidie. Diuersae
igitur dignitates ac diuersae gloriae a Salomone nobis nun-
tiatae sunt: in mandato quippe, lege et Christi gratia, omni-
que, id est primo et secundo et postremo tempore, populis
quae diuersa meritorum conlata sint munera dignitatis, ut
priori populo, deinde Iudaeorum, tertio Christianorum; qui*a*, 4
ab illis prioribus qui ante Iudaeos fuerunt cum edocemur,
in Christi praesentia | et de*i* Christi diuersam effusam gratiam

2 Cantic. VI 7 15 Actor. X 34 17 Galat. II 6 Rom. II 11

2 in *om A* salomone *B* 3 octoginta *B* quorū *A* 4 iuuen-
cularum *Sichardus* 5 dixisse *A* 9 munera *Sichardus*] numera hu-
manu A^1 10 ostendebatur *A* 11 imperita B^1 impertita B^2 12 po-
tuisset 15 comperi *A* cognosco *B* 17 inquid *B* ex *B & A*
18 quisquis et *A* quisquis B^2 quiquis B^1 et *om A* 19 tribuetur *B*
impertitur *B* 21 gratiā *A* 23 collata sint numera *B* 24 quia]
qui 25 fuer̄ *B* fuerant *A* 26 presentiam *A* dei] de Christi
om B

capientibus et quaerentibus cottidie peruidemus effundi. Nam quod aliae animae ad regimonium, aliae ad coniunctionem, aliae ad incrementum perfectionis aetatis in coniunctionem futurae fidei Christi domini uocarentur, manifestum est, dicente apostolo: Qui coheret Christo domino, unum corpus est. Nam ubi reginae nomen dicitur, regni caelestis manifestatur excellens nobilitatis sublimitas, quod et dominus uocationem multorum praedicans paucorum electionem || adnuntiat adfuturam, in quibus triplex uirtutis dignitas enitescit. 6 Et in euangelio dicente domino ad illum: Si uis esse perfectus, uade, uende omnia quae habes et da pauperibus, et ueni sequere me, et habebis thesaurum in 7 caelo, at ille tristatus, inquit, est, ut scriptum est. Ergo etsi ante generaliter secundum temporis diuisionem populorumque factum est, adtamen in Christi praesentia triplex gratia resplendet ac dignitas, ut alii perfecti, alii sequentes, alii postea secuturi demonstrarentur non in uno modo dignitatis, id est regni caelestis inueniendi, sed secundum fidem atque laborem eorum atque diuersa certamina mercedem congruam adepturi, dicente domino: Multae mansiones sunt 8 apud patrem meum. Ideo et Dauid animam ad regimonium uocatam modis omnibus conlaudat, edocens: Adstitit regina | a dextris tuis. Aliam etiam sequi hortatur: Audi filia et uide, et obliuiscere domus patris tui, et concu- 9 piscet rex speciem tuam. Ut ergo est rationis, conuenit cognoscere quod alii in regno, alii in paradiso, alii in uitam atque remissionem peccatorum in futuro erunt deputandi;

5 I Cor. VI 17 8 Matth. XX 16 XXII 14 10 Matth. XIX 21. 22 20 Ioh. XIV 2 22 Psalm. XLIV 10 23 Psalm. XLIV 11

2 alienae B^1 3 perfectioris *Fabricius* coniunctionis A 5 coere A^1 *add* t A^2 8 paucarum B electione A annuntiat B 9 affuturam B adfutura A trillex A^1 uirtutes B 11 et uende B quae habebis A^1 13 est inquit, B scribtum B 15 tamen B 16 dignitatis A perfecti alii sequentes alii *om* A 17 secutura A^1 18 fidem ac laborem B 20 multo B 22 uocata A collaudat B Adstetit B 24 concupiscit A 27 erant A^1

quod non negatur currentibus ac uolentibus et nunc ut oportet; dissimulantibus autem et non recte currentibus a domino haec non erunt conferenda.

CXXIII

Est heresis qu*ae* putat‖quod Hiesus filius Naue populum CLI
Iudaeorum cultris lapideis circumciderit; quod nec rerum
natura suscipit nec uirtus aut ratio persuadet. Facilius enim
Iudaei periclitari poterant quam curari; etsi secundum dei
potentiam qu*idem* inpossibile non est aliquid, tamen rerum
natura non patitur nec ratio persuadet. N*on* ergo petrinis 2
cultris dicit circumcisos Iudaeos *sed* paganorum durissimis
mentibus ac lapideis, quae antea fuerant quidem impietati
deditae, postea uero credentes in domino, amissa mente
lapidea, meruer*i*nt, id*em* uerbo dei circumcisi, mente doctri-
n*a*que iam caelest*i* potentes Iudae*os* circumcidere, id est
Christi eis insinuare scientiam salutarem, de lege et prophetis
eam quippe nuntiantes atque conprobantes undique. Quamuis 3
enim et cottidie circumcidantur Iudae*i* ab his qui ante erant
gentiles, id est doceantur de lege et prophetis, de fide Christi
domini scilicet saluatoris *** qui si crediderint, et ipsi salutis
remedium accepturi sunt: perseuerantes autem in duritia
mentis lapideae, aeterno erunt iudicio detinendi. Ideoque et 4
dominus in eorum contradictione pertinaci dicebat quod filii
eorum, id est pagani ipsi, erunt iudices eorum atque doctores,
id est gentium populus, qui ante in mente lapidea uersabatur,
postea uero per Christi fidem merebatur ad scientiam salu-

1 Rom. IX 16 5 Ios. V 2 24 Matth. XII 27

2 dissimi|lantib; (lantib; *in marg additum*) *A* a *om A* 3 non erunt *B* nouerunt *A* 5 *cap. CLI solus A seruauit* quae] quod 9 quidem] quā *A* unquam *Oehlerus* 10 Non] Ne 11 dic̄ sed] de 14 meruerit idem] id est circumcidi doctrināq; iam celestis 18 iudeis 20 *exciderunt ueluti haec*: tamen suis caecitatibus properantes inseruire contemnunt ac spernunt tantam gratiam saluatoris: 23 cōtradictionē

tarem peruenire. Israhel autem secundum legem currens, ut scriptum est, ‖ ad legis uirtutem peruenire non potuit, quia non ex fide, sed ex operibus currere properabat. Iacob enim dicit quod ipse erit spes gentium, non Iudaeorum. Oportet ergo gentes credere uniuersas primum, tunc demum ab ipsis gentibus Iudaeos discere ac doctrinam Christi domini de lege et prophetis audire, atque ita adquiescere ut compleatur: Donec plenitudo gentium intret, et sic omnis Israhel saluabitur, sicut scriptum est. Et alter propheta ait: Aufer ab eis cor lapideum domine, et da illi cor carneum. Et dominus: Si isti tacuerint, lapides clamabunt.

CXXIV

CLII Alia est heresis quae spiramen quod accepit Adam putat tantum esse, quantum est a Christo post resurrectionem concessum apostolis, cum ignorat quod spiramentum est modicae uirtutis aliqua gratia in audienda lege dei multorum proprium,
2 spiritus autem perfectionis est plenitudo. Spiramen itaque datur ab infantia et catechuminis, spiritus autem in incremento doctrinae fideique est salutaris baptismi plena dei gratia, ut intellegere et ad maiorem iam possis scientiam peruenire. Ideoque post baptismum spiritum ut apostoli, iam
3 non spiramen accipit, qui baptizatur in trinitatem. Commune est enim omnium spiramen, spiritus autem paucorum est fidelium atque credentium et discentium et ueluti ab honore ad honorem ‖ et a gloria ad gloriam maiorem caelestemque scientiam et gratiam peruenientium, dicente apostolo, quod a

1 Rom. XI 7 *seqq.* 4 Gen. XLIX 10 8 Rom. XI 25. 26 9 Ezech. XI 19 XXXVI 26 11 Luc. XIX 40 14 Gen. II 7 15 Ioh. XX 22 27 Rom. I 17 II Cor. III 18

1 isrł 5 ergo] enim *punctis subditis s. s.* ergo 6 iudeo rū *uersus fine diremptum* 14 accipit *A* 16 spiramen *B* 17 primum 18 est *B* et *A* 19 cathecuminis in *om A* 20 est] et 21 possit scientie *A* 24 paucorum est *B* paucorum et *A* 25 descendentē *A*

fide in fidem procedimus, et a gloria | ad gloriam prodire properamus. Ideo ait ipse: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis, ut et natura non insors Christi muneris inueniatur ⟨*aut*⟩ aliena penitus, id est nec catechuminus, et fides atque doctrina studiumque et uita praeclara in paucorum fidelium et cupientium uoluntate dinosceretur exuberans, dicente domino: Habenti dabitur, et plus ei adicietur: non habenti autem et quod habere uidetur auferetur ab eo. Quod Iudaeo contigit, et aliis itidem plurimis. 4

CXXV

Est heresis quae cum audit in Zacharia propheta de funiculo agrimensorio, de quo et Dauid propheta beatus edixerat, quod angelus tenens ibat mensurare Hierusalem, aestimat secundum litteram ita dixisse scripturam, cum non Hierusalem metiri, quae tradi *de*bebat hostibus, sed credentium recte atque paucorum perfect*orum* electio nuntiabatur per angelum adfutura, ut dictum est: Multi uocati, pauci autem electi. Hierusalem ergo in funiculo agrimensorio mensurabatur, id est et ante sub paucis, et post fidem Christi paucorum catholicae fidei gignenda electio praedicabatur in saeculo. Quod et apostolus ait: Oportet hereses esse, ut probati manifestentur. || Quia ergo funiculus hereditarius triplici uirtute conexus est, id est patris et filii et spiritus sancti, haec coniunctio, cum in una eademque CLIII 2

2 I Cor. XV 47 7 Matth. XIII 12 XXV 29 Luc. VIII 18 12 Zach. II 1 *seqq.* 13 Psalm. LIX 8 CVII 8 18 Matth. XX 16 XXII 14 22 I Cor. XI 19 24 Ecclesiastes IV 12

4 exors *B* ⟨*aut*⟩ *addidi* 5 ne cathecuminus *A* nec cathecuminis *B* fide *A* 7 et exuberans *A* 9 habere *B* habet *A* aufertur *B* 13 propheta *om B* 15 scribturam *B* 16 tradi debebat *Sichardus*] tradi habebat *B* trahebat *A* credentibus *A* 17 perfectorum] perfecte electio *Cotelerus*] lectio 18 affutura *B* 19 autem *om B* 20 et ante *B* ante *A* 21 gignende lectio *A* 22 et *om A* 24 patri *A* 25 eandemq; *A*

accipitur fide atque credulitate, aequalitatis quippe et ueritatis coniungenda unitas atque colenda potentia *cog*noscitur | ab ecclesia catholica, non in diuersa maiestatis aut qualitatis credenda substantia praedicatur, ut quidam aestimant heretici.
3 Quod et dominus dicere dignatus est: Putas filius homi- 5
nis, cum uenerit, inueniet fidem super terram? Quia et ante propheta quod tunc erat in paucis, et post Christi praesentiam, passionem et resurrectionem eius *** diuin*a*que sententi*a*, quod essent praeuaricaturi, hoc ita nuntiatum sit, ut sunt heretici hodie qui a spiritu sancto aut a filio rece- 10
dentes diuersam maiestatis et potentiae inaequalitatem cotti-
4 die praedicant aberrantes, in hoc ergo nos oportet agnoscere quod funiculus, ut ait Salomon, triplex non disrumpetur, quod et credi debet a nobis quod et de diuina substantia et propria filius et sanctus sit itidem spiritus, patri 15
quippe conexus in omnibus, qui et cognosci debet et coli ab omnibus. In hac ergo coniunctione baptismi et saluator nos dignatus est confirmare, imperans: Euntes baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus san-
5 cti. In quo coniungentes filium patri, et spiritum cum filio 20
et patre, hanc salutem cognoscimur adepturi, quia non aliunde salutis remedium, nisi ex fide hac humano generi cognoscimus a*d*futuram. Unde et in hac coniunctione sanctae adorandaeque trinitatis gaudemus, in quo ante Adam pater noster, Noĕ, Abraham, Moyses et prophetae, sacerdotes, iudices, apostoli 25
pariter ⟨*et*⟩ euangelistae praedicantes meruerunt consequi angelicam dignitatem, in quo et ecclesia catholica exultat hoc praedicans | cottidie atque edocens, eandemque ha*n*c omnem impietatem paganam et iniquitatem Iudaicam destruens cotti-
6 die omni exultat in gaudio. Nam et si triplex funiculus debet 30

5 Luc. XVIII 8 13 Ecclesiastes IV 12 18 Matth. XXVIII 19

1 uirtutis *B* 2 *inde a* ⟨*cog*noscitur *usque ad finem capitis om A* cum noscitur 7 tunc erat] nuntiarat *Oehlerus* 8 *deesse multa apparet ueluti* quod futurum erat aperte testatus est diuinamque sententiam 23 affuturam 26 pariter et *Sichardus*] pariter *B* 28 hac *B*

accipi primum mandati, deinde legis in medio tempore, deinde ⟨*de*⟩ gratia saluatoris, utilitatis non paruae est; aut si de fide, spe atque caritate, ut dixit beatus apostolus, quis uelit accipere, et in hoc non parui est intellectus prudentioribus ac spiritalia desiderantibus plurimis.

CXXVI

Sunt quidam heretici qui de Helia beato opinantur quod CLIV
ei corui sero carnes ad escam et mane panes adtulerint, non adtendentes quod cuncta sanctus ac beatissimus propheta non carnes edebat aliquando, qui omnem talem escam contempserat abstinendo uoluntate; cuius et causa tantae dignitatis a deo honorem meruit adipisci, ut in paradisum raperetur sublimis, ubi cum sanctis omnibus conlocaretur. Nam 2
si de pane quidem aliquis dixerit, rationis interdum est quod ei corui adtulerint; de carnibus autem incongruum repperitur. Nam in hoc crudelitas beluina hominum insequentium beatissimum prophetam ostendebatur, in auibus autem, id est coruis, tanta mansuetudo et lenitas monstrabatur, ut, a quibus auibus humana aberat ratio, qui non erant dei imagines rationabiles, sed aues sicut percudes sensibiles creatae solummodo, in eis autem auibus, ad obprobrium hominum, Iudaeorum regisque ex uoluntate pessima insequentium prophetam, agnitio et sensuum lenitas insita monstraretur in opera tanti ministerii, quod beato prophetae ‖ cottidie ministrabatur, ut in eis auibus magis inueniretur esse ratio quaedam lenitatis motu quodam a deo concessa uelut rationabilis. Nam omnia hu- 3
iusmodi creata a domino subiecta sunt homini, ut regi ac rationabili, dominoque *orbis* ⟨*terrarum,*⟩ uniuersitatis pecudum,

3 I Cor. XIII 13 7 III Reg. XVII 6 12 IV Reg. II 11

1 pimum B^1 2 ⟨*de*⟩ *addidi* 7 *cap. CLIV solus A seruauit* 10 edebant 16 insequentia *A em Oehlerus* 18 tanta 19 humano A^1 22 propheta 24 ministrabatur] monstrabantur ut in eis auibus ministrabantur 26 uelud 28 *orbis* ⟨*terrarum*⟩ uniuersitatis] urbium uersitates *A* (-tis A^2)

uolatilium et serpentium quippe, sicut scriptum est in libro Geneseos demonstra*tumque.*

CXXVII

CLV Est heresis quae cum legit in Esaia propheta quod Cherubim et Seraphim animalia duo sex pennis praedita duabus faciem dei, duabus pedes tegebant, et duabus clamabant uoce sublimi deum conlaudantes, nimium conturbantur, et nunc historiam quaerentes, nunc rationem intellegibilem perscrutantes, diuersa ambiguitate fatigantur, cum et secundum litteram non parua est utilitas, et secundum intellegibilem
2 rationem Christi resonet caelestis scientia. Secundum litteram enim primum, quod deum inuisibilem scriptura docendo impietatem ubique paganam damnabat in quo scripturae illorum impiae uisibilem et compositum praedicant, deinde etiam Iudaeorum: ⟨*nam*⟩ ne et ipsi pari caecitate obtecti ut gentes im-
3 piae corrupti sensibus deperirent, hoc ita edocuit. Sed hic etiam erat Iudaeorum futuri temporis in Christi praesentia incredulitas et coopertio a*d*nuntianda mysterii, quod caecitate operti nimia nec prophetae nec ipsi domino erant postmodum credituri, cum missus ad populum praedicat | manifeste: Aure audietis, et oculo uidebitis, et non intendetis; cooperti quippe tenebris lucem salutis aeternae, ⟨*id est*⟩ Christi carnalem praesentiam, non erant agnituri, sicut et factum
4 est. Quod apostolus docens uelamen esse usque hodie in cordibus eorundem positum a*d*firmauit, quod non reuelabitur usque quo Christum non crediderint saluatorem. Ubi autem conuersi fuerint, id est crediderint in Christum dominum,

4 Es. VI 2 20 Es. VI 9 Matth. XIII 14 24 II Cor. III 15

2 demonstraretur 5 pinnis *B* 7 collaudantes *B* conturbatur *B* 8 intellectibilem *B* 10 intellectfbilem *B* 11 sententia *A* 12 scribtura *B* scriptura *A* 13 paga B^1 scribturae *B* 15 ⟨*nam*⟩ *addidi* 16 *Inde a* ⟨Sed *usque ad finem capitis om A* 18 annuntianda 20 missis B^1 21 dietis B^1 22 ⟨*id est*⟩ *Sichardus, om B* 25 affirmauit

auferetur uelamen ab eorum cordibus. Quod autem et duo animalia nuntiata sint Cherubin et Seraphin lex quippe et prophetae, testes Christi et doctores saeculi, non est ambiguum. Velabant autem faciem et pedes domini siue quia in parabolis et similitudinibus et aenigmatibus docebatur mysterium, ut scriptum est: Aperiam os meum in parabolam; et Dauid: Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua; et apostolus: Filium suum, inquit, pater reuelauit mihi, id est de lege atque prophetis ostendens. Sex autem pennae erant eis, et duabus quidem faciem et duabus pedes cooperiebant, duabus autem clamabant, ne forte faciem et pedes cum dicit domini coopertos, quod sursum atque deorsum est, et longitudo et latitudo de deo *aestimaretur*, quod nec altitudo nec profundum nec *lat*itudo nec longitudo dei potest cognosci aut inueniri condigne ab aliqua creatura, et maxime homine, aut humanis quorundam sensibus conprehendi: qui etiam tantam elementorum naturam inmensam | creando perfecit, quanto magis qui talia fecisse cognoscitur, modis omnibus antecellat? Solum autem per fidem noscitur; quia, Virtus, inquit, in infirmitate, in similitudine et aenigmatibus, perficitur, atque inuenitur. Cumque tanta inmensitas dei dicitur atque nuntiatur, duabus pennis, id est a Cherubin et Seraphin, lege atque prophetis canitur et praedicatur. Duarum etiam pennarum clamatio die nocteque, id est et hic et in futuro, cordis quippe credulitas hominum atque oris confessio non desinens inuenitur, cottidie resonando quae et tunc canebatur ab angelis atque ab hominibus praedicabatur in saeculo; ut, quod

6 Psalm. LXXVII 2 Matth. XIII 35 7 Psalm. CXVIII 18 8 Galat. I 16 20 II Cor. XII 9

1 auferetur *Sichardus*] aufertur 6 parabolis *Sichardus* 9 reuelabit de *om* B^1 10 pennae *Sichardus*] pinnae 14 *aestimaretur*] monstrabatur *B* monstraretur *Sichardus* 15 latitudo *Sichardus*] altitudo inueniri *Sichardus*] inuenire 23 pennis *Sichardus*] pinnis 24 pennarum *Sichardus*] pinnarum

uidere in excelso, profundo, lato atque longo non poterant, corde credentes, atque ore confitentes, indesinenti uoce cantantes omni tempore laetarentur. Nam quod inuisibilis et incapabilis sit diuina qualitatis naturae substantia in lege et prophetis ostenditur, Iohanne dicente: Deum nemo uidit umquam. Non dixit: 'non credidit', sed: 'non uidit'. Ergo dominus credendi potentiam et confitendi solum fiduciam tribuit, ut uirtus eius *in*enarranda in carnal*i* fragilitate manifestata nosceretur: quod et dominus ubique fidem suam praetendit hominibus, quam et ipse ante dederat, posteaque in sua praesentia confirmauerat. Cherubin autem et Seraphin quadriformia, id est leon*is*, uituli, hominis | et aquilae, diuersa sunt sanctorum pariter uirtutumque certamina fortiora praecellendae eorum uariaeque dignitat*is*, patriarcharum quippe et prophetarum, sacerdotum atque apostolorum itidem cum martyribus sociata, ut, in quibus ante tanta fides et dilectio Christi exuberans noscebatur, inpar autem doctrina in quibusdam postea cogente causa temporis *cer*nebatur, non inpar tamen fidei ac certaminis gloria in coniunctione diuersae uirtutis monstraretur a Christo concessa atque condonata inque omni Christianorum populo nosceretur; ut, quod uidere non possumus nec humanis condigne sensibus definire, corde credentes atque ore confi*t*entes his duarum pennarum uirtutibus non desin*am*us Iudaeis et gentibus hoc gaudii praedicare atque his sublime uirtutibus euolare, sperantes caelestia, ubi Christus est dominus, ut ait apostolus, inque hac sententia salutem perpetuam posse consequi non dubitantes, docente eodem: Quod si credideris in corde tuo et confes-

5 Ioh. I 18 12 Ezech. I 5 *seqq.* Apocal. IV 6 *seqq.* 25 Coloss. III 1 28 Rom. X 9. 10

4 diuinae qualitatis natura et substantia *Sichardus* 8 in in/ /enarranda incarnalis *B* (n *erasa*) inenarranda carnali *Sichardus* 12 leonis *Sichardus*] leones 14 dignitatis *Sichardus*] dignitates 18 canebatur 23 confitentes *Sichardus*] confidentes pennarum *Sichardus*] pinnarum 24 desinamus *Sichardus*] desinib: 25 sublimes *Sichardus* 26 hac *Sichardus*] hanc

sus fueris Christum dominum saluatorem corpore crucifixum surrexisse, saluus eris: corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit in salutem. Unde ait de Christo domino quod eius qualitatis 11
diuina substantia non in uisione et mensura aut compositione consistat in aliqua, sed in fide uirtutis atque confessionis | nostrae exuberans consummatur. Quae latitudo et longitudo, altum atque profundum sit, scire, inquit, eminentissimam et inconprehensibilem Christi dei gratiam atque potentiam, non est humanae fragilitatis ** potenter expromere, sed in fide atque per fidem facile posse contingere docuit quod mens hominum non praeualet enarrare.

CXXVIII

Sunt quidam qui aestimant *** quod Esaias beatus ** post CLVI
confessionem populi peccatoris ac precem, quam *supplex* ad deum effuderat, | de Cherubin unus uenerit missus a domino ad prophetam, et acceperit de forcipe carbonem, et tetigerit labia ipsius, aitque ei: Ecce iam mundatus es ⟨*et*⟩ putant aut de angelis unum uenisse ad eum, aut de animalibus, *ac* de forcipe ignem accepisse et mundasse prophetam beatissimum: quod non est adeo scientiae salutaris, cum hic 'de Cherubin aut Seraphin unum animal' cum dicit, id est de duobus testamentis dicit, unde patriarchae, sacerdotes, prophetae *defluxerint* et apostoli, qui mundo omni aduenturam gratiam ostendebant, quadriformi uirtute fulgentia munera ad

7 Ephes. III 18. 19 19 Es. VI 6 *seqq.*

2 resurrexisse *Sichardus* 5 et mensura aut compositione *bis scripsit* B^1 11 *exciderunt ueluti* neque ualere nos ait eam uerbis 15 *exciderunt ueluti* heretici secundum litteram dixisse scripturam *excidit* est testatus quod post *om A* 16 supplex *Sichardus*] duplex 17 uenerat A^1 19 ⟨*et*⟩ *addidi* 20 ac *Oehlerus*] aut 22 scientia *A* de cherubin *A Sichardus* cerubin *B* 24 sacerdotes prophete *A* prophetae sacerdotes B^2 sacerdotes B^1 25 defluxerint] edixerint omnia ad inuentura *A* 26 gratiam *om* B^1

2 certamina caelestia capientibus ministrantes. Nam cum de Cherubin ⟨*dicit aut de Seraphin,*⟩ plenitudo scientiae dicitur et uirtus ignea peragrans appellatur. Hi itaque, plenitudinem habentes scientiae spiritalis | ac Christi mysterii tenentes diuitias, diuersas doctrinas iussu domini nobis dimittunt et deferunt, omniquę saeculo itidem sine quadam intermissione nuntiantes; ex quibus unus missus est ad Esaiam prophetam, hanc Christi quippe doctrinam adnuntians, saluatorem, quod erat aduenturus in carnem, spiritusque diuini credentibus
3 adlaturus gratiam copiosam. Esaias itaque de patriarchis et lege et prioribus suis prophetis acceperat gratiam fortiorem, id est diuini spiritus potentiam ampliorem, ‖ a prioribus scilicet, ut Christi mysterium, id est incorporationis ipsius saeculo *ut* gratiam nuntiaret. Ideo et dominus ad quosdam: O duri corde, et inprudentes animo, cur non aduertitis quod lex et prophetae de filio hominis quae ante praedixerant adfutura, cuncta consummari
4 oportuerat? Dicebat enim de patriarchis et lege beatum accipere Esaiam, ut ab eis doctus forti animo Christi carnalem praesentiam praedicaret. Ignem etiam quod ait accepisse angelum et purgasse ipsius labia, utique diuini spiritus ei gratiam ostendebat concessam a domino, ut ait: Ignem ueni mittere in mundum: quam uolo ut accendatur ocius. De forcipe autem, id est de ferro, de inuicta natura eius atque diuina | quippe dicebat potentia, quod corpus Christi diuino spiritu diuinaque potentia in utero sanctae uirginis creatum atque consummatum est, sicut scriptum est: Spiritus sanctus superueniet super te, et uirtus dei

15 Luc. XXIV 25 22 Luc. XII 49 27 Luc. I 35

1 nam *in ras B* cum de *om B* 2 ⟨*dicit aut de Seraphin*⟩ *addidi* 3 peragras *A* 5 diuersas B^2 diuesas B^1 diuisas *A* dimittant *A* defecer B^1 8 Christi quippe doctrinas *A* quippe Christi doctrinam *B* annuntians *B* 10 allaturus *B* 13 xp̄i *B* scı *A* 14 ut] et 17 affutura *B* comsummari *B* 18 decebat *B* de *om B* 19 ductus *B* 25 quod—potentia *om A* 27 scribtum *B* 28 super *A* in *B*

obumbrabit te, *** inque eo apparens corpore uinceret omnia, a nullo autem superaretur. Sicut enim ferro domantur ac subiciuntur omnia, e quo et gladius gignitur, ⟨*ita*⟩, ut dictum est, uerbum domini ut gladius bis acutus, qui domare potest omnia, domari autem ab aliquo non potest. Daturusque eis erat post passionem in resurrectione diuini spiritus beatis apostolis inuictam potentiam, ut scriptum est: Spiritus domini super me, et cetera. ‖ Et Petrus beatus ⟨*de*⟩ promissione accepta a patre ad Iudaeos dicens: Effudit, ⟨*inquit,*⟩ hanc gratiam, quam uos uidetis atque auditis hodie. Igni etiam forcipem sicut formari cognoscimus, ita et corpus domini diuino spiritu nouimus conformatum atque ita suis eum dedisse in corpore illam promissam gratiam atque inuictam potentiam, ut ait: Dedi uobis potestatem calcare super omnem uirtutem inimici. Et apostolus: Quis nos separabit a caritate Christi? Per quae eis cunctis iam in hoc credentibus saeculo, ut dictum est, per inpositionem manus apostolorum diuinus dabatur spiritus in Christum dominum credentibus saluatorem.

Et sicut duo animalia duo haec testamenta accipiuntur legis et prophetarum, adstantia domino, sicut uiderunt in monte apostoli, adtamen rationis erit quod et duo animalia intellegenda sunt, mandatum, primum, quod datum est, quod et spiritale potest | intellegi, ut scriptum est, quod et saluator non soluit, sed confirmauit potius: secundum autem animal doctrinam Christi, id est fidem eius et gratiam incor-

4 Hebr. IV 12 7 Es. LXI 1 9 Actor. II 17. 33 14 Luc. X 19 16 Rom. VIII 35 17 Actor. VI 6 *alibi* 23 Matth. XVII 3 25 Rom. VII 14 26 Matth. V 17

1 obumbrauit *deesse multa apparet* eo *om B* 3 e *A* a *B* ⟨*ita*⟩ *addidi* 4 ut gladius *A* gladius *B* 6 ei *A* 7 scribtum *B* 9 ⟨*de*⟩ *addidi* 10 ⟨*inquit*⟩ *addidi* 12 noum' B^1 confirmatū *A* consummatū *B* 13 atque] itaque 16 separauit 17 in *om A* 18 impositionem *B* 23 attamen *B* 25 spitalē *A* 26 secundum *A* sed secundum *B* 27 id est A^3B idem A^1

porationis et testamenti passionisque eius et resurrectionis
7 mysterium continebat. Unde lex litterae in medio est posita inter mandatum et gratiam; quae si intellegitur, de Christo consentanea in multis accipitur: si autem in carnali iustificatione quis saluari putauerit, abicienda decernitur, cum de patre et filio et sancto spiritu ante legem, id est ante tria milia annorum || et septingentos annos, iusti priores illi sub mandato uiuentes ac beatam trinitatem colentes et suis filiis tradentes cognatisque, et saeculo praedicabant mysteriumque
8 Christi domini de ipso mandato antiquissimo nuntiabant. Lex itaque admonitio mandati est, quae et coniungitur secundum fidem colendae trinitatis, et iterum separantur quaedam eius propter Iudaicam et carnalem iustificationem, cum et prophetae illa destruxerint antea et saluator abiecerit et apostoli uetuerint circumcidi homines. Lex itaque de mandato causa cogente carnali descendit ad tempus, gratia autem Christi, id est mysterium incorporationis et passionis et resurrectionis fideique eius et ascensionis in caelum ante legem a iustis omnibus | noscebatur et quaerentibus et capientibus non celabatur, ut Enoc et Noë et Melchisedech, ut Iacob et aliis iustis ac beatissimis patriarchis, et ceteris qui ante legem Mosi uixerant, sub mandato scilicet constituti atque in omni-
9 bus iustificati a domino. Lex autem et fides Christi dicitur, ut ait apostolus: Per legem fidei Christi; lex carnalis iustificatio Iudaeorum est. Mandatum autem etsi non putatur lex esse, tamen quod a domino seruo dicitur et decernitur, legis est ratio, ut quod uelit eligat, aut seruare || ut amicus et fidelis, aut contemnere ut seruus sub lege subiectus. Unde et saluator apostolis mandatum dabat, ut amicis et fidelibus, quod et Adae patri nostro, antequam peccaret, similiter dederat; post peccatum autem non iam mandatum societatis

14 Galat. V 2 24 Rom. III 27 29 Ioh. XIII 34 XV 14

7 septuagentos *B* 9 saeculi 11 ammonitio *B* 13 cum *om A* 20 noe et *A* noę ut *B* 26 esse *A* est *B* seruo domino *A cum signis transpositionis* 27 seruare////// *A* 29 et *om A*

et propinquitatis ac dilectionis erat et fraternitatis, sed timendae seueritatis iudicium decernebat, in contemnendis legis sententiis scilicet, ut etiam ait Moses: Maledictus omnis qui in legitimis non permanserit libri huius. Ideo et saluator quae in lege dicta fuerant admonebat, et quae ante legem data fuerant sub illis beatissimis conprobabat, ut suam doctrinam illorum priorum coniungeret, multorumque ita credentium et circumcisorum pariter copularet et naturalium itidem, id est gentium credentium sociaret, ac nolentium Iudaeorum aliorumque incredulitatem, et imperitiam coniunctam utrorumque, condemnaret.

3 Deut. XXVII 26

1 fraternitas *A* 3 moyses *B* 5 ammonebat *B* 6 comprobabat *B* 11 *in A haec est subscriptio:* EXPLICIT DIUERSARUM HERESEORU LIB̄ in *B*: EXPL̄T FILASTRI. EPĪ BRIXIANI DE OMNIBUS HERESIBUS INCIP̄T BEATI AMBROSII EPĪ MEDIOLANENSIS DE IOSEPH *in editione Sichardi*: PHILASTRII EPIscopi Brixiensis haereseon catalogi finis

CONSPECTVS OPERIS.

1) Praefatio p. 1. 2

2) Pars I: capp. I—XXVIII continent **XXVIII** haereses ante Christi passionem quae fuerunt

Cap. I Ofitae
„ II Caiani
„ III Sethiani
„ IV Dositheus
„ V Sadducei
„ VI Pharisaei
„ VII Samaritani
„ VIII Nazorei
„ IX Esseni
„ X Heliognosti siue Deinuictiaci
„ XI Ranas qui colunt
„ XII Musiritae
„ XIII Muscam Accaron qui colunt
„ XIV Troglodytae (XXII)
„ XV Reginam siue Fortunam Caeli qui colunt
„ XVI Bahal idolum adorantes (XXIV. XXV)
„ XVII Asthar et Camoth qui uenerabantur (XXVII)
Cap. XVIII Moloch et Remfam qui uenerabantur
„ XIX Tafeth aram qui collocantes immolabant daemoniis
„ XX Puteoritae
„ XXI Serpenti aereo qui sacrificabant
„ XXII In spelunca sculptilibus sacrificantes (XIV)
„ XXIII Thamuz simulacrum mulieres adorantes
„ XXIV Bahalitarum idola percolentes (XVI)
„ XXV Bahal idolum a Balaam nomen accepisse qui adserunt (XVI)
„ XXVI Pythonissam Samuhelis animam ab inferis excitasse qui aiunt
„ XXVII Asthar et Astharoth colentes (XVII)
„ XXVIII Herodiani

Pars II: capp. XXIX—CLVI continent C et **XXVIII** haereses post Christi passionem quae fuerunt. Ea pars bipertita est.

3) Continent capp. priora **LXIV** id est XXIX—XCII singulas deinceps sectas uel sectarum auctores additis uariis earum sententiis et doctrinis.

A sub apostolis XIX haereses

Cap. XXIX Simon Magus
„ XXX Menandrus
„ XXXI Saturnilus
„ XXXII Basilides
„ XXXIII Nicolaus et Gnostici
„ XXXIV Haeresis ab Iuda traditore (II)
„ XXXV Carpocras
„ XXXVI Cerinthus
„ XXXVII Hebion
Cap. XXXVIII Valentinus
„ XXXIX Ptolemeus
„ XL Secundus
„ XLI Heracleon
„ XLII Marcus
„ XLIII Colorbasus
„ XLIV Cerdon
„ XLV Marcion
„ XLVI Lucanus
„ XLVII Apelles

B post Decii persecutionem XVIII haereses

Cap. XLVIII Tatianus
„ XLIX Cata Frigas Montanus
„ L Theodotus Byzantius
„ LI Metangismon dicentes
„ LII Melchisedech dicentes uirtutem dei
„ LIII Noëtiani
„ LIV Sabellius Patripassiani Praxiani
„ LV Seleucus et Hermias Galatae
„ LVI Proclianitae et Hermeonitae
„ LVII Floriani Carpocratiani Milites (XXXV)
Cap. LVIII De die paschae qui ambigunt
„ LIX Chiliontaëtitae
„ LX Euangelium cata Iohannem et Apocalypsin qui non accipiunt
„ LXI Manichei
„ LXII Patriciani
„ LXIII Symmachiani
„ LXIV Paulus Samosatenus
„ LXV Fotinus

C inde ab Constantino imperatore XVI haereses

Cap. LXVI Arriani
„ LXVII Semiarriani
„ LXVIII Eunomiani
„ LXIX Circa incorporationem aberrantes
„ LXX Tropitae
„ LXXI Circa passionem aberrantes
„ LXXII Aëriani Encratitae
„ LXXIII Borboriani
„ LXXIV Artotyritae
Cap. LXXV Ascodrugitae
„ LXXVI Passalorinchitae
„ LXXVII Aquarii
„ LXXVIII Qui prophetas cottidie adserunt et prophetias fieri
„ LXXIX Coluthiani
„ LXXX Haeresis quae dicit mundum non mutari
„ LXXXI Haeresis quae adserit excalciatos ambulare debere homines

D post persecutionem postremam XI haereses

Cap. LXXXII Nouatiani
„ LXXXIII Montenses
„ LXXXIV Abstinentes
„ LXXXV Circuitores
„ LXXXVI qui cum hominibus non sument escas
„ LXXXVII Haeresis quae adserit cum Iudaeis nos debere facere pascham
„ LXXXVIII Haeresis quae apocryfa habet solum prophetarum et apostolorum
Cap. LXXXIX Qui epistolam ad Hebreos non adserunt esse Pauli
„ XC Melitiani
„ XCI Retorius
„ XCII Haeresis quae dicit diuinitatem doluisse cum caro pateretur in cruce

4) Continet altera partis II particula totidem capita **LXIV** quot illa prior inde a XCIII usque ad CLVI. In hac particula non sectas neque sectarum auctores, sed opiniones falsas enumerat eundem ordinem fere secutus quem secuti sunt doxographi paganorum ueluti Pseudoplutarchus de placitis philosophorum (Diels doxogr. p. 181. 145) et lexicographi ueluti Iulius Pollux alii (I. Schoenemann de lexicographis antiquis qui rerum ordinem secuti sunt Bonnae 1886 p. 7. 19 seqq. CGL III 82. 235)

Cap. XCIII de deo
„ XCIV de caelo
„ XCV de terra
„ XCVI de aqua
„ XCVII de corpore hominis
„ XCVIII de anima hominis et de inspiratione
„ XCIX de anima hominis et de intellectu
„ C de pecudibus auibus serpentibus
„ CI de malis regibus et pseudoprophetis
„ CII de terrae motu
„ CIII de siderum nominibus
„ CIV de lingua et linguis
„ CV de nomine linguae
„ CVI de anno adnuntiato
Cap. CVII de consummatione saeculi
„ CVIII de gigantibus
„ CIX de paganitate a deo non instituta
„ CX de Christianitate paganitate et Iudaismo non posteriore
„ CXI de paganitatis origine
„ CXII de numero annorum a mundi origine
„ CXIII de nominibus dierum
„ CXIV mundos innumerabiles non esse
„ CXV deum non inuidiae causa Adam expulisse de paradiso (Gen. III 22)
„ CXVI Adam et Euam caecos non fuisse (Gen. III 6. 7)

Cap. CXVII de pelliciis tunicis Adae et Euae (Gen. III 21)
„ CXVIII de angelo Mosi occurrente (Exod. IV 23)
„ CXIX de Deuteronomio (Deut. XVIII 15. 18. 19)
„ CXX ius nuptiarum legitimum iniquitatem non esse (Psalm. L 7)
„ CXXI de diuisione orbis terrae a Noë facta
„ CXXII de diluuio sub Deucalione facto
„ CXXIII secundum XII zodia non nasci homines
„ CXXIV animas sceleratorum non transire in daemonas ac pecudes
„ CXXV dominum in infernum non descendisse ut confitentes ibidem saluarentur
„ CXXVI de materia animae
„ CXXVII de generatione saluatoris
„ CXXVIII de Faraone (Exod. IV 21 VII 3 IX 16)
„ CXXIX Dauid non saecularis rei conscriptorem extitisse
„ CXXX de inaequalitate psalterii
„ CXXXI de Cain (Gen. IV 7)
„ CXXXII iterum de Cain (Gen. IV 13. 14)
„ CXXXIII stellas infixas non esse in caelo
„ CXXXIV de Ecclesiaste Solomonis
„ CXXXV de Canticis Canticorum
„ CXXXVI de mandato
Cap. CXXXVII imago dei quomodo sit homo (Gen. I 26)
„ CXXXVIII de diuersis linguis dei
„ CXXXIX de quattuor animalibus (Ezech. I 5)
„ CXL de die Epifaniorum
„ CXLI de octo festiuitatibus ecclesiae
„ CXLII de LXXII et de Aquilae interpretatione
„ CXLIII de XXX hominum interpretatione
„ CXLIV de VI hominum interpretatione
„ CXLV de Theodotionis et Symmachi interpretatione
„ CXLVI de libris de dolio inuentis
„ CXLVII dis alienis maledicendum esse (Exod. XXII 28)
„ CXLVIII de Melchisedech (Gen. XIV 18 seqq.)
„ CXLIX de ieiuniis (Zach. VIII 19)
„ CL de concubinis Solomonis (Cant. VI 7)
„ CLI de cultris lapideis Hiesu filii Naue (Ios. V 2)
„ CLII de spiramine quod accepit Adam (Gen. II 7)
„ CLIII de funiculo agrimensorio Zach. II 1
„ CLIV de Heliae coruis (3 Reg. XVII 6)
„ CLV de Cherubim et Seraphim deum tegentibus et laudantibus (Es. VI 2)
„ CLVI de Cherubin misso ad prophetam Esaiam a domino (Es. VI 6)

I. INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE.

Genes. I 1 . . . . cap. 94, 1. 95, 3
„ I 2 . . . . . 95, 1. 109, 4
„ I 3. 6. 7 . . . . . 109, 2
„ I 8 . . . . . 94, 1
„ I 14 . . . . . 109, 2
„ I 26 .31, 3. 66, 2. 109, 2. 137, 1
„ I 27 . . . . . 97, 1
„ I 28 . . . . . 57, 2. 120, 1
„ I 29 . . 84, 5. 95, 3. 100, 4
„ I 31 . . . . . 79, 4
„ II 7. 21 *seqq.* 97, 4. 98, 1. 2 117, 1. 152, 1
„ III 6. 7 . . . . . 116, 1
„ III 16 . . . . . 120, 6
„ III 21 . . . . . 117, 1
„ III 22 . . . . . 115, 1
„ IV 7 . . . . . 131, 1
„ IV 13—15 . 131, 3. 132, 1. 5
„ IV 24 . . . . . 107, 7
„ VI 2 . . . . . 108, 1
„ VI 3 . . . . . 101, 2
„ VI 9 . . . . . 149, 6
„ VII 5. 7 . . . . . 149, 6
„ VII 13 . . . . . 132, 7
„ VIII 18 . . . . . 149, 6
„ IX 27 . . . . . 121, 6
„ X 2 *seqq.* 6 *seqq.* . . 121, 5
„ X 8. 9 . . . . . 108, 1
„ X 22 *seqq.* 121, 4
„ XI 1. 7 . . . . . 104, 1
„ XIV 18 *seqq.* 110, 7. 148, 1. 9
Genes. XVII 12—14 cap. 112, 6. 118, 2
„ XIX 24 . . . 109, 3. 110, 3
„ XXV 23 . . . . . 120, 2
„ XXV 31 . . . . . 131, 2
„ XLI 38 . . . . . 109, 4
„ XLIII 33 . . . . . 131, 2
„ XLIX 8 *seqq.* 110, 7
„ XLIX 10 *seqq.* . . . 151, 5
Exod. III 5 81
„ IV 21 . . . . . 128, 1
„ IV 23 *seqq.* . . . 118, 1. 3
„ V *seqq.* 149, 6
„ VII 3 . . . . . 128, 1
„ VIII 3 . . . . . 11, 1
„ VIII 8. 25 . . . . . 128, 4
„ IX 16. 27 . . . 128, 1. 2. 4
„ X 24 . . . . . 128, 4
„ XII 40 . . . . . 110, 7
„ XII *seqq.* XIX *seqq.* . 149, 6
„ XXII 20 . . . . . 109, 5
„ XXII 28 . . . . . 147, 1
„ XXIII 24 . . . . . 27, 2
„ XXIV 12 . . . . . 119, 3
„ XXXII 6 . . . . . 111, 3
„ XXXII 20 . . . . . 147, 4
„ XXXIV 13 . . 27, 2. 147, 2
„ XXXIV 28 . . . . . 119, 3
„ XXXV 25. 31. 35 . 117, 2, 5
Leuitic. XII 3 . . . 112, 6. 118, 2
„ XXIII 3—39 *seqq.* . 141, 2
„ XXV 10 . . . . . 107, 9

Leuitic. XXVI 1 . . . . cap. 21. 3
Numer. XII 6 . . . . . 138, 3
„ XIV 29. 30 . . . . 149, 7
„ XXI 9 . . . . . 21, 1
„ XXII *seqq.* 25, 1
„ XXVIII 9—26 XXIX 1—12 . . . . . 141, 2
„ XXXI 8 . . . . . 25, 2
„ XXXII 12 . . . . . 149, 7
Deuteron. V 5 . . . . . 119, 3
„ VIII 11—19 . . . 136, 3
„ XVI 3—13 . . . . 141, 2
„ XVI 22 . . . . . 21, 3
„ XVIII 15. 18. 19 119, 1. 2
„ XXVII 26 . . . . 156, 9
„ XXXIII 9 . . . . 148, 6
Iosuae I *seqq.* 149, 6
„ V 2 . . . . . 151, 1
„ V 6. 7 . . . . . 118, 4
„ XIII 22 . . . . . 25, 2
Iudic. II 11 . . . . . 24, 1
„ VI 28 . . . . . 147, 2
„ XIII 5. 7 . . . . . 120, 2
„ XVI 17 . . . . . 120, 2
1 Reg. II 30 . . . . . 147, 6
„ IV—VI 5 . . . . . 12, 1
„ XV 18. 19. 28 . . . 26, 1
„ XVI 12 . . . . . 120, 4
„ XVI 14 . . . . . 98, 6
„ XVII 7 . . . . . 108, 4
„ XXVIII 7. 16—18 . . 26, 1
„ XXXI 10 . . . . . 27, 2
2 Reg. XXI 20 . . . . . 108, 3
3 Reg. VIII 27 . . . . . 94, 2
„ XI 33 . . . . 17, 1. 27, 1
„ XIII 9 . . . . . 86, 1
„ XVI 31 . . . . . 16, 1
„ XVII 6 . . . . . 154, 1
„ XVIII 21 . . . 16, 2. 26, 3
„ XVIII 40 . . . . . 147, 2
„ XIX 16 . . . . . 17, 2
„ XXII 8 *seqq.* 26, 3
4 Reg. I 2. 16 . . . . . 13, 1
4 Reg. II 11 . . . . . cap. 154, 1
„ IX 2. 14. 20 . . . . 17, 2
„ XVIII 3 . . . . . 17, 1
„ XVIII 4 . . . . . 21, 1
„ XIX 35 . . . . . 21, 5
„ XXII 2 . . . . . 17, 2
„ XXIV 17, 1
1 Paralip. XI 2 . . . . . 120, 4
„ XXV 7 *seqq.* 129, 5
2 Paralip. XVIII 9. 19 *seqq.* 26, 3. 4
Iobi IX 7 . . . . . 10, 1
„ IX 9 . . . . . 103, 2
„ IX 12 . . . . . 80, 4
„ XI 10 . . . . . 80, 4
„ XXXVIII 32 . . . . . 103, 2
Psalm. I 1 . . . . . 129, 4
„ II 2 . . . . . 142, 2
„ III. Inscriptio 130, 2
„ IV 5 . . . . . 131, 5
„ VI. Inscriptio 141, 5
„ VI 4 . . . . . 99, 2
„ VI 6 . . . . 124, 2. 125, 1
„ VIII 6 . . . . . 126, 2
„ XI. Inscriptio 141, 5
„ XIV 4 . . . . . 147, 6
„ XV 5 . . . . . 92, 3
„ XV 10 . . . . 99, 2. 124, 2
„ XVIII 6 . . . . . 55, 3
„ XVIII 6 . . . . . 108, 8
„ XXI 28 . . . . . Praef. 4
„ XXIV 13 . . . . . 99, 2
„ XXXI 9 . . 100, 3. 124, 3
„ XXXII 6 . . 67, 4. 109, 4. . . . . 110, 4
„ XXXIII 9 . . . . . 134, 9
„ XXXV 4. 5 . . . . . 115, 7
„ XXXVIII 14 . . . . 125, 4
„ XLI 2 . . . . . 99, 3
„ XLIV 10. 11 . . . . 150, 8
„ XLVIII 13. 21 . 7, 2. 100, 3. . . . . 124, 3. 134, 4
„ XLIX 3 . . . . . 92, 3
„ XLIX 14 . . . . . 110, 6

Psalm. L 7 . . . . . cap. 120, 1
„ L 9 . . . . . 120, 8
„ L 13 . . . . . 97, 7
„ L 19 . . . . . 110, 6
„ LIX 8 . . . . . 153, 1
„ LXVIII 26 . . . . . 34, 3
„ LXVIII 29 . . . . . 149, 8
„ LXXI. Subscriptio . . 130, 4
„ LXXVII 2 . . . . . 155, 5
„ LXXVII 34 . . . . . 128, 6
„ LXXXI 6 . . . . . 147, 4
„ LXXXV, XCII etc. Inscriptio 130, 4
„ LXXXVIII 21 . . . . 129, 2
„ XCV 5 . . . . . 109, 5
„ CI 27 . . . . . 80, 2. 4
„ CIII 3. 6 . . . . . 96, 2
„ CIII 24 . . . . . 109, 7
„ CIII 32 . . . . . 102, 1
„ CVII 8 . . . . . 153, 1
„ CVIII 8 . . . . . 34, 3
„ CIX 1 . . . 109, 7. 110, 4
„ CXIII b, 8 . . . . . 147, 2
„ CXIV 7 . . . . . 99, 2
„ CXVIII 18 . . . . . 155, 5
„ CXVIII 71 . . . . . 128, 5
„ CXVIII 73 . . . . . 97, 7
„ CXXXV 6 . . 95, 2. 96, 2
„ CXXXVIII 7 . . . . 109, 7
„ CXXXVIII 16 . . . . 149, 8
„ CXL 3 . . . . . 76, 2
„ CXLII 10 . . . . . 109, 7
„ CXLIII. Inscriptio . . 130, 2
„ CXLVI 4 . . . . 103, 2. 3
„ CXLVIII 4 . . . . . 94, 2
Proverb. XI 31 . . 125, 4. 128, 8
„ XXVI 11 . . . . . 128, 4
Ecclesiastae I 2. 14 . . 134, 2. 6
„ II 3—11. 24 . . 134, 2
„ IV 12 . . . 153, 2. 4
„ X 4 . . . . . 131, 6
Cantic. II 15 . . . . . 56, 3
„ VI 7 . . . . . 150, 1
Sapient. I 4 . . . . . cap. 98,
„ I 13 79,
„ I 14 . . . . 80, 5. 126,
„ III 1 26,
„ XI 17 95,
„ XI 25 80,
„ XIV 15 . . 109, 8. 111,
Sirach XV 14 26,
Oseae VIII 4 101,
Amos III 6 79,
„ V 25. 26 . . . . . 18, 1
Ion. I 9 . . . . . 96, 1
Aggaei II 21 . . . . . 102, 1
Zachar. II 1 *seqq.* 153, 1
„ VIII 19 . . . . . 149, 1
Esaiae I 12 . . . . . 110, 7
„ I 19. 20 . . . . . 112, 8
„ VI 2 . . . . . 155, 1
„ VI 6. 7 . . . . . 156, 1
„ VI 9 155,
„ VII 14 . . . . . 142, 2
„ X 22 . . . . . 107, 13
„ XX 3 81
„ XXVIII 11 . . . . . 138, 6
„ XXX 26 . . . . . 80, 7
„ XXXVIII 4 . . . . . 110, 4
„ XL 18 . . . . . 93, 5
„ XLII 24 . . . . . 79, 3
„ XLIII 18. 19 110, 6. 148, 2
„ XLV 7 . . . . . 79, 2
„ XLVIII 5. 6 110, 6. 148, 2
„ LII 6 . . . 109, 6. 136, 3
„ LV 3 . . . . . 129, 2
„ LV 9 . . . . . 93, 5
„ LXI 1 . . . 110, 4. 156, 5
„ LXI 2 . . . . . 106, 1
„ LXV 17 . . . 80, 3. 96, 3
„ LXVI 19 . . . . . 138, 6
Ierem. I 5 . . . . . 120, 2
„ II 13 . . . . . 20, 1
„ IV 4 . . . . 110, 7. 112, 5
„ VII 31 . . . . . 19, 1. 2
„ XVII 11 . . . . Praef. 2. 3

Ierem. XXIII 15. 21 . . cap. 101, 2
„ XXXVIII 16 . . . . 99, 3
„ XLIV 16 . . . . . 15, 1
Baruch III 31—35 . . . . . 133, 5
Ezech. I 5 *seqq.* 56, 1. 139, 1. 155, 9
„ VIII 8. 9. 11. 12 . . 14, 1
19, 2. 22
„ VIII 14 . . . . . 23, 1
„ VIII 16 . . . . . 10, 2
„ XI 5 . . . . . 110, 4
„ XI 19 . . . . . 151, 5
„ XVI 135, 1
„ XVIII 23 . . . 82, 3. 132, 3
„ XVIII 28 . . . . . 89, 8
„ XXXIII 11 . . 82, 3. 132, 3
„ XXXIII 16 . . . . . 89, 8
„ XXXVI 26 . . . . . 151, 5
Daniel III 60 . . . . . 96, 2
„ IX 23 *seqq* . . . 107, 2. 15
Matth. III 7 . . . . . 124, 4
„ III 11 . . . . . 55, 4
„ V 17 . . . . . 156, 6
„ V 22 . . . . . 131, 6
„ V 23. 24 . . . . . 131, 5
„ V 45 . . . . . 133, 5
„ V 48 . . . . . 137, 9
„ VI 9 . . . . . 94, 3
„ IX 12 . . . . . 138, 4
„ X 28 . . . . 92, 2. 98, 4
„ XI 13 78
„ XI 22. 24 . . . . . 125, 2
„ XI 28 . . . . . 112, 8
„ XII 27 . . . . . 151, 4
„ XII 31 . . . . 67, 5. 91, 3
„ XII 42 . . . . . 134, 2
„ XIII 12 . . . . . 152, 4
„ XIII 14 . . . . . 155, 3
„ XIII 35 . . . . . 155, 5
„ XVI 17 . . . . . 148, 5
„ XVII 3 . . . . . 156, 6
„ XVIII 21. 22 . . . . 107, 5
„ XIX 9. 11 . . . . 84, 2. 3
„ XIX 21. 22 . . . . . 150, 6
Matth. XX 16 . cap. 150, 5. 153, 1
„ XX 22 . . . . . 128, 9
„ XXII 2 . . . . . 135, 1
„ XXII 11 . . . . . 116, 3
„ XXII 14 . . 150, 5. 153, 1
„ XXII 16 28
„ XXII 23 . . . . . 5, 2
„ XXII 29 . . . . . 59, 3
„ XXII 30 . 126, 2. 137, 6. 8.
141, 5
„ XXIII 39 . . . . 107, 13
„ XXIV 7 . . . . . 107, 4
„ XXIV 35 . . 80, 1. 2. 96, 3
„ XXV 29 . . . . . 152, 4
„ XXV 34 . . . . . 137, 8
„ XXV 41 . . . . . 115, 9
„ XXVI 24 . . . . . 34, 3
„ XXVI 38 . . . . . 69, 2
„ XXVII 32 . . . . . 32, 6
„ XXVIII 19 . 112, 5. 153, 4
Luc. I 15 . . . . . 120, 2
„ I 35 . . . . . 69, 5. 156, 4
„ III 16 . . . . . 55, 4
„ IV 18. 19 . . . . . 107, 14
„ IV 21 . . . . . 107, 15
„ V 36 *seqq* . . . 45, 2. 75, 1
„ VI 43 . . . . . 45, 2
„ VIII 18 . . . . . 152, 4
„ X 19 . . . . . 156, 6
„ X 20 . . . . 137, 8. 149, 7
„ X 24 . . . . . 129, 7
„ X 42 . . . . . 134, 5
„ XI 31 . . . . . 134, 2
„ XII 49 . . . . . 156, 4
„ XII 50 . . . . . 82, 4
„ XIV 33 . . . . . 148, 6
„ XVI 22 . . . . . 124, 1
„ XVII 10 . . . 126, 3. 128, 8
„ XVIII 8 . . . . . 153, 3
„ XIX 40 . . . . . 151, 5
„ XXI 25. 26 . . . . . 107, 4
„ XXI, 33 . . . . . 96, 3
„ XXIV 25 . . . . . 156, 3

Luc. XXIV 39 . . . . . cap. 69, 6
Ioh. I 3 . . . 67, 3. 98, 3. 110, 8
„ I 14 . . . . . 70, 1. 92, 7
„ I 18 . . . . . 135, 3. 155, 8
„ III 5 . . . . . 120, 7. 148, 5
„ III 6 . . . . . 148, 3
„ III 18 . . . . . 125, 6
„ IV 13. 14 . . . . . 20, 2
„ V 19 . . . . . 66, 5
„ VI 27. 29 . . . . . 134, 8
„ VIII 16. 18. 19. 55 . 93, 5. 6. 125, 6
„ VIII 44 . . . . . 124, 4
„ X 8 . . . . . 142, 9
„ X 11 . . . . . 69, 6
„ X 34. 35 . . . . . 147, 4. 5
„ XII 48 . . . . . 125, 6
„ XIII 27 . . . . . 108, 6
„ XIII 34 . . . . . 156. 9
„ XIV 2 . . . . . 82, 8. 150, 7
„ XIV 12 . . . . . 51, 1
„ XV 14 . . . . . 156, 9
„ XVI 28 . . . . . 51, 1
„ XVI 32 . . . . . 93, 6
„ XVII 12 . . . . . 34, 3
„ XVII 13 . . . . . 51, 1
„ XVII 24 . . . . . 139, 5
„ XX 22 . . . . . 98, 2. 152, 1
„ XXI 25 . . . . . 106, 3
Actor. I 11 . . . . . 71, 3
„ I 14 . . . . . 149, 4
„ I 16—25 . . . . . 34, 3
„ II 4. 7. 12 . . . . . 104, 6
„ II 17 . . . . . 156, 5
„ II 27 . . . . . 69, 6
„ VI 5 . . . . . 33, 1
„ VI 6 . . . . . 156, 6
„ VII 42. 43 . . . . . 18, 1
„ VIII 9 *seqq* 29, 1
„ VIII 22 . . . . . 82, 8
„ X 34 . . . . . 150, 2
„ XII 23 28
„ XIII 22 . . . . . 129. 2
Actor. XIII 34 . . . . cap. 129, 2
„ XIV 11 . . . . . 147, 5
„ XIV 23 . . . . . 149, 4
„ XV 5 *seqq* 36, 5
„ XXVII 9 . . . . . 141, 2
Rom. I 17 . . . . . 152, 3
„ I 25 . . . . . 123, 2
„ II 11 . . . . . 150, 3
„ II 12 . . . . . 125, 1
„ II 14 . . . . . 148, 4
„ III 5 . . . . . 79, 6
„ III 27 . . . . . 156, 9
„ IV 17 . . . . . 117, 3
„ V 12 . . . . . 120, 6
„ VI 7 . . . . . 79, 8
„ VII 14 . . . 107, 8. 156, 6
„ VIII 9 . . . . . 148, 8
„ VIII 19 *seqq* 80, 6
„ VIII 35 . . . . . 156, 6
„ IX, 16—18 128, 1. 2. 150. 9
„ X 9. 10 . . . . . 155, 10
„ XI 7 . . . . . 151, 5
„ XI 25. 26 . . 107, 13. 151, 5
„ XIII 14 . . . . . 116, 3
„ XIV 3 . . . . . 84, 4
„ XIV 10 . . . . . 125, 5
„ XIV 17 . . . . . 59, 3
1. Cor II 8 . . . . . 92, 5
„ V 4 . . . . . 82, 8
„ VI 16. 17 . . 26, 3. 150, 5
„ VII 5 . . . . . 84, 3
„ VII 31 . . . . . 134, 6
„ XI 19 . . . . . 153, 2
„ XIII 13 . . . . . 153, 6
„ XIV 21 . . . . . 138, 6
„ XV 32 . . . . . 134, 3
„ XV 42—44 . . . . 80, 5
„ XV 47 . . . 75, 3. 152, 4
2. Cor. II 7 . . . . . 82, 8
„ III 15 . . . . . 155, 4
„ III 18 . . . . . 152, 2
„ V 3 . . . . . 116, 3
„ V 10 . . . 124, 2. 125, 5

2. Cor. V 17 . . . . . cap. 75, 2
„ XI 14. 15 . . . . . 26, 5
„ XI 29 . . . . . 82, 7
„ XII 2 . . . . . 94, 3
„ XII 9 . . . . . 155, 7
„ XII 21 . . . . . 82, 7
Galat. I 16 . . . . . 155, 5
„ II 6 . . . . . 150, 3
„ III 17 . . . 110, 7. 112, 2
„ IV 24 . . . . . 107, 8
„ V 2 . . . . . 156, 8
„ VI 12 . . . . . 112, 5
Ephes. III 18. 19 . . . . 155, 11
„ V 29 . . . . . 135, 1
Coloss. II 8. 9 . . . . . 123, 2
„ III 1 . . . . . 155, 10
Philipp. III 20 . . 137, 8. 139, 5
1. Thessal. IV 17 . . . . . 139, 5
2. Tim. III 8 . . . . . 101, 1
„ III 16 . . . . . 129, 1
Hebr. I 1 . . . . . 138, 3
„ I 3 . . . . . 89, 4. 137, 4
„ I 12 . . . . . 80, 2
Hebr. I 14 . . . . . c p. 126, 3
„ III 2 . . . . . 89, 3
„ IV 12 . . . . . 156, 5
„ VI 4 . . . . . 89, 3. 7
„ VII 3 . . . . . 148, 1
„ VII 9 . . . . . 148, 9
„ IX 27 . . . . . 125, 5
„ X 26 . . . . . 89, 3
„ XIII 4 . . . . . 120, 1
„ XIII 8 . . . . . 130, 7
1. Petr. III 18 . . . . . 92, 5
„ III 20 . 125, 7 132, 7
2. Petr. II 4 . . . . . 108, 5
„ II 12 . . . . . 57, 2
„ II 22 . . . 124, 3. 128, 4
„ III 10. 12 . . . . . 80, 8
Iud. 6 . . . . . 108, 5
„ 10 . . . . . 57, 2
1. Ioh. III 2 . . . . . 137, 9
Apocal. I 8 XXI 6 XXII 13 42, 2
„ IV 6 *seqq* . 139, 1. 155, 9
„ XII 7—9 . . . . . 108, 5
„ XXI, 1 . . . . . 80, 2

II. INDEX AVCTORVM SAECVLARIVM.

Democritus (Diels doxogr. p. 565, 9) . . . . . cap. 114, 2

Hesiodi catalog. fragm. 21 Rzach 111, 2. 4

„ „ „ 24 „ 111, 6

Homer. Odyss. XI 315 . . . . . 105, 5

Plato Phaed. p. 109 B. 111 C. 114 C 55, 4

„ Tim. p. 22 B 121, 9

NOTABILIA VARIA[1])

ablatiuus: cum factum Christum dicit, corpore dicit non diuinitate dixit factum 89, 4 sensus pecudum nobiscum communis est corpore 100, 4. 117, 1 gigans terrae monstrum dicitur siue forma siue uita siue uisu siue fortitudine siue mole membrorum 108, 3 pecudibus cognoscitur comparanda non natura sed moribus 124, 3. 4 fide uita bono opere conlaudati sunt 89, 8 melior uita integra et conuersatione inuentus est 35, 3 si quid autem falsitate Grecorum putatur esse antiquum 121, 8 abstinendo uoluntate 154, 1. 124, 3 ablatiuus absolutus: Christo dante 49, 3 dicente scriptura 99, 1 docente spiritu diuino 104, 6 dimittente domino 101, 3 permittente deo 79, 3. 92, 6 non autem intellegente diabolo 115, 7 passio Christi est carnalis, ⟨*carne*⟩ naturaliter, non diuinitate dolente 92, 2 necessitate indocilitatis cogente 110, 6 causis existentibus hominum peccantium 79, 3 creditur Christus non absente tamen diuinitate sed coniuncta cum corpore 92, 4 proiecto homine de paradiso 138, 2 custodito eo 115, 3 loquebatur de caelo uoce ipsius audita atque ea custodita 138, 2. 129, 6 *uide* adiectiuum

accusatiuus: *uide* ogdoada decada duodecada triacontada salpinga Persida pentecosten baptismum (Woelfflin arch. lexic. IV 276 Paulin. Nolan. I p. 291, 24 H) a Mosen 112, 2 secundum iussu 142, 6 cuncta sanctus 154, 1 (Woelfflin arch. lexic. V 144) accusatiuus cum infinitiuo: omisso *se eum*: aestimant obseruare aliquid 76, 3 cum se esse plus aestimat aliquis 137, 2 qui primum esse Christum aestimauerint 107, 11. 117, 1. 120, 4. 130, 2. 147, 2 putantes melius quid facere 86, 1; 57, 1. 127, 7. 11, 2. 147, 1. 156, 7 fingunt non posse sentire 135, 5 somnia uidere adserunt 33, 7; 117, 2 speret se posse uictoriam adipisci 82, 6 speremus posse adipisci salutem 128, 7; 155, 10

adiectiuum: de ueteri testamento 134, 1 in praesenti saeculo 134, 8 nocte silenti 21, 5 die sequenti 97, 5 in Oriente 64, 2

asyndeton: Adam Euam 120, 5 sub Deucalione Pyrra 122, 1 orientalia Indiae Persarum 121, 2 huic auctori institutori 130, 4 ab apostolis

[1]) Pauca tantummodo delibaui quia longe plurima in indice uerborum facile quiuis suo loco poterit inuenire. 89, 4 est capitis 89 paragraphus 4

eorum successoribus 88, 4 cursu numero lunae 58, 3 in fide uita 137, 2 labor fortis pertinax concertatio 139, 3 ceteris aliis *uide* alius; inmensa inenarranda patris persona 93, 3 sanctam adorandam trinitatem 147, 5 legis diuinae caelestis 148, 7 quod diuinae sit paternae substantiae 89, 4 uita concessa a domino inpertita 123, 4 filius omnia complet continet 93, 7 qui unum ignorat praetermittit 140, 3 usque in partem aliquam meridiani septentrionis occidentis 121, 2 (Fronto p. 232, 14 N obnixus oppositus 186, 4 antiqui ueteres p. 170, 17 proximo superiore anno: de Hartel arch. lexic. III 57 Novák stud. Vindob. 1897, 248)

chronologia: ab Adam ad diluuium anni MMCCXLII 112, 1 (Frick chron. min. p. 54, 20) ab Adam ad Heber MMDCC anni 104, 2. 105, 2 ab Adam ad Mosen MMMDCC 156, 7. 110, 2 a diluuio ad Heber paene DC anni 112, 1 a diluio ad Dauid MMCCC anni 108, 3 ab Heber ad Abraham DXI anni 112, 1 ab Heber ad Iudam DCC anni 105, 4 ab Abraham usque ad Mosen anni CCCCXXX 112, 2. 110, 7 (Frick p. 56, 3. 440, 2. 17) paene D anni 107, 3 a Mose ad Samuhel iudicem DCXXIX anni 112, 2 a Samuhel et Dauid ad captiuitatem Iudaeorum in Persida paene D anni 112, 2 a captiuitate ad Christi praesentiam paene D anni 112, 2 (Frick p. 454, 19) a Danihelo transisse CCCCLXXX plus annos ad incarnationem 107, 7 ab incarnatione domini usque ad librum editum anni CCCCXXX plus minus 112, 2 CCCC anni et plus 106, 2 ab incarnatione domini usque ad consummationem saeculi CCCCXC anni 107, 8 (Frick p. 455, 9 Hippolyt. p. 207, 10 ed. Lagarde)

collocatio uerborum: ignorantes propheta quid dixerit 97, 1; 107, 9 corpus de terra plasmatum Adae 97, 6 de sancto in eam infusa spiritu 100, 4 pignusque dignitatis subeundae erant angelicae adepturi 141, 4 culpa filiorum non est illorum 118, 2 cuius uisu sanguinis 118, 3 *uide* non sui et

coniugatio periphrastica: uirtutibus scientibus quod uitam donaturus est 34, 2 *bis* quod Esaias docuerit quod omnibus indulturus est 107, 14 in praeiudicium incursurus est? 149, 1 si crediderint, et ipsi remedium accepturi sunt 151, 3 quod essent praeuaricaturi, hoc ita nuntiatum sit 153, 3 de consummatione saeculi quae cum angelis adfutura sit 107, 15

datiuus: peruenienti, aduenienti omnibus gratia 98, 5; 134, 5 coniuncta diuinitati caro 92, 1 doctrina seruituti iungenda 112, 7 copulabat nos illis 110, 10 ut nobis uinceret inimicum 92, 6 epistula legitur populo 89, 2 haec cuncta humano generi fieri 79, 7 eius humilitas enituit saeculo 93, 8 in lege peccant domino 79, 3 *uide* pecco; manifestatus est hereticus uniuersis 61, 4; 93, 8 uiam parricidii saeculo seminauit 131, 4; 125, 3 dominari illum fratri suo 131, 3; 26, 2 Moses Pharaoni et Aegyptiis deus 147, 4. 5 cum ferebantur contentioni inani 79, 1 festiuitas celebratur Iudaeis (a Iu-

daeis *B*) 141, 3? (Landgraf arch. lexic. IX 561)
etymologiae: Belus a fortitudine belli 24, 4 (Hygin. fab. p. 151, 9 Schm.) gigans terrae monstrum 108, 3 idolum species doli 109, 7 pagani a pago 111, 2
genetiuus: terra Babyloniae 18. 2 prouincia Pamphiliae 72, 1 diocesis Aegypti 121, 3 de urbe Romae episcopus 89, 1 ad montem Libani 121, 2 dies Epifaniorum 140, 1 post MMCCC annos diluuii 108, 3 non separationem loci dixit 93, 7 hoc nomen proprietatis accepit anima 99, 1 causis existentibus hominum peccantium 79, 3. 5 resurrectionem inmortalitatis futuram atque gloriosam 55, 5 malum adsertionis impiae 34, 3 bonitatis suae indulgentiam 132, 2 poenarum iudicium 110, 10 de ipsius qualitatis diuina substantia genitus 66, 5 necessitate indocilitatis cogente 110, 6 diro mortis interitu perierunt 132, 7 resurrectionem in filiorum procreatione nefandi coitus consistere 57, 1 in fide baptismi salutis aeternae 67, 2 eius condescensio fragilitatis humanae 93, 8 de baptismo paenitentiae passionis 82, 4. 5 naturae animi infirmitas hominum 112, 8 ut mali tanti suggestionis paenitudinem gereret 115, 7 summa rerum laudis 130, 4 unius qualitatis naturae substantiam 137, 5 apostolorum perfectio inuicti certaminis 149, 8 ad incrementum perfectionis aetatis 150, 5 (Landgraf arch. lexic. IX 554) epistolam ad Hebreos Lucae esse 89, 2 quae non traditionis sanctorum ac Christi iussionis sunt sed superstitionis uanae 81 *uide* sum; quod erat timoris atque erroris 138, 2 hoc gaudii praedicare 155, 10; 8, 2 illud sceleris 131, 4 non modicum scandali 130, 1 ut suam doctrinam illorum coniungeret 156, 10 funiculus debet accipi primum mandati deinde legis deinde de gratia saluatoris 153, 6; *uide* alienus capax communis plenus proprius similis dominari
genera substantiuorum: exceptis octo animis quae fuerunt editi 132, 7
gerundium et gerundiuum: qui postea quasi uerum sequendo susceptus est 90, 1 in centesimo et plus contra allofylum pugnando disseritur 130, 2 Christus non cognoscebatur loquendo 92, 3; 24, 4 ipse eam formando adsumpsit 70, 1 iustus in tribulatione sustinendo iustior conprobatur 79, 7 uidendo delectabatur in ea 109, 8; 113, 1. 127, 7. 148, 9 non proiiciendo crimen incurrat 131, 3 Cham filio Syrias censendo distribuit 121, 3. 4 maior crescendo numerus amplificabatur aduenturus 121, 6 qui uanus potius quam magnus iudicandus est 103, 1 iussit cunctis adorandum sanctum spiritum 67, 2; 64, 1 adserentes XIV luna celebrandum esse pascham 58, 1 diuersa erat capacitas uisendi dominum 138, 4 paene eundem complendum annorum repperies numerum 107, 8 ad eum uisendum caro et uerbum in unum coniunctae 70. 2 operandi mali licentiam habere 109, 6 laudis maioris consequendae causa a domino 84, 3 nullumque metum mortis inferendae iam su-

spicaretur sibi ab aliquo adfuturum 132, 4 certamina praecellendae uariaeque dignitatis 155, 9 restauranda potius ergo non pereunda adnuntiat elementa (= *peritura*: *conf* Plaut. Epid. 74 puppis pereunda est probe) 80, 3. 4; 134, 9 transeuntia erunt elementa ad maiorem gloriam inque ea permanenda 80, 7 Brix ad Plaut. Trin. 1159 Woelfflin arch. lexic. IX 505 Stolz arch. lexic. X 159

inconcinnitatis exempla: apud Neronem regem 29, 9 *ex Graeco auctore* sub Constantino sancto imperatore 66, 1 uiam parricidii saeculo seminaret 131, 4 quos uitae pecudum scriptura comparauit 57, 2 *uide* Cherubim Hierusalem Hierosolima Hierusolimitanus Iesus Hiesus Moses Moyses Seraphim Salomon Solomon intellectibilis intellegibilis dexter ignis pono dominari plenus similis

infinitiuus: non dubitant misceri cum mulierculis 57, 1 fecit eum uiuere 31, 4 dat licentiam uitiis inherere 32, 7 contrarietas inter esse et fuisse et genitum esse 127, 4. 1 rogat dominum mori potius quam dimitti 132, 1 diuersam oeconomiam esse statutam hominibus 86, 1 de carnali eum generatione editum esse 148, 2 Iesum non natum adserit de uirgine 44, 2 *ita passim* hoc dictum fuisse a domino 80, 2 *ita passim*

interrogatiua enuntiata: ignoras quid desideras 32, 7; 58, 3. 127, 6. 141, 1 uideamus qua est deceptus amentia 33, 1 qui modus est subsequitur disserens 131, 5 haec quomodo dicta sunt ignorantur 79, 6 interrogatus quomodo de fide sentiret 47, 1 ignorantes quid adserant 51, 1; 137, 1 cum nesciant quid dixerit 55, 3 cum ignorat quid dicat scriptura 102, 1; 137, 1 nescitis quid petatis 128, 9 ne num an *particulis non utitur*: *uide* si nonne numquid quare cur

modi: quod habenti animam Adae data est inspiratio non anima inspirata in eum sit 98, 2 *uide* cum quia quod si interrogatiua enuntiata

numeri confunduntur: Alia est heresis quae dicit... errantes 92, 1. 93, 1. 96, 1. 97, 1. 98, 1. 107, 1. 108, 1. 111, 1. 127, 1. 3, 1. 15, 1. 24, 1. 27, 1 *uide* inquit; omni homini dicit... qui cum ad diuitias adtendunt 128, 3

orthographia: *uide* absortus cottidie Grecus Grecia heresis hereticus inhereo cohereo adhereo inhereo existo execrabilis expecto exsupero; mississe *cod A* 93, 6 commississe 108. 7 praetermississe 142, 1 *uide supra s. u.* inconcinnitatis exempla

participium: quod ita non sentiens delirat Sabellius 93, 6 qui modus est... ipse subsequitur disserens 131, 5 habenti animam Adae data est inspiratio 98, 2 *bis* copulabat nos dominus illis, Iudaeos autem respuens 110, 11; 61, 2

praepositiones: quae de lingua et linguis ambigit 104, 1; 111, 2 in circumcisione cordis, non carnis iactantia 112, 5 de apocryfis prophetarum id est secretis sumentes 114, 1

tempora: dicente Iob antequam pagani siderum nomina e sanctis

scripturis transtulissent 108, 1 quis haec interpretabitur nisi qui habuerit spiritum? 109, 4 uanitatibus cum properat inseruire turpissimaeque uitae se dare maluisset 109, 5 quod ante nuntiauerat hoc et postea firmando praeceperat 112, 5 ut cursum nullo modo praeterire possint hincque Christi clementia manifestaretur 133, 4 quod aliae animae ad regimonium uocarentur manifestum est 150, 5 qui cum necessitate urguente quaedam praetermisisse cogerentur 142, 1 Quod fit quidem post annos in Thessalia 122, 2 dum quoad *particulis non utitur*, donec *in locis S. S.*, usquequo 155, 4

NOMINA PRORIA

Aaron 101, 2
Abel beatissimus 2, 2. 3, 1. 2. 131, 2
Abraham beatissimus 110, 6. 7 (107, 3) 111, 1 *bis* 112, 1. 2. 138, 2. 147, 2. 148, 1. 8. 9. 153, 5
Accaron 13, 1
Achab 16, 1. 26, 3. 4
in Achaiam uerbum meum mittam 138, 6 de Achaia de Grecia uenientibus 142, 8
Actus apostolorum 33, 1. 104, 5. 71, 3. 88, 4. 5 abicit Cerinthus 36, 3 separati sunt apocryfa 88, 3 Actus quos fecit Andreas 88, 6
Adam pater noster protoplastus 2, 1. 48, 1. 98, 2. 115, 1. 3. 5. 8. 116, 1. 120, 3. 5. 136, 1. 152, 1. 153, 5 Adae caro et mulieris post animam eorum facta 97, 4 *bis* 5. 6; 117, 1 dominus Adae mandatum dederat 156, 9 ab Adam usque ad Heber, Mosen *alios* quot anni 104, 2; 105, 2. 110, 2. 111, 1. 112, 1 de Adam 115, 1
Aegyptius sacerdos 121, 8 Aegyptiorum rex uitulus in Ezechiele 56, 1; 142, 5. 27, 1 Thamuz 23, 2 terra 11, 1 *bis* Aegyptii 121, 1. 6. 11. 147, 4, 149, 6
cum uenisset Aegyptum 32, 2 Aegypti rex 109, 4 terra 32, 4 diocesis 121, 3 in Aegypto 79, 1; 90, 1. 91, 1. 149, 6 in exitu Israhel de Aegypto 21, 1; 149, 6
Aëriani ab Aërio 72, 1
Aethiopia 121, 3
Afrorum imperia 121, 6
in Africa 15, 1. 54. 83, 1. 85, 1 Africae ingens latitudo 121, 3
Alexander episcopus 66, 1 Macedo 142, 5
Alexandria 66, 1. 91, 1. 142, 5
Haloidas uoluisse in caelum ascendere 105, 5
Andreas beatus apostolus 88, 6 *bis*
Aniciorum genus 24, 3 conf Seeck in Paulyi et Wissowae encyclop. s. u. Anicius 30
Antiochenus 33, 1
Apelles 47, 1
Apocalypsin esse Cerinthi 60, 1. 2
Aquarii 77
Aquila Ponticus 142, 1. 143, 1. 2
Aquitania 84, 1
Archelaus episcopus 61, 4
Arcturus 103, 2
Ariani (Arriani *ubique*) 47, 4. 66, 1 qui de parte Arriana fuerat 90, 1
Arius (Arrius *ubique*) 66, 1. 68, 1
Armenia 121, 4
Artotyritae 74
Ascodrugitae 75
Assyriorum et Persarum obsidio 21, 4
Astartium 27, 2

Asthar homo 17, 1. 27, 1
Astharoth 27, 1
Athenienses 121, 8
Babyloniae terra 18, 2
Bahal 16, 1. 25, 1
Bahalitae 24, 1 *seqq.*
Balaam pseudopropheta 25, 1
Balac rex 25, 1
Barbelo 33, 2
Barcaban 33, 6
Barnabas 147, 5. 89, 1
Basilides 32, 1
Belus rex 24, 2. 4
Borboriani 73, 1
Bosforus 121, 4
Byzantius 50, 1
Caelestis 15, 1
Caiani 2, 1
Cain 2, 1. 107, 7. 131, 1. 132, 1. 5
Calacaun 33, 3
Camoth 17, 1
Canaan 7, 1
Cananei id est alienigenae 148, 7; 121, 6. 27, 2. 17, 1
Cantica Canticorum 135, 1. 4
Cappadocia 121, 3. 4
Carpocras 35, 1
Carpocratiani 57, 1
Celtarum prouincia 10, 2
Cerdon 44, 1. 45, 3
Cerinthus 36, 1. 37, 1. 60, 2
Chaldei 121, 11
Chaleph 149, 7
Cham 108, 1. 121, 2. 3. 4
Cherubim 155, 1 Cherubin 155, 4. 7. 9. 156, 1 *bis* 2
Chiliontaëtitae 59, 1
Christianitas non est temporalis 110, 5 trinitas Christianitatis 109, 7 mysterium 110, 7; 149, 2 consortium 124, 2; 147, 6 omnia quae in Christianitate sunt 110, 7 in fide atque opere Christianitatis 141, 3
Christiana ueritas 32, 1; 57, 2 lex 129, 9 salus 50, 3; 75. 2 gratia 20, 2 confessio 61, 4 doctrina 68, 2; 105, 5. 112, 3 *uide* scientia; Christiani priores Iudaeis et paganis 110, 1 Iudaeorum uanitatem secuntur 87, 2 paganos non Christianos *nos* nasci naturaliter 111, 1 sancti et Christiani 137, 5 Christianorum populus 150, 3. 155, 9
Christus *uide* dominus saluator deus filius Iesus ipse anima caro uirgo praesentia patior passio passibilis impassibilis; Christo tempora quaedam contraria esse 6, 2 Herodem ipsum ut Christum sperantes expectant 28, 2 gratiam dei habuit 37, 2; 120, 7 homo communis 50, 1; 64, 2. 6, 1. 9, 2. 37, 1. 45, 6 dicebat ego sum α et ω 42, 2 Christi tribunal 124, 2, 125, 5 iudex omnium 45, 6 inter diabolum et hominem 115, 6. 7 quos prophetas nuntiauerit 49, 2 plenitudinem sancti spiritus Christo dante non per apostolos fuisse concessam 49, 3 secundum elementa mundi, et non secundum Christum 123, 2 Christi domini prophetam Dauid non fuisse 129, 1 factum Christum dicit in epistola ad Hebreos Paulus 89, 4. 3 Christus ex hoc iam saeculo hereticos damnauit 91, 3 non cognoscebatur a Iudaeis 92, 3 permittente Christi diuinitate mysterium nostrae causa salutis consummabatur a domino, ut non sibi sed nobis uinceret inimicum 92, 6 in paradiso Adam a Christo accepit mandatum 136, 2 terra exhibet fructos iussa a Christo domino 95, 3 omnium siderum nomina non alter nisi deus Christus per quem.

fecit pater uniuersa posuit et scit 103, 3; 110, 3. 8. 111, 1 Christum non sedere ad dexteram patris sed expoliasse carnem et in solem posuisse 55, 3; 64, 1 Christus in fide baptismi sibi spiritum coniunxit et patri 67, 2 in hoc est eminens Christi maiestas et potentia 80, 8; 48 dilectio 155, 9 iussio et imperium 81 scientia spiritalis 130, 7, 148, 2 a Christi bonitate ac misericordia dissonantes 82, 3; 92, 5. 115, 4 In Christo et eius clementia et iustitia et bonitas abundat cottidie 82, 7; 133, 4 non ex legis praecepto sed promotionis caelestis causa uoluntati hominum a Christo concessa est gratia abstinentiae 84, 2. 5 Christi domini dispositione diuersam oeconomiam statutam hominibus 86, 1 descensio in infernum 125, 1. 4 per fidem Christi linguarum scientia subministratur credentibus 104, 6. 7 Christi corpus in utero uirginis consummatum 156, 4 ad Christi fidem redire, peruolare 107, 6. 12 Christus, quod per prophetas nuntiauerat, postea firmauit 112, 5 ut quod legis et gratiae erat manifestaretur de Christo domino 119, 4 Danihel audiens a Christo domino 107, 2; 147, 2 LXX septimanae usque ad Christum ducem 107, 2 annum remissionis Christi et indulgentiae 107, 9 Christum umbraliter apparuisse 31, 6 *uide* appareo; nondum surrexisse 36, 2

Chus 108, 1

Cilicia 121, 4

Circuitores 85, 1

Clemens de urbe Romae episcopus 89, 1

Colorbasus 43, 1

Coluthiani a Colutho 79, 1

Constantinus sanctus imperator bonae memoriae 66, 1

Cynicorum mysterium 49, 5 *corruptum nisi Cynicos appellauit scriptor eos qui canis ministerio utuntur: quod admodum improbabile*

in Cypri prouincia 38, 2

Cyreneus Simon 32, 6

Danihel 107, 2. 9. 15 Danihelo dictum est 107, 3 in Danihelo 110, 9; 107, 7. 8

Dauid propheta, rex beatus, patriarcha 17, 2. 34, 3. 76, 2. 80, 2. 92, 3. 94, 2 *bis* 3. 4. 95, 2. 96, 2. 97, 7. 108, 4. 109, 4. 7. 110, 3. 6. 112, 2. 120, 1. 125, 1. 129, 1. 2 *bis* 5. 6. 7. 130, 1. 4. 131, 5

Decii persecutio 48, 1

Deinuictiaci 10, 1 *i. e. Dei Inuicti cultores ut Liberipatriani Hypsistarii: uide* spelunca

Democritus 114, 2

Deucalion et Pyrra, Pagani regis parentes 111, 4. 5. 6 sub Deucalione Pyrra diluuium 122, 1

Deuteronomium 119, 1. 3

Donatiani a Donato 83, 1

Dositheus 4, 1

Ecclesiastes Solomonis 134, 1

Encratitae 72, 1

Ennom 19, 1

Enoch 138, 5. 156, 8

Efesi de ciuitate 45, 7

Epicureorum heresis 134, 4 Epicuream dementiam sectantes 5, 2

Epifaniorum dies 140, 1. 4

Esaias beatus, propheta 81. 106, 1. 107, 14. 110, 7. 155, 1. 156, 1

Esseni 9, 1

Eua mater nostra et Adam caeci

fuerunt ante quam gustarunt de arbore 116, 1 *bis*; 120, 3. 5 *uide* mulier
Eunomiani ab Eunomio 68, 1
Exodus 118, 1. 119, 1. 3. 149, 7
Ezechia sanctus 17, 2. 21, 1
Ezechiel 10, 2. 14, 1. 19, 1 (Hiezechiel *B*) quod in Ezechiel propheta scriptum est 56, 1
Floriani 57, 1
Fortuna Caeli 15, 1
Galatarum uanitas Seleuci et Hermiae 55, 1
Galatiae in locis commorantes 56, 3; 74. 75, 1. 87, 1
in Gallis 84. 1
Gedeon 147, 2
liber Geneseos id est creaturae mundi 79, 4; 94, 4. 95, 3. 107, 7. 109, 2. 3. 110, 7. 115, 1. 117, 1. 120, 1. 131, 1. 148, 1. 149, 7. 154, 3
Githeus Simon magus 29, 1 *scriptum ut* Matheus, *a* Γιτθαῖος *Graeco* (citheus *B*)
Gnostici 33, 2. 84, 1. 88, 3. 100, 1. 115, 2. 129, 1
Goliath 108, 4. 130, 2
Gomorra *uide* Sodoma
Graecorum genus 24, 3 (Symmachus ed. Seeck p. CXXX), ubi *grecorum cod sicuti Prudent. contr. Symmach. I 561 Seru. ad Aen. XI 301*
in Greciam ueniens de Ponto Andreas 88, 6 in Grecia diluuium 122, 1 (*ubi* graecia *A*) de Achaia de Graecia uenientibus 142, 8
Grecus poëta 111, 2. 4 homo 111, 5 rex 111, 6. 113, 1 Greca interpretatio 109, 7 lingua 111, 6 Hebream linguam Greco sermone interpretati Grecis litteris ediderunt 142, 6 (*ubi* gręcis *A*) Grece salpinga tubicinatio 141, 2 (*ubi* graece *B*) Greci historiografi 121, 10. 11. 129, 10 Greci unde appellati 111, 6 *i. e.* pagani 113, 2 coeperunt orbem terrae describere 121, 1 pueri 121, 9 Grecorum falsitas 121, 8 sapientia 123, 7. 10
Haedi *sidus* 103, 1
Heber sanctus 104, 2. 105, 2. 3 *bis*
Hebion 37, 1
Hebream linguam Greco sermone interpretati 142, 6 Hebrei ab Heber appellati 105, 3 de epistola ad Hebreos 89, 1 *seqq.*
Helena 29, 5
Heli sacerdos 12, 1
Helias beatus propheta 13, 2. 16, 1. 53. 110, 9. 147, 2. 154, 1
Heliognosti 10, 1: *nouum est nomen Mithrae cultorum, conf* heliodromus (F. Cumont Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra Bruxelles 1896 p. 18. 19).
Heliseus sanctus 110, 9
Hellen 111, 5
Hercules 8, 2
Hermeonitae 56, 1
Hermes Trismegistus 10, 2. 103, 1. 113, 1
Hermias Galata 55, 1
Hermogenes 54, 1
Herodes 28, 1
Herodiani 28, 1
Hesdra 110, 9
Hesiodus poëta 111, 2. 4. 6
Hesperus 103, 2
Hieremias *praef.* 3. 110, 9. 120, 2
Hierosolimis commorantur 87, 1
in Hierusalem ciuitate 129, 5. 107, 2. 11. 49, 4. 142, 5. 153, 1
de Hierusolimitana ciuitate 29, 9
Hiezabel 16, 1

in Hispania et quinque prouinciis 61, 5 prope fines Hispaniarum 121, 3
in Gallis et Hispanis 84, 1
Hyadas 103, 1
Iacob 151, 5. 156, 8
Iacobi epistula 88, 4
Ialdabaoth 33, 3
Iamnes 101, 2
octauo Idus Ianuarias 140, 1
Iapheth 121, 2. 4. 5. 6. 7
octauo Idus Ianuarias 140, 1
Iehu 17, 2
Iesse 129, 2
ad Iesum Christus descendit in figura columbae 42, 2 Iesum saluatorem non natum de uirgine 44, 2; *praef.* 1 induite Christum Iesum 116, 3 post domini nostri Iesu Christi de caelis praesentiam 80, 1; 81 Hiesus filius Naue 27, 1. 149, 7. 151, 1
Illyricum 121, 4
orientalia Indiae 121, 2
Iob beatissimus 80, 3. 103, 1. 2
Iohannes euangelista Marcionem deuicit 45, 7 eius euangelium et Apocalypsis non accipitur 60, 1 epistolae tres 88, 4 Actus 88, 6 apostolus 70, 1. 106, 3. 137, 9. 155, 8 baptista beatissimus 120, 2. 55, 4. 78. 124, 4
Ionas propheta 96, 1
de semine Ioseph hominem natum Christum 35, 2. 37, 1
Iosia 17, 2
Israhel filii 36, 1. 79, 3. 107, 13 *bis* 149, 1. 151, 5. 21, 1
Israhelitarum rex 16, 1. 26, 4
Italia 121, 4
ab Italo Itali nomen acceperunt 111, 5. 121, 7
Iudaeus rediens ad dominum 107, 6; 152, 4 nisi eum die octaua susceperit *pater* Iudaeus non appellatur 112, 6 Iudaeae mulieres 23, 1 Iudaei cap. 1—28 *passim* 59, 2. 105, 1. 4. 107, 11 *bis* 108, 6. 110, 1 *bis* 5. 6 *bis* 7. 10. 124, 4 *ter* 128, 6. 129, 4. 130, 8. 135, 5. 137, 5. 138, 3. 6. 147, 7. 149, 4. 8. 154, 2 Iudaeorum genus 32, 4. 92, 4. 3. 141, 2 caecitas 116, 2. 155, 2 indocilitas 148, 9. 110, 6. 150, 1. 151, 4. 156, 9. 10 deus 36, 1 captiuitas 112, 2. 107, 11. 130, 5 *bis* pascha 87, 1 *bis* 2. 3 secundum litteram carnalis dignitas 134, 7. 8; 141, 1 nomen 110, 7. 111, 1 animae 128, 5 *uide* populus; post Iudaeos pagani dicti 111, 2 Iudaeis et gentibus praedicare 155, 10 contra Iudaeos gentes surrexerunt 32, 6 in Iudaeis obliuione existente 136, 4 sub Iudaeis *praef.* 1 inter Iudaeos Christus 35, 3 Iudaei LXXII interpretes respuunt 142, 1 solem adorabant 10, 2 historiografi Iudaei 107, 7
Iudaicus populus 142, 5 Iudaica caecitas 50, 3 uanitas 112, 6 iniquitas 68, 2; 153, 5 iustificatio 75, 2; 156, 8
Iudaismus 16, 1. 36, 5. 57, 2. 129, 4
Iudas unde Iudaei nominati 110, 7; 111, 1 traditor 34, 1. 36, 3. 108, 6 esse eum aeona 42, 3 Iudae apostoli una epistola 88, 4
Iouis dies 113, 1
Iustinus martyr 48, 1
octauo Kalendas Ianuarias 140, 1 *bis*
Lamech 107, 7
ad Laudicenses epistola Pauli 89, 2
a Latino Latini nomen acceperunt 111, 5; 121, 7

Leuiticus 107, 9. 141, 1. 149, 7
mons Libani 121, 2
Liberipatriani 75, 1
Libia 54, 1
Lucanus 46
cata Lucan euangelium 45, 5 Lucae esse epistolam ad Hebraeos 89, 1
Luciferum 103, 2
Luna *uide* luna
Macedo Alexander 142, 5
Mambres 101, 2
Manes 61, 1
Manichei (ita codd ubique: Augustin. de haeres. cap. 46 initio P. Knoell Serta Harteliana p. 140) 61, 1. 84, 1. 88, 3. 6 *bis* 100, 1. 115, 2. 129, 1
Marcion 45, 1. 46. 47, 1. 48, 2
Marcus 42, 1
Maria et Martha 134, 5 uirgo 35, 2
Martis dies 113, 1
Martha 134, 5
mense Martio celebrandum pascham 58, 1. 141, 3
secundum Matheum euangelium 36, 3
Maximilla 49, 2. 4
Melchisedech sacerdos magnus 52. 110, 7. 148, 1. 7. 8. 9. 156, 8
Melitiani a Melitio 90, 1
Menandrus 30
Mercurii dies 113, 1
Mesopotamia 25, 1
Michea 26, 3
Milites 57, 1
Moabitarum rex 25, 1
Moloch 18, 1
Montanus 49, 2. 4
Montenses 83, 1
Moses 21, 1. 25, 1. 27, 2. 119, 1. 128, 1. 141, 1 *bis* 2. 147, 2. 4. 5. 153, 5 legem accepit 107, 3; 141, 1 lex Mosi (Moysi) 136, 1. 5; 156, 8 IV libri 149, 7; 7, 1 defunctio 27, 1 Mosi dictum est 81 occurrit angelus 118, 1. 4 Mosen se esse dicebat Noëtus 53 Contra Mosen et Aaron pseudoprophetae uenerunt 101, 2 per Mosen liberatus populus 149, 6 sub Mosi 112, 4. 138, 2 Ab Adam usque ad Moysen quot anni 110, 2; 112, 2 *bis* (Moysen *habet A* 110, 2: 136, 5)
Musiritae 12, 1
Namessi 17, 2
Naue 27, 1. 151, 1
Nembroth 108, 1
Nero rex 29, 9
Nicolaitae 88, 3. 115, 2. 129, 1
Nicolaus Antiochenus 33, 1
Noë beatus 121, 1. 2. 5. 122, 1. 125, 7. 132, 7. 138, 5. 149, 6. 153, 5. 156, 8
Noëtiani a Noëto 53, 1
Nora mulier 33, 2
Nouatiani 82, 1. 89, 3
Nouatus 82, 1
Numeri 149, 7
October mensis 141, 2. 3
Ofitae 1, 1
in Oriente regina Zenobia 64, 2 rex Belus 24, 2
Orion 103, 2
Ozias rex 13, 1
Paganus rex, id est Ἕλλην 111, 2. 4 *bis* 6
in prouincia Pamphiliae 72
Pannoniarum loca frigida 121, 4
Parmeniani a Parmeniano 83, 2
Parthorum regem esse leonem apud Ezechiel 56, 1
Passalorinchitae 76, 1
Patriciani a Patricio 62, 1
Patripassiani 54, 1
Paulus 82, 7. 8. 92, 5. 94, 3. 150, 3 et Barnabas 147, 5 sub Petro et

Paulo et aliis 104, 7 Paulum non accipiunt 36, 3. 45, 5 Pauli epistolae ad Timotheum et Titum 45, 5 ad Hebreos 89, 1 ad Laudicenses 89, 2 XIII epistolae 88, 4 Actus 88, 6 *uide* apostolus
Paulus Samosatenus 64, 1
Pepuza uilla in Phrygia 49, 4
Persae 121, 1. 6 orientalia Persarum 121, 2 terra 18, 2 obsidio 21, 4 in Persida captiuitas Iudaeorum 112, 2. 107, 11. 8 Manichei de Persida 61, 1
Petrus beatus 29, 9. 69, 6. 82, 7. 92, 5. 150, 2. 156, 5 dicit dominus Petro 84, 2. 107, 4. 148, 5 Petri II epistolae 88, 4 Actus 88, 6 sub Petro et Paulo et aliis 104, 7
Farao 11, 1. 23, 2. 101, 2. 109, 4. 128, 1 *bis* 4. 147, 4. 5. 149, 6 (pharao *A*: 147, 4. 5. 149, 6 pharao *B*: 128, 1 *bis*)
Pharisaei 6, 1
Fotinus 65. 91, 2. 93, 5 in Frigia prouincia 49, 1. 4. 87, 1 cata Frigas 49, 1
Plato 55, 4. 121, 9
Pliadas qui fecit 103, 2
Ponticus genere 45, 1. 142, 1
Pontus 88, 6. 121, 4
Praxiani a Praxea 54
Priscilla 49, 2. 4
Proclianitae 56, 1
Ptolemeus hereticus 39, 1 rex (*ubi A* tolomeus) 142, 5 *bis* 7
Puteoritae 20, 1
Pyrra Deucalionis uxor 111, 4. 122, 1
Pythagoricus magis quam Christianus 38, 1 Pythagoricam uanitatem potius quam prophetarum sapientiam sequi 76, 3
Pythonissa 26, 1
Regina i. e. Caelestis, Fortuna Caeli 15, 1
Remfam 18, 1
Retorius 91, 1
Romam cum deueniret 29, 9. 44, 1 Romam urbem 45, 1 in urbe Roma 62, 1 Romae 45, 7 de urbe Romae episcopus 89, 1
Romani a Romulo nomen acceperunt 111, 5. 6 Romanorum regem significat aquila apud Ezechiel prophetam 56, 1 Romani de Iapheth editi 121, 7 *bis*
Romulus 111, 5. 6
Sabelliani 54
Sabellius 54. 93, 6
Saddoc 5, 1
Sadducei 5, 1
Salem ciuitas 148, 1
Salomon beatus 109, 8. 94, 2. 4. 80, 5 (solomon *B*) 125, 4. 150, 3 Solomon (salomon *B*) 56, 3. 2. 131, 6. 134, 1. 4. 8. 150, 1
Samareus rex 7, 1 *bis*
Samaria 29, 1
Samaritani 7, 1. 29, 2. 1
Samosatenus 64, 1
Samson iudex 8, 2
Samuhel beatus 26, 1 iudex 112, 2 *bis* (samuel *A*)
Saturnilus 31, 1
Saturni dies 113, 1
Saul 26, 1. 98, 6
Secundus 40
Sedecias 26, 3
Seleucus Galata 55, 1
Sem 121, 2 *bis* 6
Semiarriani 67, 1
Seraphim 155, 1 Seraphin 155, 4. 7. 9. 156, 1
Serpentini 1, 1
Seth 3, 1. 138, 5
Sethiani 3, 1

Sidonii 17, 1
Simon magus 29, 1. 7. 8. 82, 7 Cyreneus 32, 6
Sina mons 138, 2. 147, 4
Sinope 45, 1
Sirach 56, 2
Sirmiensium ciuitas 65
super Sodoma et Gomorra 110, 3
Sol *uide* sol
Solon 121, 8. 9
Stephanus martyr 18, 1. 33, 2
Stoici filosofi 100, 1
Symmachiani 63
Symmachus 145
Syri 27, 1. 121, 11
cum de Syria Romam uenisset 44, 1 in Syria 27, 2. 64, 1. 87, 1 omnes Syrias filio distribuit 121, 3
Tafeth 19, 1. 2
Tatianus 48, 1
Tauri mons 121, 3
Thamuz 23, 1
Theodotion 145
Theodotus 50, 1
Thessalia 122, 2 *bis*
Thomas 69, 6
Thracia 121, 4
Timaeus *Platonis* 121, 9
Timotheus 45, 5
Titus 45, 5
Trismegistus *uide* Hermes
Troglodytae 14, 1
Troianum bellum 29, 5
Tropitae 70, 1
Turbo 61, 1
Tyriorum rex 16, 1
de Tyro meretrix 29, 8
Valentiniani 88, 3
Valentinus 38, 1. 39
Veneris dies 113, 1
Zacharias 149, 1. 153, 1
Zenobia regina 64, 2

INDEX VERBORVM*)

1. Vocabula de Graeca lingua petita

angelica gratia 104, 3 uirtus 104, 6 dignitas 134, 6; 141, 4. 153, 5 nomina 32, 4

angelus ibat mensurare Hierusalem 153, 1 domini percussit barbaros 21, 5 qui occurrit Mosi in diuersorio 118, 1 in figura angeli deus apparens 138, 3 angelus lucis 26, 4 angelus non est de deo proprie ac naturaliter 66, 3 *bis* 5; 137, 4 anima creata a deo post angelos 99, 1. 126, 2 consummatio saeculi cum angelis adfutura 107, 15 percussus ab angelo 29, 9. 28, 2 angeli miscuerunt se cum feminis ante diluuium 108, 1. 7 quid dixerint apostolis 71, 3 deum audet angelum dicere 32, 4 ab angelo ducitur anima cum exierit de saeculo in locum ut in futurum percipiat iuxta quod gessit 124, 1 angelo compellente sidera e thesauris suis exire 138, 4 iusti angeli sancti dii dicuntur 147, 3 angelorum gloria futura 134, 4 erunt sicut angeli in die iudicii 59, 3; 126, 2. 137, 6 deus fecit angelos 47, 2 angelis in dissensione constitutis 8, 1 angelorum atque uirtutum prolationes 35, 1; 36, 1 natura 126, 2 angeli fecerunt caelum et caelos 32, 3 mundum ab angelis factum 29, 4; 31, 1 hominem ab angelis factum 31, 2; 32, 4 non angelo persuasore a deo sed filio et spiritu 109, 3 angelos esse creatores animarum 55, 5 seruos dei sub lege positos 126, 3 de uirtute et sapientia potestates et angelos factos 32, 2 angeli de muliere quadam et uirtute nati 33, 5 de caelo deiecti 108, 5 non adorandi 109, 6 non esse angelum 4, 2 diabolo et angelis eius ignem parauit pater 115, 9

*) Indicem in quo uocabulum aliquod deesse nolui confeceram antequam cod B innotuerit quo facilius Sichardus et cod Sichardi quae uocabula contra consuetudinem scriptoris propagarant liceret extirpare: abstinet enim scriptor uocabulis multis ueluti *ne* interrogatiuo *an num dum tum tam tantum haud quoque ullus quisquam nonnulli uis animaduerto existimo* aliis qualia in Sichardi editione passim inueniuntur. Quem laborem etiam inuento cod B cum scriptor et difficilis et male traditus sit in codd nultique loci etiamnunc emendatorum opera indigeant acceptum et gratum esse et philologis et theologis confido. Locos omnes ibi attuli in uocabulis singulis, ubi operae pretium uideretur.

de azimis 141, 12
quasi aëra esse animam 126, 1 Christum 64, 1
per aenigma dixit dominus 107, 4 *praef.* 3 in parabolis et similitudinibus et aenigmatibus docebatur mysterium 155, 5
haeresiarches 32, 1
haeresis (*ita ubique A*): Alia est heresis quae adserit *similia*: *uide* alius; seminare sceleratam *uide* semino; instituerunt heresim 34, 1 contra heresim decreuerunt apostoli 36, 4 in heresi permanent pereuntes 60, 1 heresim periculosam incurrit 66, 2. 127, 7 omnis heresis quae blasphemat 91, 2; 129. 4 hereseon diuersa pestilentia *praef.* 1 hereseos institutorem perniciosae 29, 2 hae fuerunt hereses sub apostolis 47, 6 omnes laudabat hereses 91, 1. 153, 2
haereticus (*ita ubique A*) 79, 1; 91, 2. 60, 2 quod hereticorum peruersitas diaboli sit 130, 8 heretici 55, 1; 60, 1. 71, 1. 78. 88, 5. 7. 90, 2. 91, 3. 116, 1. 2. 119, 1. 120, 1. 121, 1. 125, 1. 128, 1. 5. 129, 1. 4. 130, 1. 131, 1. 137, 5. 150, 1. 153, 2. 3
aeonas quattuor 33, 4 *bis*; 38, 4 *quater* 39. 40. 42, 3. 48, 1. 2 triginta aeonas aeonon 38, 4
per allegoriam 29, 8
contra allofylum pugnando 130, 2; 12, 1
amen 107, 13
ana septuaginta duo quattuor chori 129, 5
antichristus 107, 11
apocryfa apostolorum siue Actus separatos siue scripturas absconditas qui legant 88, 1. 2. 3. 5. 6 114, 1
apostolica ecclesia et catholica 74. 77 sententia 123, 1
apostolus Paulus beatus 112, 2. 36, 3. 59, 3. 75, 2. 3. 79, 6. 8. 80. 5 *bis* 107, 8. 88, 6. 116, 3. 120, 6. 124, 2. 125, 1. 5. 128, 1. 2. 6. 7. 130, 7. 134, 3 Petrus 92, 5. 80, 8. 88, 6 Andreas 88, 6 *bis* Possum esse apostolus si deus uoluerit 128, 9 apostoli beati 29, 3. 34, 3. 42, 3. 49, 3. 60, 2. 82, 6. 88, 4. 104, 6. 98, 2. 5. 107, 15. 126, 3. 71, 3. 128, 8. 129, 7. 137, 6. 149, 4. 152, 1. 153, 5. 156, 5 sub apostolis fuit 38, 1. 2. 47, 6. apostolorum apocryfa 88. 1. 3 Actus *uide* Actus; dispositiones 88, 2 et euangelii doctrina 125, 2 uolatus sublimis 139, 4 patriarchae prophetae sacerdotes et apostoli 139, 3; 149, 8. 155, 9. 156. 1
arithmetica 38, 1
astra septem 43, 1
de atomis animam esse 126, 1
in libris authenticis non continetur XXX hominum interpretatio 143, 2
bacchantes potius 75, 1
baptizate gentes 112, 5 baptizant mortuos 49, 4 corpus 5, 2 baptizabit uos in spiritu 55, 4 in trinitatem 152, 2 baptisma habeo baptizari 82, 4 de his qui baptizandi sunt 82, 4 baptizatus 29, 3; 148, 8 *uide* rebaptizo rebaptizator
baptisma habeo baptizari 82, 4; 83, 1
baptismum aquae, paenitentiae passionis 82, 4. 5; 89, 7 ecclesiae 83, 1 baptismo non utuntur 55, 4 in salutari gratulemur 120, 8; 152, 2 baptismi fides 67, 2; 153, 4 dies 140, 4 gratia Christiana 20, 2 post

baptismum fideli locum paenitentiae non esse 82, 3; 106, 4. 152, 2
baptista *vide* Iohannes
barbaros timebat rex Ezechias 21, 4
biothanati 85, 2
blasphemia sancti spiritus 67, 5; 91, 3
blasphemat martyres 36, 3 in patrem 91, 2. 3 multis peius 98, 2
blasphemos hereticos laudat 91, 3
byssus 117, 5
gehenna 92, 2. 98, 4
Nembroth gigans primus appellatus 108, 1 *ter* gigans per etymologiam terrae monstrum 108, 3 et in bono accipitur 108, 8 gigantes 108, 2 de genere gigantum 108, 3 gigantas 105, 10; 108, 1. 3 de gigantibus 108, 1
daemones colentes 61, 3 (*ubi* daemonia *B*) in daemonas transire animas 124, 1
daemoniorum septem spiritus 33, 5 daemoniis immolare 129, 5; 19, 1. 61, 3 (*B*)
de decada 38, 4
diabolus: *vide* inimicus; 115, 8. 9. 124, 4. 130, 8 inter hominem et diabolum iudex Christus 115, 6 diabolo aeque locus paenitentiae relinquitur 115, 6. 7 *bis* et angelis eius ignem pater parauit 115, 9 mala cogitatio inmissa a diabolo 131, 3 a diabolo corpus hominis creaturam escas factas esse 61, 2; 62, 1; 84, 6 *bis* Cain factum 2, 1
diaconus Nicolaus 33, 1
diocesis Aegypti 121, 3
dogma ponentes 33, 3
dogmatizant paulatim 88, 2
duodecada 38, 4
dolatria: *eius origo* 109, 8 mortifera *praef.* 4. 130, 5) Woelfflin arch. lexic. V 496)
idolorum mendaciis inseruire 109, 5. 6 impietas 111, 5; 130, 5. 8 idŏli nomen *quid sit per etymologiam* 109, 7 Bahal 25, 1 ab idolis non nomen acceperunt pagani 111, 5. 2. 3. 6 ab idolis recedentes 141, 4; 16, 2 idola frangetis 147. 2 colere 14, 1; 25, 2 idolorum formae 18, 1; 111, 6
ecclesia praedicans 127, 4; 130, 8. 60, 2. 57, 1. 65. 75, 1. 89, 2 *bis* 38, 2. 149, 7 apostolica *vide* apostolicus; catholica 45, 1; 49, 1. 3. 54. 58, 1. 69, 7. 74. 77. 82, 1. 2. 3. 83. 88, 4. 90, 1. 2. 107, 6. 130, 8. 141, 1. 142, 4. 143, 1. 145. 146. 153, 2. 5 Homo et Ecclesia *in doctrina Valentini* 38, 3
embolismis 58, 3
ἐξάδαχτύλους habes in Regnoram libris 108, 3
episcopus 66, 1. 89, 1. 61, 4. 65
epistolae Pauli 45, 5. 82, 7. 88, 4. 89, 1. 2 Petri Iohannis Iudae Iacobi 88, 4
per etymologiam dicitur gigans terrae monstrum 108, 3
euangelizare pauperibus 107, 14
euangelista beatus Iohannes 45, 7; 60, 2. 88, 6. 67, 3 Lucas 89, 2 euangelistae et martyres 137, 6; 153, 5
euangelium secundum Matheum 36, 3 cata Lucan 45, 5 cata Iohannem 60, 1 euangelii doctrina et apostolorum 125, 2 euangelium consummationis 33, 7 tria euangelia 36, 3. 45, 5 quattuor 149, 8; 6, 2 euangelia legi debere in ecclesia 88, 4 scriptum est in euangelio dicente domino 45, 1; 69, 5.

131, 5 in euangeliis et ubique 135, 1 dominus in euangelio inquit *similia uide* dominus
zelo diuino ductus Dauid 129, 5; 13, 2. 16, 1
XII zodia 123, 1. 3
thesaurus austri 103, 2 thesauri stellarum 133, 1 omnem thesaurum scientiae 134, 1
iudaeizans potius 64, 2 *bis*; 6, 2 (Funck arch. lexicogr. III 423)
historiam uiolenta ratione decernit 108, 7 neque historiam amittimus 107, 8 quaerunt per ordinem 130, 1 inquirentes studiose 130, 3 quaerentes 155, 1 pagani in suis historiis referunt 111, 4 secundum historiam 130, 5. 7
historialiter accipiuntur 107, 11
historiografi Iudaei 107, 7 Greci 121, 10; 129, 10. 142, 8. 9 historiografi 121, 2. 11
iubeleus maior et minor 107, 9. 10
cathedra pestilentiae 129, 4
catholicus: *uide* ecclesia fides ueritas
canonicas scripturas qui non accipiant 88, 1. 3
cata Lucan 45, 5 Iohannem 60, 1 Frigas 49, 1 (Woelfflin arch. lexicogr. IV 266)
catechuminus 152, 2. 4
climata diuersa 123, 3
cometas et pogonias 103, 1
cynicon (cynicorum *codd*) mysterium 49, 5
linum 117, 5
magia eius 29, 9 magiis uacans 32, 4
magicis uacans artibus 29, 1
magus Simon 29, 1. 82, 7 magis apparuisse Christum 140, 1 *bis*
mathematici uanissimi 123, 1 *bis*
martyr 128, 9 Stephanus 33, 2. 18, 1 Iustinus 48, 1 martyres 137, 6 gloriosi 149, 4; 155, 9
martyrium pati 32, 7; 85, 1 si quis per martyrium pugnauerit 89, 6
metangismon dicentes 51, 1
machina equus ligneus 29, 8
moechari 84, 3
monachorum uitam exercent 9, 1
mysterium Christianitatis 110, 7; 107, 7. 149, 2. 7 Christi 136, 4. 5; 148, 2. 3. 7. 156, 2. 7 consummationis statutum antea 92, 4; 155, 3 consummabatur nostrae causa salutis a domino 92, 6. 7; 135, 4 salutis mysteria reserabat 106, 4; 129, 1 oeconomiam omnem mysterii saluatoris complesse 31, 6 mysterium maius in lege 110, 8; 148, 2 passionis 156, 6 in parabolis docebatur 155, 5 caelestia mysteria nobis manifestata 34, 1; 112, 4 publice celebrant Montanistae 49, 4 mysterium † Cynicorum 49, 5
neomenia 141, 2
obeliscus 21, 2
de ogdoada 38, 4
oeconomiam mysterii saluatoris complesse 31, 6 diuersam hominibus statutam esse 86, 1
organum animae caro 97, 3
parabola: in parabolis et similitudinibus et aenigmatibus docebatur mysterium 155, 5
paradisus non uisibilis 55, 4 de paradiso eum expulit 115, 1. 3 *bis* 5. 7; 120, 3. 138, 2 in paradiso mandatum accepit Adam 136, 2 in paradisum in Christi praesentiam remeare 115, 8; 150, 9 raptur Helias 154, 1

in pascha 49, 5; 140, 2; 149, 3 *bis* de pascha 141, 1. 2 post pascham 149, 3 XIV luna celebrandum esse pascham 58, 1 cum Iudaeis 87, 1 non cognoscunt diem paschae 58, 1. 2. 3
patriarcha beatus Abraham 112, 1. 148, 1 Dauid 129, 6. 130, 4 Iacob 156, 8 sub patriarchis 118, 4; 120, 2. 137, 6. 139, 3 patriarchae prophetae sacerdotes et apostoli 139, 3; 149, 8. 155, 9. 156, 1. 3. 4
circa pentecosten 140, 2 in pentecosten 149, 3 *bis* pro pentecosten 149, 4 (Woelfflin arch. lexicogr. IX 510)
petrinis cultris Iudaeos circumcisos 151, 2
plasmauit deus hominem 97, 4. 5. 6; 117, 1
a plagis atque diuersis uulneribus saluabantur 21, 2 poenarum atque plagarum diuersitas 125, 7
poëtae uanissimi 29, 5; 38, 3; 100, 1. 103, 1. 3. 105, 5. 108, 7. 125, 3 *bis* 129, 8. 142, 8. 9 poëta Grecus Hesiodus 111, 2. 4
polus profitentur pagani 94, 4
purpura 117, 5
presbiter (presbyter *B*) Arrius 66, 1 presbiteri sancti ecclesiae 45, 1. 3. 7
pro pentecosten 149, 4
propheta 119, 2 lex et prophetae: *uide* lex; propheta cum dicat 79, 2 dicente propheta 92, 3; 128, 5 per prophetam clamat deus 82, 3; 89, 8. 112, 5 *uide* Dauid Iob Ezechiel Helias; Christi domini propheta Dauid 129, 1 prophetae non sumpserunt escas 86, 1; 149, 2. 154, 1. 76, 2. 3. 110, 9. 120, 2 prophetarum et apostolorum apocryfa 88, 1; 114, 1 uisio 139, 2 apostoli et prophetae et omnes iusti 98, 5; 37, 1 cum prophetae nuntiauerint undique 107, 1; 109, 5 omnes ubique 110, 4 prophetas et prophetias cottidie fieri 78 contra dominum et sanctos prophetas 108, 6 qui loquebar in prophetis 109, 6 quia non erant prophetae iam, sed sacerdotes 130, 6; 137, 6 patriarchae prophetae sacerdotes et apostoli 139, 3; 149, 8. 155, 9. 156, 1 prophetae *Gnosticorum* 33, 6 *Cataphrygum* 49, 2 falsi 26, 3 propheta Christus non filius dei 142, 3 uerus 26, 3 *bis*
prophetia Hieremiae *praef.* 3. 4 prophetas et prophetias cottidie fieri 78
prophetare ibant in nomine meo 101, 2 nuntiat pariter et prophetat 80, 8
protoplastus pater Adam 48, 1. 2, 1
pogonias et cometas 103, 1
rhetorice scripsit Paulus ad Hebreos 89, 3
de sabbatis 141, 1. 2
salpinga Grece tubicinatio 141, 2
satanas 108, 6. 26. 5
scandalum non paruum sibi hinc adsumit 118, 1 non modicum scandali patiuntur 130, 1 diuersa scandala hominibus subministrant 127, 1
ὕλη 95, 1 hylen 55, 1
hymni Dauid 130, 4
hysopo me asperges 120, 8
per fantasiam apparuisse Christum 40
per filosofiam nequis uos decipiat 123, 2
filosofi poëtae oratores historiografi

142, 8. 9 poetae falsique filosofi 103, 3; 125, 3 *bis* filosoforum inanes sententiae 99, 3; 114, 1. 124, 2. 133, 2 quidam de poetis et filosofis Stoicis uanissimi 100, 1; 102, 2; 126, 1
filacteria habentes 21. 3
chaos 38, 3
chori quattuor Dauid beati 129, 5
quattuor hominibus positis e psallentibus 129, 5. 6
psalmus quinquagesimus beati Dauid 120, 1. 8 primus 129, 3 tertius 130, 2 *seqq.* post LXXII psalmos defecisse hymnos *beati* Dauid 130, 4 psalmorum diuersa gaudia et laudes 129, 6; 130, 4 cum psalmorum orationibus cantu resonante 129, 6 scriptura 130, 4 inaequalitas 130, 5. 7 textus 130, 6 psalmi spiritali uirtute dicti 130, 8
psalterii inaequalitas 130, 1 *bis*
pseudopropheta Balaam 25, 1. 2; 26, 3 pseudoprophetas non dei uoluntate fieri 101, 1 Montanistarum 49, 3
oceani fines 121, 3
hora in illa 118, 4 non computantes horas et dies 58, 2 statutis horis 133, 1 diuersis horarum spatiis 133, 3

2. Vocabula Latina

a, ab: *uide* disto desino subtraho recedo fugio uado eo exeo accipio expecto audio dissentio sustineo agnosco alienus: malum a materia esse, a deo 55, 3; 134, 2 malos reges non a sua uenire et fieri uoluntate sed a dei iussione inmitti 101, 1; 104, 7. 96, 1 *bis* 109, 1. 111, 3. 125, 7 Manichei a Mane surrexerunt 61, 1; 34, 1 Donatiani dicuntur a quodam Donato 83 *bis;* 105, 3. 111, 1. 2. 4. 5. 6. 119, 3 Alii sunt Patriciani a Patricio quodam 62, 1 a Belo ac de ipsius uxore processisse progeniem 24, 2 existente captiuitate in Iudaeorum populo a gentilibus 130. 5 homines a iuuentute rapaces 108, 2. 4; 109, 1 ab Adam usque ad Mosen 110, 2; 111, 1. 112, 1 *bis* 2 *quater* 113, 1 a Mosen usque Samuhel 112, 2 dominus a domino = κύριος παρὰ κυρίου pluit sulphur 109, 3 paulo minus ab angelis eum minuisti 126, 2 dicere a Marcione ut adseram duo principia 47, 1 Paradisum uisibilem negant a Platone 55, 4 ab spiritu non natus 108, 1. 109, 7 ab Iuda instituerunt heresim 34, 1, 92, 4 (*sed* a Iudaeis 92, 3)
in speluncis abditis habitantes 14, 1
qui non abiit in consilio impiorum 129, 4
qui aberrant circa incorporationem 69, 1; 71, 1 suspicantur aberrantes 127, 2; 153, 3
abicit Cerinthus Actus apostolorum 36, 3 ius nuptiarum Tatianus 48, 2 abicienda talis editio 142, 3; 146. 156, 7. 8 carnem abiciendam 62, 2 abiecti sunt ab ecclesia 54; 60, 2. 61, 4. 90, 1. 91, 3 Paulus quem abiecerat eum suscipi post tempus iubet 82, 8
non abnegat baptismum conferendum 89, 7
uanum et abominabile hoc esse 12, 2

abominatio Camoth 17, 1
abominantur escas 72, 2
temporalitatem obumbrare atque abscondere 121, 10 si quis abscondisset de psalmis aliquid 130, 6 aliud in sono uocis aliud in abscondito 136, 5 de locis absconditis procedere stellas 133, 1; 14, 2. 24, 1 scripturae absconditae, id est apocryfa 88, 5
sic absolute praedicauit 149, 2
absolutio plena peccatorum atque impiorum 125, 7
qui absorti fuerant ab aqua 125, 7
abstinentiis uacant 72, 1 abstinentiam escarum promittentes 84, 1
abstinendo uoluntate contempserat omnem escam Helias 154, 1 abstinentes 72, 1; 84, 1
absit! 149, 1 (II Reg. XX 20 Rom. III 3) non absente tamen diuinitate 92, 4 neque caro a diuinitate nec diuinitas a carne aberat 92, 6; 154, 2
abundat in Christo bonitas 82, 7
quae corpus et animum hominis accenderet 135, 4; 156, 4
acceptabilis annua 106, 1; 107, 14
acceptor personarum deus non est 150, 2
accersitur mens 79, 8
accincti fortitudine diuini spiritus 141, 5
accepit dominus librum in templo 107, 15; 118, 3. 119, 3. 130, 6 *bis* 136, 1 terram de limo 97, 4; 47, 5. 6. 69, 1. 117, 1. 156, 1 nihil de sancta uirgine 38, 6 de costa Adae 97, 5 unde accipientes historiografi 121, 2 accipite spiritum 98, 2. 5; 107, 3. 152, 1 salutis remedium 151, 3 accepisse Iudaeos in hereditatem 32, 4; 110, 7 nomen Romanos a Romulo 111, 5. 99, 1. Esaias accepit gratiam de prioribus suis prophetis 156, 3 uix acceperunt indulgentiam 125, 4; 132, 4 si accipere quis uoluerit sex caelos 94, 2. 136, 5 quod dominus fecerit tunicas 117, 3 non ita accipiunt 55, 2 non recte 86, 2 Deque hoc accipiens interpretationem 45, 3 haec nomina accipimus nuntiata e scripturis 103, 2 Paulum apostolum non accipit 36, 3 *bis;* 45, 5. 6. 50, 3. 49, 1. 60, 1. 82, 1. 88, 1. 136, 1 anni LXX historialiter accipiuntur 107, 11 pio sensu lectionis 142, 3 gigans et in bono accipitur 108, 8; 153, 2 ieiunia IV in IV euangelia nos oportet accipere 149, 8 triplex funiculus debet accipi primum mandati deinde legis deinde de gratia saluatoris 153, 6
accusator suus et iudex Cain 132, 4
de hac re populus accusatur 24, 4 uoluntas accusanda 112, 8
acrius condemnare criminali iudicio 115, 5
bis acutus gladius 156, 5
ad: *uide* usque inuicem; non adtendunt ad misericordiam Christi 115, 4 ad te anima mea desiderat 99, 3 uigilabant ad eum 128, 6 haec dicit dominus ad pseudoprophetas 101, 2; 110, 6 quod dominus dixerit ad Cain 131, 1 praedicat missus ad populum 155, 3; 156, 1 adinuicem dixerunt: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram 31, 3 ad rapinam erant dediti 108, 4 *uide* pronus durus trado; ad quos fuit uerbum dei 147, 5; 110, 4 factum est uerbum domini ad me 110, 4 uocatus ad

nuptias 116, 3 *uide* peto; ne ueniam ad uos 82, 7 *uide* uenio prodeo descendo redeo pergo; ad honorem templi 117, 5 ad obprobrium hominum 154, 2 ad hoc excitaui te 128, 1 ad finem 128, 3 ad tempus 156, 8 ad currendam uiam exultabit 108, 8 ad seductionem homines haec inuenisse 111, 3 mille anni erunt ad uiuendum nobis 59, 1 dedit mulieribus sapientiam ad texendas tunicas 117, 2 cum eis adcreuerit tempus aetatis discernens *praef.* 2
adens etiam hoc Adam non saluari 48, 1; 49, 3. 52 errores 56, 1 solum hoc addit esse a deo ut si quis manducet 134, 2 multa addiderunt et tulerunt 88, 5; 89, 2. 119, 2
adducere ad nihilum 80, 7 ad concupiscentiam 31, 2
quod non est adeo scientiae salutaris 156, 1; 104, 1
interitum animis adferebant 111, 3 salutem hominibus adlaturus est 34, 2; 120, 7. 156, 2 carnes Heliae quod adtulerint corui 154, 1 initium scientiae boni et mali 1, 1
adfirmat Simonem ad passionem uenisse 32, 6; 38, 6. 125, 2. 155, 4. 8, 1
adhaeret (adheret *cod*) 26, 3
et in hac adhuc uita 125, 4; 11, 2. 26, 3. 79, 8 Et iterum adhuc 102, 1
plus ei adicietur 152, 3
adiectionem gratiarum accipere 98, 5
speret se posse a domino adipisci uictoriam 82, 6; 89, 6 speremus salutem posse a domino adipisci 128, 7; 137, 7. 153, 5 praemium immortale erant adepturi homines 141, 4; 150, 7
quattuor mundi aditus 129, 5
adiuncta terra animae 97, 5
admisso peccato 120, 5
admonebat saluator quae in lege dicta fuerant 156, 10 admoniti a suis 12, 1
admonitio (ammonitio *AB* 136, 4) est lex 136, 2. 3. 4; 156, 8
scripturae adnuntiant, adnuntiarunt 101, 1; 108, 3. 80, 3. 36, 2. 128, 3 adnuntians deum bonum et deum malum 45, 3; 49, 2. 55, 5. 133, 4. 138. 3 adnuntiante eis Noe beato 132, 7 adnuntiare annum acceptabilem domini 106; 1; 107, 14 adnuntiata sunt uobis, priusquam ueniant 110, 6
adorantes elementa 61, 3; 109, 6. 147, 2 ut Christus capaciter adorari possit ab humano genere 70, 2 a magis 140, 2 adorandus spiritus sanctus 67, 2. 5; 109, 3. 147, 5
in diuersorio ubi adplicuerant (applicauerant) *B*) 118, 1
non adquiescebat ueritati 45, 3; 57, 2. 26, 2 iustum est multis consonantibus quam duobus dissonantibus adquiescere 121, 11; 151, 5
mortem sibi desiderent adquirendam 132, 3; 137, 2
adscribere audent naturae motionem 102, 2 *bis*; 112, 6. 7
adserit 29, 5; 32, 4. 40. 41. 44, 2. 47, 6. 81. 87, 1. 108, 1 adserunt delirantes 33, 7; 38, 3. 55, 1. 3. 68, 2. 78 non adserunt esse ipsius 89, 1; 93, 1. 96, 1. 107, 1. 122, 1 adseruit multos esse mundos 114, 2 adserebat dicens 31, 1; 37, 2.

43 dicere ut adseram 47, 1; 84, 6 ignorantes quid adserant 51, 1 ambigunt adserentes 58, 1; 61, 2. 72, 2 nomina quaedam diuersa adserunt 52; 38, 3. 103, 1 filosoforum sententiae illud adserunt 99, 3; 108, 7
hoc malum adsertionis impiae 34, 3
adsertores totius erroris et sceleris mathematici 123, 1
dextra laeuaque adsignantur Aquilae interpretationes in libris LXXII interpretum 142, 4
animalia adstantia domino 156, 6
adsum 109, 6 praemium adfuturum 59, 2; 132, 4 in posterum 121, 5; 129, 4 consummatio saeculi quae cum angelis adfutura sit 107, 15; 150, 5
non paruum scandalum hinc sibi adsumit 118, 1 adsumpsit et induit carnem Christus 70, 1
adsumptio rei uisibilis 70, 2
adtamen (*conf* CIL VI 1710 XII 944, 23) 104, 5. 141, 4. 150, 7. 156, 6
non adtendentes dei potentiam 102, 2 non adtendentes quod uerbum est inmutabile 70, 1 non adtendentes quod pater per filium fecerit Adam 115, 3 Quod et Danihel adtendit 107, 15; 128, 2 cum non adtendunt ad Christi misericordiam 115, 4; 128, 3 cum non adtendant quod inspiratio est gratia 98, 1
adtribuit ei uniuersas partes occidentis 121, 4
aduena προςήλυτος 33, 1
cuius causa aduenerat Christus 69, 3 de patre 93, 2 de caelis iterum 107, 1 in carnem 107, 7. 8; 156, 2 in carne 135, 3 quae eam saluaret adueniens 29, 7; 134, 5 aduenire pseudoprophetas sua uoluntate 101, 1 quae dicta sunt de populo aduentura 107, 2. 4; 134, 7. 139, 2. 150, 2 maior numerus postea amplificabatur aduenturus 121, 6
aduentabat saepius captiuitas 17, 1
inimici et aduersarii doctrinae caelesti 110, 10
aduersus eum sententiam confirmauerunt apostoli 34, 3; 131, 5; 32, 5 aduersus dominum et aduersum unctum eius 142, 2
audi uir ... et aduerte 107, 15 neque in ipsius praesentia sperari salutem aduertebat 43; 156, 3 scriptura eum mysterii per mandatum declarauit aduertentem 148, 3
aedificatio turris rebellantium 105, 3; 112, 1. 105, 5
aedificantes turrem et ciuitatem 104, 2
aequalis trinitas 51, 3 una substantia trium personarum et diuinitas 93, 3; 110, 3 Christi scientia 130, 7 aequales tres personae in omni maiestate et potentia 51, 3
aequalitatis et uirtutis unitas 153, 2; 51, 1
semper esse et genitum esse est aequum 127, 6 aeque uanam doctrinam 39 qui aeque secuntur particulam 84, 1; 94, 3. 115, 6 *praef* 4 *in fine sententiae collocatum*: de paenitentia autem propter Nouatianos aeque 89, 3. 94, 4 Iudaeum non licet appellari nec paganum aeque 112, 6; 149, 3
aereo serpenti sacrificabat populus 21, 1
auri argenti aeris *similitudo et trinitatis* 68, 1
aestimat 36, 1 aestimant 49, 3; 55,

8. 92, 7. 97, 4. 112, 3. 115, 3. 116, 1. 125, 3 aestimant obseruare aliquid 76, 3 (117, 1) aestimabat 37, 1; 42, 3 cum aestimaret se posse laudari 42, 1; 137, 2 qui primum esse Christum aestimauerint 107, 11 aestimantes 55, 4; 57, 1. 130, 1 aestimans 93, 6 ut uelit quis aestimare 98, 4 ne filius non esse cum patre aestimetur 93, 6; 127, 4 inormes uisu hominum aestimati 108, 2

tempus aetatis discernens *praef.* 2 ad incrementum perfectionis aetatis 150, 5 aetate ampliore 115, 5 in parua aetate constituti filii 118, 2 in prima, secunda, tertia aetate homo 136, 2

aeternus ignis 115, 9 tu es in aeternum 80, 2; 115, 1 in uitam aeternam 20, 2 nostrae causa salutis aeternae 92, 7; 67, 2; 141, 3. 155, 3 aeterno poenarum iudicio 110, 10

affluente inrigatione diuini spiritus 149, 4

agnitio 154, 2

agnoscitur et creditur Christus 92, 4; 104, 3. 112, 7. 139, 5 agnoscere mysteria Christi a nobis 148, 9; 153, 4 non erant agnituri Christi praesentiam 155, 3 agnoscere stellas indictum ministerium 133, 1 legis uirtutem 135, 5 maiora mysteria offerenda 148, 2

ago: *uide* paenitentia paenitudo; indifferenter agere cupientes 90, 2 ut bene ageret 115, 7

agrimensorius funiculus 153, 1. 2

ut ait Hesiodus 111, 2. 4; 80, 5 *bis* 82, 8. 112, 2 *alibi* non intellegentes quod ait apostolus 70, 1; 75, 1. 3. 79, 8. 80, 3. 106, 1 quod tetigerit labia ipsius aitque ei 156, 1 de qua ait propheta 96, 2. 3; 98, 4 quia ait Dauid 76, 2; 94, 3 ait dominus 84, 3; 96, 3. 107, 5 ait ita 82, 4 ait apostolis 107, 15; 126, 3. 128, 8 aiunt spiritum de terra esse 55, 2; 68, 1. 89, 2

alibi propheta dicit 79, 4; 110, 4

alicubi non praecepit dominus 109, 6 scriptura dicit 79, 4

de alienigenis id est de Cananeis 148, 7; 21, 5

diis alienis non maledicetis 147, 1 alieni salutis Christianae repperiuntur 75, 2; 105, 1. 133, 2. 152, 4 alieni morum 108, 2 ueluti a natura hominum morumque alienos 108, 4 alieni a Christianitate repperiuntur 147, 6

alimenta exhibet terra copiose 96, 4

alioquin 45, 2. 67, 5. 69, 3. 92, 7

aliquando quod factum est 108, 8; 127, 2 non carnes edebat aliquando 154, 1

si aliquis dixerit 154, 1 cum aestimat se plus esse aliquis 137, 2 aliqua gratia 152, 1 nomen habere alicuius linguae 105, 2; 149, 2 non alicui horum uanitati rerum natura adscribenda 112, 7 ut scire aliqua ex parte ualeamus 93, 8 si minus dictum sit aliquid 112, 4 aestimant aliquid obseruare 76, 3 de psalmis aliquid 130, 6 ex nomine hominis possidere aliquid 105, 2 in ea sperantes aliqua 20, 1; = *ullus*: ut non sit aliqua naturae diuersitas 93, 3; 66, 5. 109, 6 non esse locum aliquem paenitentiae 82, 3; 136, 1 neque doctrinam aliquam habetis antiquam 121, 9 non aliquid praetermisit 67, 4; 72, 2. 151, 1 nullum metum sibi ab aliquo adfuturum 132, 4. 5; 136, 5. 156, 5

aliter *uide* sentio
aliunde 153, 5
Alia est heresis Borborianorum qui ... sperant 73, 1 *initio plurimorum capitum* terram hanc esse solam et aliam non esse 95, 1; 108, 3 Sicut aliis—ita huic 129, 2; 130, 4 alio modo non potest esse nisi 66, 4; 76, 1. 88, 4. 110, 5. 124, 3 125, 3 alio modo dixit Dauid 120, 3 non rei aliae nisi taciturnitati 76, 1 non alii nisi ipso Christo 129, 6 nullum uidere alium nisi 142, 7; 10, 1. 2 si nihil futurae uitae inmortalis aliud nuntiabat 134, 3 non aliud exspectantes 5, 1 non aliud legi nisi 88, 4 baptismum 82, 5 principium 41 alium baptisma 83, 1 (*ubi* aliud *B*) aliud est hoc fieri ... et aliud suadere 84, 3; 96, 2. 136, 5 Alii autem post istos surrexerunt 49, 1 *et sic initio plurimorum capitum*; Sunt alii qui 51, 1; 89, 1 *alibi* et alii quam plurimi 88, 3; 103, 3. 124, 4 sub Petro et Paulo et aliis 104, 7; 110, 9 Pauli XIII epistolas et VII alias 88, 4; 39, 1. 45, 5 ex aliis alii prolati 32, 3 Manichei et Gnostici et Nicolaitae et alii 129, 1 contra naturam aliorum hominum = *reliquorum* 108, 2; 156, 10 ad maiora etiam crimina alia prodeuntem 115, 5 aliisque talibus ... parere carnalibus 36, 5; 134, 7. 8. 147, 7 et alii tales 88, 6; 108, 4. 124, 1 Hyadas, Haedos et alia huiusmodi 103, 1; 110, 9. 115, 2. 117, 5 serpentibus pecudibus ceterisque aliis 95, 3; cum pecudibus et ceteris aliis similibus 100, 1 (Fronto p. 50. 51 N.)
alligaturas portant 21, 3
alter 79, 1 propheta 79, 2; 151, 5 altera uirtus i. e. deus secundus 47, 2; 2, 1 natura 124, 3 alterum caelum 1, 2 non alter nisi deus Christus 103, 3 non alterius rei nisi quasi similis 26, 5 alter est qui misit, alter qui missus est 98, 2; 115, 2 *bis* duorum populorum unius impietatem alterius iniquitatem praenuntiasse scripturam 107, 7; 127, 2. 5. 7
altitudo profundum latitudo longitudo 155, 6
in altum fodentes 20, 1 latitudo longitudo altum profundum 155, 11
amabile nomen 111, 4
qui ambigunt de die paschae 58, 1; 94, 1. 95, 1. 96, 1. 104, 1. 106, 1. 126, 1. 135, 1
diuersa ambiguitate fatigantur 155, 1
quod corpora non sint ante facta, non est ambiguum 97, 4. 6; 155, 4 et nunc fieri non erit ambiguum 108, 8
amborum plena absolutio 125, 7; 84, 3
ambulare in uiis domini 79, 3 bene 91, 1 excalciatos 81 *bis*
amentia qua est deceptus 33, 1 non in paruam erroris incurrit amentiam 42, 1; 137, 1 pecudum et uitam detinentes 57, 2
ut amicus et fidelis 156, 9 *bis*
amissio inmortalitatis 116, 2 dignitatis amissionem perpeti 82, 8
amittunt dignitatis meritum 98, 6 historiam non amittimus 107, 8 amiserant scientiam linguarum 104, 5 amissa mente lapidea 151, 2. *praef.* 2. 3 amissum filium fieret pater 109, 8
amoena temperies salutis 123, 4
amore diuino prouocaret 135, 2. 4

certamque ab eo amplectendam *132, 2
maior numerus amplificabatur eidem 121, 6
amplior generatio optanda 121, 5 laudis est et amplioris desiderium 84, 4; 149, 2 aetate ampliore 115, 5 ampliorem diuini spiritus potentiam 156, 3 amplius pullulare genus eius 105, 3 delinquere 79, 7 iam non ero 125, 4 caelestis esca desideranda est amplius 134, 5 non latuerunt amplius scientiam Christianam 105, 5; 50, 2 *praef.* 2
Quattuor anguli saeculi 123, 3
angustiae diuersae insurgunt hominibus 79, 3
anima: *uide* corpus; imago dei *uide* deus; in caelum suscipitur 35, 4 a bono deo facta, caro a malo 115, 2. 61, 2 sola saluatur 38, 6 (35, 4) ex elementis consistere animam 126, 1 materia est sine anima inrationabilis 55, 1 caro 97, 3 non a deo sed de terra facta 55, 2 de igne et spiritu 55, 4; 126, 1 anima pati non potest 92, 2 *seqq.* sub lege posita 126, 3 rationabilis ante facta est, postea corpus 97, 1 *seqq.* inmortalis 97, 5; 100, 4. 7, 2 obnoxia iudicio 98, 4 terra adiuncta animae 97, 5 anima a deo post angelos facta 99, 1; 126, 2 animae dominantis et subiacentis indicium 97, 3; 150, 8 natura 124, 3 animam non esse inspirationem sed Adae habenti animam postea datam esse inspirationem ut apostolis 98, 1. 2 anima antea intellectus uocabatur, postea discessit de caelo et anima nuncupata est 99, 1 cum exierit de saeculo, ab angelo ducitur in locum ut in futurum percipiat iuxta quod gessit 124, 1 animam Samuhelis ab inferis excitasse mulierem 26, 1 animam ueram rationabilem habuisse Christum 69, 1 *seqq.* ut si quis benefaciat animae suae 134, 2 anima pia, sancta *uide* pius; in animas hominum ac feminarum intrantes inmundi spiritus 108, 6 animas ignorantium captiuauit 38, 1; 61, 4. 84, 6. 114, 2. 142, 9 animas hominum 55, 4 uelut pecudum 88, 7; 100, 1. 2 ad animarum seductionem et damnationem haec inuenisse homines 111, 3 suis animis interitum adferebant 111, 3 animas sceleratorum transire in daemonas ac pecudes 124, 1 animae Iudaeorum paganorum hereticorum contemptrices dei 128, 5; 137, 5. 150, 5 exceptis octo animis 132, 7
animalia quattuor in Ezechiel 139, 1. 56, 1 duo Cherubim et Seraphim 155, 1. 156, 1 *bis* 6 *seqq.*
animi intellectum homo rationabilis habet de deo 100, 1. 2 animi salutem solius fieri 35, 4 animi naturae infirmitas hominum 112, 8 cordis et animi hominis occulta 131, 4 quae ueritas corpus et animum hominis accenderet 135, 4 forti animo 156, 4 duri corde et inprudentes animo 156, 3
anni quattuor tempora et dies festiuitatis 140, 3; 149, 2. 5 tribus annis ita ambulauerit Esaias 81 primis XXX annis 106, 3 in uno anno quae gessit 106, 3 de anno illo post baptismum scilicet 106, 4 post annos = post tempus *uide* post; per annum 140, 4. 141, 2. 149, 3 tribus annorum milibus et septingentis annis 110, 2; 112, 1.

156, 7. 104, 5 CCCCXC anni tunc paene completi 107, 8. 9 LXX 107, 11 *bis* 112, 1 *bis* mille annorum heresis 59, 1 MMDCC anni ab Adam usque ad Heber 104, 2; 105, 2. 104, 5. 105, 4. post MM et trecentos annos diluuii 108, 3 non plus non minus fieri annorum numerum nisi CCCLXV 106, 1; 112, 1 CCCC iam et plus annos transisse 106, 2; 107, 7 a quingentesimo annorum numero 107, 3. 8 circa quingentesimum annum fieri consummationem saeculi 107, 1. 11 de annorum numerositate 107, 4 populus LXX annos fecit in Persida 107, 8 L annos habet iubeleus 107, 10 post quadringentos et circa nonaginta annos 107, 11 ante quadringentos triginta annos quam 110, 7 de anno adnuntiato 106, 1. 107, 14

annui dies quattuor festiuitatis 140, 2 dona annua octiens offerentes 141, 5

ante diluuium 108, 1 ante MMDCC annos 104, 5; 105, 4. 156, 7 ante saecula 91, 2 ante Iudaeos et paganos 110, 5 legem 110, 10 ante tribunal Christi 124, 2; 125, 5 Ante erant solum tenebrae et profundum et aqua 33, 4; 38, 3. 55, 2. 82, 5. 92, 6. 7. 97, 1. 4. 98, 2. 99, 1. 104, 1. 106, 3. 107, 9. 108, 6. 109, 3. 5. 110, 7. 9. 112, 3 *bis* 5. 116, 1 *alibi*

antea statutum mysterium consummationis 92, 4; 82, 1. 138, 2. 149, 4. 151, 2. 156, 8

antecellit modis omnibus 155, 6

antequam pagani nomina transtulissent 103, 1 Christus ueniret in carnem 107, 3; 110, 7 *bis*. 116, 1. 125, 6. 156, 9

de antiquitate nostra consentiunt 121, 11

si quid putatur esse antiquum, temporale conprobatur 121, 8. 122, 1. 129, 9 Grecus numquam erit senex aut antiquus 121, 9 antiqui illi beati 110, 2; 136, 4 diluuium sub Deucalione fuisse antiquissimum 122, 1 mandatum 156, 7

ut aperiret nobis Christus potentiam uincendi 92, 6 aperuisse oculos suos Adam et Euam 116, 1

aperte docuit Esaias 107, 14 ex aperto Petrus 92, 5; 15, 1 apertissime nuntiatur trinitas e scripturis 51, 3 impietati consentientes 68, 3

non iam apparebat deus sicut antea 138, 2 Christum per fantasiam apparuisse 40 umbraliter 31, 6 magis post XII dies 140, 1 putatiue 42, 3. 45, 4 non in carne 44, 2. 47, 4; 29, 7. 156, 4

appellationes deorum dearumque 125, 3

quem deum appellat 41; 49, 4; 94, 1. 97, 5 unde Sabelliani sunt appellati 54; 72, 1. 111, 1. 4. 6. 126, 2 ex quo et Sethiani appellantur 3, 1. 24, 2 a patre quem Profundum nomine appellat 38, 5; 105, 3 animam non factam a deo ita appellari animam 99, 1; 72, 1. 111, 5. 112, 6. 113, 2

apud patrem 127, 1. 82, 8 apud eos 3, 1 iustitiam habentes apud dominum 101, 4 apud Neronem cum pugnaret Simon cum apostolo 29, 9

aqua salutaris 20, 1 ut aquam per riuum ita transisse Christum per uirginem 38, 6 aquae uiuae fons dominus 20, 1 qui aquam offerunt

in sacramentis 77 baptismum aquae 82, 4 quod per aquam dederat 82, 5 ex aqua et spiritu regeneratus 120, 7 de aqua animam esse 126, 1 *principium* 33, 4 non facta a deo, sed semper ex se ipsa 96, 1 continetur a terra 96, 1. 95, 3 aqua minus elementum, terra maius 96, 1 firmamentum aquae secundo die factum 94, 1 aquae quae super caelos sunt 94, 2 super aquam fundata terra 95, 2. 96. 2 supra aquam subsistere iussa 96. 4 qui sub Noë ab aqua absorti fuerant 125, 7
aquila 56, 1. 139, 3. 155, 9
arbitrii sui est omnis homo 26, 2 cogitatio quae est in arbitrio tuo et cuiusque hominis atque uoluntate 131, 3
ita arbitrantur *uide* ita; Christum hominem natum arbitratur 35, 2; 38, 6. 42, 3. 56, 1. 62. 1. 99, 1. 100, 1 ut quidam arbitrantur 106, 4. 115, 2
arbor bona, mala 45. 2 uitae 116, 1 *bis*
arca *beati Noë* 122, 1. 149, 6 dei 129, 5 testamenti 12, 1
arcani salutaris Christi mysteria 129, 1. 9
arena maris 107, 13
argentum 68, 1
argumenta poetas de lege atque prophetis sumpsisse 129, 8; 142, 9
arguit 10, 2 arguendo et iudicando 124, 4 eum peruidens arguebat quod cogitauerat 131, 4
arida loca et interiora 18, 2
armorum instructio 108, 4 armis instructi caelestibus 149, 4
artibus magicis uacans Simon 29, 1
in caelum ascendere 29, 7 *bis* 31, 2. 105, 5 in quo die ascendit in caelum 140, 2 in montem 119, 3 Christum in caelum sine carne ascendisse 47, 6; 71, 1. 2 si ascenderit spiritus in te 131, 6
ascensio Christi in caelum 29, 1. 71, 2. 104, 5. 106, 4. 156, 8 in ascensione ieiunium 149, 3
aspectu bona arbor 116, 1
asparges me hysopo 120, 8
aspicens idola populus delectabatur epulis 111, 3
At ille tristatus est 150, 6 illi cupidi facti 31, 3
hominum ac feminarum 108, 6; 82, 3. 109, 5 probatum atque consummatum 108, 8 consortes atque fautores 47, 4 *bis* in prosperitate quippe, facultate ac potentia 128, 3; 129, 3. 10. 130, 4. 134, 7. 155, 7 secundum fidem atque laborem eorum atque diuersa certamina 150, 7 peccantium ac redeuntium ad dominum saluatorem atque creatorem 102, 3 de Achaia de Grecia atque aliis prouinciis 142, 8. 9 unius maiestatis et substantiae ac diuinitatis aequalem potentiam 110, 3; 121, 1. 124, 1. 134, 7. 147, 6 Atque ex eo traditum fuisse 109, 8. 90, 2 *uide* et
omnis scientiae auctor Iudas 34, 1; 130, 4 ipsorum auctoribus testantibus 121, 8; 130, 5
auctoritas regalis 139, 3
audacior factus 32, 5
qui audet dicere deum angelum 32, 4; 60, 2. 129, 1 audent adscribere naturae motionem 102, 2; 112, 6 ausus est dicere duo esse principia 44, 1; 103, 3. 113, 1. si qui hominum ausus fuisset in eum manus inicere 132, 5

audiant saluatorem dicentem 82, 4 audire a domino meruit ut remissionem esset accepturus. 132, 4 discere a gentibus ac doctrinam audire 151, 5 Danibel audiens a Christo 107, 2; 121, 8 audire et uidere 129, 7 *bis* 138, 1 ut audientes homines mirarentur 104, 7; 123, 1 priores audientes credebant 188, 5. 149, 6 si audieritis me 112, 8 *bis* 119, 2 *bis* audi 107, 2. 15 audit in Genesi quod dominus uestirit 117, 1. 118, 1 cum audiunt Dauid dixisse 120, 1

auditor Christus et iudex inter hominem et diabolum 115, 6

ne auferas a me spiritum tuum 97, 7; 151, 5 maiorem sortem Mariam elegisse quae non auferetur ab ea 134, 5; 152, 4. 155, 4

auium pecudum serpentium sensus 100, 1. 4; 154, 2

aureos mures 12, 1

aurum 68, 1

austri thesaurus 103, 2

aut: antequam Iudaei nominarentur aut Iudas nasceretur 110, 7; aut paganae impietati aut Iudaicae uanitati 112, 6 ut aut proiciat aut non proiciendo crimen incurrat 131, 3

Econtra autem 79, 1; 88, 5. 92, 5 *bis* 99, 1. 100, 1. 2. 101, 4. 107, 3. 10. 108, 8 Non autem capientibus 110, 5; 115, 7. 131, 2. 149, 2 De paenitentia autem 89, 3; 105, 3 Si qui autem putauerit 108, 7 Si autem quis uoluerit accipere quod 117, 3; 126, 3 *uide* quidem; dominus nos illis copulabat, Iudaeos autem respuens 110, 10 *conf* 61, 2 Ergo si haec fides erat, ab illis autem est tradita 112, 3; 130, 2. 149, 4 Qui autem 125, 6 Quod — quod autem 84, 4. 108, 8. 110, 7 Si — si autem 111, 2. 112, 3. 4

baiulabant in collo 21, 2

beatus: *ita passim appellantur patriarchae prophetae apostoli martyres:* beatus uir qui 129, 4 Noe 121, 1 Iob beatissimus 80, 3 Dauid 108, 4 Salomon 109. 8 Abel 131, 2 Abraham 110, 6. 112, 1 Helias 110, 9 Iohannes baptista 120, 2 sicut et beatissimi ⟨*apostoli*⟩ tradiderunt 106, 4; 110, 9 beati illi antiqui et priores Iudaeis 110, 2 qui et omnes iusti uere beati et sancti sunt 147, 5

bellum sustinuisse a filio 130, 2 Troianum 29, 5 a fortitudine belli 24, 4

beluinis sensibus 124, 4 beluina crudelitas 154, 2

benedicitur cottidie ius coniugii 120, 7 benedictus qui uenit 107, 13; 99, 3

cum benedictione tribuit deus escas 72, 2

ut si quis benefaciat animae suae 134, 2

ut bestiae loquerentur 88, 7 in bestias transire animas 124, 1

bestiali more 108, 4

ut si quis manducet et bibat 134, 2. 3

bis 119, 3 bis acutus gladius 156, 5

bonitas et misericordia Christi 82, 3; 5. 7. 92, 4. 5. 93, 8. 135, 2 *dei* 128, 2. 132, 2 adhuc bonitatis loco a domino regi concesso 26, 3 par gratia bonitas iustis et iniustis concessa 133, 4 gratiae plena Christi bonitas 136, 3

bonus medicus 138, 4 bona arbor

45, 2 bona aspectu 116, 1 anima, mala 124, 1 fructuositas 132, 3 interpretatio 127, 3 bonae memoriae Alexander episcopus, Constantinus imperator 66, 1 escas non esse bonas 84, 6 in bonis rebus, operibus permanere 89, 8 *bis* bonus tuus spiritus 109, 7 deus et malus *uide* malus; iudex in omnibus 115, 6 boni 101, 4 *bis* anima eius in bonis demorabitur 99, 2 bonum opus facere *uide* opus; gigans et in bono accipitur 108, 8 bonum est mihi, quod humiliasti me 128, 5 bona terrae manducabitis 112, 8 ualde bona quae fecit dominus 79, 4 *uide* malus; quod erat futurum maius et melius 75, 4 melius quid facere 86, 1 uita integra melior inuentus est 35, 3 bene, non bene sentire *uide* sentio ago operor; bene ambulare omnes 91, 1
in Thessalio in loco breui 122, 2 haec cuncta breui collecta 129, 3 in breui concurrere atque discurrere sidera 133, 3
cecidisse unum ex eis id est Iudam 42, 3
immortalitatis praemium, non hoc caducum et transiens 59, 2. 134, 7
caecitas Iudaica 50, 3; 116, 2. 155, 2 pagana 21, 3 suis caecitatibus inseruire 75, 2
caecos fuisse Adam et Euam ante quam de arbore gustarent 116, 1 caecis mentibus idola adorabant 14, 2 caecis uisum praedicare 107, 14
caelestis doctrina 110, 10 sententia 67, 5 scientia 105, 3; 148, 9 uita et sapientia 76, 3 gratia 119, 4. 120, 7. 129, 1 esca 59, 2 gloria 92, 6 lux 135, 4 caelestium rerum ueritas 135, 1 caelestia mysteria 34, 1. 112, 4 armis caelestibus instructi 149, 4 caelestia sperantes 155, 10 promotionis caelestis causa 84, 2 regni consortium 137, 7 mercedis caelestis desiderium 84, 4 meriti triumphus 135, 3 legis caelestis capax homo 98, 1. 148, 7
sicut caelum distat a terra 93, 5; 102, 1. 80, 2. 96, 3. 94, 1 anima ante in caelo erat 99, 1 anima in caelum suscipitur 35, 4 angeli de caelo deiecti 108, 5 iterum missus filius de caelo 93, 6 de caelorum numero 94 *per totum caput* 32. 3 *seqq.* 1, 2 stellas infixas non esse in caelo 133, 1 caeli caelorum et aquae quae super caelos sunt 94, 2; 67, 4. 109, 4 dii qui caelum non fecerunt 109, 5; *uide* ascendo ascensio praesentia Christus de regnum liber
in caenum euntes et inde obliti 73, 2
calamitatis diuersum interitum subeunt 85, 2
calciamenta tua solue 81, 1
spernitur calcatur atque condemnatur sapientia Grecorum 129, 10
calculus et numerus et mensura 42, 1 (*ubi* cauculus *AB quo de conf* O. Keller Mus. Rhen. XXX 303) calculo accepto circumcidit puerum 118, 3
calidum frigidum siccum humidum 123, 3. 47, 5
calix qui est nisi eius passio 92, 3
canis ad suum uomitum reuertitur 128, 4 ut canes loquerentur 88, 7 animas hominum uelut canum similes 88, 7
canitur et praedicatur dei inmensi-

tas a Cherubin 155, 7 psalmorum laudes Christo canendo referebat 129, 6
cantatio humana 129, 1
cantantes indesinenti uoce 155, 7
cantu resonante 129, 6
secundum capacitatem hominum 138, 1. 4; 150, 2
capax legis diuinae homo 97, 6; 98, 1. 148, 3. 7 inrationabilia id est non rationis capacia 139, 1 ut possit ab humano genere capaciter adorari 70, 2
non omnes capiunt hoc uerbum 84, 2 ut scire et capere et intellegere de deo ualeamus 93, 8; 150, 2 studentibus et quaerentibus, non autem capientibus 110, 5 (*A*); 112, 4; 149, 8. 150, 3. 4 156, 1. 8 secundum capacitatem hominum uidentium atque capientium uidere atque audire 138, 1 mundum non capere posse 106, 3; 20, 1 cum fuisset capta arca ab allofilis 12, 1
capitula scripturarum 50, 3. 45, 6
captiuitas Iudaeorum in Persida 107, 11; 112, 2. 130, 5. 146. 16, 2. 17, 1. 24, 4. 27, 1
captiuo: Iudaei captiuati 10, 2. 18, 2 animas captiuare αἰχμαλωτίζειν 38, 1. 61, 4. 84, 6
captiuis praedicare remissionem 107, 14
crines capitis nutrientes 8, 2
carbonem de forcipe accepit Cherubin 156, 1
caritas fides spes 153, 6
carnalis uita hominum 134, 4. 7; 141, 4 generatio 148, 2 iustificatio 156, 7 obseruantia 8, 1 causa cogente carnali 156, 8 circumcisionis carnalia 36, 5 carnalem uanitatem 75, 2; 107, 6 carnaliter uiuendum 8, 1; 59, 1 Christum natum carnaliter 35, 2; 37, 1 sub lege carnaliter omnia in se et de se consummabat saluator 140, 1 quae per Mosen Iudaeis dicta sunt carnaliter 141, 1; 148, 2 carnalis Christi praesentia 43; 107, 9. 119, 1. 4. 136, 4. 149, 5. 155, 3 passio 92, 2 sensus 69, 4 angelos ita factos carnales 108, 7 carnalibus concupiscentiis seruiendum 63; 110, 10
carneum cor 151, 5
carnes corui Heliae adtulerunt 154, 1 non edebat Helias 154, 1 carnis surrectionem expectant 49, 1 iactantia 112, 5 iniquitatem praeuaricationis communem carnis 120, 6 carnem hominis a diabolo factam 62, 1; 115, 2 modis omnibus contemnendam et abiciendam *ibid.* secundum carnem solum esse uiuendum 4, 1. 5, 1 caro organum, anima res rationabilis 97, 3 caro ante facta, anima postea 97, 6 caro Adae ac mulieris postea facta 97, 4; 117, 1 non ueram habuisse carnem Christum hominis 40 Christum non apparuisse in carne 44, 2; 47, 4 ex quo uenit in carne *praef.* 1 Christum in carnem uenisse 92, 3; 107, 4. 7. 8. 56, 2. 125, 6. 156, 2 caro Christi de sancto spiritu facta 69, 5 de caelo Christum carnem detulisse 38, 6; 47, 4 carnem uisibilem accepit pro nostra salute 70, 1 uerbum conuersum in carnem 70, 1 Christus in carne constitutus 93, 8; 108, 7 Christum non in uera carne passum 45, 4 Christus est passus carne passibili 92, 4; 69, 6 cum caro pateretur in cruce coniuncta

diuinitati 92, 1. 5 carnem Christi in terram dimissam 35, 4. 71, 1 *uide* dimitto; caro eius non uidit corruptionem 69, 6. neque resurrexit in carne neque cum carne ascendit in caelum 71, 2; 47, 5. 6 Christum in carne negant sedere ad dexteram patris sed expoliasse carnem et posuisse in solem 55, 3
carra portabant instructionem armorum 108, 4
caseum qui offerant 74
castitas 110, 9
casum ciuitati aduenturum nuntiabat 15, 2
causa haec esse uidetur 130, 7 non causa dei est creantis mala naturaliter, sed hominum uoluntatis 79, 5 causa temporis cogente 155, 9 carnali 156, 8 sub causa hac latrocinantur 85, 1 sine causa perire properant 85, 2; 131, 6 qui dimiserit uxorem sine causa criminis 84, 3 causis existentibus hominum mala facta 79, 3 uirtutis causa 108, 8; 88, 5. conuersionis causa 79, 5; 102, 3. 80, 2. 84, 2. 6 qui peccati causa non egerant paenitentiam 82, 7 personarum causa dicit 93, 5; 135, 1. 150, 1 (= 51, 1?) 110, 5 uitiorum causa et facinorum gignendorum 109, 1 sui sceleris et turpitudinis perpetrandi causa 109, 6 inuidiae causa (= *inuidia commotus*) eum expulit de paradiso 115, 1 nostrae causa salutis 69, 7; 92, 7 laudis causa maioris consequendae 84, 3 cuius causa 67, 5 cuius et causa 69, 3. 154, 1 quorum causa 142, 9, *praef.* 2. 17, 1
quod ecclesia celebrat offerendo 74; 107, 9. 58, 3. 110, 7. 148, 8 celebrant mysteria publice 49, 4 5; 58, 2. 140, 1. 4. 141, 1. 2. 148, 7 quod in lege per umbram celebrabatur 119, 4; 107, 9. 135, 4 diuersitas festiuitatum celebratur a Iudaeis per annum 141, 2. 3
non celabatur mysterium quaerentibus 156, 8
censendo distribuit Noë filio Africam 121, 3
census animae 126, 1
centesimus et plus *psalmus* 130, 2
centum et octoginta quinque milia 21, 5
ut in sacerdotibus labor fortis cerneretur 139, 3
inuicti certaminis perfectio apostolorum 149, 8 certamina diuersa in diuersis uirtutibus ac doctrinis 139, 2; 150, 7. 155, 9. 156, 1
uolatus certantium 139, 5
certus numerus 107, 1 certa probatio 111, 4; 132, 2 firmamenta certissima 143, 1
cessabunt figura et uita istius mundi 134, 6 cessante umbra 135, 4
de cetero 132, 4 sicut ceteri 107, 12 ceteri alii *uide* alius; et ceteri 138, 5 et cetera 98, 2. 148, 5. 156, 5
circa incorporationem qui aberrant 69, 1. 71, 1. 128, 3 (Landgraf arch. lexic. IX 559) circa finem aduentura signa 107, 4 circa quingentesimum annum 107, 1. 11 pentecosten 140, 2
circumcidi docet 5, 1. 36, 2. 4 uetat 156, 8 circumcidit cultris lapideis Iesus Iudaeos 151, 1 Circumcidimini corda uestra non corpora uestra 110, 7 qui nondum fuerat circumcisus 118, 1. 2. 3. 4; 156, 10
circumcisio 148, 8 cordis 112, 5

circumcisionis carnalibus parere 36, 5 circumsisionem docebat Paulus Samosatenus 64, 2; 110, 6
circumeunt utrem bacchantes 75, 1 terram 85, 1
ciuitas Alexandriae 66, 1 Efesi 45, 7 Sinope 45, 1 Hierusalem 107, 2. 129, 5. 21, 4. 5 Accaron 13, 1 Sirmiensium 65 in Salem ciuitate 148, 1 Hierusolimitana 29, 9 aedificantes turrem et ciuitatem 104, 2 remissius erit quam ciuitati illi quae non crediderit 125, 2 si est malities in ciuitate 79, 2 exiens de populo deque ciuitate eorum 15, 2
clamatio 155, 7
clamat deus per prophetam 82, 3 propheta de futuro iudicio dicens 125, 3 clamabant Cherubim uoce sublimi deum conlaudantes 155, 1
claudicatis in utrisque poplitibus 16, 2. 26, 2
clementia Christi et bonitas 82, 5. 7; 92, 4. 128, 6. 138, 3
coaeterna duo principia 47, 1 coaeternam esse materiam cum deo 55, 1
coepit definire 38, 2. 50, 1 esse uenator 108, 1 coeperunt emanare nomina diuersa 121, 10 quod Greci coeperint describere orbem terrae 121, 1
in coĕrcitione (coertione *A*) 79, 5. 6
cogitatio tua mala 131, 3 *bis* 6 cogitationes et consilia uestra 93, 5
cogitasse eos ut facerent hominem 31, 1. 3, 2 cogitans quod si qui ei diceret, diceret 50, 2 eum arguebat quod cogitauerat 131, 4 contra deum cogitauerunt 105, 3; 25, 2
cognatio 24, 4
suis filiis cognatisque 156, 7
cognomen 24, 4
quem deum cognosco 47, 2; 128, 4 omnipotentiam Christi cognoscis 80, 4; 102, 2. 90, 2. 110, 7. 148, 7 de VIII festiuitatibus quas ecclesia cognoscit et detinet 141, 1 terram quam moueri cognoscimus 96, 3; 106, 2. 121, 7 non cognoscunt diem paschae ueram 58, 3; 93, 7 secundum diuinitatem debemus cognoscere quod *non* defuit 127, 2 ut genitum eum cognoscamus 127, 3. 4 ut trinitatem possis cognoscere 110, 2. 8 ex Grecorum historiografis potest quis cognoscere 129, 10; 137, 7 iustissimus fuisse cognoscitur 105, 4 anima pecudibus comparanda 124, 3 ut genitus de illa substantia cognoscatur 66, 4; 69, 5. 98, 4. nobis 127, 5 cognoscimur adepturi salutem 153, 5 terra cognoscitur habere substantiam de illa 96, 4. 119, 3 trinitas fide 93, 4 Christus deus et homo cognoscitur 69, 7 non cognoscebatur a Iudaeis 92, 3. 5. 137, 2 ut cognoscatur quod cuncta per ipsum facta sint 98, 3 ut, quod supra legem erat, ante nuntiatum ab eis cognosceretur 110, 9; 129, 10. 132, 2 ut cognosci possit Christus 70, 2 quod spiritalis sit Christi scientia cognoscenda 130, 7 cognita eius perfidia (*abl. abs.*) 107, 12
cogunt eos ut interficiantur ab illis 85, 1 necessitate cogente 110, 6 causa temporis 155, 9; 156, 8 qui cum necessitate urguente quaedam praetermisisse cogerentur 142, 1; 23, 1
qui coheret Christo 150, 5
coitus nefandi procreatio 57, 1
haec cuncta breui collecta 129, 3; *praef.* 3

in collo baiulabant 21, 2
daemones, idola colentes 61, 3; 109, 6. 110, 2. 111, 2. 130, 5 memoriam eius 111, 4 trinitatem 147, 5 coluerunt et seruierunt creaturae potius quam creatori 123, 2 colitur Christus ut deus uerus 69, 7 fides uera 129, 4. 9; 153, 2 pietas uera 147, 3 interpretatio LXXII quam ecclesia colit et praedicat 145. 146
colubrem uenerantur 1, 1 *(Neue de formis I² 529)*
columbam esse Christum 42, 2 *bis*
pro columna obeliscus in templo positus 21, 2
comburebantur diuinae scripturae 130, 5
comedet uos gladius 112, 8
commentator diuinarum scripturarum Dauid 129, 1. 3
commenti falsi nouum quid uolens decernere 39
nefanda coniugia commisisse 108, 7 commissum facinus 130, 8; 132, 1
silentium commodabant prophetae 76, 3 taciturnitati studium 76, 1 ornamento caeli sidera praestita atque commodata a deo 133, 3
commorantur in locis Galatiae 56, 3; 72, 1. 87, 1
commouet terram 102, 1. 3 gentes 32, 5 misericordia 135, 2 quaestionem seditionis commouit 36, 4
communicabant hereticis et ecclesiae 90, 2
communionis suae exortes effecit 90, 2
communis homo erat Christus 50, 1 commune est omnium spiramen 152, 3 in communi generatione 137, 5 communi consensu hoc fieri 84, 3 habemus communem carnis iniquitatem praeuaricationis 120, 6 communis nobiscum sensus pecudum corpore 100, 1. 4
In comparatione poenarum multarum 125, 2. 7; 134, 9
comparatur non uana hominum praesumptione incrementum gratiae 128, 9 ut spiritum coniungant et comparent creaturae 67, 2 quos uitae pecudum scriptura comparauit 57, 2; 7, 2. 100, 3. 124, 3. 134, 4. 135, 1
angelo compellente 133, 4
in ueritate comperi 150, 2
complet continet omnia filius cum patre 93, 7 eundem numerum annorum complendum esse 107, 8 *bis* 11. 106, 2 ut illud compleatur 107, 13. 3. 15; 123, 1. 138, 6 ita complesse Christum oeconomiam mysterii saluatoris 31, 6; 110, 8. 78. 20, 2 praecepta statuta complendo 137, 7 quattuor ieiunia quae in nobis complenda sunt 149, 8
altitudo dei humanis sensibus comprehendi non potest 155, 6; 103, 3
computationis litterarum rationem faciens 42, 1
non computantes horas et dies 58, 2. 3
quoties peccanti fratri concedam 107, 5. 6; 82, 6 concedi omnia peccata hominibus praeter blasphemiam 67, 5 concessit filio fines habere 121, 3 Christo dante plenitudinem sancti spiritus concessam 49, 3 linguarum scientiam 104, 7; 129, 2. 133, 4 gratia talis uoluntati hominum concessa a Christo 84, 2; 104, 3. 110, 9. 123, 4. 130, 4. 139. 4 escas non escae causa hominibus a deo concessas 84, 6 minor numerus concessus repperiebatur 121,

6 aliud baptisma ab ipsius bonitate concedendum humano generi 82, 5
concelebrant cum istis 87, 3
concertatio pertinax 139, 3
conceptus sum in iniquitate 120, 1. 2. 4; 142, 2
concitauit multorum animas erroribus 114, 2
concubinae LXXX 150, 1
concubuisse cum muliere aeona 33, 5
concupiscentiam saeculi laudare 73, 1 dans illis uirtutibus 29, 7 ad concupiscentiam adduxit angelos 31, 2 malis concupiscentiis seruire 73, 1; 135, 5. 63
concupiscet rex speciem tuam 150, 8
concurrere atque discurrere sidera 133, 3
condecet 127, 3
ne condemnaret reum factum criminali iudicio 115, 5; 156, 10 condemnatur sapientia Grecorum 129, 10
condescensio fragilitatis humanae 93, 8
sub legis condicione (conditione *AB*) posita anima 98, 4
condigna repensio 125, 7 condignam sententiam decernit 101, 3; 115, 6 si condigne uixerit 89, 6; 128, 6 non expromitur trinitas sensu mortali 93, 4 intellegere de deo 93, 5; 155, 6. 10
concessa atque condonata gloria a Christo 155, 9
filius patri conexus in omnibus 153, 4 funiculus triplici uirtute 153, 2 uirtutes inuicem cum suis conexae temporibus 149, 8
tantae bonitatis et clementiae munus conferens humano generi Christus 92, 4; 128, 9. 82, 6. 89, 7. 97, 6. 104, 5. 138, 4. 141, 3. 150, 2. 3. 9
confessio de patre ita est credenda ac detinenda 127, 5 oris non desinens 155. 7. 11 post confessionem populi peccatoris ac precem 156, 1 sub figura confessionis Christianae 61, 4
cum arcam confecit 149, 6
confirmatio mandati lex 136, 3
confirmauerunt apostoli domini sententiam 34, 3; 75, 2 saluator confirmat dicens 125, 6 hoc nuntiabat docendo ac rebus testantibus confirmando 75, 4 in coniunctione baptismi saluator nos dignatus est confirmare 153, 4 in hoc suum mendacium confirmant Iudaei 87, 2 impietatis semina 142, 9 linguam Grecam rex Grecus ex suo nomine confirmauit 111, 6 fidem ante dederat postea in sua praesentia confirmauerat dominus 155, 8; 156, 6 diem orbi statutam et confirmatam a domino 58, 3
patrem filium spiritum confitentur 49, 1 confitentes 125, 1. 5 ore 155, 7 legem 16, 1 resurrectionem 28, 1 Paulus se raptum usque ad tertium caelum confitetur 94, 3 ingenitum filium confitendo 127, 7 neque Christum iudicem esse omnium confitetur 45, 6; 48, 2, 127, 6 *bis* cum simpliciter ita confitentur 127, 1 In infernum autem quis confitebitur tibi? 124, 2
conformatum corpus Christi diuino spiritu 156, 5
confusio linguarum *uide* lingua
mercedem congruam adepturi 150, 7

coniugium quod per legem erat 110, 9 coniugia hominum separantes 84, 1 nefanda commisisse 108, 7 ius coniugii 120, 7
coniunctio duorum populorum societatis in unum 148, 8; 150, 5 *bis* 153, 2 in hac coniunctione baptismi 153, 4 diuersae uirtutis 155, 9
spiritum coniungunt et conparant creaturae 67, 2 *bis* coniunxit utrumque Paulus 92, 5 coniungentes filium patri, spiritum cum filio et patre 153, 5 coniungenda est sempiternitas et generatio 127, 5; 153, 2 res istae in unum coniunctae 70, 2. epistulae VII Actibus apostolorum 88, 4; 156, 8 caro coniuncta diuinitati 92, 1 diuinitate coniuncta cum corpore 92, 4 ut suam doctrinam illorum coniungeret 156, 10
coniuratio sceleratorum hominum 105, 4
conlatio plenitudinis fructuum 141, 2
conlaudati sunt a domino fide 89, 8; 139, 1. 147, 6. 148, 6. 150, 8. 155, 1
in quem collocauit spiritum 3, 2 ubi cum sanctis conlocaretur 154, 1; 19, 1
conati sunt uanam doctrinam seminare 82, 2; 104, 3. 129, 8
conpositum nomen ex . . . 108, 3 compositus et uisibilis deus paganorum 155, 2. 93, 1 iuxta quod accipiebant, ita componebant 130, 6
non in uisione et mensura aut compositione Christi substantiam consistere 155, 11
conprobo: ut uitam in circumcisione cordis conprobaret 112, 5 eisque Christum deum testimoniis conprobantes 149, 5; 151. 2. 156, 10 conprobatur iustus in tribulatione sustinendo iustior 79, 7; 121, 8. 10. 141, 3
conpungimini 131, 5
conscripserunt Actus discipuli 88, 6; 119, 1. 121, 10 haec sola conscribi praecepit 106, 3; 119, 4. 142, 8 in libro Numeri 149, 7. 8 tabulas conscriptas lapideas 119, 3 librum paucis sententiis conscriptum 134, 1
conscriptor humanae cantationis Dauid 129, 1
consensus unus est qui immundo spiritui adheret 26, 3 consensu communi hoc fieri 84, 3
lex consentanea de Christo in multis accipitur 156, 7
ex parte solum legi consentit 36, 1; 137, 7 iniquitati ludaicae consentientes apertissime 68, 2 Heber non consenserat aedificationi turris 105, 3; 112, 1 cum quinquaginta consentiunt de antiquitate nostra 121, 11, cum consentientem in unum inueniret editionem omnium 142, 8
ut tantam consequi mereatur dignitatem 128, 9; 134, 5. 137, 6. 141, 4. 5. 149, 4. 153, 5. 155, 10. 26, 1 laudis causa maioris consequendae a domino 84, 3
consilium impiorum 129, 4 consilia uestra et cogitationes 93, 5
počtae quidam ei consimiles 103, 1
creatura uisibilis ubi nos consistimus 35, 1 consistere animam ex elementis 126, 1 uitam et generationem in litteris numero elementorum septem astrorum 43; 113, 2. 57, 1. 71, 2. 155, 11. 8, 1 de ogdoada et decada consistere triginta aeonas 38, 4

multis consonantibus in unum 121, 11
consortes Apellis Arriani 47, 4 impietatis paganae 50, 3 Iudaeorum criminis 87, 3
consortium habere paganitatis 124, 2; 133, 2 consequi futurae uitae 134, 5; 137, 7. 141, 5
conspicit terram et eam commouet 102, 1
constitutus (*conf* Landgraf arch. lexic. IX 560 Engelbrecht de sermone Claudiani Mamerti p. 46) in Africa Donatus 83, 1 in corpore peccator 79, 7; 128, 3 in carne Christus 93, 8 in hoc saeculo anima 124, 1 sub mandato 156, 8 in parua aetate filii constituti 118, 2 angelis in dissensione constitutis 3, 1
cum constet Helenam meretricem fuisse 29, 8. 91, 3
constringitur coĕrcitione uoluntas hominum 79, 5
constructio tabernaculorum 141, 2
consueuit quod facere ecclesia 77 consuete 120, 7
consulens eidem Adam non pepercit peccanti 115, 5
decreta atque consulta LXX duorum interpretum 142, 4; 144 consulta ponentes contra dispositiones apostolorum 88, 2
consummatio plenitudinis fructuum pomorumque uindemiae 141, 2 saeculi *quo anno adfutura sit* 106, 1. 107, 1 *ter* 8. 10. 15 mysterii per passionem 135, 4 in ascensione 140, 2 censummationis euangelium 33, 7 mysterium 92, 4
estando et cònsummando quae olim dicta sunt 106, 4; 156, 3 pignora in fide consummanda atque conprobanda 141, 3; 155, 11 in Christo consummatum completum probatum mysterium 92, 7. 6; 78. 110, 8. 108, 8 carnaliter omnia in se et de se consummabat saluator 140, 1; 141, 3 corpus Christi diuino spiritu in utero uirginis creatum atque consummatum 156, 4. 5
consumantur mali a malis 101, 3
contempsit in omnibus doctrinam magistri 48, 1; 118, 2. 156, 9 his malis contemptis atque damnatis 129, 4; 148, 7 contemnendam carnem et modis omnibus abiciendam 62, 2 Iniusti autem neglegentes ac contemnentes 98, 6; 124, 3 contemnunt legere scripturas 88, 3; 135, 5
contemptrices dei animae paganorum 128, 5
contentioni inani ferebantur 79, 1
contestando arguit 10, 2 contestatus Moses Christi praesentiam 119, 1; 17, 2.
non introitum aut continentiam docuit saluator 51, 1,
continet complet omnia filius cum patre 93, 7 terra 95, 1 continebat animal doctrinam Christi 156, 6 aqua quae continetur a terra 96, 1; 95. 3 continetur in Leuitico 107, 9; 119, 1. 134, 1. 136, 5. 143, 2
quod Iudaeo contigit et aliis 152, 4; 155, 11. 15, 2
contra naturam 108, 2 uoluntatem 84, 3; 101, 1 contra legem 84, 3; 108, 5 contra Mosen 101, 2. 3 *bis* 25, 1 deum 105, 3; 104, 3. 88, 2 *bis* contra — contraque 84, 3; 88, 2. 108, 6 contra allofylum pugnando 130, 2
in eorum contradictione pertinaci 151, 4

contrarietas inter esse et fuisse 127, 4
contrarias habuit gentes 32, 5 tempora quaedam Christo contraria esse 6, 2 cum sit in omnibus contrarium 34, 3; 106, 1. 125, 1. 127, 1. 131, 2. 133, 2 contraria scripturis sentiunt 88, 2; 108, 5. 131, 1. 142, 4
cor contribulatum 110, 6
nimium conturbantur 155, 1 conturbata est anima mea ualde 99, 2
scire nos conuenit 69, 4 cognoscere 150, 9 conueniens ratio praeputii et circumcisionis 148, 8
conuersatio πολίτευμα: melior uita integra et conuersatione 35, 3; 110, 1. 128, 7. 137, 8
conuersionis causa mala inferuntur 79, 5; 102, 3 ad te conuersio (conuersatio *A*) tua 131, 1
ubi conuersi fuerint Iudaei i. e. crediderint 155, 4 conuersum uerbum in carnem 70, 1 conuertere anima mea in requiem 99, 2
*coo*perimentum 117, 5
utrem cooperiunt 75, 1; 26, 1 cooperti tenebris Iudaei 155, 3 cooperiebant Seraphin duabus pennis faciem 155, 6
coopertio et incredulitas Iudaeorum 155, 3
copia legendi ut non negaretur cupientibus 142, 8
tanta copiosa clementia ac liberalitas 93, 8; 132, 2. 3. 136, 1. 138, 5. 156, 2 quasi ex fontibus atque materiis copiosis 129, 4 copiose exhibet terra alimenta humano generi 96, 4 possidet uniuersa anima 100, 4
copulabat nos illis prioribus sanctis dominus 110, 10; 137, 6. 141, 5. 155, 10 suis mendaciis et alia plurima copulare ausi sunt 103, 3 fidei doctrina copulanda 112, 7 generatio cum sempiternitate 127, 5
cor 110, 6. 128, 1. 151, 5 corde credentes 155, 7 duri 156, 3 cordis circumcisio 112, 5 credulitas 155, 7 cordis et animi hominis occulta 131, 4 corda uestra 110, 7; 131, 5 qui faciat omnia quae sunt in corde meo 129, 2 ut proiciat malam cogitationem de corde suo 131, 3
corporaliter 123, 2
corpus hominis a diabolo factum 61, 2 non saluari 38, 6 occidunt 92, 2 *bis* ante factum a deo, non anima 97, 1 *seqq.* imago dei, non anima 97, 1 animale, spiritale 80, 5 fragile 97, 5 corpus Adae VII die, anima VI die creata 97, 6 femina de uiri corpore facta 97, 6 corpus et animam hominis non a deo per Christum creari cottidie 111, 1 ueritas lucis caelestis quae corpus et animum hominis accenderet 135, 4 corpus hominis solum Christum accepisse non animam 60, 1. 4 Christi in utero uirginis consummatum 156, 4 corpore factum dicit Christum, non diuinitate epistola ad Hebreos 89, 4; 117, 1 corpore passum non fuisse 42, 3 mortuus est 92, 5 in corpore natum mortuum passum fuisse patrem ipsum 53 corpore dolere 69, 4 crucifixus Christus 155, 10 corpore nobiscum communis est sensus pecudum 100, 4 in corpore constitutus 79, 7. 8 in hoc corpore quae gessit 124, 2 cum exiret de corpore Moses 119, 1 post corporis exitum 26, 5 sensum cor-

poris homo communem habet cum pecudibus 100, 1. 2 nuditas 116, 2 corpora uestra 110, 7 iacentia 97, 4 corporum sexum 97, 3 indumenta 117, 2
correxit hominem scientilla 31, 4
corrupti sensibus 155, 2
corruptionem non uidit caro Christi 69, 6 seminatur in corruptione 80, 5. 6
corui Heliae 154, 1
de costa Adae accepisse deum et fecisse mulierem 97, 5; 117, 1
cotidianorum delictorum infinitum numerum dimitti 107, 6
cottidie (cotidie *habet A* 111, 1. 121, 7, *B passim*) 142, 8 fieri resurrectionem in filiorum procreatione 55, 5 prophetas et prophetias 78 mala inferuntur hominibus 79, 5 creari animam et corpus hominis 111, 1 sicut cottidie fit 59, 1 abundat in Christo bonitas 82, 7 dicuntur multos captiuare 61, 5 sapientia Grecorum cum cognoscitur, cottidie condemnatur 129, 10 Romanos cottidie orbem terrarum sui sub dicione tenere 121, 7; 130, 8
creatio hominis 109, 3 angelorum 126, 2
creator 123, 2 dominus et saluator 102, 3; 112, 7 creatores animarum angeli 55, 5
creatura mundi: *uide* Genesis; angelorum 36, 1; 35, 1 expectat reuelationem, uanitati subiecta liberabitur 80, 6; 123, 2 creaturam a diabolo factam 84, 6 suam commouet deus terraemotu 102, 3 haec uisibilis creatura 80, 7; 35, 1 similis deo 66, 2 in omnibus occidens 66, 5; 109, 6 spiritus 67, 2 ut noua creatura reformetur 80, 2 ante omnia saecula omnemque creaturam 127, 3
crebris captiuitatibus interiit populus 16, 2
qui credebant in Christum 36. 5; 92, 6. 104, 6. 105, 4. 125, 6. 134, 8 si deum esse credidissent 125, 4 credentes in domino 151, 2 corde 155, 7 non credebat filium cum patre sempiternum esse 37, 2; 45, 4. 56, 2. 67, 1. 86, 2 ut patris ueram personam credamus 93, 7; 127, 3 quod nec patri crediderint 125, 6 trinitati 137, 6 iustis Iudaei 147, 7; 155, 3 falsis prophetis 26, 3 credebant antea sicut ecclesia Nouatiani 82, 1 male eos credere 91, 1 credentibus cunctis adorandum iussit spiritum 67, 2; 107, 6. 71, 2. 104, 5. 6. 106, 4. 119, 4. 120, 7. 134, 4 scire posse de deo et credere 100, 1; 127, 5 qui audientes credebant 138, 5; 149, 6 *bis* Si qui autem putauerit—ut crediderit 108, 7 Christus et homo et deus creditur 69, 7; 70, 2. 92, 4. 93, 1. 136, 5 fides uera sola ab omnibus credita 129, 4 non de ipsius substantia credendo heresim incurrit 66, 2 non tamen personam filii sempiternam credendam docebat 64, 1
credulitas cordis 155, 7 in eadem fide atque credulitate 153, 2
factum atque creatum spiritum 67, 1; 69, 5. 84, 6. 97, 5. 99, 1. 110, 1 creari cottidie corpus et animam hominis 111, 1 ex nihilo 137, 4 dei creantis mala naturaliter 79, 5. 2 omnia huiusmodi creata subiecta homini 154, 3
maior crescendo amplificabatur nu-

merus 121, 6 multi creuerant iam nati homines in saeculo 104, 1
crimen perpetuum incurrat 131, 3; 137, 2 sine causa criminis qui dimiserit uxorem 84, 3 consortes Iudaeorum criminis 87, 3 reos maiestatis 10, 2 ad maiora etiam crimina prodeuntem 115, 5
criminali iudicio condemnare reum factum 115, 5
crines capitis nutrientes 8, 2
diuersis poenis et cruciatibus perierunt 16, 2 post exitum corporis 26, 5
crucifixus corpore Christus 155, 10; 32, 7. 8. 92, 5
crudelitas beluina hominum 154, 2
crucem portauit Simon 32, 6 cum caro pateretur in cruce 92, 1. 5
cubiculum 142, 7
cubile 131, 5
culpa non est filiorum 118, 2. 3 culparum uorago 73, 3
culpanda dei creatura 73, 2
cultris lapideis circumcidit Iesus Iudaeos 151, 1
cum benedictione deus tribuit escas humano generi 72, 2 cum praesumptione et iactantia non debemus currere 128, 6. 7 cum angelis adfutura consummatio saeculi 107, 15 uelut antiquum cum multo mendacio praedicatur 122, 1 deorum eis nomina offerebant cum sacrificiis 27, 1 homines cum hac creatura 80, 7 *bis* 129, 6 *bis* filius est ubique cum patre 93, 6 *bis*; 127, 2 *seqq.* pariter cum eo 120, 8 cum illis 130, 5 cumque his 132, 5 mecum 139, 5 nobiscum 100, 4 *uide* communis pugno
cum haec non conputant, ignorant 58, 3; 26, 2. 60, 1. 69, 1 (*B*) 75, 2. 79, 6 (*B*) 85, 2. 87, 1. 2. 88, 2. 115, 4. 7 *bis*. 121, 11. 124, 3. 127, 1. 130 1. 137, 1. 2. 3 Qui cum uolunt deum esse incorporeum ... 55, 1; 117, 1. 118, 1. 121, 10. 123, 4 *bis* 128, 3. 129, 10. 142, 1 inque hoc Iudaei confirmant suum mendacium, cum peruident 87, 2; 98, 4. 102, 1. 112, 6. 129, 3. 130, 2. 132, 5. 136, 1. 146. 148, 2 (*A*). 152, 1. 155, 1. 37, 2 cum dominus in euangelio—inquit 59, 2 ignorantes quid adserant, cum saluator non dixit 51, 1 euangelista cum dicit ... non de spiritu sancto dicit 67, 3; 93, 5. 6. 97, 2 *bis* 3. 110, 3. 125, 2. 128, 3. 153, 2 de hoc cum dicit sine patre editum, sine traditione eum fuisse inquisitorem scriptura nuntiauit 148, 3; 89, 4 cum utrique contentioni ferebantur inani, nescierunt 79, 1; 105, 1. 128, 4. 6. 153, 1 uerisimile uidetur cum sit contrarium 34, 3; 66, 2. 69, 2. 29, 8. 75, 2. 79, 2. 6. 80, 1. 93, 7. 97, 1. 101, 2. 104, 1. 89, 4. 112, 1. 120, 1. 138, 1 Filius cum sit uerus, oportet ut genitus cognoscatur 66, 4. 69, 1 (*A*). 109, 2. 131, 6 cum nesciant quid dixerit 55, 3; 98, 1. 116, 2 cum scriptura mundum unum dixerit 114, 1; 103, 1. 116, 1. 117, 1; 73, 3. 107, 1. 111, 1. 120, 2. 4. 125, 3. 126, 1. 129, 1 cum ergo impii hostes dei sint, quomodo saluabuntur? 125, 5; 147, 2; 137, 3 cum dicit—cumque dicit *uide* que; Cum diceret Petrus 107, 5; 92, 1. 6. 100, 3. 109, 8. 118, 3. 119, 1. 124, 4. 128, 4. 129, 5. 130, 6. 16, 1. 24, 3. *praef.* 3 quorum cum cognouisset indifferentiam 90, 2; 107, 15. 32, 2. 132, 7. 142, 6.

cum intrauit in arcam 149, 6 *ter* cum uenerit Christus, mille anni erunt 59, 1; 107, 11. 124, 1. 128, 8 cum tribularetur Farao, deum cognoscebat cumque iterum dimittebatur, reuertebatur ad suum uomitum 128, 4; 147, 2 cum properat inseruire uanitatibus (*conf* 75, 2. 88, 2) turpissimaeque uitae se dare maluisset, iudicio obnoxia tenebatur 109, 5; 114, 2. 129, 8. cum et secundum litteram non parua est utilitas et secundum rationem Christi resonet scientia 155, 1

sine cunctatione *uide* sine

cuncti 132, 2 cunctis hominibus 29, 9; 73, 2. 112, 3. 123, 4. 132, 3 credentibus 67, 2; 107, 6 haec cuncta 79, 7; 98, 3. 110, 8. 129, 3. 156, 3 cuncta signa et mirabilia 110, 3; 15, 2 cuncta sanctus ac beatissimus propheta 154, 1

cupidi facti luminis 31, 3

cupiunt prophetas imitari 76, 2; 90, 2 cupientibus fides Christi adueniens 134, 5. 142, 8. 152, 4

Cur (quur *A* 130, 4) itaque blasphemos laudet? 91, 3 de hoc queruntur cur ita sit positum 130, 4 (de Hartel arch. lexicogr. III 17) Cur non deus uno modo locutus est? 138, 1; 156, 3

periclitari facilius poterant quam curari 151, 1

curricula temporum 112, 1

ad currendam uiam 108, 8 neque uolentis neque currentis est 128, 1. 6. 7 *seqq.* 150, 9 currens secundum legem Israhel 151, 5

cursitantes 108, 2

cursus solis 10, 1 et numerus lunae 58, 3 *stellarum* 133, 1. 4 in ipso cursu bonorum operum 128, 7

qui integrum custodiuit 89, 5; 140, 4 custodierunt mandatum meum 148, 5 quam gratiam habentes et custodientes 98, 5 arcam dei 129, 5 custodito eo (= *mandato*) permaneret inmortalis 115, 3; 138, 2

damnatio perniciosa uitiorum = pernicies damnanda 73, 3 iudicio damnationis obnoxia uoluntas praua 109, 5 ad animarum seductionem damnationemque 111, 3

damnant nuptias 72, 2 hereticos damnauit Christus 91, 3 Iudam 34, 3 damnatur a deo paganitas 109, 1; 129, 4. 148, 6. 155, 2 Haloidas inde fuisse damnatos 105, 5

damnum salutis 89, 5

dator tantae sapientiae dominus 104, 3

de Ponto in Greciam ueniens 88, 6; 104, 7. 36, 5. 44, 1. 93, 2. 29, 9. 21, 1. 25, 1 transiit de iudicio 125, 6 Christi de caelo praesentia 106, 1; 107, 1. 15. 38, 5. 80, 1. 93, 6 de diuino spiritu a Christo perueniens omnibus gratia 98, 5 populus liberatus de Aegyptiis 149, 6 si sanus fieri posset de languore corporis 13, 1 qui exquisiuit haec de manibus uestris? 110, 7 proiectus de ecclesia 65; 79, 7. 32, 4. 108, 5. 115, 1. 3 *bis* 5 de Iudaeis nomen linguae processisse 105, 1; 99, 1. 38, 4. 119, 1; 133, 1 a Belo ac de ipsius uxore processisse progeniem 24, 2 ne gustet de ligno 115, 1. 5 quidam de poetis et filosofis 100, 1; 62, 2 quinquaginta de ipsis 121, 11 de Cherubin unus 156, 1 de psalmis aliquid

130, 6 de ueteri testamento multa 134, 1 miscere de infantis sanguine in suum sacrificium 49, 5 deum de costa accepisse eius et fecisse mulierem 97, 5. 117, 1 (Roensch Itala und Vulgata p. 396) Clemens de urbe Romae episcopus 89, 1; 29, 1. 8. 61, 1. 54, 1. 111, 2 de militaribus fuerunt 57, 1; 90, 1 quos de genere gigantum libri Regnorum adnuntiarunt 108, 3 spiritus et filius de patre est proprie 51, 3; 66, 2. 3. 124, 4 spiritum de terra esse 55, 2. 4; 126, 1 qui ex hac aqua, de aqua biberit quam ego ei dabo 20, 2 quod Grecorum sapientia ex lege atque ex prophetis et specialiter de Dauid beato sit 129, 7 nomen idoli de interpretatione Greca est nuncupatum species doli 109, 7; 111, 2 terram de limo accepit dominus 97, 4. 5. 117, 1 *uide* sumo; nihil accepisse de sancta uirgine 38, 6 de terra plasmatum corpus Adae 97, 6 homo intellectum habet de deo 100, 1; 2. 96, 4. 117, 1 de deo infusa anima 100, 4; 98, 1. 35, 1 de deo natus *similia: uide* nascor, edo, gigno, suscito, parturio, deduco, exardeo; consistere de ogdoada triginta aeonas 38, 4 deque (= *ex*) sua sapientia cum hoc praedicat 114, 2 de lege et prophetis deus uerus nuntiabatur 92, 3; 136, 2. 148, 9 de mandato mysterium Christi nuntiabant 156, 7 omnia in se et de se consummabat 140, 1 in lege dei deque ea resurrectionem non sperans futuram 4, 1 de natura elementorum fieri terraemotum 102, 1 de sancto spiritu facta caro Christi 69, 5 a ⟨*se*⟩ quibusdam sensibus de caelo praedito 29, 4 de dolio inuentos libros 146 deque eis puteis haurientes 20, 1 damnant de lege nuptias 72, 2 uindictam de Cain 107, 7 quod ante factum est per diabolum de impietate idolorum 130, 8 de forcipe autem, id est de ferro, de inuicta natura eius ... dicebat 156, 4 de cetero 132, 4 de qua ait propheta 96, 2. 3; 98, 4. 6. 101, 2. 107, 15. 82, 4. 7. 115, 1 quod de passione eius intellegentes 82, 6; 93, 5 de aqua ambigit 96, 1 *uide* ambigo; de Deuteronomio turbantur 119, 1 Deque hoc accipiens interpretationem 45, 3 de antiquitate consentiunt 121, 11 deque hac re accusatur populus 24, 4 de deo scire *uide* scire

dea *uide* deus

debet dicere anima 126, 3; 127, 2. 128, 2 debemus nostra currere uoluntate 128, 6 debere circumcidi homines 36, 4; 87, 1. 88, 4. 5. 93, 1. 107, 6. 136, 5. 140, 1. 153, 1 non debere parere homines Iudaismo 36, 5; 81, 1 cursum debitum praeterire 133, 4

debilis hominum infirmitas 112, 4

debitum omne oportere concedi credentibus 107, 6

decem generationes 112, 1 diebus 149, 3 minus decem D anni 107, 10

decernit historiam uiolenta ratione 108, 7 sententiam contra illum 36, 4; 101, 3 nouum quid 39 similia 46 firmamenta legis prioris 119, 1 iudicium timendae seueritatis 156, 9 carnem contemnendam 62, 2; 149, 2 abicienda decernitur carnalis iustificatio 156, 7. 9

uitam corporis temporalem non multo post decidentem 134, 9

decimo *die* 149, 1 quintus decimus *uide* quintus quartus: decimas de suis facultatibus offerre 148, 9
ne quis uos decipiat per filosofiam 123, 2 multos imperitos decipit 32, 4; 26, 5 qua est deceptus amentia 33, 1; 38, 2. 105, 1
declarat scriptura, declarauit scriptura, declarant scripturae 94, 1; 97, 2. 7. 110, 3. 101, 1. 103, 2. 112, 5. 117, 2. 125, 6 linguam Grecam prouinciae unius proprietas declarauit 111, 6 scriptura declarat indicium animae dominantis 97, 3 iubeleus Christi praesentiam 107, 10 res istae adsumptionem declarabant 70, 2 scriptura eum mysterii per mandatum declarauit aduertentem 148, 3
decreta atque consulta LXX duorum 142, 4; 144
se dedicans iudicio poenarum 124, 3 sanctis aliis uerae fidei dedicatis 147, 3
dediti ad rapinam 108, 4 impietati 151, 2; 26, 2
deducere genus de Iapheth Romanos 121, 7; 3, 3 in uiam rectam 109, 7
ut putore ranae Aegyptios defatigent 11, 1
dimittunt et deferunt nobis diuersas doctrinas 156, 2; 1, 1 carnem de caelo detulisse Christum 38, 6
defecisse hymnos *beati* Dauid post LXXII psalmos 130, 4
trinitatem omnia fecisse definit propheta dicens 67, 4 ut ille delirans hoc definit 113, 2 quod Noë filiis orbem terrae dederit ac definierit 121, 1 mysterium consummationis statutum ac definitum antea 92, 4; 132, 5 docebat ita definiens 32, 2 haec non definiens dicit apostolus, sed disputans 128, 2 coepit hoc definire 38, 2 condigne humanis sensibus 155, 10
secundum definitionem temporum 107, 1
errores qui sub Iudaeis defluxerint *praef.* 1
deformantes facies et membra 73, 2
post Mosi defunctionem 27, 1
degens in Cypri prouincia 38, 2; 45, 1 uitam in qua nos hodie degimus 112, 5
deiecit in pugna Dauid Goliath gigantem 108, 4 angeli de caelo deiecti 108, 5 cum apostolus deiciat iustificationem Iudaicam 75, 2
deinde 41 primum—deinde 128, 6
uidendo delectabatur in ea 109, 8; 79, 4. 129, 6 epulis 111, 3
deleantur de libro 149, 8 ut iterum delere possit omnia deus 80, 3 has sculptiones deleri iussit 21, 4
deliciosas escas non sumentes 9, 1
delicti ueniam inpetrare 115, 8 delicta paenitentes 107, 12 delictorum cottidianorum infinitum numerum debere dimitti homini ab homine 107, 6
amplius delinquere 79, 7
deliramenta poëtarum 105, 5
deliro (delerauit *A* 48, 2 delerantes *B*[1] 33, 7) delirat Sabellius ita non sentiens 93, 6 delirauit aeonas nuntians 48, 2 delirat de ogdoada et decada consistere aeonas 38, 4 delirans cum suis doctoribus 41 hoc definit 113, 2 somnia uidere adserunt delirantes 33, 7; 103, 1
Hereticorum dementiae est ita sentire 116, 2 Epicuream dementiam sectantes 5, 2
scriptura demonstrat, Dauid de-

monstrauit pereunda semina 80, 4. 5; 110, 4. 97, 2. 6 impietatis consortes se demonstrantes 50, 3 eadem cunctis 73, 2 demonstrabitur paganitatis consortium habere 133, 2
non demorantur sequi eos amplius *praef.* 2 in bonis demorabitur anima eius 99, 2
tunc demum 128, 7. 151, 5
denegationis obprobrium 50, 2
denegator Christi dei 50, 1
denegant ueram salubritatem hominis 69, 1 patrem et filium denegando 127, 7 *bis* Christum deum sempiternum esse denegabat 64, 1
denique 112, 5
deorsum: quod sursum atque deorsum est et longitudo et latitudo 155, 6 quae uirtutes deorsum sunt 35, 1
non deperit quod fecit deus 80, 4; 12, 1. 26, 3 errore depereunt 87, 1; 155, 2. 21, 1
deponi aereum serpentem atque frangi praecepit 21, 4 non tamen de caelo carnem deposuisse 47, 4
depraedantur plurimos 56, 3
alii in regno, alii in paradiso erunt deputandi 150, 9
derelinquent eum *praef.* 3 derelinquis animam meam in infernum 99, 2 alia uirtutibus dimitti ac derelinqui suspicantur 31, 5
quod modis omnibus deridetur 12, 2
descendit Intellectus in mundum salutis causa hominum 29, 5 Christus ad Iesum in figura columbae 42, 2 *bis* de caelo 44, 2 de monte Sina 147, 4 in infernum 125, 1 lex de mandato 156, 8 in praecipitium mortis perpetuae descendunt 115, 4; 137, 1 ad pseudoprophetae interitum 25, 2 in interitum 26, 2 cum uitiorum perniciosa damnatio ex hominum uoluntate descenderit 73, 3 ex hereditate prima praeuaricationis iniquitas in omnes 120, 6 de filio XXV generationes 121, 4
descensio Christi in infernum 125, 4 (*ubi* discensione *codd*)
describere orbem terrae 121, 1
gentes deserentes idolatriam *praef.* 4 ibi eum deseram 26, 4
desiderium mercedis caelestis 84, 4 uir desideriorum 107, 2. 15
nec desiderant discere 60, 1; 85, 1. 89, 6. 129, 7. 9. 134, 2 in studiosis inesse paucis desiderantibus et credentibus gloriam angelorum 134, 4; 149, 8. 150, 2. 3 anima mea ad te desiderat 99, 3 desiderauit terrena 99, 1 spiritalia 153, 6 mortem sibi desiderent adquirendam 132, 3 desiderandam uictoriam adipisci 82, 6; 134, 5. 6
non desinunt captiuare animas 61, 4; 79, 7. 155; 10 non desinens confessio 155, 7 ut desinat a peccato 79, 8 iam desinente scelere 132, 2 statim ab eis desiit pestilentia 12, 1
non desperarunt se posse consequi gloriam 141, 5
destruetis templa 147, 2 si destruentur dignitas et honor istius mundi 134, 6 ut possint destrui uirtutes inimicae 3, 2 si destruxerit uniuersa 80, 4 destruens iniquitatem Iudaicam cottidie 153, 5; 156, 8
neque defuit esse cum patre 127, 2
detritos lacos sibi foderunt 20, 1
usque nunc detinent mendacium nominis percolentes 111, 4 memoria nomen 16, 1 regimonio Orientem 24, 2 pecudum uitam et amentiam

detinentes 57, 2 ut haec detineamus integra custodientes 140, 4; 141, 1. 142, 4 timore detenti 130, 6 aeterno iudicio detinendi 151, 3; 137, 3 detinenda confessio de patre 127, 5
detrimentum dignitatis non damnum salutis 89, 5 sustinent 147, 1 perpetiuntur 82, 8 detrimenta honestae mortis sustinent 85, 2
cum deueniret Romam 29, 9; 45, 1 ad nihilum deuenire 80, 4
deuictio inimici 92, 6
deuictus oratione 29, 9; 45, 7 nobis ante deuictis in Christi passione 92, 6
deuito: deuitare procellam 132, 7; 26, 3
deus Iudaeorum 36, 1 repulit Adam de paradiso non inuidens 115, 5 deum et deum, dominum et dominum colentes 110, 2 cur non deus uno modo semper locutus est? 138, 1 deum uerum omnipotentem angelum esse 32, 4 principium unum quem deum appellat 41; 47, 2 unus bonus deus et unus malus *uide* malus; deus secundus fecit mundum 47, 2 pugnam inter deum et deum esse 61, 2 dei uirtus *uide* uirtus; deum incorporeum, materiam cum deo coaeternam esse 55, 1 malum quondam a deo quondam a materia esse 55, 3; 79, 1 *seqq.* carnem non a deo factam 62; 61, 2. 84, 6. 66, 2. 84, 6 filius, non homo aut angelus de deo proprie est 66, 3; 110, 4 triformem et compositum esse deum 93, 1 uisibilem et compositum in paganorum scripturis, cum sit inuisibilis 155, 2 regnum dei 59, 3 praeceptum 118, 2 legi dei obnoxia uoluntas hominum 79, 5 *uide* lex; filiorum dei reuelationem expectat creatura 80, 6 iudicium futurum dei 85, 2 seruus *uide* seruus; dei bonitas et condescensio fragilitatis humanae 93, 8; 128, 2 dei sacerdotes 101, 2 hostes 125, 5 potentia 102, 2. 3; 151, 1 potestas 103, 2 spiritus 109, 4 annus acceptabilis 106, 1; 107, 14 fides 112, 7 timor 128, 3 facies et pedes 155, 1 a dei iussione inmitti malos reges et pseudoprophetas 101, 1 terraemotus 102, 1 paganitatem 109, 1 contra deum cogitarunt aedificantes turrem 105, 3 deo placebant 110, 6 deo adscribenda rerum natura 112, 7 a deo ius nuptiarum non statutum 48, 2; 72, 2. 120, 7 nomina dierum posita 113, 1. 2 climata 123, 3 deus escas humano generi tribuit 72, 2; 84, 6 dei creatura membra 73, 2 inpossibile deo non est ut delere iterum possit omnia 80, 3 anima a deo facta 92, 1; 99, 1 *seqq.* non angelo sed spiritu et filio persuasore 109, 3; 110, 3. 111, 1; 126, 1 scire credere intellegere capere de deo 93, 5. 8; 100, 1 deus in primo die terram, aquam fecit 95, 1; 96, 1 imago dei anima, non corpus 97, 1. 5, 100, 2. 104, 4. 126, 2. 137, 1 de deo infusa est proprie inspiratio diuini spiritus in animam 98, 1 de deo homo rationabilis intellectum animi habet 100, 1; 32, 2. 41 dii unde nati 33, 5 qui caelum non fecerunt 109, 5; 112, 6 deorum dearumque nomina 61, 3; 108, 7. 125, 3. 4. 3, 2. 27, 1 diis sacrificans 109, 5 alienis non maledicetis 147, 1 ita angeli iusti sancti dicuntur 147, 3 Christi nuntii

147, 4 (*ubique* dii diis *codd*) Christus deus maiestatis 37, 2. 92, 5; 98, 5. 104, 7 (*A*) 137, 4. 149, 5. 7. 150, 3. 155, 11. 3, 3. 13, 2. 16, 1 uerus 45, 6; 50, 3. 84, 5. 92, 3. 6. 107, 1. 64, 2. 66, 4. 69, 7 *praef.* 4 Christi dei denegator 50, 1; 64, 1. 91, 2. 128, 3. 9 deus dei filius uerbum 70, 1; 64, 1. 7, 1. 9, 2 deus et homo erat Christus 92, 7; 69, 7 spiritum sanctum deum uerum esse 67, 2; 86, 2

dextra atque sinistra 33, 5 dextra laeuaque adsignantur 142, 4 sedere ad dexteram patris 55, 3

sui sub dicione tenere hos orbem terrarum 121, 7 *praef.* 3

Amen dico uobis 107, 13 dicite quod serui sumus inutiles 126, 3 heresis quae dicit = *docet* 79, 1; 80, 1. 89, 1. 92, 1. 93, 1. 98, 1. 99, 1; 33, 2 dicunt = *docent* 89, 1; 70, 1. 79, 1 Dauid dicit de caelis ita: 94, 2; 42, 2. 109, 3 Dicit enim dominus Petro 84, 2; 82, 3 93, 5. 101, 2 cum scriptura, dominus, euangelista dicit dicat *uide* cum scriptura; dicere quod: *uide* quod; donec dicatis 107, 13 cum diceret Petrus 107, 4. 5 malum deum dixisse ut pelleretur Adam de paradiso 115, 3; 47, 1. 128, 6 ut dixit Dauid 95, 2; 107, 4. 14. 114, 1 de inaequalitate hoc dixerunt, quod scripturae comburebantur 130, 5 non ergo separationem loci dixit 93, 7 uerbum 55, 4 nomina 103, 2 mundum unum 114, 1 responsa uera 26, 1 dixit propheta cum nesciant quid dixerit 55, 3; 97, 1 *bis* si ergo dixerint de his ... dixisse scripturam ... audiant 82, 4 aestimant ita dixisse prophetam quod ius nuptiarum iniquitatem esse dixerit 120, 1 inprudens aestimat de idolorum dixisse uanitate 147, 2 adinuicem dixerunt 31, 3 similia 52; 113, 2 Petrus Simoni dixerat 82, 7; 89, 8. 124, 4 quod ei dixerat dominus dicens 107, 15; 131, 1 ab Aegyptio sacerdote audierit dicente ei 121, 8 quod dominus dixerit ad Cain 131, 1 dicebat ita definiens 32, 2 (*A*) 42, 2 *ter* 53. 75, 3. 97, 7. 64, 1 quis ei dicet quid fecisti 80, 4 inde dicturi sunt 108, 1 dicens 36, 4; 39. 41. 48, 1. 56, 3. 66, 1. 67, 4. 75, 2. 91, 1. 92, 5 *bis* 95, 1. 97, 7. 103, 2. audiant saluatorem dicentem 82, 4 dicente scriptura, domino, propheta *similia* 92, 1. 3. 93, 5. 99, 1; 100, 2. 112, 8. 115, 1 dicentes μεταγωγισμόν 51, 1 dicentes quod alter bonus deus est 115, 2 *uide* quod; hoc dicentes 93, 1. 2; 107, 7 addunt dicentes 52. 69, 1. 71, 1. 79, 1. 85, 1. 110, 4 dicere ausus est 44, 1 coepit docens ita 50, 1 Dicunt = *dicitur* 49, 5 dicitur gigans per etymologiam terrae monstrum 108, 3; 111, 2 Pepuzam uillam suam quae sic dicitur 49, 4 a Mane nomine siue Turbone ita dicto 61, 1; 29, 1. 77. 79, 1. 85, 1. 111, 2 Deuteronomium dictum ab eo quod iterum tabulas acceperit 119, 3; 135, 4 *uide* a; ubi reginae nomen dicitur, sublimitas manifestatur 150, 5 zodia ista quae ab illis dicuntur 123, 3 de quo dictum est 98, 6 ut impleatur quod dictum est 107, 12; 112, 4 quae dicta et facta sunt a domino 106, 3. 4 septuaginta septimanae a Danihelo dictae 107, 8 qui Floriani

dicuntur 57, 1; 72, 1. 83, 1. 111, 5 dicuntur latere in Hispania 61, 5; 127, 4 cum ante † dicat in Geneseos libro 120, 1 cum ergo haec dicuntur, quomodo dicta sunt ignorantur 79, 6 Mosi dictum est 81 sicut dictum est: 115, 7 quomodo potest dici anima 69; 2. 3. rationabilem dici 105, 2 quod spiritali uirtute dicti sint psalmi 130, 8 hoc dictum fuisse a domino 80, 2 dicere a Marcione 47, 1
dictitantem excipit exceptor 142, 7 Plato in Timaeo ita dictitat 121, 9
dissonantia dictasse LXXII interpretes 142, 1 *bis*
dies paschae 58, 1, 3 Epifaniorum 140, 1 dominica 58, 2. 141, 4 die nocteque 155, 7 secunda aut tertia aut quarta aut quinta aut sexta die 58, 2. 112, 6 unam diem 58, 3 unum 140, 3 die quadragensimo 149, 3 in primo die, sexto, septimo die *uide* primus *e. q. s.*... octauus; in die iudicii 59, 3; 137, 8 retributionis 106, 1; 107, 14 die sequenti 97, 5 in quo octauo oportuerat circumcidi masculum 118, 2; 140, 2 usque in hodiernum diem 111, 4 post XII dies 140, 1 dierum nomina, Solis Lunae *e. q. s.* 113, 1 numerus primus secundus *e. q. s.* 113, 2 annui dies festiuitatis quattuor 140, 2 non computantes horas et dies 58, 2 in medio dierum *praef.* 3 transactis diebus statutis VIII 118, 2 diebus decem 149, 3
diffuderant scelera in orbe terrarum 108, 6 diffusos grandi forma et mole membrorum 108, 3 caelestis gratia diffusa in Christi praesentia 119, 4 rursum, cum diffunditur eorum mixtio 123, 4
digitum in nares inponentes Passalorinchitae 76, 1
dignitas et honor mundi destruentur 134, 6 triplex uirtutis 150, 5 in spe futurae gloriae dignitatis 80, 6 caelestis causa 84, 2; 134, 6 dignitatis diuersus gradus 89, 5 *bis* 82, 8 prouectio et gratia 98, 1 tantum meritum 98, 6; 150, 3 superbia 137, 1 ut tantam consequi mereatur dignitatem 128, 9 diuersae dignitates et gloriae 150, 3
de quo et dominus dignatus est dicere 129, 7; 69, 3. 93, 7. 8. 138, 2. 139, 5
digna fructuositas 132, 6 non erit dignus in regno caelorum 148, 6
diiudicationis iustitia 125, 7
diiudicari quomodo potest 98, 1
non diiungendum est unum ab altero 127, 5 non loci separatione disiunctos ostendit 93, 5
dilatet dominus Iapheth 121, 6
dilectio Christi exuberans 155, 9 dilectionis et propinquitatis mandatum 156, 9
diluuium 108, 1. 121, 1. 122, 1 *bis* 132, 7 post MMCCC annos diluuii 108, 3 ab Adam usque ad diluuium quot anni 112, 1 *bis*
ne dimittat uos Farao 128, 1 lege dei dimissa 123, 1 carnem Christi in terram dimissam, animam in caelum susceptam 35, 4; 47, 6. 71, 1 de uirtute superna lumen fuisse dimissum 31, 2 Christum a patre 38, 5; 129, 3 qui dimiserit uxorem suam 84, 3 cum iterum dimittebatur a deo Farao 128, 4 homini debere dimitti ab homine peccatorum numerum infinitum 107, 6; 82, 8. 91, 3. 125, 3. 132, 1 si dimissus fuero 132, 1 diuersas

doctrinas nobis dimittunt et deferunt 156, 2 excitantur mali contra malos dimittente domino 101/3
non Moses dinoscitur circumcisus 118, 4; 137, 3 dinoscuntur ab omnibus consortes sceleris 87, 3; 49, 4. 147, 5. 152, 4
in direptione dedit Israhel 79, 3
diro mortis interitu perierunt 132, 7
discessisse eam de caelo 99, 1 a deo 105, 3
tempus aetatis discernens *praef.* 2
discipulus 30. 37, 1. 41. 45, 1. 47, 1. 48, 1. 54. 68, 1 discipuli horum 56, 1. 63. 88, 6. 90, 1
ut discam iustificationes tuas 128, 5 discere uix praeualebant paucas linguas 104, 4 nec desiderant discere 60, 1; 135, 5 ab ipsis gentibus 151, 5
in nullo discordans ab eo 36, 1
regiones a deo dispositae 123, 3. 133, 1
dispositio Christi 86, 1; 88, 2
in disputatione superati 61, 4
disputantes quod Greci coeperint describere orbem 121, 1 haec non definiens dicit apostolus, sed disputans 128, 2
funiculus triplex non disrumpetur 153, 4
angelis in dissensione constitutis 3, 1
dissentiunt duo aut tres 121, 11 a ueritate 125, 3
disseritur Dauid contra allofylum pugnando in psalmo 130, 2 qui modus est, ipse subsequitur disserens 131, 5
anima dissimulat inherere studiis 124, 3; 150, 9
dissonantes a fide catholica 52; 82, 3 dissonantia dictasse 142, 1 duobus aut tribus dissonantibus 121, 11
in distinctione nominum 93, 3
distat caelum a terra 93, 5 non satis longe distare a numero 107. 3 distare angelos a uirtute illa 31, 1
distribuit Noë filio Syrias 121, 3
diu 109, 8. 131, 6
diuersitas secundum menses octo 141, 3 naturae non est in distinctione trium personarum 93, 3; 125, 7. 139, 2 caelorum 94, 1 prouinciarum 111, 1
diuersorium 118, 1
diuersum gradum dignitatis 89, 5 calamitatis interitum 85, 2 diuersa ambiguitate fatigantur 155, 1 diuersam oeconomiam hominibus statutam 86, 1; 109, 8. 129, 2 diuersa sentientes de fide 144 cur non deus uno modo semper locutus est sed diuersis modis 138, 1 diuersos angelos 32, 2; errores 33, 1. 56, 1. 114, 2 diuersae gentes 32, 6; 79, 3 aliaque diuersa et plurima 27, 2 diuersa somnia 33, 7; 107, 4; 121, 10 mendacia 121, 9; 127, 1. 129, 3. 4, 8. 137, 3 nomina quaedam diuersa 52; 103, 1. 121, 10; 123, 3 *ter* 129, 6 tres esse diuersas substantias 68, 1 diuersis formarum sculptilibus sacrificantes 22, 2 *uide* uarius
diues 134, 5 diuitum animae 128, 5
mundum esse diuisum per ordinem angelis 31, 1 quando et nomina prouinciarum diuisa sunt 112, 1 quod Noë filiis orbem terae diuiserit 121, 1. 2
diuinitas sempiterna in trinitate 93, 3; 110, 3 una 67, 1; 142, 3 plenitudo diuinitatis *in Christo* 123,

2 generatio indefinita 127, 2 *bis* nihil diuinitatis in Christo fuisse 37, 1 post ascensionem 71, 1 in diuinitate et potentia filius patri aequalis 51, 1 corpore factum Christum, non diuinitate 89, 4 diuinitatem doluisse cum caro pateretur in cruce coniuncta diuinitati 92, 1. 2 *bis* 4 *bis* 5. 6. 7

diuinitus concessa gratia 101, 3

diuinus *uide* spiritus praesentia scriptura lex substantia sententia iussu zelus; diuina scientia 112, 3 potentia 117, 2. 123, 4 diuinus amor 135, 2

diuisio in medio facta 33, 4 orbis terrae 121, 1 secundum temporis diuisionem populorumque 150, 7

ad diuitias adtendunt 128. 3 in multis diuitiis uita carnalis 134, 4 diuitias Christi mysterii tenentes 156, 2

data lex a deo 36, 1; 134, 5 non dantis erat inuidia domini 112, 4 Christo dante conceditur sanctus spiritus 49, 3; 156, 5. 6 baptismum quod per aquam dederat 82, 5; 121, 1 mandatum 115, 3; 156, 10 sapientiam de diuina potentia 117, 2 *bis* fidem 155, 8 dedit Israhel in direptione 79, 3 dans concupiscentiam illis uirtutibus = ἐπιθυμίαν ἐμβάλλουσα 29, 7 inspirationem in animam datam fuisse 98, 1 dat licentiam uitiis inherere 32, 7 dedi uobis omnia edere sicut faenum 84, 5; 129, 2 sub potestate 100, 4 contra scripturas dantes sententias 88, 2; 115, 6. 131, 3 sese dantes ad praecipitium 85, 2 turpissimae uitae se dare 109, 5

docet circumcidi et sabbatizari et Christum nondum surrexisse 36, 2 ita 59, 1; 80, 2. 109, 7. 93, 7. 128, 7 docebat nihil diuinitatis in eo fuisse 37, 1 non tamen personam uiuam credendam 64, 1 circumcisionem 64, 2 amissionem inmortalitatis in praeuaricatione mandati nos docuit non corporis nuditatem 116, 2; 51, 1. 135, 1. 2 Zenobiam docuit iudaeizare 64, 2 quod plenum est 94, 4; 92, 5 quae in uno anno 106, 3. 4 docuerunt 107, 9 dicentes 107, 7; 116, 3 cum saluator docuerit 51, 1; 107, 14 doceat 89, 4 ut docerent gentes uenisse spiritum 104, 7; 129, 4 docens de generatione deque creatura 36, 1; 40. 50, 1 docentes 61, 3; 56, 1 docente spiritu 104, 6 docendo ac rebus testantibus confirmando 75, 4; 89, 5. 132, 2 de lege diuina docendus homo 136, 2 ab eis doctus 156, 4 docebatur ubique trinitas 109, 7 *uide* quod

doctor eius 39; 45, 3. 46. 129, 1 cum suis doctoribus delirans 41; 44, 1. 147, 7 doctores falsi 49, 3 sancti et perfecti 110, 5 inuicti 149, 4 saeculi 155, 4

doctrina et traditio parentum 148, 3 Christiana 68, 2 sana 33, 1 caelestis 110, 10. 151, 2 euangelii 125, 2 legis 137, 7 impar 155, 9 mortifera 31, 1 uana, perniciosa 38, 1. 39. 82, 2 magistri 48, 1. 65 antiqua aut scientia 121, 9 fidei copulanda secundat naturam 112, 7 per studium et doctrinam 104, 4 sine doctrina 104, 7 in diuersis doctrinis ac uirtutibus 139, 2

dolere corpore potuit Christus 69, 4 doluisse diuinitatem cum pateretur in cruce 92, 1. 2

de dolio inuentos libros 146
dolor talis non gignebatur 92, 7
in dolore parturies filios 120, 6
doli species idolum 109, 7
dies dominica 58, 2. 141, 4. 5
tu eius dominaberis 131, 1 *bis*
cogitationis tuae malae 131, 3 dominari illum fratri suo 131, 3; 26, 2
inimici dominantis spiritus 131, 6
animae dominantis et subiacentis indicium 97, 3
haec dicit dominus ad pseudoprophetas: 101, 2; dicit dominus 82, 3; 79, 3. 5. 80, 7. 89, 8. 93, 5. 94, 2. 96, 2. 3. 99, 1. 3. 101. 2. 3 *bis* 104, 3. 115, 1. 117, 1. 3 126, 1. 128, 1. 131, 1 uerbum domini *uide* uerbum inuidia os; dominus saluator et creator 102, 3; 97, 4. 5. 6
dominum patrem et dominum Christum et sanctum spiritum 110, 3
dominus a domino pluit sulphur κύριος ... παρὰ κυρίου 109, 3; 110, 3
dominus deus uester 119, 2; 94, 2 Christus dominus saluator 104, 6; 34, 3. 36, 5. 67, 5. 80, 1. 2. 4. 35, 3. 104, 5. 106, 1 *bis* 2. 3. 107, 2. 4. 5; 109, 6. 125, 1 a deo Christo saluatore 107, 1. 139, 4 dicente domino 45, 1; 92, 1. 93, 5. 112, 8. 115, 1 dominus ait 84, 2; 94, 3 dominus in euangelio—inquit 59, 2; 96, 3. 98, 2. 116, 3 dominus maiestatis 92, 5 contra dominum contraque sanctos prophetas 108, 6 dies paschae domini nostri 58, 3 in spiritu domini sempiternum gaudium 59, 3; 67, 4. 98, 6. 107, 14 qui uenit in nomine domini 107, 13 deum et deum, dominum et dominum, etiam spiritum sanctum colentes 110, 2 a domino aliud baptisma tribuendum 82, 5. 6; 84, 3. 89, 8. 92, 6; seruus cum domino 67, 5; 112, 7. 131, 1. 2. 156, 9 *uide* ipse
domantur omnia ferro 156, 5
domui Israhel 149, 1
donec dicatis 107, 13 *bis*
donaturus est uitam hominibus 34, 2 scientiam 104, 6. 4
octiens dona annua offerentes 141, 5
donorum spiritalium oblatio 149, 7
omni dubietate seposita 149, 4
non dubitant mortem sibi inferre 62, 2; 84, 1. 123, 1. 148, 9 misceri cum mulierculis in ecclesia 57, 1 in hac sententia salutem posse consequi 155, 10 dubitantes de die Epifaniorum heretici 140, 1. 3; 142, 3
dubium non est quod angeli non sint similes 108, 5; 97, 3. 109, 1. 110, 9. 130, 8 scripturam praenuntiasse dubium non est 107, 7; 127, 2 sine dubio 129, 10; 26, 3 dubiis et claudicantibus in lege dixit Helias 26, 2 dubios sensus multorum erroribus concitauit 114, 2
ducenti 112, 1
ducam eum in proelium 26, 4
ducuntur non paruo errore 119, 1
ducitur anima ab angelo in locum statutum 124, 1 praesumptione ducti 82, 2; 86, 1. 129, 5
dulcis uita 123, 4
duo aut tres historiografi 121, 10. 11 *bis* soli 149, 7 tres siue duo caelos 94, 3 anni 112, 1 post septuaginta duos psalmos 130, 4 duo principia 44, 1. 47, 1 elementa 94, 1; 104, 2. 105, 2. 112, 1 duorum hominum, populorum 107, 7; 75, 3. 148, 8 duobus fratribus 121, 6 duas epistolas Petri 88, 4 duo ingenita non esse patrem et filium 127, 7 in duabus personis 107, 7

ex duobus nominibus 108, 3 *uide* mille septuaginta
duodecim zodia 123, 1 post XII dies 140, 1
duplex generatio saluatoris 127, 2
duritia mentis lapideae 151, 3
O duri corde 156, 3 durior ad paenitentiam diabolus 115, 7 durissimae mentes paganorum 151, 2
usque ad ducem Christum 107, 2
ecce adsum 109, 6; 110, 6. 156, 1 omnia ualde bona 79, 4; 115, 1 Et ecce 26, 4
econtra alter quidam 79, 1 (Hamp arch. lexic. V 350)
de quo et Dauid edixerat 153, 1 cum scriptura pauca nomina siderum nobis edixerit 103, 1; 150, 1 (*B*) quia multi illi uere quam duo edixerunt 121, 11
ediscere ualet III quis aut IV linguas 104, 4; 148, 9
editio Aquilae 142, 1. 3 LXXII 146
non edebat carnes 154, 1 dedi uobis omnia edere sicut faenum 84, 5
gigantas de hominum progenie editos 108, 3; 121, 7. 132, 7. 148, 2. 3 Helena in bello Troiano edita 29, 5 filiis ex parentibus editis 24, 2 interpretatio LXXII sub Tolemeo edita omnibus 142, 5. 6; 144
dominus edocebat 131, 6 quae capitula de Christo ueluti de homine edocent 50, 3; 114, 1. 125, 7. 133, 3 uelut factum ubique a paganis edocetur 122, 2 ab illis cum edocemur 150, 4 Dauid demonstrauit edocens 110, 4; 34, 3. 38, 3; 120, 5; 128, 2. 150, 8 atque ita homines edocetis 121, 9; 142, 9. 149, 5. 155, 2
eduxisse eos de terra Aegypti 32, 4
elatus est aduersus ceteros angelos 32, 5 elatior factus 38, 2
effecit eos exortes suae communionis 90, 2 efficiuntur similes moribus pecudum homines 124, 4; 128, 3 *bis*
effusam operandi mali licentiam habere 109, 6 *dei* bonitatem quae est effusa omnibus in saeculo 128, 2; 133, 4. 136, 1 Christi effusam gratiam quaerentibus peruidemus cottidie effundi 150, 4; 156, 5 precem quam supplex ad deum effuderat 156, 1
non egent sani medico 138, 4
ego: *uide* facio praedico uiuo subleuo; nos *Christiani* 110, 10. 112, 3. 5. 138, 5. 148, 9 nobis: *uide* nuntio interpretor manifesto cognosco; unus ex nobis 115, 1
electio paucorum adfutura 150, 5; 153, 1. 2
elementa = *litterae* 43 maius est terra, minus est aqua 96, 1 ex elementis consistere animam 126, 1 duo haec elementa, caelum et terra in primo die facta 94, 1; 33, 4 liquescere 80, 8 ad maiorem gloriam transire 80, 7 *bis* 8. 3 quattuor 47, 5 *bis* mundi elementa adorare 109, 6; 61, 3. 123, 2 elementorum mutatio 80, 2 materia inrationabilis 55, 1 natura fieri terraemotum 102, 1. 2; 155, 6
Dauid electus a deo ad tantam regni gloriam petebatur 120, 4 Nicolaus diaconus electus 33, 1 maiorem sortem Mariam elegisse 134, 5 legis ratio est quod a domino seruo dicitur ut quod uelit eligat, aut seruare — aut contemnere 156. 9; 26, 2
eloquar uerba similia 26, 4 eloqui caro sine anima non potest 97, 3 isdem linguis 104, 4. 7

emanare coeperunt diuersa nomina post confusionem linguarum 121, 10
emendatus peccator 79, 8
nouum quid quam doctor est ementitus 39. 46 diuersis sunt falsitatibus ementiti 121, 2
qui errores ab origine mundi emerserint *praef.* 1; 33, 2 ex parentibus suis omnis illorum emerserit progenies 24, 3
eminens Christi maiestas in hoc 80, 8 apostolorum dignitas 139, 4 futura gloria 134, 6 eminentissima Christi dei gratia 155, 11
in diuersitate sublimitatis eminentiae 139, 2
emittere ita suis satellitibus 49, 5 (Bonnet latin de Grégoire p. 287)
emolumento non sine futuro 79, 7
emori 69, 4
quod mens hominum non praeualet enarrare 155, 11
Gigans enim 108, 3 *et passim*; Qui enim currit 128, 7 Ecce enim 79, 4 Non enim 118, 4 Neque enim *uide* neque; Si enim 118, 2 cum enim dicit 110, 3; 109, 2. 121, 11 cum dicit enim 97, 2 sicut ante enim 98, 2 ut perscrutatus est enim 131, 4 Usque ad Abraham enim 110, 6; *praef.* 3
in quibus triplex dignitas enitescit 150, 5 in quo Christi bonitas saeculo enituit 93, 8
enituntur ut praedicent 84, 6 laudibus praeferre 29, 2
ibant in nomine meo prophetare 101, 2; 153, 1 quod in montem iit Moses 149, 6 ut ad eum iret 25, 1 ite a me in ignem 115, 9 euntes 112, 5 in caenum 73, 2
epulis delectabatur 111, 3
equus ligneus 29, 8 et mulus 100. 3
eradicabitur sacrificans diis 109. 5 *bis*; 119, 2. 27, 2
Transeuntia ergo erunt elementa 80, 7; 97, 5. 105. 2. 106, 1. 110. 7. 112, 6 Ergo est uera persona patris 93, 2; 97, 3. 107, 8. 110, 5. 112, 7. 123, 3 Nam si ita quis senserit, ergo et iusti tot in iniquitate concepti sunt 120, 2 Cum enim Moses dicat . . . quomodo ergo hic aestimat isdem non esse maledicendum? 147, 2 Qui ergo inspirauit 98, 3; 105, 1. 109, 1. 135, 5 Quia ergo 79, 5. 108, 4. 115, 8. 130, 4 *in medio sententiae* 120, 6 Cum ergo 79, 6. 93, 6. 125, 5 Si ergo 80, 4. 82, 4. 104, 1 Ergo si 112. 3 Siue ergo 94. 2. 3 Neque ergo 92, 6. 109, 6 Non ergo 92, 7. 93. 7. 117, 2. 120, 5. 124, 4. 131, 3 Restauranda potius ergo 80, 3; 127, 4 † ne ergo umbra quod uerum erat pareretur 140, 1 Quid ergo? 149, 1
non errat si sex caelos accipere quis uoluerit 94, 2. 3 Errant itaque modis omnibus qui dicunt 92, 2; 112. 6. 125, 3 omnes bene sentire et neminem errare ex eis 91, 1 errans 37, 1 errantes 92, 1
sui eis erroris mortiferi sensus proponebat 45, 1; 123, 1 quod erat timoris atque erroris demonstrabat 138, 2 huius errori successit Cerinthus 36, 1. 83 ut succumberent 10, 2 sui doctoris errorem secutus est 54 non modicum patiuntur 130, 1 persentit 139. 1 errore depereunt 87, 1 ducuntur 119, 1 inani hominum inuentum 84, 5 ex hoc errore 58; 3 errore non paruo deceptus est 38, 2; 42, 1. 105, 1 errores diuersos 33, 1; 56, 1. 114, 2. 129, 3

eructans doctrinam uanam 38, 1
eruditio utilis humano generi 128, 5 eruditionis et utilitatis plena 79, 6
esca terrestris et caelestis 134, 3. 5. 8; 59, 2 carnes ad escam quod adtulerint corui Heliae 154, 1 escas abominantur 72, 2; 84, 1. 6. 86, 1. 9, 1
et non est iam in ea diuinitas 71, 1; 110, 7 Et ne aestimetur 93, 6 Et quod 107, 14 Et quia 115, 4 Et cum 88, 2 Et ideo et dominus ostendebat 109, 6; 59, 2 et neque Christum iudicem esse confitetur 45, 6; 138, 6 unde et habent Actus 88, 6 etiam et *uide* etiam; leonis uituli hominis et aquilae 139, 3; 59, 1. 100, 1. 4. 121, 2. 6. 142, 8. 149, 8 Non ergo naturalis passio et dolor talis in diuinitate eius gignebatur 92, 7; = *etiam*: quod et Dauid docet 80, 2 Nam et Iudaeorum causa et aliis locutus est linguis 138, 6; 149, 7 qui et Donatiani dicuntur 83 *bis* 57, 1 *alibi* ut nuncuparentur et gigantes 108, 2. 4 cuius et causa aduenerat 69, 3. 154, 1 et nunc fieri 108, 8 et in hoc mundo 101, 3 ausi sunt et alia plurima copulare 103, 3 quod et ipsi scientiam haberent 104, 7; 45, 3 *uide* ipse; sicuti et beatissimi tradiderunt 106, 4; 114, 2 quamuis et ad nihilum possit adducere 80, 7 et—et 88, 7. 110. 9. 47, 3. 120, 7. 121, 6. 127, 7. 134, 4 natura et fide, uita et tempore, sacrificio et conuersatione 110, 1 nos qui et audientes atque legentes bonitatem eius contemnimus 138, 5
Boni etenim 101, 4; 111, 6 (enim *A*) 142, 5. 34, 2 (enim *A*)
etiam: *uide* solum pariter; Propter quod etiam 101, 3; 102, 3. 113, 2. 125, 6 qui etiam 155, 6 aliud etiam 82, 5; 115, 5. 8. 125, 7. 149, 6 etiam aliis 129, 5 Petro etiam dixit dominus 107, 4; 110, 5 Solomon etiam (*om* ait) 131, 6 etiam post Christi praesentiam 80, 1; 103, 3. 107, 11. 125, 1 etiam hoc 82, 6; 102, 3. 110, 2 *bis* haec etiam de apocryfis sumentes 114, 1; 149, 8 etiam et *uide* solum; etiam et animas hominum 88, 7 Insuper etiam et signum acceperat 132, 5 sicuti—sic etiam 107, 3 quoque *nusquam legitur*
Etsi—demonstrat, tamen ... 80, 4; 88, 5. 101, 3. 107, 11. 141, 4. 150, 7. 151, 1
unam euadere heresim 127, 7 eum non euasurum sed moriturum 13, 2
euidens est ratio ueritatis 97, 6 eius magia 29, 9 euidentissime mysterium nuntiatum 107, 7
euolare sublime his uirtutibus 155, 10
ex elementis consistere animam 126, 1 ex duobus nominibus compositum 108, 3 ex nihilo materia facta 55, 2; 66, 3 aquam semper esse ex semetipsa 96, 1 ut ex his sperare putarent omnia posse conprehendere 103, 3 ex aqua et spiritu regeneratus 120, 7 ex Grecorum historiografis cognoscere potest 129, 10 *uide* cognosco; similitudo ex fide et uita inesse ostenditur 137, 9 quod sapientia Grecorum ex lege et prophetis et specialiter de Dauid beato sit 129, 7 ex nomine hominis possidere aliquid 105, 2 unus, nemo, quidam ex eis 91, 1; 85, 2. 42, 3. 115, 1 ex hominum uoluntate uitia descendere 73, 3 *uide* descendo;

Quod ex uoluntate est 84, 4 ex hoc errore 58, 3 ex nomine suo 111, 6 ex littera 147, 6 ex legis praecepto 84, 2 non ex fide sed ex operibus currere 151, 5 ex hoc 107, 10 (Landgraf arch. lexic. IX 558) ex parte 36, 1. 94, 4. 101, 4. 132, 4. 135, 4 aliqua ex parte 93, 8 ex aperto 92, 5 ex hoc iam saeculo damnauit dominus 91, 3 ex eo 99, 1. 109, 8 ex quo—ex eo 15, 2 Ex quo incarnatus est 69, 7; 105, 3 106, 1. 2 *praef.* 1 ex rege Pagano 111, 4 ex quo Sethiani appellantur 3, 1 e sanctis scripturis transferre, legere, nuntiari 51, 3; 103, 1. 2. 3 e quibus sunt Manichei 88, 3. 123, 4. 133, 4 *uide* nuntio; ex quibus unus 156, 2 e quo gladius gignitur 156, 5 e paradiso pellitur 115. 7 e quattuor angulis saeculi diuersa temperamenta statuta 123, 3 e diuersis thesauris 133, 3 *uide* econtra

homines exanimes atque mortuos 21, 5

exarsit de gente Cananeorum impietas 27, 2

excalciatos debere ambulare homines 81

excellens nobilitatis sublimitas 150, 5

in excelso profundo lato atque longo 155, 7

exceptor qui interpretem exciperet dictitantem 142, 7

excindi iussit sculptiones 21, 4

excipere mysterium 110, 8 dictitantem excipere interpretem 142, 7 exceptis octo animis *i. e. praeter VIII animas* 132, 7 ubi excepto *B* (Woelfflin arch. lexic. IX 518)

excitatio animae ab inferis 26, 1

ad hoc excitaui te 128, 1 animam Samuhelis ab inferis excitasse mulierem 26, 1 sensum hominis excitaret 135, 4 excitantur mali contra malos 101, 3

exclamant irati 15, 2

non excludit paenitentiam sed rebaptizatores Paulus 89, 5. 7

excogitatam fuisse paganitatem uitiorum causa 109, 1

execrabile cum sit 34, 3 (exsecrabile *A*)

execratur generationem hominum 48, 2 execranda impietas 49, 5

cum exiret de corpore Moses 119, 1 de saeculo anima 124, 1; 141, 5. 149, 6 de populo deque ciuitate eorum 15, 2 ut exeuntes percipiant consortium angelicae dignitatis 137, 9 a Cilicia exeuntibus 121, 4 e quibus locis exire iubentur 133, 4

exercent monachorum uitam 9, 1 silentium 76, 1 incantationes 21, 3

exhibet terra fructus animantibus 95, 3; 96, 4

sicut infirmitas exigebat 138, 4

exinde 112, 1

ut possit homo capax legis existere 98, 1 mixtione existente salubri 123, 4; 79, 3. 130. 5. 6. 132, 7 (*ubi* exsistentes *A*) 136, 4 extitit Iudas omnis scientiae auctor 34, 1; 50, 1. 129, 1. 3

exitus Israhel de Aegypto 21, 1 uerbi dei 107, 15 post exitum corporis 26, 5

exortes effecit suae communionis 90, 2

expectatio creaturae expectat reuelationem 80, 6 (exspectatio *B*)

expecto (ita *A*: exspecto *B praeter* 134, 7) expectat expectatio creaturae reuelationem 80, 6 expectant surrectionem carnis 49, 1; 55, 5.

4, 2. 5, 2 repromissionem futuri praemi 101, 4 seueritatem iudicii a Christo 115, 7; 4. 2 Herodem ipsum ut Christum sperantes 28, 2 Iudaei summo gaudio expectabant iubeleum 107, 9 nihil in posterum expectantes 134, 7
expello: expulit eum de paradiso 115, 1
expoliasse Christum carnem 55, 3
exponitis doctrinam mendaciis inmutatam 121, 9; 129, 3. 135, 5. *praef.* 1 textum psalmorum ita exponi 130, 6 interpretationem diuerso modo expositam 145
expositione humanae uocis non expromitur trinitas 93. 4
potenter expromere Christi potentiam non est humanae fragilitatis 155, 11; 93, 4
Qui enim haec exquisiuit de manibus uestris? 110, 7
labor exsuperans 139, 5 *uide* exubero
ne quando manum extendat 115, 1; 116, 1
exterminantes uineas 56, 3
exterior homo 97, 5 extrema loca 121, 6
extinctis lucernis 57, 1
quem extollunt 29, 2
extra legem quod est 84, 5
extrinsecus 129, 5
exuberant flatus 123, 4 uita praeclara exuberans 152, 4; 155, 9. 11
exultatio 149, 1
exultabit 108, 8 exultantes celebremus 140, 4 in quo ecclesia exultat hoc praedicans cottidie 153, 5 omni in gaudio 153, 5
a facie tua quo uadam 109, 7 dei 155, 1 facies et membra deformantes 73, 2
facilius periclitari poterant quam curari 151, 1 facile posse contingere 155, 11
facinorum gignendorum causa 109, 1 diuersa facinora 129, 3 facinus commissum 130, 8 perpetrandum 131, 6
ego faciam, facio nouum caelum 80, 3. 96, 3; 109, 5. 110, 6 fecit deus hominem ad imaginem suam 97, 1; 31, 3. 97, 4. 7. 109, 3. 8. 112, 6 fecerunt creaturam uirtutes 35, 1, 47, 2. 80, 4. 103, 2 si quo modo dimittatur tibi quod fecisti 82, 8 deditas se faciunt impietati animae 26, 2 Cui me similem facitis? 93, 5; 100, 3 facio me quasi angelum lucis 26, 4 legem dei irritam facere saeculo 142, 9 propter peccatum quod fecerant 104, 2; 115, 6 bonum opus fecisse Iudam 34, 1; 79, 8. 97, 2 bona, mala 44, 1; 45, 2. 79, 2 melius quid facere 86, 1 illud sceleris 131, 4 rationem computationis faciens litterarum 42, 1 hanc iniquitatem 19, 2 Hoc facientes cupiunt... 76, 2 Hoc ideo faciunt ut dicant 84, 6 similiter facit omnia filius sicut pater 66, 5 ego uadam et faciam 26, 4 sicuti et nunc hominibus faciunt 108, 5; 147, 4. 149, 2 contra amborum facere uoluntatem 84, 3 quia, in quo octauo die oportuerat circumcidi masculum, non fecissent 118, 2 fecit actus Andreas de Ponto in Greciam ueniens 88, 6 signa fecerunt magna et prodigia apostoli 88, 7 pascham cum Iudaeis 87, 1 ut facerent sibi indumenta 117. 2. 3 templa illis 27, 1 facit eam moechari 84, 3 fecit eum uiuere 31, 4 faciam uos captiuari transmigratione 18, 2 (Thielmann

arch. lexic. III 186) fecit populus LXX annos in Persida 107, 8 prolationes angelorum de deo factae sunt 35, 1; 69, 5. 97, 6 facta est materia a deo per filium ex nihilo 55, 2; 66, 3. 5. 67. 3. 4. 80, 3. 7. 98. 3. 117, 3 anima, Adam 99, 1 *bis* 126, 1. 98, 4. 115, 3 terra et caelum 94, 1; 95, 1. 96, 1. 103, 3. 110, 8 corpus a diabolo factum 61, 2; 62, 1. 84, 6. 97, 1. 115, 2 corpore fecisse dominum parentes nostros 117, 1 Christum factum dicit in epistola ad Hebreos corpore, non diuinitate apostolus 89, 3. 4 facto homini Adae inspirauit deus 98, 3; 105, 1 quae dicta et facta sunt a domino 106, 3 promittit facturum se 97, 2 resurrectio quae fit cottidie 55, 5; 59, 1. 78, 1 Quod fit quidem post annos in Thessalia 122, 2 sicuti et factum est 142, 6; 155, 3 ut fiant omnia quae dicta sunt de ciuitate Hierusalem 107, 2; 109, 2 ut plena deuictio fieret inimici 92, 6 audacior factus 32, 5; 38, 2. 115, 1. 5 cupidi ipsius luminis facti 31, 3 angelos ita factos carnales 108, 7 Quod si factum est aliquando et nunc fieri non erit ambiguum 108, 8; 122. 2 diluuium quod sub Noë factum est 122, 1 quod ante factum est *facinus* per diabolum de impietate idolorum 130, 8 generaliter secundum diuisionem temporis 150, 7 factum est uerbum domini ad me 110, 4 carnis non fieri salutem 35, 4 haec cuncta humano generi permittuntur 79, 7, consensu communi 84 3 malos reges non a sua fieri uoluntate 101, 1; 102, 1. 107, 1 Nolite fieri sicut equus et mulus 100, 3

factorem malorum deum non esse 79, 1

in facultate ac potentia homo constitutus 128, 3 decimas de suis facultatibus offerre 148, 9

faenum 84, 5

hac fallacia multos captiuare 61, 5 cognita eius perfidia atque fallacia 107, 12 per filosofiam et inanem fallaciam ne quis uos decipiat 123, 2 plenas fallaciae uisiones 33, 7 diuersis erroribus et fallaciis pessumdatus 33, 1

fallax cum inuentus fuerit antichristus 107, 11 fallacissimus Hermes Trismegistus 113, 1 fallacis*sima* numerositatis notitia 38, 1

fallebat multos Simon 29, 1 fefellisse se angelos 29, 4

falsitati atque erroribus successit 83 falsitate Grecorum si quid putatur esse antiquum 121, 8 *praef.* 3 diuersis sunt falsitatibus ementiti 121, 2

falsi doctores 49, 3 satellites 49, 5 filosofi 103, 3 poetae 125, 3 prophetae 26, 3 nouum quid commenti falsi 39

fames *pluralis* 107, 4

fatigabat Saulum inmundus spiritus 98, 6 diuersa ambiguitate fatigantur 155, 1

fauens lucorum sacerdotibus 16, 2

fautores impietatis 17, 2; 47, 4

fecunditas caelestis scientiae 139, 3

femina de uiri corpore facta 97, 6 masculum et feminam fecit deus. 97, 1 masculi et feminae esse putantur 3, 1 hominum ac feminarum animas 108, 6 *uide* homo; cum feminis se miscuerunt angeli 108, 1

feminea uirtus 3, 1 in figura feminea apparens 29, 7
ferebantur contentioni inani 79, 1 tulerunt *uide* tollo
ferrum 156, 4 sculptiones ferro radi penitus iussit 21, 4
festino 82, 4
festiuitatis annui dies quattuor 140, 2 summam rerum festiuitatis 141, 1 de octo festiuitatibus ecclesiae 141, 1
fetus aliorum incubans *praef.* 2
fidelis omnis 149, 7 iustus in tribulatione fidelior conprobatur 79, 7 in persecutione multi fideles lapsi 82, 2. 3 iustis et fidelibus angelica dignitas aduentura 134, 8; 152, 3 Dabo uobis sancta Dauid fidelia 129, 2 ut amicus et fidelis 156, 9
fides haec 112, 3. 5 trinitatis 137, 9; 156, 8 patriarcharum 149, 8 secundum fidem iustitiae 110, 10 fides spes caritas 153, 6 uerae fidei inimici 68, 1; 129, 4. 147, 3 fidem ante dederat dominus 155, 8 fidei catholicae 68, 2; 52. 29, 3. 133, 2. 144. 153, 2 rectae firmamentum 127, 3 quomodo de fide sentiret 47, 1 fidei dei copulanda doctrina 112, 7 ad Christi fidem redire 107, 6. 12; 104, 6. 7. 134, 5. 148, 5. 150, 5 fidei causa 110, 5 non ex fide sed ex operibus 151, 5 in fide, per fidem, fide solum cognoscitur trinitas et deus 93, 4; 155, 7. 11 forti fide trinitatem colentes praedicant 147, 5 fide uita bono opere 89, 8; 110, 1. 2. 7. 127, 6. 137, 2. 6. 7. 9 per fidem 112, 7 pro nostra fide ac laetitia 71, 3 in fide resurrectionis 141, 4 baptismi 67, 2 in fide atque opere Christianitatis 141, 3
fiduciam confitendi tribuit dominus 155, 8
fixa sententia confirmauit 121, 2 fixorum idolorum formas 18, 1
figura huius mundi transit 134, 6 *bis* in figura feminea 29, 7 columbae 42, 2 angeli 138, 3 Abrahae 148, 9 sub figura confessionis Christianae 61, 4 ex illius Samson figura usurpantes 8, 2 per figuram celebrantes 107, 9 figuras eorum colebant 27, 1
filia *uide* filius
filius minor 121, 6 in filiorum procreatione resurrectionem esse 7, 2; 55, 5. 57, 1. 115, 8 suos filios et filias immolabant daemoniis 19, 1 de ipsius uxore et filiis filiabusue 24, 2; 27, 1 filiorum dei reuelationem creatura expectat 80, 6. 7 filii Israhel 36, 1 suis filiis tradentes 156, 7 filium amissum cum fleret pater 109, 8; 111, 4. 5. 6. 118, 1. 2. 121, 1. 2 filius Christus *uide* pater; uerus 66, 4 materia a deo patre per filium ex nihilo facta 55, 2 *bis*; 110, 3 filium dei deo similem nomine tenus 66, 1 *seqq.* hominis 156, 3 unicus filius de patre proprie genitus 66, 3; 127, 2. 3 non temporalis 127, 4 factum spiritum per filium 67, 3 filium diuinae et paternae substantiae esse 89, 4; 66, 2. 67, 1 *seqq.* filius talis qualis pater 93, 3; 51, 2 filii et sancti spiritus *consilio* homo a deo creatus 109, 3 filii uiua persona sempiterna cum sempiterno patre 64, 1
fingunt non posse sentire 135, 5 uersibus quod uoluere dicere conati sunt fingere 129, 8 ficta non uera paenitentia 132, 5

finem legis et prophetarum in Christi praesentia conpletum 78 in fine spiritalis conlata gratia 97, 6; 130, 8. 138, 4. 140, 2 circa finem signa aduentura 107, 4 ad finem 128, 3 finesque ibi habiturum 121, 2. 3 oceani 121, 3
firmamentum aquae 94, 1 caelum appellatum 94, 1 rectae fidei 127, 3; 143, 1 firmamenta decernit prioris legis 119, 1; 129, 9
caeli firmati uerbo domini 67, 4; 109, 4 mendacium firmabat doctoris sui 45, 3 ipsius sententia firmaretur 110, 9; 121, 2 hoc et postea firmando praeceperat 112, 5
flatus 123, 4
ut flecteret bonitate 135, 2
fleuisse diuinitatem Christi 92, 2 cum filium pater fieret 109, 8
cum fletibus adorabant Thamuz 23, 1
multum fluxisse temporis 113, 1
fodentes in altum 20, 1
fomenta inde sumens 31, 1. 61, 1
fons aquae uiuae dominus 20, 1 ueluti fontes pleni qualitate 123, 4 de fonte animam esse 126, 1 quasi ex fontibus atque materiis semina iniquitatis adfutura 129, 4
de forcipe carbonem accepit 156, 1. 4. 5
forma 108, 3 *bis* diuersa forma praedita animalia 139, 1 in forma hominis deus apparens 138, 3 formae praeuaricatio idolum 109, 7 formae sculptilium idola 111, 6; 18, 1 diuersis formarum sculptilibus sacrificantes 22, 2
formationes in lapide sculpentes 21, 2
igni formari forcipem 156, 5 formando ipse carnem adsumpsit Christus 70, 1
formulas diuersas ponentes in lammina 21, 2
ne forte 155, 6
fortis homo 108, 1 *bis* 2 uir 8, 2 labor 139, 3 et potens Christus 142, 3 fortiorem gratiam accepit 156, 3 forti fide trinitatem colentes praedicant 147, 5 animo 156, 4 fortiter si quis pugnauerit per martyrium 89, 6 fortiora certamina praecellendae dignitatis 155, 9
fortitudo belli 24, 4 similis in fortitudine 108, 1. 3 *bis* regnum fortitudinis 139, 5 diuini spiritus fortitudine accincti 141, 5
quasi suos iam fouet filios *praef.* 2
fragile corpus 97, 5
fragilitas humana 93, 8 carnalis 155, 8 non est humanae fragilitatis expromere 155, 11
idola frangetis 147, 2 *bis*; 21, 4
frater 53; 131, 1 fratri peccanti quoties concedam 107, 5; 131, 6 de fratribus uestris prophetam suscitabit dominus 119, 2; 135, 3
fraternitas 156, 9
fratricida Cain 2, 1
fratricidium 132, 1
frigidum elementum 47, 5; 123, 3 loca frigida Armeniae 121, 4
friuola dierum nomina 113, 1
fructuositas bonorum operum 132, 2. 3. 6
in operibus fructuosis perseuerantes 89, 8
arborem et fructum eius uidit Eua 116, 1; 45, 2 *bis* fructuum plenitudinis conlatio 141, 2. 4 fruges et fructus exhibet terra opulenter 95, 3 fructus bonorum operum 132, 4. 6
fruges et fructus exhibet terra opulenter 95, 3. 12, 1

quo fugiam 109, 7
fugatus a Iohanne Marcion 45, 7
merita fulgentia 139, 3 munera 156, 1
fundata super aquam terra 95, 2; 96, 2
funiculus agrimensorius in Zacharia 153, 1. 2 hereditarius in Ecclesiaste 153, 2
fures et latrones 142, 9
a paganis furacibus *litterarum* edocetur 122, 2
furentes more gentilium 75, 1
furtim *praef.* 2
non sacrificiis gaudentes 110, 6; 149, 7
gaudium in spiritu domini sempiternum 59, 3; 149, 1 hoc gaudii praedicare Iudaeis et gentibus 155, 10 magnum adlatura Christi gratia 120, 7. 8 summo gaudio expectabant iubeleum 107, 9 omni in gaudio exultat ecclesia 153, 5 gaudia diuersa psalmorum 129, 6; 130, 4. 140, 3 iucunditatis 149, 8 gaudia futura saeculo promittendo 129, 6
generalis atque communis carnis iniquitas descendit in omnes 120, 6; 132, 2 clementia dei 138, 3 ut haec celebremus generaliter 140, 4; 150, 7
de generatione saluatoris 36, 1; 127, 2. 5 *seqq.* principiorum 41 hominum 43; 48, 2. 112, 6. 113, 2. 120, 3. 137, 5 Melchisedech non de carnali generatione editum esse 148, 2 a sua generatione pristina Babalitae appellabantur 24, 3 post Abraham quartus in generatione Iudas 111, 1 post XV. generationem ab Adam usque ad Heber 104, 2 decem generationes 112, 1 septem 112, 2; 121, 4 quinta generatio 112, 1 *bis* minor numerus generationum 121, 6 minor id est quintadecima 121, 5
ad generandum et manducandum 59, 1
genitor pater unus 127, 5
non genituram parentum odiendam utique 148, 6
gens Cananeorum cum omni suo populo 27, 2 gentes surrexerunt contra Iudaeos 32, 6; 111, 1. 130, 5 (*A*) Iudaeis et gentibus hoc gaudii praedicare 155, 10 naturalium i. e. gentium credentium 156, 10 gentium impiarum ignorantia 29, 8; 155, 2 uniuersarum rectores 121, 7 plenitudo saluabitur 107, 13 populus 151, 4 cum docerent gentes apostoli 104, 7; 112, 5 qui de gentibus uenientes credebant in Christum 36, 5; 104, 6. 7
pagani id est gentiles 111, 2; 130, 5. 151, 8. 28, 1 gentilium more furentes 75, 1 captiuitas 27, 1 scriptura testatur 122, 2
genus hominum 29, 4 *uide* humanus; genus Iudaeorum 32, 4 Aniciorum 24, 3 genus eius pullulare amplius deus uoluit 105, 3 deducere Romanos de Iafeth 121, 7 nostri generis infirmitas 138, 4 genere Samaritanus 29, 1; 45, 1. 50, 1 de genere gigantum 108, 3 sanctorum 132, 7
gero: *uide* paenitudo studium; quae dominus in uno anno gessit et docuit 106, 3; 124, 1. 2. 125, 5
hoc gignitur = γίγνεται ut a malis mali consumantur 101, 3; 132, 4 e ferro gladius gignitur 156, 5 gignebatur non naturalis passio et dolor talis in diuinitate eius 92, 7 gignenda electio 153, 2 facinorum

gignendorum causa 109, 1 de patris substantia genitus 66, 3 *bis* 4 *bis* 5; 120, 4. 127, 2 *seqq.* 137, 4 sine patre sine matre Melchisedech 148, 1 genuerant filios 120, 3. 5
gladius 112, 8; 156, 5
ad gloriam maiorem uenientia semina 80, 5. 7 cum ad tantam regni gloriam electus a deo peteretur Dauid 120, 4 in spe futurae gloriae dignitatis 80, 6 liberabitur in libertatem gloriae filiorum dei 80, 6. 7 gloriam caelestem ministrat Christus eum sequentibus 92, 6; 135, 3 angelorum futuram 134, 4; 137, 6 diuersae dignitates ac gloriae 150, 3
conlaudandi atque honorandi et glorificandi 147, 6
gloriosa fides Christi 134, 5 resurrectio inmortalitatis 55, 5 gloriosi martyres 149, 4
gradum diuersum dignitatis 89, 5
grandi forma 108, 3
gratia Christi 136, 1. 2; 150, 3. 153, 6. 156, 8 Christiana baptismi 20, 2 caelestis diffusa in Christi praesentia 119, 4; 120, 7. 128, 3. 129, 1. 2 illa prima baptisma 82, 6; 152, 2 spiritalis collata 97, 6; 98, 1. 5. 2. 128, 9 gratiam dei habuisse Christum 37, 2; 75, 3 angelicam homines 104, 3 *bis* bonitatis 133, 4 abstinentiae uoluntati hominum concessam 84, 2; 110, 9 quod legis et gratiae erat 119, 4 quod iusti inde meruerint gratiam 147, 4 quid sit imago dei natura proprietatis, et quid positionis sit gratia 137, 1 lex in medio inter mandatum et gratiam *uide* medius; gratiarum adiectionem accipiunt 98, 5 diuersa munera 150, 2
ut in salutari baptismo cum eo pariter gratulemur 120, 8; 135, 3
ne gustet de ligno 115, 1. 5; 116, 1 *bis*
habeo baptisma baptizari 82, 4 habes mysterium nuntiatum in Genesi 107, 7; 108, 3. 109, 2. 3 habet iubeleus annos L 107, 10; 40. 69, 4. 98, 2. 105, 2 habet homo intellectum de deo 100, 1. 2; 96, 4. 120, 6 Quis haec interpretabitur nisi qui habuerit spiritum dei 109, 4 finesque ibi habiturum 121, 2. 3 habent perfectionem omnium rerum 42, 2 uitae tempus uanum habuisse 49, 4 apocryfa habentes 88, 3. 6 apud dominum iustitiam 101, 4 licentiam: *uide* licentia consortium; gratiam diuinitus concessam 104, 3 *bis*; 37, 2 circumcisionem 110, 6 doctrinam aliquam 121, 9 nomen eius amabile 111, 4 qui non indumentum habuit 116, 3 uolens in subiectionem habere alios habuit contrarias gentes 32, 5
habitationis partitio 121, 1
in Frigia habitantes 49, 1; 123, 4. 142, 5 terra in qua habitamus 95, 2; 121, 6 quae habitatur a nobis 95, 3; 96, 2 habitanda possidendaque 121, 3 in ipso habitat plenitudo diuinitatis 123, 2; 131, 6
deque eis haurientes 20, 1
hereditarius funiculus 153, 2 *quo heredia dimetiuntur agrimensores*
ex hereditate prima praeuaricationis iniquitas descendit in omnes 120, 6 accepisse deum genus Iudaeorum in hereditatem 32, 4 dominus pars hereditatis meae 92, 3
heri 130, 7

hic—ille *uide* ille; libri huius 156, 9 quae de gente Cananeorum omnis haec illo tempore exarsit impietas 27, 2 et in hoc mundo 101, 3 saeculo 101, 4 *uide* saeculum; his (= *hoc mundo*) mutatis 80, 2 haec fides 112, 3. 5 cum hac uisibili creatura 80, 7 uita in qua uiuimus 110, 5 elementa haec liquescere 80, 8 haec (*idola*) inuenisse homines 111, 3 sub causa hac latrocinantur 85, 1; 115, 3 de hoc cum dicit 148, 3 Hi itaque 156, 2; 6, 2. 9, 1 his omnibus imperat 100, 4 haec interpretabitur 109, 4 ex his diuisio facta est 33, 4 inque his 130, 5 ab his qui ante erant gentiles 151, 3 non alicui horum uanitati adscribenda rerum natura 112, 7; 142, 7 hoc gaudii praedicare 155, 10; 8, 2 in hoc est eminens Christi maiestas 80, 8; 153, 4 in hoc ipso 92, 6 sicut plurimi hoc nuntiarunt homines haec inuenisse 111, 3; 113, 2. 114, 2 115, 4. 24, 2 os domini locutum est hoc. 112, 8 nomina dierum ... a deo haec ita posita 113, 1 *bis* 2 *bis*; 114, 1. 7, 2 et huic dans condignam sententiam 115, 6 cumque his etiam poenas perpeti si qui hominum ausus fuisset manus inicere definitum est 132, 5 huiusmodi homines 108, 4; 124, 4. 128, 9 creata 154, 3 res 102, 3 alia huiusmodi nomine 103, 1

neque hic neque in futurum 91, 3. 155, 7 cum dicit scriptura non hic corporum sexum declarat 97, 3. 117, 2; 131, 3. 139, 2. 147, 2 3. 155, 3; 115, 5. 125, 3

hincque certum esse numerum suspicantur 107, 1. 133, 4 sibi scandalum adsumit 118, 1 hinc iam quasi ex fontibus semina iniquitatis adfutura 129, 4

hodie 112, 5. 130, 7. 153, 3. 156. 5 usque hodie 155, 4

usque in hodiernum diem 111, 4

homicida 124, 1

fortis homo 108, 1 Grecus 111, 5 ab homine illo 109, 8 ab homine Chus, non ab angelo 108, 1; 17, 1 hominum ac mulierum idola 17, 1. 24, 1 homines et feminas 27, 1 si quos seduxerint homines 83, 1 hominum coniugia separantes 84, 1 uisu 108, 2 multi creuerant iam nati homines in saeculo 104, 1 omnium hominum linguas scire 104, 6; 105, 3 homines de gentibus 104, 7; 111, 3. 112, 1 sceleratorum hominum coniuratio 105, 4; 109, 1 contra naturam aliorum hominum 108, 2 homo capax diuinae legis 97, 6; 98, 1 rex cui omnia subiecta 154, 3 rationabilis, rationis particeps 100, 1; 105, 1. 154, 3 comparatus pecudibus 100, 3 minor quam angelorum natura 126, 2 in homine passio indesinens agnoscitur 139, 5 hominis animam, corpus saluari, imaginem esse dei 38, 6; 97, 1. 5. 55, 4. 61, 2. 69, 1. 4. 88, 7. 92, 1. 99, 1. 111, 1. 137, 4 creatio 109, 3; 112, 6 hominis nomen 105, 2; 56, 1 carnem 40 omnem hominem mori oportet 125, 5 hominis salubritatem ueram denegant 69, 1 de duorum hominum diuersa natura 75, 3 homini debere dimitti ab homine 107, 6 hominibus uisum fuisse putatiue Christum 44, 2; 79, 5. 84, 6. 86, 1. 67, 5. 91, 3. 108, 5 *bis* 109, 3 *uide* cuncti omnis; hominum quaedam no-

mina 52 ex hominum uoluntate 73, 3; 79, 5. 6. 84, 2 *uide* uoluntas infirmitas; inani praesumptione 84, 5; 113, 1 causis existentibus hominum mala facta a deo 79, 3 in resurrectione hominum 80, 5 progenies 108, 3 sensus 125, 3 generatio *uide* generatio nascor; cum hominibus non sumunt escas 86, 1 elementa id est homines processuros ad gloriam 80, 7; 104, 5 hominem angeli fecerunt 31, 2; 32, 4 homines de aeone natos 33, 5 de uerbo et uita 38, 3; 66, 3 *bis* hominem fecit deus ad imaginem suam 31, 3; 97, 1. 100, 2. 109, 3 hominem exteriorem 97, 5 facto homini Adae inspirauit deus 98, 3 deos uanos hominem fecisse 112, 6 inter hominem et diabolum iudex Christus 115, 6 homo (= *Adam*) 115, 7. 6 homo natus est Christus 35, 2; 45, 6. 50, 1. 64, 2. 69, 1. 4. 92, 6. 7

honestae mortis sustinent detrimenta 85, 2

ad honorem templi 117, 5 in honore cum esset homo 100, 3 maiores natu maiores honore 131, 2 honor et dignitas mundi 134, 6 ab honore ad honorem peruenientium 152, 3 tantae dignitatis honorem meruit adipisci 154, 1

honorat Iudam traditorem 36, 3 honorandae nuptiae 120, 1; 147, 6

hortamentum dei 132, 3

aliam etiam sequi hortatur 150, 8

hostes dei impii 125, 5 hostibus tradi debebat Hierusalem 153, 1

humanae naturae similes 108, 5 humani generis delicta 107, 6 inimicus 108, 6 humano generi apparuisse Christum 40; 72, 2. 79, 7. 82, 5. 6. 92, 4. 93, 8. 95, 3. 96, 4. 128, 5. 132, 2 quae fit in humano genere filiorum procreatio 55, 5; 109, 8 ab humano genere adorari 70, 2 cum caro pateretur humana 92, 6 humanae uocis expositione 93, 4 cantationis conscriptor 129, 1 fragilitatis humanae condescensio 93, 8 humanarum rerum causa ac uoluptatum 135, 1 quae magis humana ac uanae superstitionis sunt 81

humidum elementum *uide* calidus

humiliasti me 128, 5 ne me iterum deus humiliet 82, 7

humilitas Christi enituit saeculo 93, 8; 128, 7

quod corpora non sint ante facta iacentia 97, 4

iactantia carnis 112, 5; 128, 6. 9

iaculantes 108, 2

et iam non ero amplius 125, 4; 71, 1. 130, 6. 138, 2. 152, 2 nullum metum iam adfuturum 132, 4 ex hoc iam saeculo 91, 3; 104, 1. 106, 2 et ut latrones iam sub figura confessionis multorum animas non desinunt captiuare 61, 4; 79, 8. 84, 6. 89, 8 *bis* 125, 5. 129, 4. 132, 2. 3

ibi 110, 3. 115, 5. 121, 2. 125, 5. 149, 7

ibidem 19, 1. 27, 1. 89, 4. 125, 1 *bis*

idem iterum dominus ait 84, 2 unus deus atque idem pater 115, 3; 153, 2 idem (*neutrum*) dicit Dauid 96, 2 fecit imaginem eiusdem (= *eius*) 109, 8. 130, 4 sed magis eidem (= *ei*) consulens 115, 5; 118, 3. 119, 1 plasmasse eorundem (= eorum) corpora 117, 1; 155, 4 imitando eundem (= eum) 129, 8 ab eodem domino tribuendum 82, 5;

109, 1. 129, 3. 135, 1 de idolorum dixisse uanitate isdemque non esse maledicendum 147, 2. 10, 2. 17, 1. 24, 1 ut tres quis ualeret ediscere linguas atque isdem uix eloqui 104, 4 (*semper* isdem *sed* eis)
ideo eruditio utilis est 128, 5 Hoc autem ideo faciunt ut 84, 6; 101, 4 Et ideo et dominus ostendebat 109, 6; 110, 10 Ideoque non cognoscebatur 92, 3; 118, 2. 120, 6. 8. 128, 5. 129, 8. 130, 7. 131. 6. 134, 4
ieiunium 141, 2. 149, 1 *seqq.* ieiuniis uacantes prophetae 76, 3 insistentes apostoli 149, 4
ieiunare menses multos 149, 1 IV dies ieiunandos 149, 2
Sicut—ita igitur 108, 6 Dignitatis est igitur detrimentum 89, 5; 93, 4
ignea uirtus Cherubin 156, 2
ignis aeternus 115, 9 ignem pluit dominus 109, 3; 156, 1 spiritu et igni uos baptizabit 55, 4. 156, 5 animam de igne et spiritu esse 55, 4 de igni 126, 1
ignorantia gentium impiarum 29, 8
ignoras quid desideras 32, 7; 58, 3. 127, 6. 141, 1 ignorantes quid adserant 51, 1; 102, 1. 137, 1 praemium adfuturum 59, 2; 78. 86, 1 uirtutes scripturarum 59, 3; 112, 1 ignorantes quod per prophetam clamat 82, 3; 93, 2. 96, 1. 98, 1. 99, 1. 100, 1. 101, 1. 110, 1. 124, 1. 129, 9. 140, 1. 150, 2 Sed ignorant quod alio modo dixerit Dauid 120, 3 Ignorant ergo quod commentator extitit Dauid 129, 3 quod ipsius sit peruersitas, non ignorat ecclesia 130, 8; 134, 9 ignorantium animas captiuauit 38, 1 haec quomodo dicta sunt ignorantur 79, 6 Christus ignorabatur ab Iudaeorum populo 92, 4 uita dulcis concessa a domino non ignoratur 123, 4; 127, 3. 6
ilico recessit 118, 3; 131, 6. 13, 2
ut ille ipse hoc definit 118, 2 neque esse illum (illud *B*) mandatum uirtutis alicuius 136, 1 ut suam doctrinam illorum priorum coniungeret 156, 10 hic deus—ille deus 47, 3; 55, 5. 89, 5 non isti sed ueteres et periti illi 107, 9 *bis* 110, 2. 5 *bis* 10 *bis* ut Saul ille 98, 6; 114, 2 illud sceleris 131, 4 sicut et illum Goliath 108, 4; 113, 1 ab homine illo 109, 8 in illo tempore 61, 4 sicuti et nunc dicitur 'de pago illo' 111, 2 increpat illi 116, 3 illa *idola* aspiciens 111, 3 cogunt eos ut interficiantur ab illis 85, 1
illic—in hoc saeculo 134, 5; 141, 5
imago 109, 8 *uide* facio homo deus; quid imago quidue similitudo sit dei 137, 1 imago dei Melchisedech 148, 7
imitari cupiunt prophetas 76, 2 imitando eundem 129, 8
immo *uide* potius
immobilis 51, 3
immola, deo sacrificium laudis 110, 6 immolare daemoniis 129, 5; 19, 1
imperator sanctus Constantinus bonae memoriae 66, 1
imperitia 156, 10
quam plurimi saeculares homines atque imperiti 129, 9; 32, 4
imperium iussio potestas Christi 81 imperia Persarum 121, 6
imperat his omnibus anima 100, 4 saluator imperans: 153, 4

impietas execranda infantis 49, 5; *uide* paganus; idolorum 111, 5; 130, 8 impietatis materia 109, 8 semina 103, 3; 125, 3. 142, 9 heredes paternae 132, 7 de impietate ad fidem redeuntes 107, 6. 7
impius 125, 4. 5. 6. 7; 129, 4 impiarum gentium ignorantia 29, 8 impii reges 101, 3 impia anima 124, 1 impie sentiunt 92, 2
impleuit orbem spiritus domini 109,7 implete terram 120, 1 implere legis praeceptum 57, 1; 118, 4 ut impleatur quod dictum est 107, 12
impressiones manu sculpentes 21, 2. 4
in Persida *uide* Persida; in pugna 108, 4; 119, 3 in loco *uide* locus; in Ezechiel scriptum est 56, 1; 111, 4. 139, 1. 149, 1 Plato in Timaeo 121, 9 qui loquebar in prophetis 109, 6 in linguis aliis et labiis 138, 6 in corpore constitutus 79, 7. 8; 93, 8. 108, 7 *uide* constituo; stellas infixas in caelo 133, 1 in paradiso erunt deputandi 150, 9 in orbe terrarum scelera diffuderant 108, 6 uita in qua uiuimus 110, 5. 10; 111, 3. 112, 5 dierum numerus non in hac uanitate nuncupationis traditus 113, 2; 136, 5 149, 2 in multis diuitiis carnalis uita 134, 4 in Iudaeis 136, 4 in quibus non est intellectus 100, 3; 110, 9. 112, 3. 128, 8. 131, 6 omnia in se et de se consummabat 140, 1 in lege dei deque ea resurrectionem non sperans futuram 4, 1 inque nostra uoluntate esse ut perseueremus 128, 7; 131, 3 in procreatione filiorum resurrectionem esse 55, 5; 110, 7. 112, 5 in Christi praesentia consummatum 108, 8 *uide* praesentia lex; post Abraham quartus in generatione Iudas 111, 1 homo in honore cum esset 100, 3 in nomine meo prophetare 101, 2; 107, 13. 112, 5 in omnibus est ementitus 46: *uide* omnis primus; in quibusdam similia praedicans 47, 1 in multis infructuosum inuenietur paenitentibus 89, 7; 156, 7 in nullo (i. e. *nulla re*) discordans 36, 1 in paruo peccauit Adam 115, 5 *uide* pecco; in postremo *praef.* 3 in modico 115, 6 in breui 133, 3 in medio 156, 7 inque his 130, 5 in natale 149, 3 in primo die 94, 1; 95, 1. 3. 59, 3 libro 109, 3 *uide* liber; in quo 119, 1 *bis* in uno anno 106, 3. 4 *uide* tempus hora aetas dies; in fine 97, 6. 130, 8 amissionem immortalitatis in praeuaricatione mandati nos docuit 116, 2 in ueritate comperi 150, 2 ut in salutari baptismo cum eo gratulemur 120, 8 in descensione Christi in infernum ueniam impetrassent 125, 4 in fide et uita similitudo 137, 2; 51, 1 inque hoc enituntur ut praedicent 84, 6; 87, 2. 131, 4. 132, 3. 21, 2 iratus in hoc 13, 2 in Iudaeorum contradictione pertinaci dicebat dominus quod 151, 4 in perditione uiuorum non delectatur dominus 79, 4; 109. 8 in iniquitate conceptus sum 120, 1. 2 in dolore parturies filios 120, 6 in carnali iustificatione saluari 156, 7 in sui passione nobis deuictis 92, 6; 93, 8 in paenitudine ut hic ei dimitteretur 125, 3 in bono accipitur gigans 108, 8 quod uidere in excelso profundo lato atque longo non poterant 155, 7 in creatione hominis

non angelo persuasore fecit deus 109, 3 in funiculo mensurabatur Hierusalem 153, 2
in Hierusalem redierunt 107, 11 in Achaiam uerbum mittam 138, 6 in paradisum in Christi praesentiam remeare 115, 8 in infernum derelicta est anima 69, 6. 99, 2 *uide* infernum; in populum LXX septimanae statutae 107, 2 in uesperum 133, 1 in Octobrem 141, 3 inprimis fuit in ecclesiam 38, 1 tu es in aeternum 80, 2; 115, 1. 51, 3 in posterum 121, 5 neque hic neque in futurum 91, 3; 137, 6 ipse et in saecula saeculorum 130, 7 in uanum labor inpenditur 134, 3 in subplementum 135, 4; 150, 5 in conparationem 134, 9 erit in gaudium 149, 1 dabat in eum mortis sententiam 131, 3 in incorporationem apparens 138, 3 in inuicem *uide* inuicem; *uide* transeo duco uerto includo accipio conloco habeo sum credo caro pono intro inspiro eo do unus usque ascendo descendo
inaequalitas psalterii 130, 1 *bis* 5. 7 diuersa maiestatis et potentiae *in trinitate* 153, 3
inanis praesumptio 84, 5; 86, 1 fallacia 123, 2 contentio 79, 1 sententia 99, 3; 114, 1 inanes uisiones 33, 7
incantationes docentes 21, 3
incapabilis diuinae qualitatis substantia 155, 8
incapacitas nostra 70, 1
incapax infirmitas hominum 112, 4
ad incarnationem D anni a captiuitate 107, 11
incarnatus ex quo est Christus 69, 7
incendens idola 147, 2
post captiuitatem postque incensionem 146
incipientibus mense Martio 141, 3
incisiones litterarum sculpentes 21, 2
separatim quemque includi iussit in cubiculum 142, 7
incongruum repperitur 154, 2
inconposita et inuisibilis terra 95, 1
inconprehensibilis Christi dei gratia 155, 11
inconuertibile est uerbum 70, 1
incorporatio ἐνανθρώπησις domini 107, 3; 134, 7. 138, 3 generatio temporalis incorporationis per uirginem 127, 2 testis Dauid 129, 6 gratia 156, 3. 6 in incorporatione saluatoris corpus erat et anima 69. 3. 1 apparens deus 138, 3
incorporeus deus 55, 1
in incorruptionem surgit 80, 5
incredulitas et coopertio Iudaeorum 155, 3; 156, 10
incredulus 147, 5
incrementum id muneris et gratiae 128, 9; 152, 2 perfectionis 150, 5
increpat dicens illi 116, 3; 18, 1
incubans aliorum fetus *praef.* 2
incunctanter semper habet et detinet 142, 4
non in paruam amentiam incurrit 42, 1 in praeiudicium incursurus est 149, 1 heresim periculosam incurrit 66, 2; 127, 7. 144 crimen perpetuum 131, 3; 137, 2. 26, 5
incusando condemnat Iudaeos 10, 2; 18, 1 incusabitur infirmitas hominum 112, 4
inde usque ad pentecosten 149, 3. 112, 2. 120, 3. 123, 4. 129, 9 inde

esse natos gigantas 108, 1; 109, 8 in caenum euntes et inde obliti 73, 2 et quia—inde 76, 3 89, 1. 3 *bis* 105. 5. 143, 2. 26, 1 inde dicturi sunt 108, 1. 2 inde sumentes 121, 10
indefinita ac sempiterna diuinitatis generatio 127, 2
indesinens passio 139, 5 uox 155, 7
indicium loci est 111, 2 animae dominantis declarat scriptura 97, 3 habebant oblationis spiritalis indicia 141, 4 hoc sibi praesumentes indicii 8, 2 incorporationis suae indiciis praecurrentibus 138, 3
indicta fuerant sacrificia Iudaeis 110, 6 indictum ministerium stellas agnoscere 133, 1
indifferenter agere 90, 2
indifferentia 90, 2
indignatione dei 102, 1
natura proprietatis indiscreta 137, 4
indocilitas Iudaeorum 110, 6; 148, 9
indocti quam plurimi 123, 1 Christiani 87, 2 Iudaei 150, 1
indulgentiae annus 107, 9 uix indulgentiam acceperunt paenitentes iusti 125, 4; 132, 2. 3
indulturus est redeuntibus dominus 107, 14
indumentum nuptiale 116, 3 indumenta corporum 117, 2
adsumpsit et induit carnem Christus 70, 1 sic eos induisse dominum 117, 1 induite Christum 116, 3 induti Christum 116, 3 mortem (morte *A*) 138, 2
indurabo cor Faraonis 128, 1
inenarrabilis trinitas 93, 4
inenarranda uirtus domini 155, 8; 66, 3. 93, 3. 8
inerruditi Iudaei 150, 1
ineuitabilis mortis sententia 26, 5
de infantis sanguine miscent in suum sacrificium 49, 5 *bis* culpa parentum, non infantis 118, 3
ab infantia 152, 2
infecunditatem cum patiatur *praef.* 2
infernum esse istum mundum 55, 5 in infernum Christum descendisse 125, 1. 4 Quod non derelinques animam meam in infernum 99, 2; 124. 2. 69, 6 in infernum autem quis confitebitur tibi? 124, 2; 125, 1
iram suam infert hominibus 79, 6 doctrinam aeque uanam intulit 39 sibi mortem inferre 62, 2; 132, 4 mortis poenam ei 118, 3 mala a domino inferuntur hominibus 79, 5
ab inferis excitasse animam Samuhelis mulierem 26, 1
infidelis 147, 5
stellae infixae in caelo 133, 1
infinitum numerum delictorum debere dimitti 107, 6 ut cum paucis infinitos uinceret inimicos 147, 2 infinitos esse mundos 114, 1 aeonas 40 infinitis aliis arcam dei custodientibus 129, 5
infirmitas hominum 112, 4. 8, 138, 4 *bis*
quis infirmatur et ego non infirmor? 82, 7
non sani sed infirmi egent medico 138, 4
inflantes utrem 75, 1
infructuosi iudicantur heretici 150, 1 infructuosum uitae tempus 49, 4 inuenietur infructuosum 89, 7
infusa inspiratione dei 97, 6 de sancto spiritu potentia in animam infusa 100, 4 quod de deo est infusum proprie 98, 1

ingemuisse 92, 2
ingenitus non est filius sed pater 127, 6. 7 *ter*
ingenti fortitudine 108, 3 ingentem latitudinem Africae 121, 3
Cappadociam ingredientibus 121, 4
ut inhabitentur regiones a deo dispositae 123, 3
inherere studiis legitimis 124, 3 uitiis 32, 7; 26, 5 (*ita codd ubique*)
inicere manus in eum 132, 5
inimici uerae fidei 68, 1; 110, 10 Gedeon cum paucis infinitos uicit inimicos 147, 2 inimica uoluntate pessumdati 110, 10 uirtutes inimicae eius 32, 5; 3, 2 inimicus humani generis diabolus 108, 6 *praef.* 1 inimici suggestione fieri pseudoprophetas 101, 1; 109, 1. 115, 4. 131, 6 *bis* deuictio 92, 6 *bis* 135, 3
iniquitas malorum puniatur 101, 4 transgressionis 120, 3. 6 in iniquitate conceptus sum 120, 1. 2. 4. 5 iniquitatis semina 129, 4 hanc facere iniquitatem 19, 2 iniquitati Iudaicae consentientes 68, 2; 107, 7. 153, 5
iniquissimus Iudaeorum populus 92, 4 (nequissimus *codd*)
initium scientiae boni et mali 1, 1 ab initio mundi *praef.* 4 initio 3, 1; 113, 2
iniustus numquid deus 79, 6 iniusti contemnentes et neglegentes 98, 6
Christi praesentia inluminans saeculum 136, 4 sol hominem 10, 1 lumen inluminauit mundum 31, 2
inmanitatis tanti sceleris heredes 132, 7
inmemores timoris dei efficiuntur 128, 3
inmensibilis trinitas 93, 4
inmensitas dei 155, 7
inmensus est pater 51, 2. 3; 93, 3 inmensa terra 95, 3; 155, 6
non inmerito *praef.* 1
inmitti malos reges a dei iussione 101, 1 mala cogitatio inmissa a diabolo 131, 3 obliuione 104, 4 immisso sopore in Adam 97, 5
inmortalis ut permaneret Adam 115, 3 anima 97, 5; 100, 2. 4 uita futura 134, 3 gloria 135, 3 inmortale praemium 141, 4
inmortalitatis amissio 116, 2 resurrectio gloriosa 55, 5 praemium 59, 2
spiritus inmundi 108, 6; 98, 6. 26, 2
inmutabile uerbum 70, 1
doctrinam mendaciis inmutatam exponitis 121, 9. 129, 8
innatus *deus* ἀγέννητος 32, 2
innumerabiles esse mundos 114, 1
inormes aestimati uisu hominum 108, 2 (Dombart archiu. lexic. III 148)
inpar doctrina 155, 9
inpassibilis diuinitas naturaliter 92, 4. 5
in uanum hominum labor inpenditur 134, 3
uita dulcis a domino concessa inpertita 123, 4; 130, 4. 150, 2. 3 plenitudinem sancti spiritus non per apostolos concessam, sed per pseudoprophetas inpertitam 49, 3
inpetrat quod desiderat adipisci 89, 6 meruit ueniam inpetrare 115, 8; 107, 12. 125, 4 hanc nuncupationem a domino 105, 4; 128, 8
inplicant se iudicio 85, 2 uitiis inplicati 73, 1
inponentes digitum in ora 76, 1 imponit uirtutibus nomina 32, 4
per inpositionem montium 105, 5 per inpositionem manus 156, 6

etsi secundum dei potentiam inpossibile non est aliquid 151, 1. 80, 3
inpotens homo erat 31, 3 non inpotens 97, 6
inprimis *uide* primus
inprudens hic homo aestimat... 147, 2; 97, 4 animo 156, 3
inputauerunt animas hominum canum similes 88, 7 quae imputantur hominibus mala 79, 6
inquit 35, 1. 59, 1. 108, 1. 115, 1 at ille tristatus, inquit, est, ut scriptum est 150, 6 inquiunt 115, 2 (*A*) inquit pro plurali 1, 1. 2, 2. 3, 2. 34, 1. 2. 56, 1. 68, 1. 71, 1. 86, 1. 110, 4 (Spalding ad Quintil. V 11, 21)
inquirebant eum 128, 6 historiam 130, 3 inquirebantur diuinae scripturae 130, 5 inquisito Christi mysterio 148, 7
inquisitor Melchisedech 148, 3
inrationabilis materia 55, 1 inrationabilia τὰ ἄλογα 139, 1
inrigatione diuini spiritus affluente 149, 4
inritus: non inritum (= *rationis est*) 117, 4 legem dei irritam facere saeculo 142, 9 Matth. XV 6
inruentes in spiritum tenebrae 33, 4
insaniunt promittentes 83, 1; 51, 2 insanientes potius 75, 1
insanis mentibus furentes 75, 1
insensatus ἀνόητος quidam Noëtus 53, 1 pecudibus insensatis comparati 7, 2
crudelitas hominum insequentium prophetam 154, 2 *bis*
cum suis caecitatibus properant inseruire 75, 2; 109, 5. 123, 1. 135, 5. 137, 3; 148, 9
insinuare eis Christi scientiam meruerint 151, 2
insipiens *praef.* 3
ieiuniis insistentes et orationibus 149, 4; 9, 2
insita uirtute nimia 123, 4; 154, 2
insors Christi muneris natura 152, 4
inspiratio data est Adae habenti animam, sed non est anima 98, 1. 2 *seqq.* 97, 6
inspirauerat in Adam deus 98, 2 Adae 98, 3 non anima est inspirata in eum 98, 2
nuptias non a deo institutas 72, 2. 109, 1 *bis* 8 ab Iuda traditore instituerunt heresim 34, 1
institutor auctor 130, 4 hereseos 29, 2
praeteritorum instantium atque futurorum ueritatem 129, 3
instructio armorum 108, 4
instruitur triplici uirtute omnis homo 136, 2 armis instructi caelestibus 149, 4
filium intrare in patrem et ut uas in uase inesse 51, 1 angelorum gloriam in studiosis 134, 4; 137, 9
insuper etiam et 132, 5; 148, 7. 9
insurgunt angustiae diuersae hominibus 79, 3
qui integrum custodiuit 89, 5; 140, 4 integra uita 35, 3 trinitas 110, 2 integre inuiolateque de trinitate sentientes 143, 1
rationabilia et intellectibilia haec nuntiata sunt 150, 2
animam habuit saluator intellectum habentem 69, 4 animam ante intellectus uocatam fuisse 99, 1 intellectum animi solum hominem habere de deo 100, 2. 3. 4; 32, 2. 38, 3. 29, 5 non parui est intellectus prudentioribus 153, 6
rationem intellegibilem perscrutantes 155, 1 *bis*

sequenter intellegit 80, 4 hoc spiritaliter intellegendum est 107, 11; 130, 3 condigne de deo intellegere 93, 5. 8; 82, 6. 132, 1. 152, 2 plus intellegisse laudantur 142, 1 non intellexit homo 100, 3; 115, 7 legentes et nullo modo intellegentes 50, 3; 88, 5 cum non intellegunt uirtutem scripturae 60, 1; 93, 1. 116, 2 hoc dictum fuisse mutationis causa 80, 2 intuens et intellegens celebrare mysterium meruit 148, 7 Non intellegente diabolo ut paenitudinem tanti mali suggestionis gereret 115, 7 non intellegentes quod qualis est pater talis est et filius 51, 2; 67, 3. 70, 1. 75, 1. 118, 3
non intendetis 155, 3
inter hominem et diabolum iudex Christus 115, 6 diuersum gradum ostendit inter hunc et illum 89, 5; 127, 4 medio tempore inter mandatum et gratiam positi 110, 10; 156, 7
quod interdum in multis infructuosum inuenietur paenitentibus 89, 7; 101, 3. 4. 122, 2. 123, 1. 154, 2 hoc autem quibusdam uanis quasi uerisimile uidetur esse interdum 34, 3; 85, 1. 89, 2. 94, 4. 128, 5
interiit captiuitatibus populus 16, 2
post interfectionem Abel beatissimi 3, 1
eumque uellet interficere 118, 1; 131, 3. 132, 1 cogunt eos ut interficiantur ab illis 85, 1; 26, 4
interiora loca et arida 18, 2
interitum suis animis adferebant 111, 3 diuersum calamitatis subeunt 85, 2 diro mortis interitu perierunt 132, 7 ad pseudoprophetae interitum descendit 25, 2; 26, 2
sine intermissione 109, 7; 140, 4. 156, 2
interpretes illi primi sapientes libri Danihel 107, 9 LXXII 142, 5. 6
interpretatio Greca 109, 7 LXXII uirorum 142, 1 XXX hominum 143, 2 VI uirorum 144 de hoc accipiens interpretationem 45, 3 utrumque si bona interpretatione profertur 127, 3
Quis haec nobis interpretabitur 109, 4 Qui interpretati sunt studiosissimi 130, 5; 142, 1 sermone Greco linguam Hebream 142, 6
interrogat inmundum spiritum 26, 3. 4 presbiteros 45, 1 interrogatus quomodo de fide sentiret 47, 1
intrare filium in patrem 51, 1 intrauit Satanas in Iudam 108, 6; 98, 6. 149, 6. intrantes in homines id est suadentes 108, 5 donec plenitudo gentium intret 107, 13; 120, 7. 148, 5
introiuit mors in omnes homines 120, 6 non omnes introierunt 149, 7
introitus terrae promissae 107, 3 Christi in patrem 51, 1
intuens et intellegens meruit celebrare mysterium 148, 7. *praef.* 2 qui intuebantur in eum 21, 2
doctrinam ab aliis raptam atque inuasam habetis 121, 9
inualuisse maiorem uirtutem ut suum interficeret fratrem 2, 2
quos inueniunt in uia 85, 1; 129, 2. 130, 1. 6. 132, 1 de dolio inuentos libros 146 inuenies non distare numerum 107, 3; 113, 1. 130, 2. 132, 6 ne inueniret eum prodeuntem ad maiora crimina 115, 5 inuenire idola 109, 6; 111, 3 *bis* 6 quod contrarium inuenitur 106, 1;

89, 7. 133, 2 aliorum titulatio 130, 4 anni D inueniuntur completi 107, 11 melior inuentus est 35, 3; 116, 3. 132, 5 cum fallax inuentus fuerit 107, 11 errore hominum inuentum est 84, 5 regni caelestis inueniendi 150, 7
inuentor nouae rei 42, 1
diuersae uirtutes inuicem cum suis uirescunt conexae temporibus 149, 8 adinuicem dixerunt 31, 3 flatus spirantes ininuicem 123, 4
inuicti doctores 149, 4 inuicti certaminis perfectio 149, 8 inuicta ferri natura 156, 4 potentia 156, 5. 6
inuidisse ei deum 1, 1 deus non inuidens 115, 5
inuidia domini 112, 4. 115, 1
ut haec integra inuiolataque custodientes detineamus 140, 4 *uide* integer
inuisibilis trinitas 93, 4 deus *secundum scripturam, non secundum paganos* 155, 2. 8 ut Christus inuisibilis per uisibilem carnem uideri possit 70, 2 inuisibilis et incomposita terra 95, 1 omnia uisibilia et inuisibilia fecisse trinitatem 67, 4
inuitus cognoscebat deum 128, 4
inundationes 107, 4
inuocantes deorum nomina 61, 3
inutilis seruus 126, 3 non est adeo inutile hoc ita sentire 104, 1
ipse dominus dixit 107, 14; 80, 5. 98, 2. 3. 110, 10. 112, 5. 123, 2; 128, 4 ut ille ipse hoc definit 113, 2 ipsa creatura 80, 6. 7 et ipse (= *idem*) iterum: 149, 8 deus loquebatur de caelo uoce ipsius audita 138, 2 ipso modo 122, 1 ab ipsius (= eius) bonitate 82, 5; 43. 105, 3. 110, 9. 118, 4. 127, 2. 131, 1 epistolam Pauli ad Hebreos non esse ipsius 89, 1. 2; 130, 8 mysterium de eo nuntiatum ab ipso excipere completum 110, 8 cuncta per ipsum facta 98, 3 ipsum mundum 80, 4. 93, 6 ipsam trinitatem 110, 2 ne quis aut † ipsum patrem aut ipsum filium esse aestimans 93, 6 et ipsum firmamentum 94, 1 et ipsud nomen 109, 7 non alii nisi ipso Christo laudes canendo 129, 6 ipsummet solem *editt* 10, 2 quae in Exodo scripta sunt, in eadem et in ipso libro continentur 119, 1. 3. 4; 130, 7. 149, 2 esse aquam ex semet ipsa semper 96, 1 in hoc ipso consummabatur mysterium 92, 6 ipsi peribunt 80, 2. 104, 7 ipsi pagani referunt 111, 4; 114, 1 ipsorum auctoribus testantibus 121, 8. 11
iram sum infert hominibus deus 79, 6; 11, 1. 12, 1 Si habes aduersus fratrem tuum iram 131, 5
irascimini 131, 5 *bis* qui irascitur fratri suo 131, 6 iratus 82, 2 in hoc 13, 2
is ea *nusquam legitur*; incrementum id muneris 128, 9 discipulus eius Cerinthi 37, 1 eius 107, 6. 82, 7 quaedam eius separantur 156, 8 uirtutes inimicae eius 32, 5 ei 107, 15. 108, 1. 115, 3. 7. 150, 3 ut hic ei (= *sibi*) dimitteretur clamat 125, 3 illum rogauerat ut ad eum (= *se*) iret 25, 1 dicentes debere eos (= *se*) celebrare 140, 1 eumque sequentibus 92, 6 per eum unum modum 132, 2 cum enim ei dicit, omni homini dicit 128, 3 custodito eo (*i. e. mandato*) 115, 3; 129, 6. 138, 2 in eo statu manere

80, 1; 108, 7. 109, 8 id est 107, 11. 108, 1 *et passim*; diis non esse maledicendum cum dicit, id est iustis, id est angelis et sanctis non esse maledicendum 147, 3 idque iuris a deo statutum 48, 2 sicut et eorum testatur scriptura gentilium 122, 2; 118, 2 uoce ipsius audita atque ea custodita 138, 2 sui eis proponebat sensus erroris 45, 1; 117, 2. 149, 5 ut genitum eum cognoscamus de patre proprie hunc unicum filium 127, 3 De Iapheth autem ... ei amplior generatio promittebatur 121, 5; 142, 4 cogunt eos ut interficiantur ab illis 85, 1 spiritu oris eius omnis uirtus eorum firmata 67, 4; 109, 4 ex eis 33, 3 ab eis recessit 33, 1 (iis ii ei *nominatiuus nusquam legitur*)

iste: ista terra 96, 2; 55, 5. 134, 3. et istum esse hereticum 91, 3; 55, 4. 45, 3 non isti sed ueteres et periti illi 107, 9 Isti 49, 1. 55, 4. 5. 143, 2. 28, 1 isti quattuor dies festiuitatis 140, 2; 149, 7

ita ambulauit Esaias 81; 93. 8. 29, 3. 108, 7 *bis* sicut—ita 108, 6 ut —ita 24, 3 scriptura ita edocet ut discurrere sidera nuntiauerit 133, 3 ita ut tres quis aut quattuor ualeret ediscere 104, 4; 109, 5. 110, 2. 127, 5 quae docet ita: 59, 1 Ait ita: 82, 4 dicit de caelis ita: 94, 2; 97, 4. 109, 3 dominus dixit ita: 107, 14 Et de pseudoprophetis ita: 101, 2 Circuitores qui ita dicuntur 85, 1 *uide* dico uoco appello nomino; hoc ita sentire *uide* sentio; non ita accipiunt 55, 2 quod imago dei corpus sit ita arbitrantur 97, 1. 111, 1. 2; 113, 1. 128, 1. 138, 1. 142, 4 *bis* et ita 84, 6 atque ita 121, 9. 123, 4 ita (*conf* sic) = *postea*: post iniquitatem transgressionis Euam sic concepisse atque eam ita peperisse 120, 3; 117, 1

Itaque non infirmitas accusanda 112, 8 *secundo loco positum*: 69, 2. 73, 2. 80, 7. 91, 1. 3. 92, 2. 4. 5. 93, 3. 96, 3 Aliud est itaque 84, 3; 116, 2. 138, 5 Non sunt itaque 101, 3 Non itaque dicit 128, 6 Haec terra itaque 96, 4 Quod ex uoluntate est itaque, laudis est et amplioris 84, 4 Nullius rationis est itaque, ut uelit 98, 4; 66, 5. 119, 4 *in media sententia positum*: suaeque itaque ad finem salutis obliuiscuntur 128, 3

iterum: mille anni erunt nobis iterum carnaliter ad uiuendum 59, 1; 71, 3. 82, 6. 7. 8. 90, 2. 93, 6. 119, 3. 128, 4. 130, 4 *uide* praesentia; Christum in resurrectione iterum reddidisse elementis quae de mundo acceperat 47, 6; 80, 3. 68, 1. 75, 1. 133, 4. 136. 3. 143, 1. 144 et iterum *in locis scripturae afferendis*: 59, 3. 80, 5. 109, 2. 99, 2 *quinquiens*

itidem multos decepit 32, 4; 41. 42, 1. 54. 60, 2. 69, 4. 96, 2. 104, 6. 120, 5. 130, 7 deorum nomina eis offerebant cum sacrificiis itidem 27, 1 *initio sententiae positum* 115, 6

iubebat eum suscipi 82, 8; 130, 6. 142, 7. 21, 4 quod iubebatur sub lege 118, 4 cum eum adorandum iusserit 67, 2 iussit ut faceret serpentem 21, 2 terra supra aquam subsistere iussa est 96, 4; 133, 4. 141, 4. 21, 1. 27, 2 fructus exhibet iussa a Christo 95, 3

diuersa iucunditatis gaudia 149, 8
iudex 132, 4 omnium Christus 45, 6 inter hominem et diabolum 115, 6 Samuhel 112, 2 iudices 120, 2. 137, 6. 153, 5 Iudaeorum pagani 151, 4
iudicium et resurrectionem non sperantes, negantes 56, 2; 57, 1. 61, 3. 73, 1. 4, 2. 7, 1 impiorum 125, 6 timendae seueritatis decernebat 156, 9 in die iudicii non nubent 59, 3 uoluntas, anima hominum obnoxia iudicio damnationis 109, 5; 98, 4. 137, 3 iudicio dei futuro se inplicant 85, 2; 125, 3 reus 131, 6 aeterno poenarum 110, 10; 151, 3. 115, 7 *bis* 9. 124, 3 criminali condemnare 115, 5
non manducantem non iudicet 84, 4 qui laudandos iudicauerit 91, 3 uanus iudicandus 103, 1; 135, 5. 147, 7. 150, 1 arguendo et iudicando 124. 4 iudicari oportet omnes ante tribunal Christi 125, 5. 6
non iungeretur seruus cum domino 67, 5 doctrina seruituti iungenda 112, 7
ius legitimum nuptiarum abicit idque iuris a deo statutum non confitetur 48, 2; 120, 1. 7 legitimo iure natus 120, 4 iura Christianae ueritatis uiolabat 32, 1; 129, 8 *praef.* 2
iussio et imperium Christi 81 a dei iussione inmitti malos reges, terrae motum *alia* 101, 1; 102, 1 iussioni et praeceptis paret 47, 3
iussu diuino 121, 4; 133, 1. 156, 2 secundum iussu regis 142, 6
iustificatio Iudaica 75, 2; 134, 9 carnalis 156, 7. 8; 8, 1 ut discam iustificationes tuas 128, 5
mortuus iustificatus est a peccato 79, 8 Abraham frangens idola 147, 2; 156, 8
iustitia et pax 59, 3; 82, 7 diiudicationis 125, 7 nostra uirtute et iustitia 128, 6 uirtutem iustitiae 8, 2 secundum fidem iustitiae 110, 10 iustitiam habentes 101, 4 sibi praesumit 128, 7
iustus in tribulatione iustior conprobatur 79, 7 iustissimus fuisse cognoscitur Heber 105, 4; 115, 6 apostoli et prophetae et omnes iusti 98, 5; 110, 2. 6. 120, 2. 125, 4. 141, 5. 147, 2. 3. 7 priores illi ante legem 156, 7 iustis et iniustis par gratia 133, 4 iustis et fidelibus angelica dignitas aduentura 134, 8 esse iustum angelos ita peccasse 108, 7; 121, 11 de iustis eum non genitum parentibus declarauit 148, 2
iuuencula 142, 2. 150, 1
iuuenarum numerum atque concubinarum 150, 1: conf. iuuenulus arch. lexic. Lat. III p. 257 Bonnet le latin de Grégoire de Tours p. 196, 4
homines a iuuentute rapaces 108, 2 in sua iuuentute 130, 2
iuxta peccatum condigna sententia 115, 6 litteram celebratur a Iudaeis 141, 3 legem 7, 2 ut percipiat anima iuxta quod gessit 124, 1 iuxta quod accipiebant, ita componebant 130, 6; 150, 2. 3
in labia digitum imponentes 76, 1; 156, 1 in linguis aliis et labiis loquar huic populo 138, 6
labor hominum in uanum inpenditur 134, 3 fortis 139, 3 exsuperans 139, 5; 149, 8. 150, 7 sine labore: *uide* sine
labentibus paenitentiae baptisma

concedendum 82, 5 lapsi sunt multi fideles in persecutione 82, 2. 6
lacos detritos sibi foderunt 20. 1
laetitia pro nostra 71, 3
ut omni tempore laetarentur 155, 7
laeuus *uide* dexter
lamentationes Hieremiae 15, 2
in lammina ponentes formulas diuersas 21, 2
rex Ozias languens 13, 1 saeculum 138, 4
languor corporis 13, 1
tabulae lapideae conscriptae 119, 3 cultris lapideis circumcidit Hiesus Iudaeos 151, 1
in lapide magno uelut obelisco 21, 2
latere dicuntur in Hispania 61, 5 non amplius latuerunt scientiam Christianam 105, 5
latitantes ut uulpes 56, 3
latitudo ingens Africae 121, 3 et longitudo, altitudo et profundum 155, 6
fures et latrones 142, 9. 61, 4
latrocinantur interdum 85, 1
de latere uiri femina facta 97, 6
in excelso profundo lato atque longo 155, 7
laudate dominum caeli caelorum 94, 2 saeculi concupiscentiam laudant 73, 1; 2, 1 omnes laudabat hereses 91, 1. 2. 3 laudatur cottidie ius coniugii 120, 7 laudandus est hereticus 91, 2. 3 cum aestimaret a quibusdam se posse laudari 42, 1 plus a quibusdam intellegisse laudantur 142, 1
lauabis me 120, 8
laudis amplioris desiderium 84, 4 sacrificium 110, 6 maioris consequendae causa a domino 84, 3; 130, 4 deo laudem referre 139, 1 eum laudibus praeferre 29, 2 psalmorum diuersa gaudia et laudes 129, 6
lectioni et bonis operibus insistentes 9, 2
in lecto suo moriturum 13, 2
legitimum ius nuptiarum 48, 2; 120, 1 legitimo iure natus 120, 4 qui non permanserit in legitimis libri huius 156, 9 legitimis studiis inherere 124, 3
legit in Genesi uerbum 115, 1; 134, 2. 139, 1. 148, 1 sicut legimus 104, 6 legentes et nullo modo intellegentes 50, 3; 138, 5 legere uolunt solum apocryfa 88, 2. 3; 89, 2 legi debent apocryfa a perfectis 88, 4. 5 epistula ad Laudicenses non legitur in ecclesia populo 89, 2 *ter* 3; 142, 4 pauca nomina legentes e sanctis scripturis 103, 3
lenitas et mansuetudo coruorum Heliae 154, 2 *bis*
leo 56, 1; 139, 3. 155, 9
lex spiritalis 107, 8 Moysi 136, 5. 153, 6 litterae 156, 7 admonitio mandati 136, 2. 3; 156, 8 Christianae legis arcana 129, 9 uirtutem agnoscere 135, 5; 151, 5 capax legis diuinae caelestis 148, 7 legis diuinae capax homo 97, 6; 98, 1. 73, 3. 136, 2 legem dei diuinam irritam facere 142, 9 legis Iudaicae uanitas 87, 2 legis mandata 126, 3 sub legis condicione posita est anima 98, 4; 126, 3. 140, 1 ex legis praecepto 84, 2; 57, 1. 137, 7. 141, 1 in contemnendis legis sententiis 156, 9 legi dei obnoxia uoluntas 79, 5; 123, 1 4, 1 usque ad legem quam accepit Moses 107, 3; 36, 1. 119, 1 priores illi sancti ante legem 110, 10;

150, 3. 156, 7 sub patriarchis et lege 118, 4; 140, 1 in lege id est in Exodo 119, 1 contra legem suadere, suggerere 84, 3; 108, 5. 88, 2 quod per legem coniugium erat 110, 9 secundum legem currens Israhel 151, 5 quod extra legem est 84, 5 quod supra legem erat 110, 9 quod legis et gratiae erat 119, 4 de lege et umbra dicebat dominus 75, 3 quod in lege per umbram celebrabatur 119, 4; 131, 2. 135, 4 carnaliter quae dicta sunt 148, 2 de lege nuptias 72, 2; 134, 5. 142, 1 in lege peccant 79, 3 studentes et quaerentes 110, 5 maius mysterium 110, 8; 112, 3 de, a lege pariter et prophetis mysterium nuntiatum 92, 3. 7; 134, 5. 148, 9. 149, 5. 155, 4 legem et prophetas usque ad baptistam fuisse 78 accipiunt non accipiunt nonnulli 49, 1; 88, 1. 2; 6, 1. 7, 1. 8, 1. 12, 2. 28, 1. 32, 1. 106, 4. 129, 7. 8 confitentes 16, 1 legis et prophetarum duo haec testamenta 156, 6 legis est ratio quod a domino seruo dicitur ut quod uelit eligat 156, 9

librum accepit dominus in templo 107, 15 qui non permanserit in legitimis libri huius 156, 9 in libro caelorum nomina uestra scripta sunt 149, 7. 8 in Genesi id est in primo libro 109, 3. 110, 7; 119, 1 *bis* 3 liber Geneseos id est creaturae mundi 79, 4. 94, 4. 95, 3. 107, 7. 109, 2 Regnorum libri 108, 3 *bis* de dolio inuenti 146 Sapientia libri Sirach illius utuntur qui scripsit post Solomonem librum unum Sapientiae 56, 2 omnis liber psalterii 130, 1 in libro Numeri 149, 7 in IV libris Mosi 149, 7 in libris authenticis non continetur XXX hominum interpretatio 143, 2 in medio librorum 142, 4

liberalitas copiosa dei 93, 8

liberatus de Pharaone populus 149, 6. 7 liberabitur creatura a seruitute in gloriam 80, 6

in libertatem filiorum dei liberabitur creatura 80, 6

operandi mali licentiam habere 109, 6 dat licentiam uitiis inherere 32, 7

non licet Iudaeum appellari 112, 6

ligneus equus 29, 8

lignum uitae 115, 1. 5 supra lignum 21, 2

terram de limo accepit dominus 97, 4. 5; 117, 1

lingua 111, 5 Greca 111, 6 Hebrea 142, 6 de lingua et linguis 104, 1 *seqq.* dei 138, 1 nomen linguae de Iudaeis uel de paganis primum processisse 105, 1 linguarum confusio 104, 2. 105, 3. 112, 1. 121, 10 omnium septuaginta quinque linguarum nomina 112, 1 caelestis scientia 104, 3. 6. 7; 105, 3 tres aut quattuor linguas ualet quis ediscere 104, 4 nomen speciale aut locale habere alicuius linguae 105, 2. 3

liquescere elementa 80, 8

secundum litteram Iudaeorum carnalis dignitas 134, 7; 153, 1. 155, 1 ammonitio litterae *lex* 136, 4 *bis* lex litterae 156, 7 iuxta litteram celebratur a Iudaeis 141, 3 ex littera paganitati consentiunt 147, 6 litterae XXIV perfectionem omnium rerum habent 42, 2 computationis litterarum ratio 42, 1 incisiones 21, 2 in litteris uitam consistere 43

nomen locale alicuius linguae 105, 2
a pago id est loco 111, 2 de loco quae uilla est in Samaria ita uocitata 29, 1 = χωρίον; in loco breui in Thessalia 122, 2 *bis* in eo loco 24, 3 in locis Galatiae commorantur 56, 3 in locis separatis habitantes 9, 2 loca frigida quae sunt Armeniae 121, 4 interiora et arida 18, 2 media et extrema 121, 6 abscondita 133, 1. 3 locorum ac temporum diuersa temperamenta 123, 3 locum non esse paenitentiae fideli 82, 3; 115, 6 adhuc bonitatis loco concesso regi a domino 26, 3 non loci separatione disiunctos ostendit 93, 5 loci est indicium 111, 2 ne des ei locum ut in te habitet 131, 6 in locum statutum ducitur anima 124, 1
longitudo et latitudo dei 155, 6
non longe distare 107, 3 in excelso profundo lato atque longo 155, 7
Qui loquebar in prophetis 109, 6 homo qui loquebatur ratione 105, 1 in linguis aliis loquar huic populo 138, 6 ut pecudes loquerentur 88, 7 os domini locutum est hoc 112, 8 cur non deus uno modo locutus est? 138, 1 proponendo et loquendo 32, 1; 92, 3 operari atque loqui 93, 8
lucebit sol tunc septempliciter 80, 7
lucernis extinctis 57, 1
lucorum sacerdotes 16, 2
lumen dimissum 31, 2; 133, 1
fiant luminaria φωστῆρες 109, 2
lunae cursu et numero confirmari diem paschae 58, 3 quartadecima luna celebrandum pascham 58, 1 dies Lunae 113, 1
lux 33, 5 lucis causa sidera nocti a deo commodata 133, 3 angelus lucis 26, 4 caelestis lucis ueritas 135, 4 salutis aeternae lucem 155, 3
magis Pythagoricus quam Christianus 38, 1; 133, 2 quanto magis *uide* quantus; ut in eis anibus magis inueniretur esse ratio 154, 2 non adquiescebat ueritati sed magis Cerdonis mendacium firmabat 45, 3; 115, 5 non mutationem uerbi sed adsumptionem magis rei uisibilis 70, 2 *uide* magnus; magis *omissum*: legis sequi uanitatem quam regulam ueritatis 87, 2 *uide* quam
magister 48, 1
magnanimitas *dei* 128, 2
magnus Hermes 103, 1 sacerdos Melchisedech 148, 9 lapis 21, 2 magna dei uirtus Melchisedech 52 repromissio praemii 101, 4 magna signa fecerunt apostoli 88, 7 maior iubeleus 107, 10 laus 84, 3 gratia 98, 2 gloria 80, 5. 7 probatio 111, 4 seueritas 115, 7 numerus 121, 6 scientia 129, 2 sors 134, 5 natu 131, 2 *bis* maiores sunt antiqui sub mandato 136, 4; 138, 5 maioris dies festiuitatis 140, 2 maius elementum terra 96, 1 mysterium 110, 8; 148, 2 iudicium 115, 7. 9 quod erat futurum maius et melius 75, 4 ad maiora etiam crimina prodeuntem 115, 5 Sunt autem maiora quae a deo speranda sunt 128, 8 Unde et maxime argumenta sumentes 142, 9; 155, 6 et in carne maxime constitutus 93, 8; 26, 2 e quibus sunt maxime Manichei 88, 3; 142, 1
maiestas Christi et potentia 80, 8; 43. 51, 3 una trium personarum in trinitate 93, 3. 7; 142, 3. 153,

2. 3 deus maiestatis 37, 2; 92, 5 crimen 10, 2
diis alienis non maledicetis 147, 1 *seqq.* populo 25, 1 qui non sunt maledicendi 147, 6 maledictus omnis qui 156, 9
exercentes ut maleficia 21, 3
malignitas hominum 109, 1
maligna anima 98, 6
malitiam non odiuit 115, 7 malities 79, 2
turpissimae uitae se dare cum maluisset 109, 5. 6; 13, 2. 26, 2 quod falsis magis quam ueris prophetis credere maluisset 26, 5
unus malus deus et unus bonus 44, 1; 45, 3. 61, 2. 47, 3. 115, 2. 3 mala anima bona 124, 1 mali reges 101, 1 excitantur mali contra malos ut mali a malis consumantur 101, 3 mala arbor malum fructum facit 45, 2 malae persuasionis scelera 108, 6 cogitationis dominaberis 131, 3 malis concupiscentiis seruientes 73, 1 malum quondam a deo quondam a materia esse 55, 3 hoc malum adsertionis impiae 34, 3 operandi mali licentia 109, 6; 115, 7 sciens bonum et malum 115, 1 mala facere malum deum, bona bonum 44, 1; 79, 1 *seqq.* 115, 2 tria mala Iudaismus paganitas heresis omnis 129, 4 non ero memor malorum eius sed potius bonorum 89, 8; 132, 7 male uiuere 32, 7 credere 91, 1 peius suis doctoribus praedicans 44, 1; 93, 2. 125, 3 unam putat euadere, alteram peiorem incurrit heresim 127, 7 uoluntas hominum pessima 109, 6; 111, 6
mandatum ἐντολή (Gaudent. p. 298. 299. 329 Gal.) 110, 10. 150, 3. 153, 6. 156, 6. 112, 3 a deo patri nostro Adam datum 115, 3 *bis* 136, 1 *seqq.* 148, 2. 3. 7 mandati praeuaricatio 116, 2 transgressio 120, 3. 5 admonitio lex 136, 2. 3; 156, 8. 9 mandatum meum 148, 6 legis mandata 126, 3
quibus non mandaui hanc facere iniquitatem 19, 2
qui non manducat, manducantem non spernat 84, 4 *bis*; 115, 8 mille anni nobis erunt ad uiuendum, generandum et manducandum 59, 1; 134, 2. 3 bona terrae manducabitis 112, 8
mane—sero 154, 1; 21, 5
manere mundum semper in eo statu 80, 1; 127, 3 *bis* mansisse angelos in ea carne 108, 7
manifestata nobis sunt caelestia mysteria 34, 1; 110, 2. 5. 112, 3. 155, 8 ab apostolis hereticus manifestatus 60, 2; 61, 4. 87, 3 manifestari nos oportet ante tribunal 124, 2 Paulus Christi bonitatem humano generi manifestat 92, 5; 93, 8 manifestauit corpus die sequenti plasmatum 97, 5; 124, 4 ut, quod legis et gratiae erat, manifestaretur de Christo domino 119, 4 manifestatur sublimitas ubi reginae nomen dicitur 150, 5 manifestatum est (manifestum est *B*) nec modo fieri 108, 8; 109, 3. 111, 2
omnibus est manifestum quod sapientia Grecorum de Dauid sit 129, 7; 130, 7. 150, 5 cum praedicat manifeste 155, 3
de manipulis Moses dicit 141, 2
ranas manauit ira dei terrae 11, 1
mansiones multae apud patrem 82, 8

mansuetudo et lenitas coruorum Heliae 154, 2
manus tuae fecerunt me 97, 7 exquisiuit de manibus uestris 110, 7 impressiones manu sculpentes 21, 2 per inpositionem manus diuinus spiritus apostolorum dabatur credentibus 156, 6 ne quando manum suam extendat 115, 1; 116, 1 in eum manus inicere 132, 5
mare et terram deus fecit 96, 1 maris profundum 38, 3 arena 107, 13
masculofeminas 61, 3
masculum et feminam fecit eos 97, 1. 3 masculi et feminae 3, 1 masculum octauo die circumcidi 118, 2
mater 120, 1 nostra Eua 116, 1 omnium 120, 3; 3, 2 puerum circumcidit 118, 3
materia mundi coaeterna cum deo 55. 1; 95, 1 malum quondam a materia esse 55, 3 de materia esse animam 126, 1 impietatis materia 109, 8 quasi ex fontibus atque materiis copiosis semina 129, 4 *uide* ὕλη
matrix omnium rerum terra 95, 1
plus contulit medicinae saeculo 138, 4
medicus bonus 138, 4 *bis*
et media et extrema loca 121, 6 ex his diuisio facta in medio 33, 4; 121, 3. 129, 6. 130, 7 lex in medio tempore 153, 6 in medio est posita 156, 7 medio tempore inter mandatum et gratiam positi 110, 10 in medio temporis 112, 4 librorum 142, 4 dierum *praef.* 3 populi 21, 2
membra et facies deformantes 73, 2 mole membrorum 108, 3 *bis*
meminisse praeterita 148, 2
memor non ero malorum eius 89, 8
memoria *uide* bonus; memoriam eius colentes 111, 4 nomen memoria detinentes 16, 1
mendacium Simonis 29, 9; 45, 3. 61, 4. 65. 84, 6 Iudaeorum 87, 2 Grecorum 121, 9 poëtarum et filosoforum 103, 3. 108, 7. 105, 5. 129, 8. 142, 9 idolorum mendaciis inseruire 109, 5 hoc mendacium nominis detinent 111, 4 uelut antiquum cum multo mendacio praedicatur 122, 1
mendacissimi iudicati sunt 121, 10; *praef.* 3
mens accersitur ut desinat a peccato 79, 8 hominum quod non praeualet enarrare 155, 11 amissa mente lapidea 151, 2 caelesti potentes 151, 2 insanis mentibus furentes 75, 1 durissimis 151, 2 caecis 14, 2
mensis alicuius dies 149, 2 Octobris uindemiae conlatio 141, 2 mense Martio 58, 1 menses multos ieiunare 149, 1 secundum menses octo diuersitas 141, 3 mensibus et embolismis dies paschae statuta 58, 3 horum mensuum diuersa munera 141, 4 (Schepss arch. lexicog. III 314)
numerum et mensuram et cauculum ... faciens litterarum 42, 1 non in uisione et mensura aliqua consistere substantiam Christi 155, 11
mensurare ibat angelus Hierusalem 153, 1
mentiendo ausus est nuncupare nomina 113, 1
mercedis caelestis desiderium 84, 4 mercedem congruam adepturi 150, 7
mala pati meretur uoluntas peruersa 79, 6; 128, 6. 9. 149. 7 sic

meruit interire 29, 9 gratiam 147, 4 ueniam inpetrare 115, 8; 105, 4. 129, 1. 7. 132. 4
meretrix Helena de Tyro 29, 8
usque in partem aliquam meridiani 121, 2
meritum tantum dignitatis amittunt 98, 6; 137, 2 pro quo merito 21, 4 in triumpho caelestis meriti 135, 3; 137, 6 merita fulgentia 139, 3 caelestia diuersarum uirtutum 139, 4 diuersa meritorum muncra dignitatis 150. 3
metiri Hierusalem 153. 1
metus mortis 132, 4
de militaribus fuerunt 57, 1
mille annorum heresis. 59, 1 centum et octoginta quinque milia alienigenarum obsidentia ciuitatem 21, 5 duo milia et septingenti anni 104, 2; 105, 2. 108, 3 tribus annorum milibus et septingentis annis 110, 2; 112, 1. 156, 7
minas ei tendebat angelus 118, 2
ministerium suum agnoscere stellas 133, 1 in opera tanti ministerii quod cottidie prophetae ministrabatur 154, 2
ut Christus gloriam eum sequentibus ministraret 92, 6; 154, 2. 156, 1
quam *poenam* ei minabatur inferre 118, 3
minuisti eum paulo minus ab angelis 126, 2
mirabilia et signa 110, 3
ut mirarentur audientes quod linguarum scientiam haberent concessam 104, 7
de infantis sanguine miscere in suum sacrificium 49, 5 misceri cum mulierculis 57, 1 angeli miscuerint se cum feminis 108, 1
miserentis dei 128, 1
misericordia et bonitas Christi 82, 3; 92, 5. 115, 4. 135, 2
nemo pannum rudem mittet in uestimentum uetus 45, 2; 75, 1 alter est qui misit, alter qui missus est 93, 2 *seqq.*; 101, 2. 3. 104, 2. 107, 14. 138, 6. 155, 3 rogati ut interpretes mitterentur 142, 5
mixtio salubris 123, 4 *bis*
non modicum errorem patiuntur 130, 1 non modicum scandali patiuntur 130, 1 in modico peccanti homini non pepercit deus 115, 6 in Thessalia in loco interdum modico fit 122, 2 modicae uirtutis gratia 152, 1
modo = *nunc*: Quod si factum est aliquando, et nunc fieri non erit ambiguum: quod autem non factum est aliquando, nec modo fieri manifestatum est 108, 8
cum modum non intellegant nuditatis 116, 2 qui modus est 'irascimini et nolite peccare', subsequitur disserens 131, 5 secuturi non in uno modo dignitatis, id est regni caelestis inueniendi, sed secundum fidem ac laborem eorum ... mercedem adepturi 150, 7 huiusmodi *uide* hic; legentes et nullo modo intellegentes 50, 3; 100, 2. 133, 4 ipso modo 122, 1 diuerso 145 cur non deus uno modo semper locutus est sed diuersis modis 138, 1 deus alio modo esse non potest nisi sit 66, 4; 120, 3 aliis modis interpretari 144 omni modo remouerat poenam 118, 3 per eum unum uelut generalem modum 132, 2 modis omnibus carnem abiciendam 62, 2; 75, 2. 92, 2. 121, 8. 127, 1. 147, 6. 150, 8
moles membrorum 108, 3 *bis*

monebat ne faceret illud sceleris 131, 4 homo de lege diuina docendus ac monendus 136, 2 cum moneret eos recedere ab idolis 15, 1; 20, 1
ut monitione mulceret 135, 2
in monte Sina 119, 3 *bis*; 138, 2. 149, 6 Libani 121, 2 Tauri 121, 3 transformatio in monte 140, 4 per montium inpositionem gigantas ascendere in caelum 105, 5
ut homo non inpotens a domino monstraretur 97, 6; 130, 8. 132, 3. 138, 4. 139, 4
terrae monstrum gigans siue uita siue mole membrorum 108. 3
diuersa ueluti monumenta conscribentes 121, 10 mortui cum in monumentis ponerentur 24, 3
cum morderentur a serpentibus Iudaei 21, 1
mori oportet omnem hominem 125, 5. 132, 1 moriuntur sese dantes ad praecipitium 85, 2 eum moriturum in lecto 13, 2; 26, 4 mortuum fuisse patrem ipsum in corpore 43 Qui mortuus est, iustificatus est a peccato 79, 8 corpore 92, 5 mortui cum in monumentis ponerentur 24, 3 mortuos baptizant 49, 4
ut non ibi moraretur 115, 5
mors 120, 6 mortis perpetuae praecipitium 115, 4 honestae detrimenta sustinent 85, 2 condignam sententiam decernere 101, 3; 131, 3. 26, 5 poena 118, 3 metus 132, 4 diro mortis interitu perierunt 132, 7 mortem ultro sibi inferre 62 nolo peccatoris 82, 3; 132, 3 post mortem 125, 1. 5 proiecto de paradiso homine mortemque induto 138, 2
mortali sensu non expromitur condigne trinitas 93, 4 mortales (= *homines*) 123, 4
mortifera idolatria *praef.* 4 doctrina 31, 1; 45, 1
more gentilium furentes 75, 1 bestiali 108, 4 morum alieni 108, 2 morum causa legi debent apocryfa 88, 5; 124, 3 non natura, sed moribus 124, 3. 4 *bis*
motionem potentiae 102, 2
ratio motu quodam a deo concessa 154, 2 terraemotu moueri terram 96, 3; 102, 1 terraemotum non dei iussione fieri 102, 1 terraemotus 107, 4
mouebant seditionem 29, 6 ego mouebo caelum et terram 102, 1 terram moueri terrae motu 96, 3
ut monitione mulceret 135, 2
mulieris caro postea facta 97, 4. 5; 117, 1. 1, 1 hominum ac mulierum idola 17, 1 Quis dedit mulieribus sapientiam 117, 2. 5 mulieres Iudaeae plangentes Thamuz 23, 1
cum mulierculis misceri in ecclesia 57, 1
multiplicamini 57, 2; 120, 1
qui multitudinem stellarum numerat 103, 2
cum multo mendacio praedicatur 122, 1 multo tempore 24, 2 in multis diuitiis 134, 4 quasi multorum atque multarum fuisse numerum 24, 1 Non multo post 107, 12 post multa tempora 56, 2 multum temporis fluxisse 113, 1 in multis infructuosum inuenietur paenitentibus 89, 7 multi fideles lapsi in persecutione 82, 2; 126, 1 multorum animas concitauit erroribus 114, 2; 38, 1. 61, 4. 84, 6 multos captiuare dicuntur 61, 5

multis blasphemant peius 93, 2 prae multis meruit Dauid gratiae mysteria praedicare 129, 1 una lingua, postea multae 104, 1; 121, 11 *bis* multae mansiones 82, 8 poenae 125, 2 multa de ueteri testamento 134, 1 in multis Aquilam sunt secuti 143, 2; 156, 7. 37, 1 in audienda lege dei multorum† primum 152, 1 plus medicinae 138, 4 cum se esse plus aestimat aliquis 137, 2 Plus ergo prius est rationabilem dici quam 105, 2 quadringentos iam et plus annos transisse 106, 2 quadringentos et octoginta plus annos transisse 107, 7. 10 in centesimo et plus *psalmo* 130, 2 Solum hoc uidetur plus ab eo dictum 119, 2; 152, 4 ueluti plus intellegisse 142, 1 anni a domino usque nunc CCCCXXX plus minus 112, 2 non plus non minus annorum fieri numerum nisi trecentorum sexaginta quinque 106, 1 certum esse numerum suspicantur et non plus non minus opinantur 107, 1 qui in prouincia Pamphiliae quam plurimi commorantur 72; 106, 2. 110, 9. 111, 3. 123, 1. 129, 9 Valentiniani et alii quam plurimi 88, 3; 124, 4 aliaque diuersa et plurima 27, 2 ausi sunt et alia plurima copulare 103, 3; 152, 4 ita leguntur a plurimis 142, 4 omnium siderum aut plurimorum 103, 3 plurimos depraedantur 56, 3 ut multi prophetae fecerunt et iusti homines cottidie faciunt plurimi 149, 2; 153, 6

mulus et equus 100, 3

mundabor 120, 8; 156, 1 *bis*

mundum ab angelis, a secundo deo factum 29, 4. 31, 1 *bis* 47, 2. 3 non mutari 80, 1 ipsum mundum ad nihilum deuenire posse 80, 4 unum esse scriptura dixit 114, 1 mundum istum infernum esse 55, 5 mundo omni aduentura gratia 156, 1 et in hoc mundo 101, 5 ubique id est in omni mundo 122, 2 mundum non capere posse si uniuersa scriberentur 106, 3 ad totius mundi salutem 38, 5 ab origine mundi 109, 1. 7 *uide* origo: hylen i. e. materiam mundi 55, 1 elementa 109, 6 *uide* elementum; mundi creatura *uide* Genesis figura; secundum quattuor aditus mundi 129, 5 *conf* angulus; uita et dignitas istius mundi destruentur 134, 6 de mundo tollitur peccator 79, 7 nihil erat aliud ante in mundo nisi Chaos 38, 3 quae Christus de mundo acceperat 47, 6 mundos esse infinitos et innumerabiles 114, 1. 2

munus bonitatis et clementiae humano generi conferens 92, 4; 128, 9. 150, 2. 3. 152, 4 tuum offeres 131, 5 munera fulgentia ministrantes 156, 1

murmurantes Iudaei 21, 1

mures aureos 12, 1

musca Accaron 13, 1

mutatio uerbi in carnem 70, 2 mutationis causa elementorum 80, 2

mutatis nominibus 122, 1 omnia mutabuntur 80, 1 mundum non mutari 80, 1

Nam 88, 6. 89, 7. 103, 2 (*B*) 106, 2. 108, 3. 5. 80, 4. 109, 8. 115, 6 Nam et Dauid 109, 7 *bis*; 107, 7. 80, 8. 124, 4 Nam si 125, 4

Namque 119, 1

in nares digitum imponentes 76, 1

Nascimini et multiplicamini 57, 2. 120, 1 antequam Iudas nasceretur

110, 7 nasci paganos *nos* naturaliter non Christianos 111, 1 homines secundum XII zodia 123, 1 de innato deo natum intellectum 32, 2; 33, 5. 6. 41 non a semetipso sed de patre natum Christum 127, 4 de uirgine natum Christum: *uide* uirgo; de Ioseph hominem 37, 1 primum fuisse apud patrem et sic natum esse 127, 1 in quo natus est die 140, 2 *seqq.* ipsum patrem natum et mortuum fuisse in corpore 53 multi creuerant iam nati homines in saeculo 104, 1 inde natos esse gigantas 108, 1 legitimo iure natus 120, 4 maior natu *uide* magnus

natalis saluatoris 140, 1 in natale saluatoris 149, 3 *bis*

contra naturam aliorum hominum 108, 2. 3 naturae utriusque participes masculofeminas 61, 3 elementorum, rerum naturae adscribunt filosofi terraemotus 102, 2. 1; 111, 1. 112, 7 humanae naturae similes 108, 5 quod nec rerum natura suscipit, patitur nec uirtus aut ratio persuadet 151, 1 naturam secundat doctrina 112, 7 animi naturae hominum infirmitas 112, 8 animae natura 124, 3 pecudum 124, 4 angelorum 126, 2 natura diuinitatem Christi non passibilem 92, 2. 5; 110, 1 natura mala a deo facta non esse 79, 3. 4; 148, 3 non natura, sed moribus 124, 3. 4; 152, 4 natura proprietatis quid sit imago dei 137, 1. 4 Gaudent. p. 234. 239 Gal.

naturalis non erat passio in diuinitate Christi 92, 7 generatio 120, 3 imago dei anima 137, 3. 4 naturali studio ad Christi scientiam peruenerat 148, 2 naturalium, i. e. gentium credentium 156, 10

naturaliter nasci paganos 111, 1 non est homo aut angelus de deo proprie ac naturaliter ut filius 66, 3 quod sine studio et naturaliter donatum fuerat omnibus 104, 4 deus non creat mala naturaliter 79, 5; 112, 7 cum caro pateretur humana naturaliter, diuinitas Christi naturaliter inpassibilis 92, 6. 1. 2. 4

Ne ueniam ad uos 82, 7; 97, 7. 115, 1. 128, 1 uidete ne quis uos decipiat 123, 2 Et ne—aestimetur 93, 6; 115, 5. 127, 4. 131, 6 ne qui aestimet 128, 2; 93, 6 † ne ergo umbra quod uerum erat pareretur 140, 1 ne forte longitudo et latitudo monstraretur 155, 6

necesse est terram purgari 96, 3 ut dies futurae uitae consortium consequatur 134, 5

necessitate indocilitatis cogente 110, 6 urguente 142. 1

nefanda suggerere 108, 5 nefandi coitus procreatio 57, 1; 108, 7 nefandae paganitati parere 57, 2; 61, 3

contemnit ac neglegit dei praeceptum 124, 3 neglegentes ac contemnentes iniusti 98, 6 neglegentiores circa timorem Christi 128, 3

negat Christum esse ante saecula cum patre 91, 2; 55, 4. 56, 2 scriptura non negauit—sed declarauit 148, 2 quare negasti Christum? 50, 2 paradisum uisibilem negant a Platone 55, 4 iudicium atque resurrectionem 57, 1; 61, 3 non deo negante parem gratiam 150, 2 ut cupientibus copia legendi non negaretur 142, 8; 150, 9

nemo 45, 2 neminem errare ex eis heresibus 91, 1

seruí nequissimi sumus 128, 8; (92, 4).
Neque enim 71, 2. 107, 8. 139, 2 Non sunt pseudoprophetae missi neque reges 101, 3. 2; 111, 1. 112, 6. 8 neque—neque 127, 2. 128, 1 et neque Christum iudicem omnium confitetur 45, 6; 138, 6 non solum diuinitas pati non potest naturaliter, uerum etiam nec anima hominis 92, 1 quod autem non factum est aliquando, nec modo fieri manifestatum est 108, 8; 125, 6. 152, 4 quod nec rerum natura suscipit nec uirtus aut ratio persuadet 151, 1; 155, 3 cum non intellegunt nec desiderant discere 60, 1; 104, 4. 110, 6 pati non potest diuinitas nec teneri neque uideri 92, 1 Neque ergo angelos ... neque mundi elementa nec creaturam neque idola 109, 6 Ergo neque mandatum ... nec lex ... nec gratia 136, 5
Nescitis scripturas 59, 3; 93, 1 nescierunt potentiam rationis 79, 1 Nescitis quid petatis 128, 9 cum nesciant quid dixerit 55, 3; 137, 1 nescientes quod prophetae diuersa gaudia inpertita sunt 130, 4 nescientes quid celebrant 141, 1
nihil sine ipso factum 98, 3 nihil eum scire 91, 3 expectare Iudaeos 134, 7 si nihil futurae uitae inmortalis aliud nuntiabat 134, 3 ad nihilum deuenire mundum 80, 4. 8. 7 ex nihilo materia anima homo angelus factus 55, 1. 66, 5. 80, 3. 5. 117, 3 *bis* 126, 1
dans nihilominus et huic condignam sententiam. 115, 6; 16, 2. 79, 2. 87, 3. 94, 1. 134, 4
nimium errant 112, 6; 155, 1
uirtute nimia insita 123, 4; 155, 3
nisi: non alter nisi deus Christus 103, 3; 26, 5 Qui est enim calix nisi eius passio? 92, 3; 109, 4 non plus non minus fieri annorum numerum nisi trecentorum sexaginta quinque 106, 1 non tamen legitur nisi tredecim epistolae 89, 2 uerus deus alio modo esse non potest nisi sit de patris substantia genitus 66, 4; 137, 2. 4. 153, 5 non licet Iudaeum appellari nisi susceperit 112, 6 *bis* non omnes introierunt nisi duo soli 149, 7 in nullo discordans nisi quia ex parte solum legi consentit 36, 1; 108, 5. 142, 7
super niuem dealbabor 120, 8
nobilitatis sublimitas excellens 150, 5
nolo mortem peccatoris 132, 3 noluerunt in uiis eius ambulare 79, 3; 93, 5. 115, 7. 135, 5 si nolueritis nec audieritis 112, 8; 26, 3 nolentibus uirtutibus pati Christum 34, 2; 156, 10 Nolite timere eos 92, 2; 98, 4. 100, 3. 148, 2
nomen plausibile eius habentes 111, 4 nomen linguae primum de Iudaeis processisse 105, 1. 2. 3 idoli 109, 7 reginae 150, 5 sui nominis primam nuncupationem impetrare 105, 4 hoc mendacium 111, 4 hocque nomen proprietatis accepit 99, 1; 111, 5. 25, 1 proprium 24, 4 hocque nomine primum nuncupari 105, 3; 24, 3 Menandrus quidam nomine 30. 33, 6. 35, 1. 38, 5. 40. 49, 2. 61, 1. 74. 91, 1. 105, 3. 111, 6. 121, 4 a nomine prouinciarum nuncupati 111, 1 regis 111, 5 ex nomine hominis possidere aliquid 105, 2 sub nomine Iudaismi 16, 1 secundum nomen

ipsius 105, 3 ex nomine suo 111, 6 nomine tenus similem esse filium patri 66, 2 in nomine meo prophetare 101, 2; 107, 13. 112, 5 nomina angelica imponere 32, 4 prouinciarum diuisa sunt 112, 1; 121, 10 quaedam diuersa adserunt, profitetur, uocat, ponit, scit 52; 103, 1 *quater* 2 *ter* 3 *quater* deorum nomina eis offerebant cum sacrificiis 27, 1 deorum nomina inuocantes 61, 3 *uide* deus; dierum 113, 1 *bis* 2 *bis* in distinctione nominum *trinitatis* 93, 3 ex duobus nominibus conpositum gigans 108, 3 nominibus mutatis 122, 1; 129, 8. 142, 9
antequam Iudaei nominarentur 110, 7 colentes sculptilia ita nominabantur pagani 111, 2 in Salem ciuitate tunc temporis ita nominata 148, 1
mundum non capere posse 106, 3 diem non dominicam semper custodiunt 58, 2; 116, 3. 139, 1 non mittebam et illi ibant 101, 2 qui non manducat, manducantem non spernat 84, 4 errore non paruo deceptus 38, 2 *uide* paruus modicus; non inritum est 117, 4 inutile 104, 1 inmerito *praef.* 1 non ignoratur 123, 4 desperarunt 141, 5 negaretur 142, 8 non carnes edebat aliquando 154, 1 *uide* aliquis amplius autem enim ergo et iam neque tamen ut; haud *nusquam legitur*
nonaginta 107, 8. 11
nondum 36, 2. 118, 1
nonne 79, 3. 110, 3
non nouimus uos 148, 5; 156, 5 ut haec gratia uoluntati hominum concessa nosceretur 110, 9; 127, 2. 138, 4. 150, 2. 153, 2
noster pater Adam 48, 1 patres nostri illi priores 112, 3 scriptura nostra et paganorum quam plurimae 111, 3 *uide* ego
notitiam numerositatis 38, 1
notati sunt heretici 61, 4
nouelli atque pueri Greci 121, 9
nouem 112, 2
nouum et uetus testamentum 82, 1. 88, 1 noua creatura reformetur 80, 2 ego facio nouum caelum, nouam terram 80, 3. 96, 3; 110, 6 noui utres sumendi 75, 1 noua omnia facta per Christum 75, 2; 110, 6 nouum quid commenti falsi uolens decernere quam doctor eius est ementitus 39 cuiusdam rei nouae inuentor 42, 1 prima, nouissima posita 130, 1
nocti siderá praestita a deo 133, 3 illa nocte qua 21, 4 nocte silenti 21, 5 nocte incendens idola 147, 2 die nocteque 155, 7
non nubent neque nubentur 59, 3
nuditas Adae et Euae 116, 2 *bis*
nudi Adam et Eua 116, 1. 3
nullo modo *uide* modus; nullumque uidere alium nisi 142, 7 in nullo (*i. e. in nulla re*) discordans 36, 1 in quo a nullo superaretur 156, 4 alia nulla imago dei nisi Christi 137, 4 Nulla est ergo separatio 127, 4 nullum metum mortis inferendae sibi adfuturum 132, 4
numerat multitudinem stellarum 103, 2 XXV generationes descendisse 121, 4 septuaginta septimanas 107, 2 Iapheth cui minor generatio numerabatur, id est quintadecima 121, 5
numerositatis notitia fallacissima 38, 1 de annorum numerositate 107, 4

numerus primus secundus ... dierum 113, 2 minor 121, 6 *bis* numerum et mensuram et cauculum, rationem etiam computationis faciens litterarum uel elementorum 42, 1. 43 numerum praeceptorum caelestis utilitatis 141, 1 hereseon exponere *praef.* 1 cursu et numero lunae 58, 3 numerum annorum 106, 1 certum 107, 1 incertum 112, 1 non longe distare a quingentesimo annorum numero 107, 3 infinitum numerum delictorum 107, 6 iuuenculae quarum numerus non est 150, 1 quasi multorum fuisse numerum 24, 1
numquam 92, 5. 121, 9. 142, 4
numquid iniustus deus qui 79, 6 sicuti et nunc faciunt 108, 5. 8; 111, 2. 83. 148, 9. 150, 9 *praef.* 4 hoc nunc fuisse completum 107, 15; 112, 8. 115, 1 usque nunc 111, 4 nunc de igne nunc de aqua animam esse suspicantur 126, 1; 155, 1
nuncupatio turpissima 113, 2 nuncupationem hanc impetrare 105, 4
nuncupare ausus est haec nomina 113, 1 Romanos Romulus nuncupauit 111, 6 nuncupatam animam eam 99, 1; 111, 1 nuncuparentur et gigantes 108. 2 nuncupari hoc nomine 105, 3 nomina dierum hominum praesumptione nuncupata 113, 1; 109, 7
nuntiat pariter et prophetat apostolus elementa liquescere 80, 8 sicut scripturae nuntiant 86, 2; 111, 3 hoc nuntiabat docendo 75, 4; 134, 3 omnes iusti trinitatem nuntiabant 110, 2. 3 *ter* 129, 6 scriptura nuntiauit 108, 4; 49, 2 duos caelos nobis 94, 4; 134, 4. 150, 3 quod gratia Christi magnum gaudium erat adlatura nuntiauit dicens 120, 7 cum prophetae undique nuntiauerint 107, 1; 110, 4 dominus mortis sententiam decernit nuntiando 101, 3; 129, 3. 6 numerus dierum non in hac uanitate nuncupationis est nuntiatus aut traditus 113, 2. 142, 3. 149, 2 eiusdem Dauid titulatio nuntiatur in multis psalmis 130, 4 Helena in bello Troiano a poetis nuntiatur edita 29, 5 nobis nuntiatur e sanctis scripturis aequalis trinitas 51, 3 haec nomina e sanctis scripturis accipimus nuntiata 103, 2; 109, 1. 3. 110, 7. 9. 112, 3 ut caelestis gratia ex credentibus nuntiaretur 119, 4 qui de lege et prophetis deus uerus nuntiabatur 92, 3; 110. 5. 6. 129, 3 credentes trinitati angelorum gloriae copulari a domino nuntiantur 137, 6 quod ante fuerat nuntiatum a lege pariter et prophetis 92, 7; 112, 5 aeonas nuntians delirauit 48. 2; 117, 2
Christi nuntii dii 147, 4
nuper 83 nuperiores (nuperrimos *B*) et posteriores Iudaeis Christiani 110, 1
nuptiarum ius legitimum abicit Tatianus 48, 2; 120, 1 *bis* de lege nuptias damnant 72, 2 qui erat uocatus ad nuptias 116, 3
nuptiale indumentum 116, 3
nutrimenta eis praebere solem 10, 1
nutrientes crines capitis 8, 2
nutui et iussioni paret in omnibus 47, 3
O duri corde 156, 3
obiurgatio 128, 5
oblationis spiritalis indicia 141, 4; 149, 7 terrestris munera offerentes 141, 4

obliti de caeno 73, 2
obliuio mandati 136, 2. 4 obliuione inmissa 104, 4
obliuiscuntur suae salutis 128, 3; 136, 3. 4. 150, 8
obnoxia legi dei uoluntas hominum 79, 5 *uide* iudicium
obprobrium denegationis ut non amplius pateretur 50, 2 ad obprobrium hominum 154, 2
obseruantia carnalis 8, 1 uana 11, 2
ita obseruant 147, 1 aestimant obseruare aliquid 76, 3
obsidentia ciuitatem centum milia alienigenarum 21, 5
obsidio Persarum et Assyriorum 21, 4
pari caecitate obtecti 155, 2
uirtus altissimi obumbrabit te 69, 5 temporalitatem obumbrare atque abscondere 121, 10
post occasum [solis] 57, 1
occidens creatura in omnibus 66, 5 in partem aliquam occidentis 121, 2. 4
qui occidunt corpus 92, 2. 98, 4 cum occidebat dominus Iudaeos 128, 6 quia suum occiderat fratrem 131, 3; 132, 5 *bis*
occulta cordis et animi ipsius 131, 4
ocius 156, 4
octauus dies circumcisionis 112, 6. 118, 2 octauo Idus Ianuarias 140, 1 *bis* octaua *dies festiuitatis* 141, 2. 4. 5
octiens 141, 5
octo dies 118, 2 festiuitates ecclesiae 141, 1. 3 animae 132, 7
octoginta 150, 1. 107, 7
oculis suis uidit arborem 116, 1 intuentes palam *praef.* 2 suos oculos eos aperuisse 116, 1
non odiuit malitiam 115, 7 non genituram parentum odiendam utique 148, 6
non paruo offendiculo perturbantur 130, 3
offendentes homines amiserunt linguarum scientiam 104, 5
offerunt panem et caseum 74 aquam 77 munus 131, 5; 141, 4 quod ecclesia celebrat offerendo 74 decimas de suis facultatibus 148, 9 Quale sacrificium Melchisedech optulerit 110, 7; 148, 2. 149, 7 deorum nomina eis offerebant cum sacrificiis 27, 1
olim quae dicta sunt 106, 4
omnipotens deus uerus 32, 4; 109, 1. 53. 117, 3. 110, 5 prouisor Christus 82, 6 trinitas 51, 3
omnipotentia domini Christi 80, 4 dei 133, 3
omnis qui inuenerit me interficiet me 132, 1. 5 homo 136, 2; 137, 2 uirtus 67, 4; 109, 4. 128, 2 scriptura 67, 5 liber psalterii 130, 1 heresis 91, 2 Israhel 107, 13; 129, 6 orbis terrarum 121, 2 omnis plenitudo diuinitatis 123, 2 thesaurus scientiae 134, 1 omnem septimanam ieiunare 149, 1 omnem scientiam linguarum amiserant homines 104, 5 resurrectionem in filiorum procreatione esse 57, 1 omnem hominem mori oportet 125, 5; 128, 3 omni humano generi 132, 2 omni saeculo 67, 2 in omni saeculo 122, 2 in omni mundo 122, 2 in omni creatura 67, 4 omni exultat in gaudio 153, 5 omni studio 26, 2 omnes iusti 98, 5; 110, 2 prophetae 110, 4 nos 120, 5; 124, 2 hereses 91, 1 gentes 112, 5 uenite omnes 112, 8 omnia peccata praeter blasphemiam spiritus 67, 5 omnium rerum matrix

terra 95, 1; 120, 3 omnium hominum linguas scire 104, 4. 6 una fuit lingua 105, 3; 120, 6 *bis* omnibus perueniens gratia 98, 5; 104, 4. 119, 4. 125, 1. 128, 2. 129, 7 sub Tolomeo omnibus edita LXXII interpretatio 142, 5 ab omnibus dinoscuntur 87, 3 non legi debent apocryfa 88, 5 in omnibus atque ab omnibus cognoscendos 142, 9 omni modo modis omnibus *uide* modus; dedi uobis omnia sub potestate 100, 4; 107, 2 si feceritis omnia 126, 3 his omnibus imperat anima 100, 4 omnia quae in Christianitate sunt 110, 7 in omnibus est ementitus 46; 47, 3. 48, 1. 51, 3. 63. 65. 66, 5. 68, 1. 107, 15. 110, 6. 115, 6. 128, 5
qui onerati estis 112, 8
in opera tanti ministerii 154, 2
operti nimia caecitate Iudaei 155, 3
quod potentia dei operatur 102, 3 operari atque loqui pro nostra salute 93, 8 bene in hoc saeculo 134, 5 operandi mali licentia 109, 6 operabantur mulieres purpuram 117, 5; 134, 8
opinantur carnis salutem non fieri 35, 4; 102, 1. 107, 1. 126, 1 sicut quidam opinantur 118, 4
oportet dicere *praef.* 1 ut genitus cognoscatur 66, 4 gentes credere 151, 5 omne debitum concedi oportere 107, 6; 11. 124, 2. 125, 5. 156, 3 oportuerat nos uidere 110, 8; 118, 2. 149, 8. 153, 4 uolentibus et nunc, ut oportet 150, 9
opponebat ei alter dicens 79, 1
amplior optanda generatio 121, 5
opulenter fructus exhibet terra 95, 3
opus ipsorum erat homo 31, 2 factum demonstrat 97, 2 non ex fide sed ex operibus 151, 5 in fide atque opere Christianitatis consummanda 141, 3 bonum opus fecisse Iudam 34, 1; 79, 8. 89, 8. 128, 7. 132, 2 *uide* fides uita; bonorum operum fructus 132, 4 in operibus fructuosis perseuerantes 89, 8 *bis*; 9, 2 secundum opera similitudo 66, 5; 137, 7 tardo opere, non ueloci implebatur 118, 4 Non mihi opus est dicere 47, 1
oratione apostoli deuictus 29, 9 cum orationibus, psalmorum cantu resonante 129, 6; 149, 4
filosophi poetae oratores atque historiographi 142, 9
orbis terrarum 58, 3. 108, 6. 109, 7. 121, 2. 7 *bis* 123, 3. 149, 5 terrae diuisio 121, 1 *bis*
secundum ordinem 32, 3 quod Noë ordine partierit orbem terrae 121, 1; 130, 6 mundum esse diuisum per ordinem angelis 31, 1; 47, 6. 130, 1. 138, 2. 140, 2
orientalia Indiae, Persarum 121, 2
ab origine mundi *praef.* 4. 109, 1. 7. 110, 7. 112, 1. 3. 5. 113, 1. 137, 8 a prima origine usque ad Grecos reges 113, 1
ornamenta templi 117, 5 ornamento caeli sidera praestita a deo 133, 3
os domini 112, 8 oris spiritus: *uide* spiritus; confessio 155, 7 ore confitentes 155, 7 digitum in ora inponentes 76, 1
ostendit diuersum gradum dignitatis 89, 5; 93, 5. 128, 1 ubique se esse cum patre ostendit dicens 93, 6; 97, 5. 109, 6 ostendit dominus, quod inspiratio Adae data est 98, 2; 120, 7 parentes nostros uoluit ostendere quod genuerint

filios 120, 5 ostendens itaque processura elementa 80, 7; 82, 5. 107, 6 terra super aquam fundata ostenditur 95, 2; 108, 8. 112, 3. 127, 3 iustis per somnia deus se ostendebat 138, 3

paene sexcenti anni 112, 1. 2 *bis* hoc paene conpletum est 107, 3. 8 *bis* 11

propter peccantes et paenitentes 82, 7; 89, 7. 125, 4. 132, 3 (*ubi* poenitentium *A*) paenitentes delicta 107, 12

paenitentia ficta non uera 132, 5 paenitentiae passionis baptismum 82, 4. 5; 89, 7 Gaudent. p. 249. 368 Gal. fructum 132, 6 paenitentiae locum diabolo relinquens 115, 6 fideli post baptismum 82, 3; 89, 3. 132, 3 ad paenitentiam pronior homo 115, 7 *bis* in paenitentiam suscepti fideles 82, 2 per paenitentiam concedit omnipotens peccantibus 82, 6; 132, 2 qui paenitentiam peccati causa non egerant 82, 7 *bis* 8

paenitudinem Paulus non excludit 89, 5 gerentes 107, 12; 115, 7. 9. 132, 6. 7 egit Adam 115, 8 ut hic ei dimitteretur in paenitudine 125, 3

paganitas a deo non instituta 109, 1; 129, 4 ad suae paganitatis mendacia transtulerun LXXII interpretationem 142, 9 paganitati nefandae parere 57, 2; 122, 1. 124, 2. 133, 2

pagano redeunti siue Iudaeo 107, 6; 110, 10 paganos *nos* nasci naturaliter, non Christianos 111, 1 paganorum et poëtarum mendacia 108, 7; 61, 3. 75, 1. 105, 4. 122, 1. 129, 9. 155, 2 uanitas 94, 4; 103, 1. 111, 1 quam plurimi 111, 3; 114, 1. 111, 4. 124, 4 animae 128, 5; 129, 4. 137, 5 Christianos posteriores paganis 110, 1. 5 paganae impietatis consortes 50, 3; 68, 2. 111, 1. 112, 6. 125, 3. 155, 2 pagani unde dicti 111, 2 *seqq.* (*i. e.* Ἕλληνες) 112, 6. 113, 2 furaces *litterarum* 122, 2; 8, 2

pagus id est locus 111, 2 sicuti et nunc dicitur 'de pago illo' 111, 2

palam *praef.* 2; 92, 3 *bis*

ut panderetur credentibus Christi praesentia 135, 4

panem et caseum qui offerant 74, 1 panes Heliae coruos adtulisse 154, 1

pannum rudem nemo mittet in uestimentum uetus 45, 2

parem gratiam concessit iustis et iniustis Christus 133, 4. 150, 2 pari caecitate obtecti 155, 2 in pari (*ita A*) aetate constitutorum culpa filiorum 118, 2 a lege pariter et prophetis nuntiatum 92, 7; 106, 4. 80, 8. 115, 6. 148, 9. 153, 5 qui et ipse erat hereticus pariter 79, 1; 88, 6. 90, 1. 92, 4. 128, 5. 129, 6. 132, 3 pariter etiam 117, 5 cum eo 120, 8; 135, 3

non pepercit deus Adam peccanti 115, 5 *bis* 6

parens uerus Christus *praef.* 3 parentes nostri *Adam et Eua* 117, 1; 120, 5. 6 culpa filiorum non est, quantum parentum eorum 118, 2. 3. 4 amissis falsis parentibus *praef.* 2 de iustis parentibus eum non genitum esse 148, 2

ubi parebit impius et peccator 125, 4 paret in omnibus nutui et iussioni illius 47, 3; 36, 5. 57, 2. 68, 2

peperit me mater 120, 1; 3. 3, 2

ignem parauit pater diabolo 115, 9 regnum ab origine mundi uobis paratum 137, 8

uiam parricidii saeculo seminauit Cain 131, 4
pars hereditatis meae dominus 92, 3 quaedam patris quaedam filii quaedam spiritus 93, 1 qui de parte fuerat Arriana 90, 1 usque in partem aliquam meridiani 121, 2 occidentis uniuersas partes 121, 4 ex parte, aliqua ex parte *uide* ex
particeps rationis homo 105, 1 salutis participes 50, 3 utriusque naturae 61, 3
caelestis gloriae participationem sperantes consequi 141, 4
Gnosticorum particulam secuntur 84, 1
quod Noë orbem terrae filiis partierit ordine 121, 1
partitio habitationis 121, 1
parturio = pario (Woelfflin arch. lexicogr. I p. 410 Friedlaender ad Iuu. VI 309) cum de eis nos omnes parturierit *Eua* 120, 5. 6; *praef.* 3
errore non paruo decepti sunt 105, 1; 38, 2. 42, 118, 1. 119, 1. 130, 3. 137, 1 in parui (ita *B*) aetate constituti filii 118, 2 in paruo *peccauit Adam* 115, 5. 8 minor iubeleus 107, 10 generatio 121, 5 numerus 121, 6 filius 121, 6 minus elementum 96, 1 minor est homo quam natura angelorum 126, 2 minora tormenta 125, 2 non plus non minus *uide* multus; quinquaginta annos habet non minus 107, 10 minus decem quingentos annos habet 107, 10 non minus pagani iudicandi sunt 135, 5 si minus dictum sit aliquid 112, 4 paulo minus minuisti eum ab angelis 126, 2
pascuum demonstrabat pastor 135, 3
passibilis caro Christi, non diuinitas 69, 6; 92, 2. 3. 4
passio Christi est carnalis, carne naturaliter, non diuinitate dolente 92, 2. 7 circa passionem qui aberrant 71, 1 Simonem Cyreneum ad passionem uenisse pro Christo 32, 6 de passione Christi saluberrima alterum illud paenitentiae baptisma intellexerunt apostoli 82, 6. 4 in sui passione potentiam uincendi aperiret 92, 6; 148, 9 per passionem consummatio mysterii 135, 4 Post passionem Christi 29, 1; 35, 3. 47, 5 usque ad passionem et resurrectionem 106, 4; 134, 7. 156, 6 passio indesinens in homine 139, 5
pastor pascuum demonstrabat 135, 3
ut patefieret eius mendacium 29, 9
Adam patrem nostrum protoplastum non saluari 48, 1; 98, 2 *uide* Adam; in illis prioribus sanctis nostris patribus 112, 3 Simonem Samaritani quasi patrem uenerantur 29, 2; 109, 8. 135, 3 Christum a patre quem Profundum nomine appellat dimissum 38, 5 Christum dei patris filium cum patre sempiternum 37, 2. 64, 1. 91, 2. 93, 6 intrare filium in patrem 51, 1 primum fuisse apud patrem, et sic natum esse 127, 1 *seqq.* filius et spiritus de patre priore sunt proprie 51, 3; 110, 4 patrem ipsum Christum esse et patrem passum esse 53 ad dextram patris Christum non sedere 55, 3 cum patre uero ac sempiterno 37, 2 pater sicuti filius omnia similiter facit 66, 5 de patre et filio bene sentiunt 67, 1; 66, 2. 86, 2 quid dicant LXXII 142, 1 confessio 127, 5 patrem fecisse filium, filium spiritum 68, 1. 2 est uera persona patris quae misit filium, uera persona filii quae ad-

uenit de patre 93, 2 *seqq.* patris inmensa persona 93, 3 per Christum pater uniuersa fecit 103, 3; 55, 2 *bis* 110, 3. 115, 3 patris omnipotentis scientia 110, 5 qui credidit in patrem 125, 6 *bis* apud patrem meum multae mansiones 82, 8 pater qui in caelis est 94, 3; 115, 9 patrem et filium et spiritum confitentur 49, 1; 51, 2. 91, 2. 93, 1. 7. 109, 1. 3. 110, 3. 112, 3. 5. 129, 4. 142, 3. 153, 2. 156, 7

paternae substantiae filium esse 89, 4; 137, 4 impietatis heredes 132, 7

ut cunctis patesceret paenitentia 132, 3

pati martyrium 32, 7; 85, 1 infecunditatem *praef.* 2 errorem non modicum 130, 1 *bis* ut denegationis obprobrium ab hominibus non amplius pateretur 50, 2; 130, 2 hoc passi sunt a deo ut rebellantes 104, 2 mala hominum uoluntas peruersa pati meretur 79, 6 rerum natura non patitur nec ratio persuadet 151, 1 quasi per umbram passum fuisse cum non pateretur Simo, Christus 29, 3. 32, 6. 42, 3. 44, 2. 45, 4 dies in quo passus est in pascha 140, 2 uirtutes in caelo noluerunt pati Christum scientes quod si fuerit passus uitam hominibus donaturus est 34, 2 patrem ipsum et natum et passum esse 53 *uide* caro

a paucis sanctis requirebantur diuinae scripturae 130, 6 paucis credentibus 134, 4; 152, 3. 153, 1. 2 paucorum electio, multorum uocatio 150, 5; 153, 2 quod tunc erat in paucis 153, 3 uix paucas linguas discere praeualebant 104, 4 pauca nomina 103, 3 paucis sententiis librum conscriptum 134, 1

paulatim escas spernentes 84, 6 dogmatizant 88, 2 exponere *praef.* 1 cum cognoscitur sapientia Grecorum 129, 10; 148, 9

paulo minus ab angelis eum minuisti 126, 2

pauperibus euangelizare 107, 14

pax iustitia gaudium 59, 3 pace existente 130, 6

peccator desinit peccare emendatus 79, 7; 125, 4. 7 mortem nolo peccatoris 82, 3; 129, 4 post confessionem peccatoris populi 156, 1

peccatum 125, 7 post peccatum *Adae* 156, 9 propter peccatum quod fecerant aedificantes turrem 104, 2; 115, 6 qui peccati causa non egerant paenitentiam 82. 7 ut desinat a peccato 79, 8 *bis* in peccato me peperit mater 120, 1. 4 admisso peccato 120, 5 peccatorum remissio 150, 9 diuersis peccatis inseruire 137, 3 peccata omnia concedi praeter blasphemiam sancti spiritus 67, 5

qui peccauit 89, 5 *bis* sine lege = ἀνόμως 125, 1 peccasti 131, 1 antequam peccaret Adam 156, 9 dominus cui peccauerunt 79, 3 angelos ita peccasse 108, 7 desinit peccare peccator emendatus 79, 7 peccans inuenitur anima 137, 3 hominum in lege peccantium domino 79, 3; 102, 3. 115, 5. 6. 8. 128, 5 peccantibus surgere concedit deus 82, 6 angustias insurgere 79, 3 peccanti fratri quoties concedam 107, 5 propter peccantes et paenitentes Christi bonitas abundat 82, 7; 125, 4

pecudali turpitudine animas captiuare 61, 4
ut pecudes loquerentur 88, 7 non ad imaginem dei facti 139, 2; 154, 2 pecudum similes animae hominum 88, 7; 124, 3. 4 in pecudes transire animas sceleratorum 124, 1 pecudum uita, amentia 57, 2 *bis* 134, 4 uolatilibus serpentibus pecudibus fructus exhibet terra 95, 3; 100, 1 *bis* 4. 3. 154, 3
pellicias tunicas uestirit dominus parentes nostros 117, 1. 2
ut pelleretur Adam de paradiso 115, 3 *bis*; 120, 3 e paradiso 115, 7 pellendam cogitationem 131, 6
penitus aliena natura 152, 4 ferro radi 21, 4
pennis sex praedita Cherubim et Seraphim 155, 1. 7. 10
per aquam baptismum dare 82, 5 per inpositionem montium 105, 5; 156, 6 per fallaciam 123, 2 per fidem 112, 7 per scripturam iudicabantur alieni a domino 147, 7 per martyrium pugnauerit 89, 6 per paenitentiam 82, 6 per studium et doctrinam 104, 4 per eum unum uelut generalem modum 132, 2 perque hoc 84, 6 per quae 156, 6 (Landgraf arch. lexic. IX 559) per filium a deo materia facta 55, 2; 67, 3. 82, 3. 89, 8. 103, 2. 98, 3. 101, 2. 104. 5. 110, 8. 111, 1. 112, 5. 115, 3. 120, 6. 128, 1 per uirginem generatio incorporationis 127, 2 per ordinem 31, 1. 47, 6. 140, 2 per annum 140, 4 quasi per umbram passum fuisse Christum 32, 6. 42, 3. 44, 2. 75, 4 *uide* umbra; quasi per fantasiam apparuisse Christum 40 per somnia uisione 138, 3 per figuram celebrantes 107, 9 per aenigma dixit 107, 4 per etymologiam gigans terrae monstrum 108, 3 per legem coniugium 110, 9 per uanitatem paganam progredi corpus et animam 111, 1
uirtus ignea peragrans Seraphin 156, 2 cursum suum peragrat sol 10, 1
ut percipiat anima iuxta quod gessit 124, 1 percipite regnum dei 137, 8. 9
hoc mendacium nominis usque nunc detinent percolentes 111, 4; 21, 3. 24, 1
percussus ab angelo Simon 29, 9; 21, 5. 28, 2
in perditione uiuorum non delectatur deus 79, 4
perditi heretici 88, 7. 100, 1. 115, 2
perdix *praef.* 1
gratiam perdiderant diuinitus concessam 104, 3 animam et corpus perdere in gehennam 92, 2; 98, 4
ipsi peribunt 80, 2; 125, 1 esca quae non perit 134, 8 in heresi permanent pereuntes 60, 1; 134, 7 non pereunda elementa adnuntiat deus 80, 3. 4; 134, 9 sine causa perire properant 85, 2 diro mortis interitu perierunt 132, 7; 16, 2
perfectio apostolorum 149, 8 perfectionem omnium rerum habent 42, 2; 141, 5 uirtutum 141, 4 potestatis consequi 149, 4 incrementum perfectionis aetatis 150, 5 perfectionis plenitudo spiritus 152, 1
a perfectis apocryfa legi debent 88, 5; 110, 5. 141, 5. 153, 1 perfecti—sequentes—secuturi 150, 7
signa perfecisse 110, 3; 117, 1 perfecit creando naturam deus 155, 6; 126, 3

suae perfidiae mendacia saeculo seminauerunt 129, 8 cognita eius perfidia atque fallacia 107, 12
cum perrexisset ad Celtarum prouinciam 10, 2
periclitari facilius poterant quam curari 151, 1
periculosa heresis 66, 2 infirmitas nostri generis 138, 4 in periculosis sententiis 142, 9
periculum superuenit regi 26, 5 periculi tanti procellam deuitare 132, 7; 26, 3 cuncta pericula et mala illis contigisse 15, 2
perimuntur mali a malis 101, 4
peritia et scientia Christiana 105, 5
periti illi ueteres interpretes 107, 9
in heresi permanent pereuntes 60, 1 in bonis operibus 89, 8; 137, 6. 156, 9 ut permaneret inmortalis 115, 3 transeuntia erunt elementa ad gloriam inque ea permanenda 80, 7
quia scientia permanauerit ita ad genus hominum 1, 1
permittit male uiuere 32, 7 permittente deo insurgere angustias hominibus 79, 3; 92, 6. 17, 1. 26, 2 haec cuncta humano generi fieri permittuntur 79, 7 (137, 6?)
perniciosa heresis 29, 2; 84, 1 doctrina 38, 1 impietas 16, 1 damnatio uitiorum 73, 3 uoluntas 110, 10 satellites perniciosi et falsi 49, 5; 61, 1
amissionem dignitatis perpeti 82, 8; 132, 5 hoc perpessus est 115, 4
scelera perpetrantes 108, 2; 29, 8 talia scelera 108, 6; 109, 6 facinus 131, 6
in perpetuum uiuentes 51, 3; 127, 3. 26, 2 non perpetua, sed temporalia sacrificia 110, 6 mortis perpetuae praecipitium 115, 4 crimen perpetuum 131, 3 futura gloria perpetua 134, 6 salus 155, 10
perscrutatus est animi occulta 131, 4 rationem intellegibilem perscrutans 155, 1
persecutio Decii 48, 1; 50, 1. 82, 2. 1 persecutionem sustinere, pati 101, 4; 130, 2 persecutiones 79, 3; 107, 4
non paruum errorem persentit 139, 1
inque hoc mendacio perseuerans 65; 79, 7. 82, 6. 89, 8. 91, 3. 128, 7. 132, 7. 151, 3
septem uindictas persoluet 132, 5
personae tres uiuentes in perpetuum est trinitas 51, 3 personarum trinitas 110, 3; 93, 3 *seqq.* patris, filii uera immensa persona *uide* pater filius; personarum acceptor deus non est 150, 2 in personis duabus duorum populorum alterius impietatem alterius iniquitatem praenuntiauit scriptura 107, 7
Christum substantiuum ac personalem et sempiternum esse 64, 1
Iudaeis persuasit scelera perpetrare 108, 6 quod nec rerum natura nec ... ratio persuadet 151, 1 persuasus a diabolo ut manducaret 115, 8
persuasione non alterius rei nisi quasi similis et ueri 26, 5 persuasionibus separantes coniugia 84, 1 malae persuasionis scelera 108, 6
non angelo persuasore fecit deus 109, 3
pertinax concertatio 139, 3 contradictio Iudaeorum 151, 4
perturbantur non paruo offendiculo 130, 3
naturali studio de mandato pristino ad tantam scientiam peruenire

148, 2; 151, 4. 5 gratia de diuino spiritu a deo perueniens omnibus 98, 5
peruersitas hereticorum 130, 8
peruersa uoluntas hominum 79, 6
cum peruident quosdam sequi 87. 2; 130, 1. 150, 4 peruidisse quod nudi essent 116, 1 cum scripturam hanc peruidisset 107, 15 peruides in libro Geneseos quale sacrificium optulerit 110, 7 peruidens eum 131, 4; 132, 3. 3, 2 ut peruidit in spelunca stantes 22, 1 peruidetur durior ad paenitentiam diabolus 115, 7
peruolabunt omnes ad Christi fidem 107, 12; *praef.* 4
pedes dei 155 1
diuersis erroribus et fallaciis pessumdatus est 33, 1; 110, 10. 26, 5
pestifera heresis 5, 2
pestilentia hereseon *praef.* 1 cathedra pestilentiae 129, 4 pestilentias circa finem aduenturas 107, 4; 12, 1
nescitis quid petatis 128, 9 cum Dauid electus a deo ad tantam regni gloriam peteretur 120, 4
pietas uera colitur 147, 3 tanta pietatis scientia 109, 5 ueritas 109, 7
pignus dignitatis angelicae subeundae 141, 4 pignora plena salutis aeternae 141. 3
pia anima 124, 1; 26, 2 fides 127, 6 pio sensu lectionis accepta 142, 3 piissimorum hominem similitudinem tenere 56, 1
deo placebant 110, 6
placare dei iram 11, 2
plangentes Thamuz mulieres 23, 1
plausibilis sermo 89, 3 nomen plausibile atque amabile 111, 4
plenitudo gentium donec intret 107, 13 perfectionis 152, 1 fructuum 141, 2 octauae diei 141, 5 omnis diuinitatis 123, 2 scientiae 156, 2 *bis* sancti spiritus 49, 3; 149, 4 ueritatis 140, 3 de suae gratia plenitudinis dicebat dominus 75, 3
plenas fallaciae uisiones 33, 7; 79, 6. 141, 3. 142, 4 pleni qualitate fontes 123, 4 bonitatem Christi plenissimam 92, 5; 136, 3 plena dei gratia 152, 2 ut plena deuictio fieret inimici 92, 6 plenam sententiam confirmat 75, 2 Dauid quod plenum est docuit, Salomon quod ex parte 94, 4 mysterium plenius completum 110, 8
pluit = ἔβρεξε dominus a domino 109, 3
pluraliter 24, 2
poenarum iudicium 110, 10; 124, 3 mortis poenam minabatur inferre 118, 3 multarum poenarum comparatio 125, 2. 7 poenas septem perpeti 132, 5 diuersis poenis et cruciatibus perierunt 16, 2 post exitum corporis 26, 5
pomorum uindemiae conlatio 141, 2
pono animam meam pro uobis 69, 5 mortui cum in monumentis ponerentur 24, 3 utrem inflantes ponunt in ecclesia 75, 1 quattuor choros posuit Dauid 129, 5 quattuor hominibus positis e psallentibus 129, 5; 139, 2 carnem in solem posuisse Christum 55, 3 *bis* in lammina formulas 21, 2 editionem in templum poni iussit 142, 8 in templo positus obeliscus 21, 2 sub legis condicione posita anima 98, 4; 126, 3 (Engelbrecht de sermone Claudiani Mamerti p. 46) qui medio tempore inter mandatum erant et gratiam positi 110, 10; 129, 6. 130, 1. 4 in subiectione

142, 5 in seruitute 10, 1 dogma ponentes 33, 3 consulta 88, 2 nomina siderum posuit Christus 103, 3; 113, 1. 2 interpretationes Aquilae in medio librorum numquam ponuntur 142, 4 uelamen in cordibus positum 155, 4
in utrisque poplitibus claudicatis 16, 2
populus ptior 150, 3 Christianorum 150, 3; 155, 9 gentium 151, 4; 27, 2 Iudaeorum *in*iquissimus 92, 4; 111, 3. 107, 2 *bis* 8. 11. 7. 112, 4. 118, 4. 129, 6 *bis* 130, 5. 141, 2. 142, 5. 148, 8. 150, 3. 151, 1 dei 25, 2 quattuor sanctorum populorum uirtutes 139, 2 omnes errores cuiusque populi 129, 3 peccatoris populi confessio 156, 1 populo non legitur in ecclesia epistola ad Laudicenses 89, 2 populis conlata munera 150, 3. 7; 27, 1
portauit crucem 32, 6 portabant carra instructionem armorum 108, 4
positio: quid sit imago dei natura proprietatis et quid positionis sit gratia 137, 1 Gaudent. p. 234. 239 Gal. Christus imago dei genita proprie, non positione seruitutis creata ex nihilo 137, 4
non possident aliquid 72, 2; 9, 1 ex nomine hominis possidere aliquid 105, 2 animae potentia regit ac possidet uniuersa copiose 100, 4 possidendam eam atque habitandam 121, 3
possum esse martyr si deus Christus uoluerit 128, 9 potest quis cognoscere 129, 10 ut possint habere licentiam operandi mali 109, 6; 69, 4. 70, 2. 97, 3. 110, 2. 133, 4 mundum non capere posse 106, 3 filosofos qui aestimat posse saluari 125, 3
post Christi passionem 29, 1; 48, 1 *bis* 82, 1. 80, 1. 98, 2. 104, 5. 107, 3. 117, 1 post XV generationem 104, 2 post CDXC annos 107, 11; 108, 3 post (= *pone*) LXXII psalmos 130, 4 post Solomonem scripsit 56, 2 post baptismum aquae 82, 4. 5; 106, 4 post occasum [solis] 57, 1 mortem 125, 1; 27, 1 post angelos creata anima 99, 1; 111, 2 post Abraham quartus Iudas in generatione 111, 1 post deum solem adorare 10, 2 post duodecim dies 140, 1 duodecim dies post 140, 2 post multa tempora 56, 2 post tempus = *aliquanto post* 82, 8 post annos 122, 2 (*conf C. F. W. Mueller Fleckeis. ann. 1893 p. 201*) post annos multos 142, 1 post hunc 30. 40. 41. 43 post istum 31. 1. 35, 1. 38, 1. 42, 1. 46. 54. 65 post hos 44, 1. 60, 1. 61, 1. 64, 1. 68, 1 post istos 32, 1. 49, 1. 50, 1. 52 postque hoc 125, 5 Non multo post 107, 12. 134, 9 doctrina secundat post naturam 112, 7; 115, 7. 140, 3. 149, 4. 27, 1
postea uero 109, 5. 104, 4. 149, 6 unde et Sabelliani postea sunt appellati 54; 89, 8. 97, 4. 6. 103, 3. 104, 1. 108, 1 *bis* 111, 6. 117, 1. 121, 2. 130, 2. 4. 6 sic—posteaque 97, 5; 115, 5. 116, 1. 138, 3 sic = postea 97, 6 7 *uide* sic; sicut = ante—et postea 98, 2; 127, 1 et = postea 98, 3. 111, 1. 112, 5 etiam = postea 110, 2 qui postea 111, 4 = 90, 1
in posterum adfutura 121, 5. 134, = posteris traditum 109, 8; 136, 4 = 24, 3 posteriores Iudaeis Christian = 110, 1 in postrema terrarum om = nium 18, 2 postrema persecuti = ∢

82, 1 conlatio 141, 2 in postremo tempore 42, 2 postremo tempore 150, 3 in postremo *praef.* 3
postmodum 38, 2. 130, 6. 155, 3
postquam redierunt 107, 11
potens cum hominibus 142, 2 et fortis Christus 142, 3 naturā Melchisedech 148, 3 mente doctrinaque caelesti iam potentes 151, 2 potenti regimonio 24, 2 potenter expromere 155, 11
potentia Christi et maiestas 80, 8; 43. 51, 1. 3 diuina 117, 2; 123, 4. 156, 4 trinitatis 93, 7; 110, 3. 153, 2 temporalis 128, 3 dei 102, 2 *bis* 151, 1 inmortalis animae 100, 4 potentiae motionem 102, 2 potentiam rationis nescierunt 79, 1 inuictam spiritus 156, 5. 6 uincendi nobis ut aperiret 92, 6; 155, 8
potestates ἐξουσίαι *Basilidis* 32, 2 potestatis perfectionem meruerunt consequi apostoli 149, 4 potestatis Christi non sunt 81 potestati dei reseruauit scriptura 103, 2 dedi uobis omnia sub potestate 100, 4 potestatem calcare super omnem uirtutem inimici 156, 6
iudaeizans potius 64, 2; 80, 3. 75, 1. 116, 2 nuntiata et potius celebrata 110, 7 Iudaismo potius quam ueritati adquiescere 57, 2 *bis*; 50, 3. 76, 3. 85, 2. 103, 1. 123; 2. 129, 9. 132, 1. 3. 137, 2 non sperant iudicium futurum sed potius 73, 1; 89, 8. 92, 2. 112, 7. 8. 156, 6 immo potius 82, 2. 84, 4. 91, 3. 111, 4. 127, 7. 150, 1
potus et esca 134, 3; 59, 3
prae multis Dauid meruit mysteria gratiae praedicare 129, 1
praebere nutrimenta eis solem 10, 1
praecellendae uariaeque dignitatis certamina 155, 9
praeceptum legis *uide* lex; dei 118, 2. 124, 3. 25, 2 et nutui et iussioni et praeceptis illius paret 47, 3
praecepit dominus non angelos adorari 109, 6; 106, 3. 21, 4 hoc et postea firmando praeceperat 112, 5 de sabbatis 141, 1 quod ei praeceptum est 126, 3 *bis*
ad praecipitium sese dantes 85, 2 in praecipitium mortis perpetuae descendunt 115, 4
in uita praeclara permanentes 137, 6; 152, 4
praecurrentibus indiciis incorporationis suae 138, 3; 139, 3
praedationi uacantes 108, 2
quod secundum praedestinationem dominus dixerit 97, 1
praedestinatus a domino Dauid 129, 6 (praedistinatus *codd*)
praedico ego unum principium esse 47, 2 quae et catholica ecclesia praedicat 49, 1; 86, 2. 114, 2. 127, 4. 130, 8 non ita scriptura 99, 3 duoque ingenita praedicando 127, 7 cuius animam in caelum susceptam praedicant 35, 4; 78. 55, 5 uitiis seruiendum 63 cum scripturae deum sempiternum testantur ac praedicant 37, 2; 97, 5 non dubitant eadem praedicare 84, 1 impietatis semina saeculo 103, 3 remissionem captiuis 107, 14; 129, 1 praedicasse apostolos linguarum omnium donatam scientiam 104, 6 praedicabat Christum hominem uerum 64, 2 praedicabant apostoli etiam hoc eum contulisse 82, 6 praedicauit scriptura deum bona facere 79, 2 arithmeticam praedicans 38,

1 uocationem multorum 150, 5 peius suis doctoribus 44, 1 similia 47, 1 credentibus 106 4 Iudaeis et gentibus hoc gaudii praedicare 155, 10 sic praedicantes atque sentientes 47, 4 pugnam esse 61, 2 praedicatur Christus et homo et deus in ecclesia 69, 7 praedicabatur de lege et prophetis in carnem uenturus 92, 3 trinitas 109, 7 spiritum uerum deum praedicandum 67, 2 fides ante est tradita praedicata 112, 3 *bis*; 126, 3. 129, 3. 147, 5 uelut antiquum cum multo mendacio praedicatur 122, 1

quae ante praedixerant adfutura 156, 3

animalia diuersa forma praedita 139, 1; 141, 5. 155, 1 a *se* quibusdam sensibus de caelo praedito 29, 4

praeferre laudibus Simonem 29, 2

praeiudicium 149, 1

praemium inmortalitatis adfuturum 59, 2 inmortale 141, 4 futuri praemii repromissionem expectant boni 101, 4

habitandam eam spiritu diuino praenuntiauit Noë 121, 3; 107, 7

praepotens ac uelox commentator scripturarum Dauid 129, 3 uirtus 138, 4

praeputium 148, 8

praescius futuri gaudii 120, 8

quod praesens uidebatur 129, 3 in praesenti saeculo 134, 8

praesentia Christi salutaris 136, 3; 149, 5. 20, 2 in Christi diuina praesentia probatum atque consummatum 108, 8; 20, 2. 43. 75, 4. 78. 107, 8. 15. 109, 6. 110, 9. 112, 2. 129, 6. 135, 2. 4. 139, 4. 150, 7 post Christi de caelis praesentiam 80, 1 usque ad Christi de caelo iterum diuinam praesentiam 106, 1; 107, 9. 10. 15 in Christi praesentiam in paradisum filiorum etiam procreatione remeare 115, 8 magi praesentiam expectabat 29, 7 *uide* carnalis

praesidentè angelo 133, 4 rex qui Aegyptiis praesidebat 23, 2

praesidium non a deo sperat 128, 7

praestitit hoc illis deus sua uirtute 117, 4 praestita atque commodata esse sidera ornamento caeli a deo 133, 3

praesumit sibi iustitiam 128, 7. 9; 137, 1. 8, 2

praesumptione uana hominum inuentum 84, 5; 86, 1. 113, 1. 128, 9. 82, 2. 128, 6. 7 praesumptionis crimen incurrit 137, 2

praetendit ubique fidem suam dominus 155, 8

praeter Dauid beatum 17, 2 blasphemiam sancti spiritus 67, 5

praeterit capitula quae de Christo deo dicunt 45, 6; 141, 1 praeterire cursum debitum 133, 4 ueritatem praeteritorum, instantium atque futurorum 129, 3 praeterita meminisse 148, 2

non aliquid praetermisit quod non per eum factum sit 67, 4; 142, 1 de hac dicebat, de illa autem praetermittebat 134, 8 qui ergo unum *diem* ignorat praetermittit 140, 3

suggerere praeualebant 108, 5 discere 104, 4. 155, 11 non praeualentes autem 31, 3

praeuaricatio formae idolum 109, 7 mandati 116, 2; 117, 1. 120, 6 *bis*

praeuaricato mandato pellebatur Adam de paradiso 115, 3 quod praeuaricaturi essent 153, 3

praua hominum uoluntas 109, 5 prauissima 111, 3; 112, 8
prendite uulpes 56, 3
post confessionem peccatoris populi ac precem 156, 1
primogenitus 2, 1. 121, 2
maiores natu maiores erant honore id est primogenitu 131, 2
primum anima facta—postea, sic 97, 6. 3. 7; 105, 1. 3. 115, 2. 120, 7. 127, 1. 6. 130, 2 primum—deinde 128, 6. 139, 3. 140, 2 tertio quarto *e. q. s.* 141, 2. 140, 3. 149, 3. 6. 8 ignorantes primum quid imago quidue similitudo sit 137, 1 qui primum (*id est* initio) esse Christum aestimauerint 107, 11; 33, 2
primus filius 121, 4 psalmus 129, 3 primus gigans est appellatus 108, 1; 1, 1 primus secundus ... dierum numerus 113, 2 primo, secundo, postremo tempore 150, 3 post illam primam gratiam 82, 6 terram 96, 2 nuncupationem 105, 4 a prima origine 113, 1 ex hereditate prima 120, 6 in primo die 94, 1; 95, 1. 109, 4 libro 109, 3 primi 1, 1 illi interpretes 107, 9 primi illi iusti 138, 4 inprimis fuit in ecclesiam 38, 1. 110, 7. 136, 2 (Woelfflin arch. lexic. IX 508) quod est inprimis, hoc sit et in medio de Christo itidem 130, 7 primis triginta annis 106, 3 prima, nouissima 130, 1
principatus ἀρχαί *Basilidis* 32, 2
in principio creata a deo anima 99, 1 principium ἀρχή unum, i. e. deus 35, 1; 41. 47, 2 duo principia 44; 47, 1 multa 41
prior Heber paganis et Iudaeis 105, 4 priores illi sancti 110, 1. 2. 5. 10 *bis* 112, 3. 120, 6. 134, 2. 138, 5. 142, 1. 150, 3. 4. 156, 7 prior deus filio et spiritu 110, 4 terra 95, 3; 96, 4 lex 119, 1 serpens initium boni et mali nobis attulit 1, 1 de illis perniciosis (*A*) prioribus 61, 1; 156, 3 *bis* Plus ergo prius est rationabilem dici quam nomen habere 105, 2
pristinam sanitatem recipiet 89, 6 a sua generatione pristina 24, 3 pristinum mandatum 148, 2. 136, 2 pristinam (priscam *A*) esse fidem ab origine mundi 112, 5
priusquam ueniant 110, 6; 125, 4
pro nostra salute *uide* salus; nostra fide ac laetitia 71, 3 obeliscus in templo positus pro columna 21, 2 pro quo merito liberatus est 21, 4 animam meam pro uobis pono 69, 5 pro eo ad passionem uenisse Simonem 32, 6
probatio certa est et maior, quod pagani referunt 111, 4
quod probatum ostenditur in Christi praesentia 108, 8 ut probati manifestentur 153, 2
de thesauris stellas procedere 133, 1; 105, 1. 38, 3. 4 *bis* 24, 2 ad gloriam elementa 80, 7; 152, 3
procella tanti periculi 132, 7; 26, 3
processu temporis 138, 2
procreatio *uide* filius
ad maiora etiam crimina prodeuntem 115, 5; 152, 3
prodigia fecerunt apostoli magna 88, 7
cum produxisset terra sorices 12, 1
ducam eum in proelium 26, 4
profecto 134, 4
utrumque si bona interpretatione profertur 127, 3 de dolio inuentos libros post incensionem prolatos

146 alii ex aliis prolati 32, 3 aeones de caelo 48, 1
profitentur polus pagani 94, 4; 103, 1
profundum maris βυθός 33, 4; 38, 3. 5 altitudo, longitudo, latitudo 155, 6. 7
de hominum progenie editos gigantas 108, 3; 24, 2 uiperarum 124, 4 illorum 27, 1
progredi animam et corpus hominis per uanitatem paganam 111, 1 contra dominum conantes 104, 3
prohibet pati martyrium 32, 7
ut aut proiciat de corde suo cogitationem aut non proiciendo crimen incurrat 131, 3 proiectus est de ecclesia 65. 138, 2
prolationes factae de deo 35, 1
prolatiuum Christum esse 64, 1
promissione accepta 156, 5
promittit dominus facturum se 97, 2 creaturam ad gloriam transire 80, 8 promissa gratia 156, 6 alium baptisma insaniunt promittentes 83, 1; 84, 1 ei amplior generatio optanda promittebatur in posterum adfutura 121, 5 Qui caelestia merita in futurum consequi promittuntur 137, 6 deque ea re gaudia saeculo promittendo 129, 6 usque ad terrae promissae introitum 107, 3; 137, 9. 141, 5
promotionis caelestis causa 84, 2
promulgatum a deo ius coniugii 120, 7
diuino spiritu pronuntiauit propheta 13, 2 caelesti sententia scriptura 67, 5
pronior ad paenitentiam repperitur 115, 7; 131, 6
prope fines oceani 121, 3
cum suis caecitatibus properant inseruire 75, 2; 109, 5. 129, 8 perire 85, 2 uanitatem potius sequi properantes quam caelestem uitam 76, 3; 57, 2
propinquitatis et societatis mandatum 156, 9
proponebat sensus sui erroris 45, 1 proponendo et loquendo 32, 1
proprietas unius prouinciae 111, 6 filii unigeniti de patre et cum patre uera proprietas 127, 6 hoc proprietatis nomen accepit 99, 1 naturā proprietatis quid sit imago dei 137, 1. 4
imago dei diuina et patris propria 137, 4; 153, 4 proprio studio 148, 2 sensu *praef.* 2 filium et spiritum de patre esse proprie 51, 3; 110, 4. 66, 4. 127, 3 *bis* 5. 7 hominis animam 61, 2; 98, 1 non est homo aut angelus de deo proprie ac naturaliter 66, 3; 137, 4 uirtute nimia insita proprie 123, 4 Belus a proprio nomine ... hoc nomen habere sortitus est 24, 4
propter suos pseudoprophetas 49, 3; 156, 8. 80, 6. 82, 7 *bis* 89, 3. 93, 5 uerbum Iohannis 55, 4; 92, 4. 104, 2. 127, 4. 130, 5 Propter quod et Christus dicebat 42, 2; 80, 6. 88, 4. 101, 3
propterea 107, 14
prospera uita 123, 4
in prosperitate homo 128, 3. 5
prouectio quaedam dignitatis 98, 1
in Cypri prouincia 38, 2 in prouincia Pamphiliae 72, 1 Celtarum 10, 2 in Frigia prouincia 49, 1 de Achaia de Grecia atque aliis prouinciis 142, 8 unius prouinciae proprietas 111, 6 in quinque prouinciis 61, 5 a prouinciarum nomine gentes nuncupati 111, 1. 2 quando

prouinciarum nomina diuisa sunt 112, 1
prouisor et omnipotens Christus 82, 6
ne eum prouocet ad perpetrandum facinus proniorem 131, 6 amore diuino 135, 2
sapientes ac prudentes uiri interpretes LXXII 142, 6 prudentioribus ac spiritalia desiderantibus 153, 6
prudentia et sapientia omnium linguarum 105, 3
publice mysteria celebrant 49, 4
puerum mater circumcidit 118, 3 pueri tres 96, 2; 110, 9 pueri atque nouelli Greci 121, 9 puerorum rudes animas edocentes 142, 9
a pueritia 108, 4
pugnam inter deum et deum esse praedicant Manichei 61, 2 in pugna 108, 4 ut uadat in pugnam 26, 4
contra allofylum pugnando 130, 2 *bis* Simon cum pugnaret cum apostolo apud Neronem 29, 9 Si fortiter quis pugnauerit per martyrium 89, 6; 82, 6
pullulasse materiam impietatis humano in genere 109, 8; 130, 8. 132, 6 *praef.* 1 genus eius amplius 105, 3 diuersa gaudia a Christo 140, 3
ut iniquitas puniatur 101, 4
purgari et renouari terram 96, 3; 156, 4
putatiue = δοκήσει apparuisse Christum 42, 3. 45, 4 uisum fuisse hominibus 44, 2 transformatum 29, 3
qui puteos colunt 20, 1
Putant ergo quidam quod 106, 1; 89, 3. 119, 3. 131, 1 heresis putat 133, 1 putantes legis praeceptum implere 57, 1; 61, 2. 86, 1. 127, 7 ut ex his sperare putarent omnium siderum nomina posse conprehendere 103, 3 Si qui autem putauerit esse iustum 108, 7; 112, 6. 124, 2 Si quid autem putatur esse antiquum 121, 8; 142, 1 putabatur pati Christus quibusdam, non tamen uere patiebatur 44, 2 ut puta si quis dixerit 128, 9
ut putore ranae Aegyptios defetigent 11, 1
quadragensimae ieiunium 149, 3 die quadragensimo 149, 3
quadraginta 112, 1 *bis*
Cherubin et Seraphin quadriformia 155, 9; 156, 1
quadringenti 106, 2. 107, 7. 8. 9. 11. 110, 7. 112, 2 *bis*
in lege quaerentibus 110, 5; 134, 1. 150, 2. 4. 156, 8 historiam quaerentes 155, 1; 130, 1 si quaerere uolueris, inuenies 113, 1 praesumentis hominis est uoluntas, non quaerentis ac supplicantis 128, 9 non quaerit deus laudem pecudum 139, 2
sub apostolis quaestionem seditionis commouit 36, 4
Quale autem sacrificium optulerit, peruides 110, 7 talis—qualis *uide* talis
ueluti pleni qualitate fontes 123, 4 *uide* substantia
quam plurimi *uide* multus potius magis antequam postquam priusquam; quam festino si sciretis 82, 4; 156, 4 cognoscere quam sit temporalis sapientia Grecorum 129, 10 maior eidem numerus quam fratribus 121, 6 *antecedente positiuo*: iustum est multis consonantibus quam duobus aut tribus dissonantibus historiografis adquiescere,

quia multi illi uere quam duo edixerunt 121, 11 cum peruident quosdam Christianos legis eorum sequi uanitatem quam regulam catholicae ueritatis 87, 2; 124, 2 (Landgraf arch. lecixogr. IX 561) *antecedente superlatiuo*: diluuium sub Deucalione fuisse antiquissimum quam quod sub Noë factum est 122, 1

et quamuis generatio ipsius duplex sit, tamen 127, 2. 130, 3. 131, 2; 80, 3 quamuis et ad nihilum possit adducere 80, 7; 151, 3

quando nomina prouinciarum diuisa sunt 112, 1; 149, 6 ne quando extendat manum 115, 1

nolo mortem peccatoris quantum ut reuertatur 82, 3; 112, 4. 118, 2. 128, 7 spiramen quod accepit Adam tantum esse quantum est concessum apostolis 152, 1 quanto magis 96, 1. 126, 3. 132, 6. 155, 6

quare negasti Christum deum? 50, 2

quartus 113, 2 in generatione Iudas post Abraham 111, 1 quarto die 149, 1 quarta die 58, 2 primum deinde tertio quarto 141, 2. 149, 3 primum—deinde—postea—quarto 149, 6 quarto in quo ascendit in caelum 140, 3 quartadecima luna pascha 58, 1

quasi silentium semper exercent 76, 1 *bis* 2 qui postea quasi uerum sequendo susceptus est 90, 1 terra quae quasi ὕλη id est materia repperitur in scripturis 95, 1; 120, 3. 126, 1. 64, 1. 129, 4. 142, 3 quasi plausibile atque amabile nomen eius habentes 111, 4; 8, 2 quasi unus ex nobis 115, 1 facio me quasi angelum lucis 26, 4 quasi nostra uirtute et non Christi mereamur saluari clementia 128, 6

quattuor tempora anni 140, 3; 149, 5 dies festiuitatis 140, 2 elementa 47, 5 anguli saeculi 123, 3; 129, 5 animalia in Ezechiel 56, 1; 139, 1 ieiunia 149, 2 chori Dauid regis 129, 5 *bis* tres aut quattuor linguas 104, 4

que: deos deasque 108, 7; 109, 3. 114, 2. 141, 2. 142, 1 unam substantiam diuinitatem maiestatemque 142, 3 hocque nomen 99, 1; 105, 3. 107, 1. 116, 2. 134, 9 idque iuris 48, 2 nihilque 37, 1 quae—quaeque 95, 1 cum dicit—cumque dicit 97, 2; 128, 4. 137, 1 Inque hoc 87, 2; 84, 6. 80, 7. 82, 6. 156, 4 Deque hoc 45, 3; 38, 6. 36, 1. 114, 2. 141, 5 postque hoc 125, 5; 134, 8 *praef.* 3 cumque patre 127, 3 Ideoque 92, 3; 128, 5

queruntur de hoc cur ita sit positum 130, 4

qui *relatiuum*: Goliath ille, cuius et aliorum talium instructionem armorum carra portabant 108, 4 cuius causa *uide* causa; cuius uisu sanguinis recessit 118, 3 quae diuersae uirtutes uirescunt 149, 8 ex quibus unus 156, 2 Quorum cum cognouisset indifferentiam 90, 2 De qua esca ait et propheta 134, 9 Pro quo merito 121, 4 temptare uolens si esset horum diuina scriptura quam legebant Iudaei 142, 7 ut e quibus locis exire iubentur, ad ea loca reuerti possint 133, 4; 137, 7. 154, 2 in quo (*neutrum*) eius bonitas resplenduit 93, 8; 150, 5. 153, 5. 155, 2. 16, 1 principium unum quem deum appellat 41; 47, 2. 29, 1 Qui loquebar in prophetis 109, 6; 150, 4 Per quae 156, 6 Quod si factum

est—quod autem 108, 8 *uide* autem; 134, 3 quod et Dauid dicebat factam animam primum, sic corpus plasmatum 97, 7; 111, 4. 116, 3 quod(?) duorum populorum unius impietatem alterius iniquitatem scripturam praenuntiasse dubium non est 107, 7 ut, quod est inprimis, hoc sit et in medio de Christo itidem 130, 7

quia 57, 1. 66, 5. 68, 2 *bis* 76, 2. 3. 94, 3. 80, 4. 82, 2. 88, 7. 89, 3. 99, 1. 104, 1. 110, 2. 115, 4. 116, 1. 118, 2. 4. 121, 11. 127, 4. 130, 5. 6. 131, 2 *bis* 3. 134, 9 Quia ergo *uide* ergo; nisi quia *uide* nisi; siue quia *uide* siue; Solum hoc plus uidetur ab eo dictum quia addidit 119, 2; 131, 2. 8, 2 quia non ita recte sensit sed quasi de propheta nuntiauerit 142, 3 quia primus scientiam detulit mulieri perque illam ita ad genus hominum permanauerit 1, 1; 153, 3

cuiusdam unius hominis editio 142, 1 quaedam gratia 98, 1 pars 93, 1 *ter*; 154, 2 *bis* Ialdabaoth quendam 33, 3 Noram quandam mulierem 33, 2 uirtutem dei 29, 1 a Nouato quodam 82, 1; 83, 1 *bis* 90, 1 sine quodam (= ullo) labore 104, 3. 5; 156, 2 sicut quidam aestimant 92, 7; 97, 4. 106, 4. 112, 3. 89, 2. 102, 2. 103, 1. 106, 1. 116, 1. 118, 4 quidam de poetis 100, 1 quidam ex his 85, 2 quidam—alii 140, 4 filosoforum quorundam sententiam 114, 1; 118, 4 humanis quorundam sensibus comprehendi 155. 6 ut litterarum quarundam impressiones 21, 2 remissius erit quibusdam 125, 2 propter quosdam 82, 7; 156, 3 Christianos 87, 2 uelut quasdam semitas 121, 2 quaedam addiderunt 89, 2; 128, 8. 142, 1 quaedam eius separantur 156, 8 legitur a quibusdam 89, 2; 130, 6. 134, 3. 142, 1

Mortuus quidem est corpore, uiuificatus autem spiritu 92, 5; 100, 2. 110, 5. 115, 2. 7. 121, 2. 122, 2. 134, 1. 142, 3. 151, 2 dixit quidem se missum a patre, ubique tamen se esse cum patre ostendit 93, 6. 110, 3 Et Heber quidem sanctus 105, 3; 115, 7. 6. 121, 4. ostendens quidem 107, 6; 110, 2

quiesce 131, 1

quingentesimus annorum numerus 107, 3 circa quingentesimum annum fieri consummationem saeculi 107, 1

quingenti anni 107, 10. 11. 112, 1. 2 *bis*

quinquagesimus psalmus beati Dauid 120 1

quinquaginta 107, 10 quinquaginta consentiunt, duo aut tres dissentiunt 121, 11

quinque prouinciae 61, 5; 106, 1. 121, 4 *bis*

quintus 113, 2 quinto die 149, 1 quinta dies 58, 2 generatio 112, 1 *bis* quinta decima 121, 5

quippe ista quae habitatur a nobis 96, 2; 128, 2. 129, 4 *trinitatis* haec quippe diuina scientia 112, 3; 129, 4. 130, 8. 134, 6. 8. 9 cum pecudibus quippe et aliis 100, 1; 102, 3. 112, 7. 125, 2. 127, 5. 128, 3. 129, 6. 134, 5. 9. 139, 4. 140, 2 *bis* quod ab eo incrementum id muneris et gratiae quippe confertur 128, 9. 134, 7

quis haec interpretabitur? 109, 4. 82, 7; 117, 2. 124, 2. 26, 4 Qui

enim haec exquisiuit? 110, 7 Cui me similem facitis? 93, 5 Quem uituperabat? 91, 1 Quorum causa similitudo nobis nuntiata est? *praef.* 2 Quid uidetur nuntiare? 110, 3 Quid ergo? 149, 1 Ignoras quid desideras ***similia uide*** ignoro nescio; quid imago quidue similitudo sit 137, 1 Qui est enim calix nisi eius passio? 92, 4 qui modus est subsequitur disserens 131, 5

quis ***indefinitum:*** potest quis cognoscere 129, 10 nullius rationis est ut uelit quis aestimare 98, 4 ut tres quis aut quattuor linguas ualeret ediscere 104, 4 nouum quid uolens decernere 39 melius quid facere 86, 1 si quid autem putatur antiquum 121, 8 si quis autem abscondisset 130, 6; 127, 6. 124, 2 si autem quis uoluerit accipere 117, 3; 149, 1. 153, 6. 156, 7 si enim et ita quis uult sentire 118, 2 si quis eum non audierit 119, 2 si ita quis senserit 106, 1; 120, 2. 131, 2. 133, 2 (*B*) si quis non regeneratus fuerit 120, 7 si quis dixerit 128, 9; 89, 6 hoc solum esse a deo ut si quis manducet et bibat 134, 2 siue ea restauranda quis aestimat 80, 4; 94, 2. 3 Si qui ei diceret 50, 2; 108, 1 si qui autem putauerit 108, 7 his poenas perpeti si qui hominum ausus fuisset manus inicere definitum est 132, 5 ne qui aestimet 128, 2 ne quis aut ... aestimans 93, 6

omnes errores cuiusque populi 129, 3; 131, 3. 140, 3. 149, 5 separatim quemque iussit includi in cubiculum 142, 7

iuxta quod capit quisquis et desiderat 150, 3 (Petschenig arch. lexic. VI 269)

quo fugiam, uadam? 109, 7 impius quo apparebit? 128, 8 quo eam peruidentes salutem sibi desiderent adquirendam 132, 3 usquequo ***uide*** usque

uidens quod illi hoc fecerunt 31, 4; 116, 1 hoc sciens quod salutem adlaturus est 34, 2 *bis*; 69, 4 cogitans quod, si qui ei diceret ... diceret quod: Hominem negaui, non deum 50, 2 apostolis angeli dixerunt quod: Sicut uidistis eum ascendentem in caelum 71, 3; 50, 2. 120, 1. 126, 3. 128, 1. 138, 6 dicebat quod Christus descendit ad Iesum 42, 2; 110, 6. 116, 1. 120, 1 referunt quod a Pagano pagani sunt appellati 111, 4 quod iusti maledixerint idolis ... et quod Christi nuntii sunt dii ***ambiguum non est*** 147, 4 addunt docentes quod — scriptum est — quod — arbitrantur 56, 1 et quod primum erat ostendit tristitia et quod Christi gratia erat adlatura magnum gaudium 120, 7 dicentes quod dimiserit carnem et sic ascendit in caelum et non est iam in ea inquit diuinitas 71, 1; 115, 2. 147, 4 quod Adae data est inspiratio, non anima in eum inspirata sit ostendit dominus in euangelio 98, 2; 116, 1 Et quod Esaias docuerit de Christo quod omnibus indulturus est, ipse dominus dixit ita 107, 14; 120, 1. 134, 2 Sed ignorant quod alio modo dixerit Dauid 120, 3 cum doceat ibidem quod diuinae sit substantiae 89, 4; 109, 8. 125, 5 aestimans quod animalia deum conlaudauerint, ignorantes quod laudem referre non possunt 139, 1 hoc sentiunt quod alter deus fecerit

animam, alter carnem 115, 2; 118, 2 accipere quod dominus fecerit tunicas 117, 3 et quod imago dei corpus sit, ita arbitrantur 97, 1 Est heresis quae, cum audit quod dominus nostros parentes uestirit 117, 1 disputantes quod Greci coeperint describere 121, 1. 8 dubium non est quod angeli similes non sint 108, 5 *uide* dubius manifestus; quod anima ante facta sit, euidens est ratio ueritatis 97, 6 quod non corpora ante sint facta, non est ambiguum 97, 4 quod aliae animae ad regimonium ... uocarentur manifestum est 150, 5 ignorantes quod alter est qui misit, alter qui missus est 93, 2; 96, 1. 98, 1. 99, 1. 100, 1. 101, 1. 139, 1 *uide* nescio; non intellegentes quod qualis est pater talis est et filius 51, 2; 67, 3 *uide* intellego; non adtendentes quod uerbum est inmutabile 70, 1 *uide* adtendo; ignorantes quod si maius elementum factum est quanto magis et minus 96, 1 ignorantes quod si inspiratio anima est quomodo diiudicari potest 98, 1 Putant quidam quod ex quo uenit dominus numerum fieri annorum 106, 1 (de Hartel archiu. lexicogr. III 49) parentes nostros Adam Euam uoluit ostendere, quod genuerit filios 120, 5; 149, 6 legi consentit quod a deo data sit 36, 1 quod = *quia*: quia primum fecit deus omnia in Genesi ..., secundo in Exodo, quod de tenebris liberatus exibit omnis homo credens in Christum deum *e. q. s.* 149, 7; 155, 6 *praef.* 3 quod periculum regi superuenit quod falsis prophetis credere maluisset 26, 5

Quomodo itaque potest dici anima quae non sumpta est a saluatore? 69, 2; 26, 2. 106, 2. 120, 4. 147, 2 Qui ergo loquebatur ratione, quomodo rationis erat alienus? 105, 1; 109, 1. 112, 3. 125, 5 cum peccans inuenitur anima, quomodo esse potest dei imago? 137, 3 Si enim ita esset, quomodo dabat mortis sententiam? 131, 3 ignorantes quod, si inspiratio anima est, quomodo diiudicari potest 98, 1 interrogatus quo modo de fide sentiret 47, 1 (quonam modo *B*) quomodo dicta sunt ignorantur 79, 6 Age paenitentiam si quo modo dimittatur tibi 82, 8

malum quondam a deo, quondam a materia esse 55, 3

quoniam 79, 4. 123, 2. 149, 7 (*tantummodo in locis S. S. inuenitur*)

quoties 107, 5

quotquot 125, 1

radicitus 119, 2

de radicibus prioris terrae nostra habet substantiam 96, 4

ferro radi penitus sculptiones 21, 4

qui ranas colunt 11, 1

homines a iuuentute rapaces 108, 2

ad rapinam dediti 108, 4

doctrinam ab aliis raptam atque inuasam habetis 121, 9 usque ad tertium caelum se raptum 94, 3; 139, 5 in paradisum rapitur sublimis Helias 154, 1

numerum et rationem faciens computationis litterarum 42, 1 legis est ratio quod a domino seruo dicitur ut quod uelit eligat 156, 9 uiolenta ratione decernit historiam 108, 7 hac ratione adfirmat 125, 2 homo factus rationis particeps fuit ... qui ergo loquebatur ratione

quomodo rationis erat alienus? 105, 1 rationis potentiam nescierunt 79, 1 a quibus auibus humana aberat ratio 154, 2 euidens ratio est ueritatis 97, 6 conueniens praeputii et circumcisionis 148, 8 rationis interdum est 154, 2; 156, 6 Nullius rationis est ut uelit quis aestimare 98, 4; 106, 2. 117, 4. 119, 4. 150, 9 quod nec rerum natura suscipit nec uirtus aut ratio persuadet 151, 1 secundum intellegibilem rationem 155, 1 *bis*

rationabilis hominis anima, non pecudum 69, 1; 97, 2. 3. 5. 100, 1 *bis* 2. 105, 2. 139, 2. 154, 2 *bis* 3 haec rationabilia et intellectibilia nuntiata ab eodem 150, 2

rebaptizatores 89, 7

rebaptizant 83

rebellantes 104, 2; 105, 3. 5

recessit a fide eorum 29, 3; 112, 7 ab eis atque a sana doctrina 33, 1; 52 a tanta scientia 109, 5 a ueritate 48, 1 a domino 101, 3 ab idolis 141, 4 a spiritu sancto aut a filio 153, 3 recessit a Saul spiritus domini 98, 6; 118, 3

recipiet pristinam sanitatem 89, 6; 115, 8. 124, 2. 125, 5

uero parente uiso et recognito *praef.* 3

uade, reconciliare 131, 5

recordans creatorem 112, 7 *praef.* 2

rectores uniuersarum gentium Romani 121, 7

recta fides 127, 3 *uide* uia; non recte accipiunt de spiritu credentes 86, 2; 132, 1 sentiunt 121, 1 non recte currentibus 150, 9 recte a domino inpertita gaudia 130, 4

reddidisse Christum elementis quae de mundo acceperat 47, 5

redire ad sua loca 133, 3 in Hierusalem 107, 11 ad Christi fidem de impietate redeuntibus 107, 6 *bis* 14; 102, 3

referunt in historiis 111, 4 laudes non alii nisi Christo canendo referebat 129, 6; 139, 1

reformatur noua creatura 80, 2

remitte mihi ut refrigerem 125, 4

ut caelestis lucis ueritas omni saeculo refulgeret 135, 4

regalis auctoritas 139, 3

si quis non regeneratus fuerit ex aqua et spiritu 120, 7

regimonium 150, 5. 8. 24, 2 (CIL IV 918 CGL V 240, 20)

regina Zenobia 64, 2 sexaginta reginae 150, 1

regiones diuersae in orbe terrarum 123, 3

regnauerunt non per me 101, 2

regnum dei 59, 3 caelorum 120, 7; 148, 5 caeleste 137, 7; 150, 5 regni gloria *Dauid regis* 120, 4 regnum fortitudinis 139, 5 Regnorum libri 108, 3 *bis* 17, 1. 2. 21, 1 liber 13, 1. 16, 1

regit ac possidet uniuersa anima 100, 4

regula catholicae ueritatis 87, 2

diabolo relicto—amissa falsitate mendacissimi *praef.* 3 locum paenitentiae diabolo relinquens 115, 6

reliqui qui fuerint 107, 12 saluabuntur 107, 13

remedium salutis accepturi sunt 151, 3; 153, 5 remedia diuersa conferebat dominus hominum infirmitatibus 138, 4

remeare in paradisum in Christi praesentiam 115, 8

remissio sceleris 132, 4 peccatorum 150, 9 remissionis annus 107,

9 remissionem captiuis praedicare 107, 14
remiserunt arcam 12, 1 remitte mihi ut refrigerem 125, 4 remissius erit quibusdam quam ciuitati illi 125, 2
remouerat mortis poenam 118, 3
Si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu 148, 5
renouari terram et purgari 96, 3
renuntiasse dominum omnibus ut confitentes saluarentur 125, 1 si quis non renuntiauerit suis omnibus 148, 6
repulit deus Adam de paradiso 115, 5
repensio condigna secundum peccatum 125, 7
repente 133, 1
quae quasi ὕλη repperitur in scripturis 95, 1 iudicio obnoxia anima 98, 4; 115, 7. 128, 5. 154, 2 repperiuntur alieni Christianae salutis 75, 2; 110, 10. 147, 6 repperiebatur minor numerus concessus 121, 6 repperies eundem complendum annorum numerum 107, 8
librum conscriberet de IV libris repetendo 119, 1
reprobant multa de ueteri testamento 134, 1
repromissionem futuri praemii expectant boni 101, 4 repromissionis terra 149, 6
in requiem conuertere, anima mea 99, 2
requirebantur diuinae scripturae 130, 6
res: uerisimilis et cuiusdam rei nouae inuentor 42, 1; 26, 5 uisibilis assumptionem 70, 2; 97, 3 saecularis conscriptor Dauid 129, 1 deque ea re gaudia saeculo promittendo 129, 6 res istae in unum coniunctae 70, 2 rerum natura *uide* natura summa; omnium perfectionem quae habent 42, 2; 141, 5 matrix terra 95, 1 omnem rerum uirtutem exponeret 129, 3 caelestium rerum ueritas 135, 1 humanarum rerum causa ac uoluptatum 135, 1 diuersis rebus sub Mosi apparens deus 138, 2 rebus testatibus confirmando 75, 4 in rebus bonis perseuerantes 89, 8 in huiusmodi rebus 102, 3
reserabat salutis mysteria Christus 106, 4
reseruauit nomina siderum dei potestati scriptura 103, 2 iudicio poenarum reseruati 110, 10; 115, 9
cantu resonante 129, 6; 155, 7 Christi caelesti sententia 155, 1
resplendet in Christi praesentia triplex gratia 150, 7 resplenduit inenarranda bonitas 93, 8
respondit interrogatus 47, 1
responsa consequi a Pythonissa 26, 1
dominus respuens Iudaeos et paganos 110, 10; 142, 1
restauranda non pereunda elementa adnuntiat scriptura 80, 3. 4
non resurrexit Christus in carne 71, 2; 36, 2 tertio die in quo resurrexit 140, 3
resurrectio carnis 49, 1 (*B*) 4, 1 *uide* iudicium filius passio; hominum 80, 5; 141, 5 resurrectionem confitentur 28, 1. 6, 1 in resurrectione reddidisse Christum elementis quae de mundo acceperat 47, 6 salus hominis 71, 2 (*B*) post resurrectionem 98, 2; 106, 4. 134, 7. 152, 1. 156, 5. 6 in fide resurrectionis domini 141, 4

non retardábit bonum opus facere 79, 8
retributionis dies 106, 1; 107, 14
reuelationem filiorum dei expectat creatura 80, 6
spiritaliter reuelata sunt 141, 1; 148, 5 uelamen non reuelabitur 155, 4
ut reuertatur peccator et uiuat 82, 3 reuertebatur ut canis ad suum uomitum 128, 4; 133, 4
reus erit iudicio 131, 6 criminis 10, 2
rex 135, 3 Dauid 108, 4. 129, 3. 130, 4 Nero 29, 9 Iudaeorum 154, 2 Tyriorum 16, 1 Parthorum 56, 1 Aegypti Farao 109, 4 Tolomeus 142, 5 Paganus 111, 2. 4 *bis* 5. 6 *bis* reges Greci 113, 1 reges malos et impios non dei fieri uoluntate 101, 1
per riuum ut aquam ita transisse Christum per uirginem 38, 6
rogat dominum mori potius quam dimitti 132, 1 illum rogauerat ut ad eum iret 25, 1 rogati a rege Iudaei ut interpretes mitterentur 142, 5
pannum rudem nemo mittet in uestimentum uetus 45, 2 rudes puerorum animas edocentes 142, 9
rumpuntur utres ueteres uino nouo 45, 2
rursum 104, 5. 123, 4. 133, 3. 136, 4 et rursum (= *et iterum*) 82, 7
rursus 20, 2
sacerdos Aegyptius 121, 8 Melchisedech 52. 148, 1 patriarchae prophetae sacerdotes et apostoli 139, 3; 149, 8. 153, 5. 155, 9. 156, 1 sacerdotes dei Moses et Aaron 101, 2 lucorum 16, 2 non erant prophetae iam, sed sacerdotes 130, 6; 137, 6. 139, 3
sacramentum 110, 7 in sacramentis caelestibus aquam offerunt 77
sacrificium 49, 5; 110, 1. 6 *bis* 7. 149, 7 uitae carnalis sacrificia 141, 4 offerre 15, 1; 27, 1 sacrificiis non gaudentes 110, 6 *bis*
sacrificans diis 109, 5; 14, 2
saecularis rei conscriptor Dauid 129, 1 uitiis saecularibus seruiendum 63 saeculares homines 129, 9
saeculum = *mundus*: quattuor anguli saeculi 123, 3; 136, 4 saeculi uitia, concupiscentia 73, 1 doctores 155, 4 consummatio *uide* consummatio; spiritum omni saeculo (*dativus*) deum uerum praedicandum 67, 2; 103, 3. 93, 8. 129, 6. 8. 131, 4 languenti 138, 4 quia multi creuerant iam nati homines in saeculo 104, 1; 105, 3. 128, 2 illud diluuium. in omni saeculo factum est 122, 2 uita hominum in praesenti saeculo 134, 8 sicut fit nunc in hoc saeculo cottidie 59, 1; 89, 6. 8. 101, 4. 115, 2 124, 1. 4. 125, 5 hanc escam solum istius saeculi utilem 134, 3 ex hoc iam saeculo damnauit Christus hereticos 91, 3 cum exierit anima de saeculo 124, 1 ante saecula Christum esse cum patre 91, 2 ante omnia saecula omnemque creaturam 127, 3 ipse et in saecula saeculorum 130, 7 duodecim aeonas id est saecula 38, 4
saepe existente captiuitate 130, 5 saepius *praef.* 2. 17, 1. 2. 76, 3. 121, 7
saliens aquae in uitam aeternam 20, 2
saluator 34, 1. 2. 36, 1. 37, 1. 55, 3. 69, 1. 2. 3. 75, 1. 82, 4. 124, 4. 125, 6. 127, 1. 134, 2. 136, 2. Iesus 44, 2 saluatorem primum

fuisse apud patrem et sic natum esse 127, 1 ad dominum saluatorem redeuntes 102, 3 in Christum dominum saluatorem credentes 104, 6; 36, 5. 95, 3 a Christo deo saluatore statutam consummationem 107, 1; 50, 1. 139, 4 de anno saluatoris domini 106, 4 Christum saluatorem creatorem animarum nostrarum non esse 55, 5 a domino saluatore Moses legem accepit 149, 6
salubris mixtio 123, 4 saluberrima passio Christi 82, 6 praesentia carnalis 149, 5 seruitus 112, 7 dies paschae 58, 1. 3
salubritas uera hominis 69, 1
quae eam saluaret aduenientis 29, 7 scintillam uolunt saluari 31, 5 animam 38, 6; 125, 1. 2. 3. 4. 5 Adam patrem 48, 1 Christi clementia meremur 128, 6 Israhel omnis saluabitur 107, 13 *bis* in carnali iustificatione 156, 7 a plagis 21, 2
salus omnis hominis in passione Christi 71, 2 uera hominum 43 salutis mysteria reserabat Christus 106, 4 remedium accepturi sunt 151, 3 salutis detrimentum perpeti 82, 8; 89, 5. 147, 1 suae salutis obliuiscuntur 128, 3 in fide baptismi salutis aeternae 67, 2 salutis Christianae participes 50, 3 alieni 75, 2 nostrae causa salutis 69, 7; 92, 6. 7 pro nostra salute 69, 3; 70, 1. 93, 8. 140, 2 salutem potius quam mortem adquirendam 132, 3 salutem hominibus adlaturus Christus 34, 2; 128, 7 ad totius mundi salutem dimissus 38, 5 animi salutem fieri, carnis non fieri 35, 4 in hac sententia salutem posse consequi non dubitantes 155, 10 amoena temperies salutis 123, 4 aqua 20, 1
salutaris praesentia Christi 136, 3 aqua 20, 1 baptismus 120, 8 eruditio 128, 5 scientia 156, 1; 151, 2 arcani salutaris Christi mysteria 129, 1. 9; 148, 9. 151, 2 salutaria sacrificia 110, 6 studia 124, 3
saluus eris 155, 10
sanctificati in uentre 120, 2
sanctus Heber 104, 2 Constantinus 66, 1 Heliseus 110, 9 presbiter 45, 1 martyr 48, 1 episcopus 61, 4; 65 propheta 108, 6; 112, 5 doctor 110, 5 *bis* sancta anima 26, 2 sancta uirgo 38, 6 sancti omnes 154, 1 sancti populi quattuor 139, 2 sancti illi priores ante legem 110, 10; 129, 2. 130, 6. 132, 7. 147, 3 sanctorum hominum diuersa esca gloriaque 134, 8; 137, 5. 155, 9 quae non traditionis sanctorum sunt 81 sancti sapientissimique uiri LXXII interpretes 142, 1 dabo uobis sancta Dauid fidelia 129, 2 *uide* spiritus trinitas beatus
cuius uisu sanguinis recessit angelus 118, 3 de infantis sanguine miscent in suum sacrificium 49, 5
sanitatem pristinam recipiet 89, 6
sanus si fieri posset de languore corporis 13, 1 sani non egent medico 138, 4 recedens a sana doctrina 33, 1
sapientes illi primi interpretes 107, 9; 129, 7. 8. 130, 6 sancti sapientissimique uiri LXXII interpretes 142, 1. 6 sapientior Ecclesiastes prioribus 134, 2
sapientia et prudentia omnium linguarum 105, 3 Grecorum quae uidetur esse 129, 7. 10 sapientiae spiritus 98, 6 tantae sapientiae datorem dominum 104, 3; 117, 2 *bis* caelestem uitam et sapientiam pro-

phetarum sequi 76, 3 de sua sapientia hoc praedicat Democritus 114, 2 sua sapientia 117, 4 Sapientia libri Sirach 56, 2 Sapientiae liber unus 56, 2 Sapientia *Basilidis* σοφία 32, 2 *bis*
diabolus et eius satellites 115, 9; 26, 5 Montanistarum 49, 5
non satis longe distare a numero 107, 3
sceleratam heresim seminauit 29, 3; 45, 1 sceleratorum hominum coniuratio 105, 4 animae 124, 1 sceleratis moribus 124, 4
sceleris Iudaeorum consortes 87, 3; 123, 1. 132, 2. 3 tanta scelera perpetrantes 108, 2; 29, 8 talia 108, 6; 109, 6 malae persuasionis 108, 6 faceret illud sceleris 131, 4
scientia patris 110, 5 Christi 148, 2; 130, 7 trinitatis 109, 1; 112, 3 tanta pietatis 109, 5; 129, 2 Christiana 105, 5; 112, 3. 133, 2 spiritalis 107, 8; 130, 7. 136, 4. 156, 2 omnis scientiae bonae auctor 34, 1 salutaris 151, 2; 156, 1 caelestis, omnium linguarum 105, 3; 104, 5. 6. 7. 134, 1. 139, 3. 148, 9. 155, 1 (*B*) scientiam aliquam antiquam habetis 121, 9 plenitudo scientiae 156, 2 *bis* initium boni et mali adtulit serpens 1, 1
quae est sine anima, inrationabilis scilicet 55, 1; 69, 5. 82, 4. 88, 1. 93, 5. 106, 4. 126, 1. 2. 139, 5. 147, 5. 151, 3 causis existentibus hominum scilicet, in lege peccantium 79, 3
scintillà 31, 4. 5
cum Christus scierit siderum nomina 103, 3 linguas scire 104, 6 nihil 91, 3 sciens bonum et malum 115, 1 Quod sciens 92, 5; 34, 2. 110, 3 ut scire de deo naleamus 93, 8; 100, 1 Nam ut scias gigantas de hominum progenie fuisse editos 108, 3 Virtutibus scientibus quod uitam donaturus est 34, 2 *bis* Scire nos conuenit quod habuit animam 69, 4 Quam festino si sciretis 82, 4
scripsit Sirach librum post Solomonem 56, 2 Paulus sermone plausibili 89, 3 ut in Regnorum libro scriptum est sicuti Ozias ... miserat 13, 1. 149, 4 si uniuersa scriberentur quae fecerat 106, 3 Pauli epistolam ad Laudicenses scriptam 89, 2 Scriptum est enim 84, 5 cum scriptum habeas in Genesi 109, 2 sicut scriptum est: 108, 6 *et passim*; ut scriptum est: 100, 4 *alibi*; quod scriptum est: 117, 3
scriptura 57, 2. 79, 2. 80, 4. 94, 1. 103, 2. 79, 3. 4. 97, 3. 4. 5. 98, 6. 107, 7. 116, 1 cum dominus scripturam hanc peruidisset 107, 15 omnis scriptura 67, 5 diuina scriptura 99, 3; 93, 1 nostra 111, 3 psalmorum 130, 4 scripturae uirtutem non intellegunt 60, 1; 59, 2 in scriptura 108, 1 cum scriptura dicat 104, 1; 101, 2. 97, 1 dicente scriptura 99, 1; 100, 2 dixisse scripturam de his 82, 4 cum pauca nomina siderum nobis edixerit scriptura 103, 1; 114, 1. 117, 1 sicut et eorum scriptura testatur gentilium 122, 2; 155, 2 scripturas nescitis 59, 2; 45, 6. 50, 3. 95, 1. 86, 2. 101, 1 diuinae scripturae 37, 2; 129, 1. 3. 130, 5 sanctae scripturae 103, 1. 2. 3; 51, 3 scripturas canonicas 88, 1. 3 contraria scripturis canonicis sentiunt 88, 2 scripturae absconditae id est apocryfa 88, 5

incisiones in lapide sculpentes 21, 2 Huelsen Philolog. 1897, 392
sculptilia idola 111, 2. 6; 18, 1 diuersis formarum sculptilibus sacrificantes 22, 2
has impressiones siue sculptiones 21, 4
secreta id est apocryfa 88, 1; 114, 1
sectantes dementiam Epicuream 5, 2
secundat naturam doctrina 112, 7
secundum ordinem 32, 3 litteram 134, 7 nomen ipsius 105, 3; 129, 5 historiam 130, 5. 7 temporum definitionem 107, 1 tempus 129, 7; 140, 3 septem stellas generationem hominum consistere 113, 2; 123, 1. 2 *bis* capacitatem hominum 138, 1 octo mènses diuersitas 141, 3 secundum opera similitudo 66, 5 secundum praedestinationem dixisse deum 97, 1 spiritalem scientiam 141, 3 secundum fidem iustitiae 110, 10; 127, 2 secundum quae gessit 125, 5. 7 secundum paganorum uanitatem 103, 1 secundum Dauid 94, 2; 106, 3. 107, 8. 114, 1
secundus deus 47, 2 numerus 113 2 filius 121, 3 secundum animal 156, 6 secundo die firmamentum aquae factum 94, 1; 58, 2 tempore 150, 3 primum—secundo—tertio e. q. s. 141, 2. 149, 7
sed 110, 5. 7. 111, 1. 35, 2. 112, 7. 117, 2. 118, 4 non omnes nec multas, sed uix paucas linguas 104, 4 Esaias de anno illo dixit, non de CCCLXV annis, sed de anno illo post baptismum scilicet 106, 4; 60, 2. 91, 1. 149, 2 Sed ignorant quod 120, 3; 125, 2. 128, 2. 132, 2. 6. 149, 2. 155, 3 Sed quia 139, 2. 26, 2 *uide* potius magis
sedere ad dexteram patris saluatorem 55, 3 mulieres sedentes 23, 1 in cathedra pestilentiae non sedit 129, 4
cum sedibus aureis et arca 12, 1
seditionis quaestionem commouit 36, 4 seditionem 29. 6
si quos seduxerint homines 83 Quis seducet regem? 26, 4
seductio diaboli 130, 8; 111, 3
segniores circa Christi timorem 128, 3
de semine Ioseph hominem natum Christum 35, 2 impietatis semina 103, 3; 125, 3. 129, 4 in resurrectione non pereunda semina 80, 4. 5
seminauit sceleratam heresim 29, 3; 45, 1. 7. 83 uanam doctrinam 82, 2 uiam parricidii saeculo 131, 4 appellationes deorum hominum sensibus 125, 3. 4; 129, 8 seminatur corpus animale 80, 5
semita 121, 2
semper manere in eo statu mundum 80, 1; 127, 3 esse aquam ex semet ipsa 96, 1; 127, 2. 4 estis pueri Greci 121, 9
sempiternitas filii 127, 4. 5 *bis* 6
sempiternus deus Christus cum patre 37, 2; 64, 1 *bis* 66, 3. 149, 5 sempiterna substantia patris 66, 3; 137, 4 similitudo filii 66, 5 trinitas 51, 3 diuinitas trinitatis 93, 3 generatio diuinitatis 127, 2. 6 sempiternum gaudium 59, 3
in senectute 130, 2
senex aut antiquus numquam erit Grecus 121, 9
seniores populi 14, 2; 22, 1
sensibiles creatae solummodo aues 154, 2
sensum corporis cum pecudibus habet homo communem 100, 1. 4 hominis excitat ueritas 135, 4 car-

nalem habuit Christus 69, 4 pio sensu lectionis accepta 142, 3 Gaudent. p. 236 Gal. proprio recordantes *praef.* 2 sensu mortali non expromitur condigne trinitas 93, 4 sensus uestri et cogitationes et consilia διανοήματα 93, 5 sensus dubios erroribus concitauit 114, 2 sensus sui eis erroris proponebat 45, 1 beluinis sensibus 124, 4 sensuum lenitas 154, 2 sensus hominum 125, 3 corrupti sensibus 155, 2 humanis 155, 6 Sensus φρόνησις *Basilidis* 32, 2 *bis* Sensus ἔννοιαι quidam de caelo 29, 4

sententia apostolica conpletur 123, 1 in hac sententia salutem posse consequi non dubitantes 155, 10 sententiam diuinam domini confirmauerunt apostoli 34, 3. 75, 2; 110, 9. 153, 3 caelesti sententia pronuntiauerunt 67, 5; 132, 5. 155, 1 (*A*) fixa 121, 2 decernit mortis condignam sententiam contra illos 101, 3; 36, 4. 115, 6. 131, 3. 26, 5 sententiam scripturae non intellegunt 93, 1 inanes filosoforum sententiae 99, 3; 114, 1. 133, 2 periculosae 142, 9 contra scripturas dantes sententias 88, 2; 115, 6. 131, 3 in contemnendis legis sententiis 156, 9 paucis sententiis conscriptum librum 134, 1

sentiunt contraria scripturis canonicis 88, 2 *uide* contrarius; eadem 63 diuersa 144 bene de patre 67, 1; 86, 2. 91, 1 non bene 89. 2 non recte 121, 1 impie 92, 2 aliter sentiendo 32, 1; 119, 1 quomodo de fide sentiret 47, 1 id sentientes 51, 2 hoc sentiunt, quod alter deus fecerit animam, alter carnem 115, 2; 118, 2 sic sentientes 47, 4 ita sentientes 54 ut adserant ita sentiunt 84, 6 hoc ita sentire 104, 1; 105, 1. 106, 2. 116, 2 quod ita non sentiens 93, 6 Si ergo ita senseris 80, 4; 106, 1. 120, 2. 131, 2. 133, 2 Si enim et ita quis uult sentire quod minas tendebat 118, 2 fingunt non posse sentire 135, 5 non sentiebat male eos credere 91, 1

separatim quemque iussit includi in cubiculum 142, 7

separatio nulla est inter esse et genitum esse 127, 4 non separationem loci dixit 93, 5. 7

separauit spiritus elementa 33, 4 diuinitatem a carne 92, 5 separantes coniugia 84, 1 separantur quaedam eius 156, 8 a coniuratione sceleratorum separatus 105, 4 apocryfa id est Actus separatos habentes 88, 3 in locis separatis habitantes 9, 2 separant se ab ecclesia 49, 3; 82, 3

sepulta in eo loco progenies 24, 3; 27, 1

omni dubietate seposita 149, 4

septem generationes 112, 2 spiritus daemoniorum 33, 5 astra 43 aliae epistolae praeter Pauli tredecim 88, 4 *bis* caeli 94, 3 poenae 132, 5 stellae 113, 2

septempliciter sol lucebit 80, 7

septentrio 121, 2

septies 107, 5. 7

septimanae LXX 107, 2. 9 omnem septimanam ieiunare 149, 1

septimus 113, 2 septimum hoc firmamentum et sex caeli secundum Dauid 94, 2 septimo die 97, 4. 6 117, 1 149, 1

septingenti anni 104, 2; 105, 2. 4. 110, 2. 156, 7

septuagies 107, 5. 7

septuaginta 112. 1. 22, 1 septimanae 107, 2. 9 anni in Persida 107, 8. 11 duo 129, 5; 130, 4 interpretes 142, 1; 148, 1. 144. 145. 146
similitudinem doctoris sui secutus est et errorem 54; 65. 132, 2 aliam sequi hortatur 150, 8 Pythagoricam uanitatem potius quam prophetarum sapientiam sequi properantes 76, 3; 87, 2. 129, 9 uestigia 135, 3 secuntur particulam Gnosticorum 84, 1; 87, 1. 145 (sequuntur *A*) postea quasi uerum sequendo susceptus est 90, 1; 24, 4 si fructus bonorum operum de cetero eum sequeretur 132, 4 discipuli sequentes apostolum 88, 6 perfecti—sequentes – secuturi 150, 7 ut . . . eumque sequentibus gloriam ministraret 92, 6 regibus et eorum filiis omnique cognationi illorum sequenti 24, 4 die sequenti 97, 5 ex . . . uita bona et opere sequenti 137, 9 sequenter intellegit 80, 4
sermone plausibili in epistola ad Hebreos scripsit Paulus 89, 3 Greco linguam Hebream interpretati 142, 6
sero = *uesperi* 154, 1
serpens 1, 1 aereus 21, 1 serpentes 95, 3. 100, 1. 4. 124, 1. 154, 3
seruierunt creaturae potius quam creatori 123, 2; 128, 6 nefandae turpitudini seruientes 61, 3; 63. 73, 1
seruitus saluberrima 112, 7 corruptionis 80, 6 in seruitute positus sol 10, 1 seruitutis positione creata anima hominis et angeli 137, 4
si seruauerit legis mandata 126, 3 *bis* 156, 9
seruus *uide dominus*; inutilis 126, 3 dei ego 96, 1 angelus 126, 3
seueritas 115, 7. 156, 9
sex uirorum interpretatio 144 caeli secundum Dauid 94, 2 pennis praedita animalia Cherubim et Seraphim 155; 1
sexaginta 150, 1. 106, 1
sescenti anni 112, 1. 2
sextus 113, 2 sexto die 97, 6; 109, 2. 58, 2
Si enim et ita quis uult sentire, culpa non est 118, 2; 127, 3. 6 Erit autem, si quis eum non audierit, eradicabitur 119, 2 Si quid autem putatur antiquum, temporale conprobatur 121, 8 Si quis autem putauerit hoc ita fieri, uidetur habere uanitatis consortium 124, 2; 156, 7 si qui ei diceret, diceret 50, 2; 108. 1 si quis autem abscondisset de psalmis aliquid, postmodum requirebantur 130, 6; 132, 5. 6 Si enim cognouissent numquam dominum crucifixissent 92, 5; 125, 4 Quod si factum est aliquando, et nunc fieri non erit ambiguum 108, 8; 134, 3 Si ergo iusti uix acceperunt indulgentiam *** 125, 4 Si ergo angeli sunt sub lege positi, quanto magis hominis anima 126, 3; 96, 1. 130, 4 si ergo erat ante una siue postea multae, non est inutile hoc ita sentire 104, 1; 80, 4 si ergo a pago, loci est indicium: si autem de idolis 111, 2; 112, 3. 4. 8. 130, 7 Ergo si haec fides erat, quomodo temporalis est? 112, 3 Si enim ita esset, quomodo dabat mortis sententiam? 131, 3 *uide* siue tamen; Quod contrarium inuenitur si ita quis senserit 106, 1; 108, 7. 128, 9 si ita quis senserit, ergo . . . iusti in iniquitate concepti sunt 120, 2 si ergo

ita senseris—cognoscis 80, 4; 82, 4. 106, 1. 126, 3. 131, 2. 133, 2. 134, 5. 142, 3 non ero memor si iam permanserit 89, 8; 112, 7. 8. 113, 1. 126, 3 *bis* 149, 1 si autem destruxerit uniuersa quis ei dicet 80, 4; 120, 7; *uide* autem; si fortiter quis pugnauerit recipiet aut si—uixerit—inpetrat 89, 6 mundum non capere posse si uniuersa scriberentur 106, 3 hoc solum esse a deo ut si quis manducet et bibat 134, 2 si induti Christum, non nudi inueniamur 116, 3 quam festino si sciretis! 82, 4 si uolo mortem peccatoris? 82, 3 (Roensch Itala u. Vulg. p. 404) age paenitentiam si quo modo dimittatur tibi 82, 8 si quos seduxerint homines 83, 1 temptare uolens si horum esset scriptura quam Iudaei legebant 142, 7 languens miserat Accaron si sanus fieri posset 13, 1

sicuti—sic etiam 107, 3 sic praedicantes 47, 4 sic absolute praedicauit 149, 2 sic Israhel saluabitur 107, 13 sic *per pleonasmum:* Pepuzam uillam quae sic dicitur 49, 4; 77 inimici suggestione sic eos aduenire 101, 1; 140, 1 = *postea*: factam animam primum, sic corpus plasmatum 97, 7. 5. 6 *bis*; 107, 1. 7. 8. 113, 2. 117, 1. 120, 3. 127, 1 sic postea 97, 6; 120, 5. 127, 6. 131, 5 (Landgraf arch. lexic. IX 565)

de sicco *elemento* 47, 5; 123, 3

sicut 111, 5 sicut Solomon testatus est dicens 56, 3; 69, 5. 95, 3. 107, 9. 13. 104, 5. 6. 108, 6. 115, 7 sumentes sicuti uoluerunt 142, 9 sicut fit cottidie 59, 1 sicuti et factum est 142, 6 sicuti et beatissimi tradiderunt 106, 4; 108, 5. 7 111, 2. 3. 120, 6. 122, 2. 123, 1. 138, 2 sicut quidam aestimant 92, 7; 97, 4. 100, 1. 106, 2. 118, 4 non sicut ecclesia catholica celebrat 58, 1; 82, 1 dedi uobis omnia edere sicut faenum 84, 5 Nolite fieri sicut equus et mulus 100, 3; 107, 13 sicut ceteri 107, 12 ut in Regnorum libro scriptum est sicuti rex Ozias miserat Accaron 13, 1 sicut—ita 93, 5. 108, 1. 129, 2. 134, 5 sicuti—sic etiam 107, 3 sicut antea inspirauerat, ipse et postea inspirauit 98, 2; 66, 5

sidera in breui concurrere atque discurrere e thesauris 133, 3 siderum nomina 103, 1. 2. 3

signa fecerunt apostoli magna 88, 7; 107, 4. 110, 3 signum acceperat Cain 132, 5

silentium semper exercent 76, 1 commodabant prophetae 76, 3 Silentium *Valentini* 38, 3

nocte silenti 21, 5

si qui ei similis in fortitudine uideretur 108, 1; 66, 2. 137, 9 imago dei 137, 2 quasi et ueri similis rei persuasione 26, 5 similem filium dei deo 66, 1. 2; 68, 2 *bis* 108, 5 similes estote patris uestri 137, 9 cui me similem facitis? 93, 5; 100, 3 similiter ei errans 37, 1; 40. 43. 45, 3. 65 sicut facit pater, et filius facit omnia 66, 5; 156, 9 habent Iohannis Actus et Petri similiter 88, 6 similia Marcioni dicere statuere 46; 47, 1. 52 similis castitas 110, 9 homo sensum habet corporis communem cum pecudibus et ceteris aliis similibus 100, 1 animas tales uelut canum et pecudum

similes esse inputauerunt 88, 7; 124, 4 *bis*
similitudo sempiterna filii secundum opera 66, 5 dei quid sit 137, 1 ueritas rerum caelestium humanae similitudini comparata 135, 1 huius errori et similitudini uanitatis successit 36, 1; 54 piissimorum tenere similitudinem hominem 56, 1 faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram 31, 3 in figura et similitudine columbae descendit Christus 42, 2 in parabolis et similitudinibus et aenigmatibus docebatur mysterium 155, 5 *praef.* 2
cum simpliciter ita confitentur 127, 1
simul cum eis errore depereunt 87, 1
simulacrum Thamuz 23, 1
sine ipso factum nihil 98, 3 sine quodam (= *ullo*) labore, studio, doctrina 104, 3. 4. 5. 6. 7; 110, 2 sine anima caro eloqui non potest 97, 3 non sine utilitate et emolumento futuro 79, 7 sine cunctatione credentibus nobis 71, 2; 107, 7 intermissione 109, 7 sine dubio 129, 10 sine lege = ἀνόμως 125, 1 *bis*
singula sideribus Christus nomina uocauit 103, 3
sinister *uide* dexter
sitiet rursus 20, 2
Floriani siue Carpocratiani 57, 1; 61, 1. 107, 6. 21, 4 Si ergo—siue quis 80, 4; 104, 1. 117. 4 Siue ergo quis—siue—siue 94, 2. 3 siue forma siue uisu siue fortitudine *e. q. s.* 108, 3; 110, 7. 111, 2. 124, 1. 24, 4 Velabant autem faciem ... domini siue quia in parabolis ... docebatur mysterium 155, 5
societatis coniunctio in unum duorum populorum 148, 8 mandatum et propinquitatis 156, 9
certamina apostolorum cum martyribus sociata 155, 9. 156, 10
sol septempliciter lucebit 80, 7 solem adorantes 10, 1 dies Solis 113, 1 in solem posuisse Christum carnem 55, 3 *bis*
sollemniter celebrant per annum 141, 2
solum 88, 1. 2. 92, 7. 93, 4. 140, 1. 141, 1. 155, 7 a malis, non solum bonis 101, 4 nisi solum quia 108, 5; 36, 1 non solum—uerum etiam 92, 1; 108, 2. 112, 5 non solum Iudaeis uerum etiam et paganis 105, 4 *C. F. W. Mueller ad Firmic. ed. K. Sk. 1897 p. 67, 6* non Solomon de hac esca solum dicebat, de illa autem praetermittebat sed 134, 8. 3 non solum cognoscere Christum, insuper etiam eius mysterium meruit celebrare 148, 7
solummodo 100, 4. 154, 2
non soluit sed confirmauit potius mandatum saluator 156, 6 solue calciamenta tua 81 iudicio se inplicant potius quam soluunt 85, 2
solus 108, 4. 129, 4 solius animi salutem 35, 4 nullum alium uidere nisi solum exceptorem 142, 7 hanc solam esse terram 95, 1; 134, 3 (*A*) qui soli meruerunt procellam deuitare 132, 7 duo soli 149, 7 Solum autem hoc plus ab eo dictum uidetur 119, 2; 134, 2 haec sola praecepit conscribi 106, 3
somnia uidere 33, 7 per somnia deus iustis se ostendebat 138, 3
aliud in sono uocis aliud in abscondito 136, 5 uerborum 142, 9
sopore immisso in Adam 97, 5

qui sorices colunt 12, 1
maiorem sortem Mariam elegisse 134, 5
sortitus est hoc nomen habere 24, 4
diuersis horarum spatiis 133, 3
nomen speciale alicuius linguae 105, 2 ex prophetis et specialiter de Dauid 129, 7
species doli est idolum 109, 7 speciem tuam concupiscet rex 150, 8
speciosus nomine 33, 6
in speluncis abditis habitantes 14, 1; 22, 1. 24, 1 sub spelunca 23, 1 *quibus locis Mithrae cultores uituperat*
spernit tria euangelia 36, 3; 107, 8. 142, 3 escas paulatim spernentes 84, 6 non spernat manducantem 84, 4 spernitur sapientia Grecorum 129, 10 impietatem paganam spernendam atque damnandam 148, 6
sperat a deo praesidium 128, 7. 8; 13, 2 in ipsius carnali praesentia hominum salutem sperari 43; 136, 4. 148, 9 ipsum ut Christum sperantes expectant 28, 2 iudicium et resurrectionem non sperantes 56, 2; 63. 73, 1 caelestia 155, 10 aliqua in ea aqua 20, 1 in lege dei deque ea non sperans resurrectionem futuram 4, 1 ut speret se posse uictoriam adipisci 82, 6; 103, 3 ut speremus posse salutem adipisci 128, 7; 141, 4. 26, 1
spes gentium Iacob 151, 5 in spe futurae gloriae dignitatis 80, 6 fides spes caritas 153, 6
spiramen quod accepit Adam 152, 1
spiramentum 152, 1
spiritalis gratia 97, 6 lex 107, 8 scientia 107, 8; 130, 7. 136, 4. 141, 3 oblatio munerum 141, 4; 149, 7 spiritale corpus surgit 80, 5 intellegi potest mandatum 156, 6 spiritali uirtute psalmi dicti 130, 8 spiritalia desiderantibus 153, 6 carnaliter—spiritaliter 141, 1 spiritaliter intellegendum 107, 11; 130, 3
spiritus 33, 4 *bis* 69, 6 mortuus corpore uiuificatus spiritu 92, 5; 97, 7. 101, 2. 49, 1. 55, 4. 108, 1. 120, 7. 126, 1 tuus bonus 109, 7 spiritus oris 67, 4; 109, 4 spiritus hominis id est anima 55, 2 magnae uirtutis 3, 2 spiritus inmundus 26, 4; 98, 6. 108, 6 inimici 131, 6 spiritus sapientiae 98, 6 spiritus diuinus 35, 2; 98, 1. 2. 5. 104, 6. 67, 5. 121, 3. 135, 1. 139, 2. 141, 5. 156, 2 spiritus domini 98, 6; 107, 14. 59, 3. 109, 7. 110, 4 dei 109, 4 *bis* 4, 2 septem spiritus daemoniorum 33, 5 spiritus sanctus 97, 7. 98, 2. 104, 5. 100, 4. 49, 3. 51, 2. 3. 67, 1. 3. 4. 86, 2 *bis* 91, 3. 68, 1. 2. 69, 5. 93, 1. 2. 3. 5. 7 *bis* 109, 1. 3. 4. 110, 2. 3 *quid sit* 152, 1 per inpositionem manus dabatur credentibus 156, 6 *uide* pater filius trinitas
flatus spirantes ininuicem 123, 4
splendor gloriae 89, 4
statim 12, 1. 31, 2. 115, 8. 118, 3.
statuens similia 46 statuendo adtribuit 121, 4 cum Christus eum deum uerum praedicandum statuerit 67, 2 statutum est ab apostolis non aliud legi debere 88, 4 a deo ius nuptiarum statutum non confitetur 48, 2; 58, 3. 92, 4. 107, 2. 110, 7 praecepta statuta complendo 137, 7 diuersam oeconomiam esse statutam hominibus 86, 1; 123, 3. 140, 2 consummationem fuisse statutam 107, 1 ut sidera ad sua loca redire statuta sint 133,

3 ducitur in locum statutum 124, 1 transactis diebus statutis 118, 2 horia 133, 1
in eo statu mundum manere 80, 1
septem stellae 113, 2 stellarum multitudo 103, 2 stellas infixas esse in caelo 133, 1
qui non stetit in uia peccatorum 129, 4 in spelunca stantes uiros 22, 1
in lege studentibus et quaerentibus 110, 5
manifestum est studiosis quod 130, 7; 134, 4 cum uolunt apocryfa legere studiose 88, 2; 130, 3. 150, 2 studiose uanitatibus cum properat inseruire 109, 5 qui interpretati sunt auctores studiosissimi 130, 5
studium hominum 110, 9 in uestimentis gerentes 9, 1 taciturnitati commodantes 76, 1 sine studio quod naturaliter donatum fuerat 104, 4 per studium et doctrinam 104, 4; 137, 7. 152, 4 naturali studio ad Christi scientiam peruenire 148, 2 suo studio 148, 7 omni studio 26, 2 studiis legitimis inherere 124, 3
suadere contra legem 84, 3 suadentes 108, 5 isdem suasisse ut succumberent 10, 2
suasione inimici 115, 4
suauis uisu arbor 116, 1 dominus 134, 9
quae sub caelo sunt 134, 2 sub terra 22, 1 spelunca 23, 1 Qui sub apostolis fuit 33, 1; 47, 6. 66, 1 sub paucis 153, 2 sub apostolis quaestionem seditionis commouit 36, 4; 104, 5. 7. 110, 7. 118, 4. 122, 1. Heber sub quo confusio missa est 104, 2; 112, 1. 4. 125, 7. 23, 2 sub Iudaeis *praef.* 1. 130, 8 sub potestate uobis omnia dedi 100, 4 ut homo sub mandato sit 136, 2; 156, 7 sub legis condicione posita anima 98, 4; 107, 11. 121, 7. 126, 3 *bis* seruus sub lege subiectus 156, 9 sub figura confessionis Christianae animas captiuare 61, 4 sub hac causa latrocinantur 85, 1 sub nomine Iudaismi legem confitentibus 16, 1 sub hoc uocabulo idolum facientes 25, 2 *accusatiuus nusquam exstat*
circumcisio Christi fidei subdita 148, 9 *bis*
subeunt diuersum interitum 85, 2 dignitatis angelicae subeundae pignus 141, 4
subiacens corpori anima 97, 3
se subiciunt ei omni studio 26, 2 seruus subiectus sub lege 156, 9 subiectus est deus non bonus bono 47, 3; 80, 6. 148, 9. 154, 3. 156, 5
in subiectionem habere alios 32, 5 in subiectione positi Iudaei 142, 5
subleuabo ego uos 112, 8
sublimis in caelum uolatus 139, 4 sublime euolare 155, 10 sublimis in paradisum rapitur Helias 154, 1 uoce sublimi clamabant Seraphim 155, 1
sublimitas 139, 2. 150, 5
subministratur credentibus linguarum scientia 104, 6; 123, 4. 127, 1. 149, 8
qui modus est, ipse subsequitur disserens 131, 5 rursus ammonitio litterae subsecuta est 136, 4
subsistere iussa terra supra aquam 96, 4
substantiam habet haec terrae de radicibus illius prioris 96, 4 de ipsius patris diuina substantia filius 66, 2. 3. 4 *bis*; 89, 4 *bis* 137, 4.

153, 4 spiritus 67, 1 triformem substantiam *in deo* 93, 2 una substantia aequalis trium personarum 93, 3; 110, 3. 142, 3 tres esse diuersas qualitatis substantias in trinitate 68, 1; 153, 2 unam qualitatis substantiam 67, 1; 93, 7. 137, 5 diuinam ipsius 66, 5; 155, 8. 11

substantiuum ἐνυπόστατον non esse Christum 64, 1

cum subtrahant animam a corpore 69, 1 subtracta est eis scientia linguarum 105, 3

uccessit huius errori 36, 1; 83

successio Hiesu filii Naue 27, 1

successor 42, 1 successores 39 apostolorum 88, 4

ut succumberent huic errori 10, 2

suggerere contraria et nefanda 108, 5

suggestione inimici aduenire pseudoprophetas 101, 1. 131, 6 paganitatem excogitatam 109, 1 tanti mali 115, 7

sui = *eius*: in sui passione nobis ante deuictis 92, 6 in sui praesentia hoc esse conpletum 107, 15 hos orbem terrarum sui sub dicione tenere 121, 7 *praef.* 3 (Landgraf arch. lexicogr. IX 557) ut facerent sibi indumenta 117, 2 *uide* adsumo infero praesumo; se, sese *uide* do dedico; promittit facturum se *uide* facio aestimo; ex semet ipsa esse aquam semper 96, 1; 127, 2. 4 de se dicebat 120, 4 omnia in se et de se consummabat 140, 1

sulphur 109, 3; 110, 3

sum: *uide* cum de ex in sub apud ratio superstitio traditio causa uirtus lex gratia temporalitas uoluntas fragilitas; sex pennae erant eis 155, 6 si uera fuerit doctrina, copulanda est fidei 112, 7 spiritus domini fuit ad me 110, 4; 147, 5 similes estote patris 137, 9 esse ante et postea nasci contrarium 127, 1. 4 cum se esse plus aestimat aliquis 137, 2 quae dei sunt 10, 1 Grecorum quae uidetur esse sapientia 129, 7 librum psalterii non esse Dauid beatissimi 130, 1; 60, 2 Erit autem: si quis eum non audierit eradicabitur 119, 2; 132, 1 (*conf* Act. II 21) sum *omissum*: Si ergo secundum historiam inaequalitas, causa haec esse uidetur 130, 7 iudicium futurum 73, 1; 85, 2. 115, 7. 124, 3. 125, 3 uita futura inmortalis 134, 3. 5 resurrectionem inmortalitatis futuram atque gloriosam 55, 5 in spe futurae gloriae dignitatis 80, 6; 134, 4 repromissionem futuri praemii expectant 101, 4 gaudii 120, 8; 129, 6 non sine futuro emolumento 79, 7 praeteritorum, instantium atque futurorum 129, 3 neque hic neque in futurum 91, 3; 124, 1 in futuro 150, 9; 155, 7 quod erat futurum in domini praesentia maius et melius 75, 4; 129, 3. 130, 7

summo gaudio expectabant 107, 9 summa rerum perfectione praediti 141, 5 summa rerum laudis 130, 4 festiuitatis 141, 1

cum hominibus non sument escas 86, 1 nouos utres sumendos 75, 1 anima quae non sumpta est a saluatore 69, 2. 3 fomenta de illis sumentes 61, 1; 31, 1. 114, 1. 129, 8 inde sumentes 121, 10

super me 107, 14; 156, 4 terram 153, 3 aquam 109, 4. 95, 2 *bis*

96, 2 *bis* caelos 94, 2 solem oriri facit super iustis et iniustis et pluit super bonos et malos 133, 4 super niuem dealbabor 120, 8
superbia ducti ac praesumptione 82, 2; 128, 7 non paruam sibi praesumunt superbiam dignitatis 137, 1
superferebatur spiritus super aquam 109, 4
quasi superflua ita aestimat esse 142, 4
superna uirtus 31, 4
uinceret omnia, a nullo autem superaretur 156, 4; 65. 24, 4
superstes 26, 1
quae uanae superstitionis sunt 81 uanae superstitionis carnalibus parere 36, 5
superest adhuc in corpore 79, 8
superuacua abicit ecclesia 146
superuenit periculum regi 26, 5
subplementum 135, 4
supplex 156, 1 *praef.* 4
quaerentis ac supplicantis ut tantam consequi mereatur dignitatem 128, 9
supra aquam subsistere iussa terra 96, 4 lignum ut suspenderet serpentem 21, 2 uirtus quae est supra omnes uirtutes 29, 1 supra baptismum ecclesiae alium baptisma promittunt 83 quod supra legem erat 110, 9
post istum Carpocras surrexit 35, 1; 38, 1. 41. 44, 1. 49, 1. 61, 1. 82, 1 qui lapsus est, surgens ac pugnans iterum speret... 82, 6 surrexerunt gentes contra Iudaeos 32, 6 post passionem non carnem surrexisse 47, 5; 36, 2 (*A*) 80, 5. 155, 10
surrectio carnis 49, 1 (*A*) 71, 2 (*A*) quod sursum atque deorsum est, et longitudo et latitudo 155, 6
animam in caelum susceptam 35, 4 in paenitentiam fideles suscepti 82, 2. 8; 90, 1 nisi susceperit *filium* Iudaeus die octaua 112, 6 quod nec rerum natura suscipit nec ratio persuadet 151, 1 suscipiunt Aquilae editionem 142, 1; 143, 2 cum suscepisset eos rex 142, 7; 18, 1
prophetam uobis suscitabit 119, 2 suscitauit hominem scintilla 31, 4
ut suspenderet serpentem in medio populi supra lignum 21, 2
suspicatur 35, 2. 40 suspicantur 31, 5. 100, 1. 107, 1. 108, 1. 126, 1. 127, 2. 132, 4 Iudaeis quibusdam hoc suspicantibus 59, 2
magnanimitatem bonitatem sustinentiam *dei* 128, 2
sustinent detrimenta honestae mortis 85, 2; 147, 1 sustinentes persecutionem 101, 4 sustinendo 79, 7 sustinere tormenta 125, 2 bellum a filio 130, 2
suus ueluti accusator Cain 132, 4 arbitrii sui est omnis homo 26, 2 dominus non suam nouam praesentiam ostendebat dicens 109, 6 suum per fidem agnoscens dominum 112, 7 sui sceleris et turpitudinis perpetrandi causa 109, 6 sensus sui eis erroris proponebat 45, 1; 116, 1. 156, 6 suis animis interitum adferebant 111, 3; 156, 7 ipsi pagani in suis historiis referunt 111, 4 peius suis doctoribus praedicans 44, 1; 54 de sua sapientia hoc praedicat 114, 2 Esaias gratiam de suis prioribus prophetis accepit 156, 3 quae sapientia cum paulatim cognoscitur a suis 129, 10;

156, 6. 27, 1 diuersae uirtutes cum suis conexae temporibus 149, 8 Ex suis itaque uanitatibus, id est ex Grecorum historiografis potest quis cognoscere 129, 10 Si quis non renuntiauerit suis omnibus 148, 6 ut suam doctrinam illorum priorum coniungeret 156, 10
tabernaculum suum in solem posuit 55, 3 Moloch suscepistis 18, 1 tabernaculorum constructio 141, 2 in tabernaculis Sem habitet 121, 5
tabulae lapideae conscriptae 119, 3
si isti tacuerint 151, 5
taciturnitati studium commodantes 76, 1
talis gratia 84, 2 dolor 92, 7 heresis 134, 4 talia scelera 108, 6 tales perpeti possunt amissionem 82, 8 alii tales *uide* alius; qui talia fecisse cognoscitur 155, 6 qualis inmensus est pater talis est et filius 51, 2; 93, 3 animas hominum tales uelut pecudum similes 88, 7
tamen 110, 4. 127, 2. 130, 3. 134, 2 si tamen fructuositas sequeretur 132, 6 Non tamen sine utilitate haec fieri permittuntur 79, 7; 66, 3 de his qui baptizandi sunt dixisse scripturam, non tamen fidelibus 82, 4; 140, 1 si legitur, non tamen in ecclesia legitur 89, 2; 125, 2. 127, 3. 130, 4 qui et agnoscitur et creditur non absente tamen diuinitate sed coniuncta 92, 4 quae fide solum cognoscitur, tamen expositione uocis condigne non expromitur 93, 4 *uide* etsi quidem quamuis
tamquam 117, 3
ne tangat 115, 1 quod tetigerit labia ipsius 156, 1
tantummodo 121, 5. 132, 7. 137, 5
tantus testis incorporationis Christi Dauid 129, 6 mali tanti suggestionis paenitudinem gereret 115, 7; 132, 3. 7 *bis* tanta scientia pietatis 109, 5; 120, 4 tantae bonitatis et clementiae munus 92, 4; 104, 3. 146 tantum meritum dignitatis 98, 6; 128, 9 tantum uirtutis meruit impetrare 147, 2 tanta scelera perpetrantes 108, 2 *uide* quantus; tantarum linguarum scientiam concessam haberent 104, 7 iusti tot tantique 120, 2 tanti sancti ac beati martyris 48, 1 tanta copiosa clementia ac liberalitate 93, 8; 155, 6 tam *non inuenitur*
tardo opere non ueloci implebatur 118, 4
tegebant Cherubim faciem dei pennis 155, 1
locorum ac temporum diuersa temperamenta 123, 3
temperies amoena 123, 4
templa illis facientes 27, 1 in templum poni iussit 142, 8 in templo 117, 5; 107, 15. 140, 1 ad honorem templi 117, 5 *bis*
temporalis non est Christianitas 110, 5; 112, 3. 121, 8. 127, 2. 129, 10 non est filius 127, 4. 6 temporalia sacrificia, non perpetua 110, 6. 7 temporalis potentia 128, 3; 134, 7. 9
temporalitas Grecorum 121, 10; 129, 9 quod est temporalitatis, uelut antiquum praedicatur a Grecis 122, 1
temptationes 79, 3
temptantis est hominis uoluntas huiusmodi 128, 9 temptare uolens si esset horum diuina scriptura quam legebant Iudaei 142, 7
tempus aetatis discernens cum eis

adcréuerit *praef.* 2 tempus uanum uitae habuisse 49, 4 cogente causa temporis 155, 9 usque ad tempus aliquod *praef.* 2 ad tempus 156, 8 post tempus = postea 82, 8 post multa tempora 56, 2 nostroque in tempore 141, 1 non in tempore, sed ante omnia saecula genitus Christus 127, 3; 26, 5 illo tempore 130, 6; 26, 5. 27, 2 in illo tempore 61, 4; 42, 2. 23, 2 tunc temporis *uide* tunc; in medio temporis 112, 4 multum temporis 113, 1 in medio tempore 153, 6 tempore priores 110, 1 medio tempore positi 110, 10 multo tempore 24, 2 omnique id est primo et secundo et postremo tempore 150, 3. 155, 7 secundum temporum definitionem 107, 1; 150, 7 ac locorum temperamenta diuersa 123, 3 secundum tempus 129, 7 IV tempora anni 149, 5 tempora quaedam Christo contraria esse 6, 2 diuersis temporibus 150, 2 diuersae uirtutes cum suis conexae temporibus 149, 8 temporum curricula ignorare 112, 1

minas ei tendebat angelus 118, 2 Aethiopiae latitudinem prope fines tendentem oceani 121, 3

tenebrae et profundum et aqua 33, 4. 5 *ter* liberatus de tenebris homo 149, 7 cooperti tenebris 155, 8

funiculum angelus tenens 153, 1 diuitias Christi mysterii 156, 2 pati non potest diuinitas nec teneri neque uideri 92, 1 sui sub dicione tenere orbem terrarum 121, 7; *praef.* 3 ut Iapheth Persarum teneret imperia 121, 6 Ergo non tenet quod uerum est 91, 2 hominem piissimorum tenere similitudinem 56, 1 tenuit = κεκράτηκεν uirtus in caelo feminea 3, 1 iudicio obnoxia tenebatur uoluntas praua 109, 5

nomine tenus similem esse filium patri 66, 2

terra quae nobis alimenta exhibet in qua habitamus alia, alia prior illa terra in primo die facta quae uniuersa continet, aquam et terram, quae ὕλη est siue matrix 95. 96, 2. 4 terra maius, aqua minus elementum 96, 1 *uide* aqua; caelum et terra 80, 2. 3; 96, 3. 93, 5. 94, 1. 102, 1 carnem in terram dimissam 35, 4; 47, 6 terram de limo accepit dominus et plasmauit hominem 97, 4. 5; 117, 1 corpus Adae de terra plasmatum 97, 6 de terra Aegypti 32. 4 repromissionis 149, 6 usque ad terrae promissae introitum 107, 3 Babyloniae 18, 2 circumeunt terram Circuitores 85, 1 gigans appellatus Nembroth in terra 108, 1 gigans terrae monstrum 108, 3 terrae bona 112, 8 orbis terrarum *uide* orbis; terrae motus *uide* motus; in postrema terrarum omnium 18, 2

terrena desiderauit anima 99, 1

terrestris aqua 20, 2 esca 134, 5 oblationis munera 141, 4

tertius numerus 113. 2 filius 121, 4; 130, 2 tertium caelum 94, 3 tertio in quo passus est 140, 3 quarto—quinto *e.q.s.* 141, 2. 149, 3. 8

testamentum uetus et nouum accipientes 82, 1; 88, 1 de ueteri multa reprobari 134, 1 testamenti mysterium 156, 6 arca 12, 1 duo testamenta 107, 8; 156, 1 legis et prophetarum 156, 6

testimonium 119, 4 testimoniis prophetarum conprobantes 149, 5

testis incorporationis Christi Dauid 129, 6; 155, 4 a suis testibus mendacissimi iudicati sunt 121, 10
testatur et praedicat scriptura 37, 2; 94, 1. 97, 5. 98, 6. 122, 2 Esaias testabatur Iudaeis 110, 7 sicut Solomon testatus est dicens 56, 3; 69, 6. 120, 8. 138, 3 Solone testante Atheniensibus quod ab Aegyptio audierit 121, 8 ipsorum auctoribus testantibus 121, 8 hoc nuntiabat docendo ac rebus testantibus confirmando 75, 4 quae olim dicta sunt testando atque consummando 106, 4
ad texendas tunicas 117, 2
textus psalmorum 130, 6
timentes dominum 147, 6; 92, 2. 98, 4 barbaros 21, 4 timendae seueritatis iudicium 156, 9
timor dei Christi 128, 3 *bis* timore detenti 130, 6 quod erat timoris atque erroris demonstrabat deus 138, 2
titulatio eiusdem Dauid in multis psalmis 130, 4 *bis*
formulas tollentes et ponentes in lammina 21, 2 tollitur de mundo peccator 79, 7 tulerunt multa et addiderunt heretici 88, 5
minora tormenta sustinere 125, 2
iusti tot tantique 120, 2
ad totius mundi salutem Christum dimissum 38, 5; = *omnis*: mathematici totius erroris et sceleris adsertores 123, 1
quae non traditionis sanctorum sunt 81 sine traditione atque doctrina parentum eum fuisse inquisitorem 148, 3
traditor Iudas 34, 1. 36, 3
filio tradidit Noë orientalia Indiae 121, 2; 153, 1. 156, 7 sicuti beatissimi tradiderunt 106, 4 ut—omnibus uelut testimonio traderetur 119, 4 dierum numerus non in hac uanitate nuncupationis nuntiatus aut traditus 113, 2 fides ab illis tradita praedicata 112, 3; 143, 1 non a Christo traditum sed hominum errore inuentum 84, 5 ex eo traditum fuisse posteris 109, 8 populus diuersis captiuitatibus tradebatur 24, 4 ad captiuitatem gentilium 27, 1 tradidit saluatorem Iudas 34, 1. 2
transire animas sceleratorum in daemonas 124, 1 transisse Christum per uirginem ut aquam per riuum 38, 6 transeuntia erunt elementa ad maiorem gloriam 80, 7. 8; 134, 6 transiit de iudicio impiorum 125, 6 transisse CCCC et plus annos 106, 2; 107, 7. 105, 2 omnia transibunt 80, 1. 2; 96, 3 praemium hoc caducum et transiens 59, 2
antequam pagani nomina e sanctis scripturis transtulissent 103, 1. 105, 5. 122, 1. 142, 9
transfigurat se uelut angelum lucis 26, 5
transformatio in monte 140, 4
transformatum putatiue et ita se passum fuisse 29, 3 angelos ita peccasse transformatos in carne 108, 7 *bis*
transgressio mandati Adae et Euae 120, 3 *bis* 5
transactis diebus statutis 118, 2
transmigratione uos faciam captiuari in terram Babyloniae 18, 2
trecenti 106, 1. 108, 3
tredecim epistulae Pauli 88, 4. 89, 2
tres diuersae substantiae 68, 1 personae 93, 3 *bis* epistolae Iohannis

88, 4 caeli Salomonis 94, 2 pueri in camino 96, 2; 110, 9 filii Noë beati 121, 1 tres aut quattuor linguas ediscere 104, 4 duo aut tres historiografi 121, 10. 11 *bis* tribus annis 81 annorum milibus 110, 2 tribus in uersibus 129, 3; 4
in tribulatione iustus conprobatur 79, 7
cum tribularetur Farao 128, 4
ante tribunal Christi 124, 2; 125, 5
tribuit deus escas humano generi 72, 2; 129, 2. 132, 2. 150, 2. 3 aliud baptismum tribuendum a domino humano generi 82, 5
triformem esse deum 93, 1. 2
triginta primis annis quae facta sunt a domino 106, 3; 110, 7. 112, 2 *bis* 121, 4 triginta hominum interpretatio 143, 1
trinitas 143, 1 sancta adorandaque in Genesi nuntiata 109, 3; 137, 6. 9. 147, 5. 158, 5. 156, 7 immobilis inmensa omnipotens sempiterna 51, 3 omnia fecit uisibilia et inuisibilia 67, 4 inmensibilis inuisibilis inenarrabilis 93, 4 uera 110, 2. 3 qui baptizatur in trinitatem 152, 2
trina uice cottidie 129, 6
triplex uirtutis dignitas enitescit 150, 5 triplici uirtute omnis homo instruitur 136, 2; 153, 2
tristis est anima mea 69, 2
tristitia 120, 7
at ille tristatus est 150, 6; 82, 7
in triumpho inmortalis gloriae et caelestis meriti 135, 3
tunc 80, 7. 88, 6. 107, 8. 12. 116, 1. 121, 10. 126, 3 *bis* 128, 6. 148, 8 tunc temporis 64, 2. 104, 6. 117, 1. 121, 5. 6. 129, 5 tunc demum 128, 7 (tum *nusquam inuenitur*: Thielmann arch. lexic. VIII 553)
pellicias tunicas parentes nostros uestiuit dominus 117, 1. 2 *bis* 3
turbantur heretici de Deuteronomio 119, 1
turabula tenentes 14, 2. 22, 2
turpissimae uitae se dare 109, 5 nuncupationis uanitas 113, 2. 125, 4
turpitudini nefandae seruientes 61, 3 sui sceleris et turpitudinis perpetrandi causa 109, 6 pecudali turpitudine captiuare animas 61, 4
turris 104, 2. 105, 3. 5. 112, 1
tutamina suo portant in corpore 21, 3
tuus spiritus bonus 109, 7
magicis uacans artibus 29, 1; 32, 4. 76, 3. 108, 2; 72, 1
quo uadam a facie tua? 109, 7; 125, 4 uade, reconciliare 131, 5 ut uadat in pugnam 26, 4 (*tantummodo in locis S. S. inuenitur*)
ualde bona quae fecit deus 79, 4 conturbata est anima mea 99, 2
ut ualeret quis tres linguas ediscere 104, 4; 93, 8 non ualentium infirmitas 112, 4
uallis filii Ennom 19, 1
uaniloqui filosofi 102, 2
uanitas carnalis 75, 2; 87, 2 Pythagorica, pagana 76, 3; 36, 1. 55, 1. 103, 1. 111, 1. 3. 113, 2. 124, 2. 147, 1 Iudaica 112, 6 uanitati creatura subiecta 80, 6; 134, 2 uanitatibus seruientes 55, 4; 109, 5. 123, 1. 129, 10
uanus Hermes Trismegistus 103, 1 uani dei *paganorum* 112, 6 homines 135, 5 poëtae 105, 5; 38, 3 poëtae et filosofi uanissimi 100, 1; 29, 5. 123, 1. 125, 3 *bis* 126, 1 uana doctrina 38, 1; 39. 82, 2. 129, 10 praesumptio: *uide* praesumptio; superstitio 36, 5; 81 ua-

nissima nomina dierum 113, 1 paganitas 122, 1 uanum uitae tempus et infructuosum 49, 4 in uanum labor impenditur 134, 3
uarietas patris et filii 127, 7
uariae dignitatis certamina 155, 9 ornamenta templi diuersa et uaria 117, 5; *praef.* 1
ut uas in uase inesse 51, 1
uastatores 108, 2
ubi 118, 1. 49, 4. 125, 4. 150, 5. 154, 1 Ubi autem conuersi fuerint i. e. crediderint, auferetur uelamen ab eorum cordibus 155, 4
ubique sine intermissione 109, 7; 37, 2. 110, 4. 49, 5. 51, 3. 93, 6. 122, 2. 123, 4. 125, 5. 130, 7. 135, 1. 149, 5. 155, 2
ue: quid imago quidue similitudo sit ignorantes 137, 1 de ipsius uxore et filiis filiabusue 24, 2
quibusdam uanis et uecordibus (uaecordibus *AB*) 34, 3
non minus Iudaei uel pagani iudicandi sunt 135, 5
uelamen in cordibus positum 155, 4
uelabant Seraphin faciem et pedes domini 155, 5
uelox commentator scripturarum Dauid 129, 3 tardo opere, non ueloci implebatur a populo 118, 4
ueluti umbram apparuisse Christum 40 ueluti abstinentes 84, 1; 85, 2. 95, 1. 108, 2. 93, 1. 112, 1. 119, 1. 132, 4. 26, 5 de Christo ueluti de homine 50, 3; 96, 4. 123, 4. 149, 2 et ueluti alienos 108, 4; 142, 1. 152, 3 in lapide magno uelut obelisco 21, 2 transfigurat se uelut angelum 26, 5 tales animas hominum uelut canum et pecudum similes 88, 7; 122, 1 uelut testimonio traderetur 119, 4; 122, 1. 2. 133, 3 uelut quasdam semitas 121, 2. 10 per eum unum uelut generalem modum 132, 2; 134, 9. 142, 5
uenator Nembroth 108, 1
uenenariorum animas in daemonas ac pecudes transire 124, 1
uenerantur Simonem quasi patrem 29, 2; 33, 2 serpentem 1, 1; 17, 1
ueniam delicti inpetrare a Christo 107, 12; 115, 8. 125, 4
cum uenisset Aegyptum 32, 2 de Syria Romam 44, 1 ueniens de Ponto in Greciam 88, 6; 142, 8 de gentibus 36, 5 qui uenerant captiuare populum 21, 4 ad maiorem gloriam uenientia semina 80, 5. 8 ad passionem uenisse 32, 6 spiritum a deo 104, 7 in carnem *uide* caro; ex quo uenit dominus 106, 1. 2 ne ueniam ad uos 82, 7; 112, 8 ueniet palam deus 92, 3 Priusquam ueniant adnuntiata sunt uobis 110, 6 malos reges non a sua uenire uoluntate 101, 1 qui uenit in nomine domini 107, 13
in uentre sanctificati iusti 120, 2
uerbum hoc quod dixit baptista 55, 4; 115, 1 non omnes capiunt 84, 2 meum mittam in Achaiam 138, 6 uisu uerbo aut persuasione decipiunt multos 26, 5 uerbum domini 67, 4; 109, 4. 110, 4 dei *i. e. Christus* 107, 15; 64, 1 uerbum conuersum in carnem 70, 1. 2; 110, 3. 32, 2. 38, 3 sono uerborum impietatis semina confirmarunt *pagani* 142, 9 uerba similia eloquar 26, 4
uerisimilis rei inuentor 42, 1
ueritas pietatis docebatur 109, 7; 135, 1. 4 est una 93, 3; 153, 2

ueritatis Christianae iura 32, 1 catholicae regula 87, 2 euidens ratio 97, 6; 129, 3 plenitudinem habens 140. 3; 142, 4 ueritati non adquiescebat 45, 3 in ueritate comperi 150, 2 a ueritate recessit 48. 1 dissentit 125, 3 Veritas *aeon Valentini* 38. 3 *bis*
Postea uero 104, 4; 109, 5. 138, 3. 151, 2 in fine uero 140, 2 quae autem ut de deo dicunt, ea uero non accipiunt 50, 3
populus gentium in mente lapidea uersabatur 151, 4; 17, 2
uersibus quod uoluere dicere conati sunt fingere 129, 8 tribus in uersibus psalmi primi 129, 3
non uertitur animae natura in naturam alteram 124, 3
uerum *uide* solum
uerus deus: *uide* deus; pater, uera patris persona: *uide* pater; uerus filius *uide* filius; de uera carne Christi *uide* caro; de uera anima *uide* anima fides salus salubritas trinitas sententia pietas propheta; si uera fuerit doctrina 112, 7 uera et antiqua arcana legis 129, 9 uera proprietas filii de patre 127, 6 ficta, non uera paenitentia 132, 5 uera sacrificia 110, 6 uera et salubris dies paschae 58, 3 non tenet quod uerum est 91, 2; 111, 2. 128, 2. 140, 2 uerum sequendo 90, 1 persuasione rei similis et ueri 26, 5 non uere passum, uisum esse Christum 42. 3; 44, 2 *bis* uere beati et sancti 147, 5 multi illi uere quam duo edixerunt 121, 11
in uesperum 133, 1
uestigia sequi 135; 3; *praef.* 3
uestimentum uetus 45, 2 in uestimentis studium gerentes 9, 1 uestimentis mulierem cooperientes 26, 1
quod pellicias tunicas dominus parentes nostros uestirit 117, 1
cum apostoli uetuerint circumcidi homines 156, 8; 21, 3
uetus uestimentum 45, 2 periti illi ueteres 107, 3 *uide* testamentum
uiam parricidii saeculo seminare 131, 4 ad currendam uiam 108, 8 quos inueniunt in uia 85, 1; 129, 4 in uiam rectam deducet 109, 7 in uiis domini ambulare 79, 3
uicem *uide* inuicem; trina uice cottidie cantu resonante 129, 6
uictores orbis terrarum Romani 121, 7
uictoriam desiderandam adipisci 82, 6
uides ergo quomodo factum hominem ostendit 97, 5 Me non uidebitis donec dicatis 107, 13 uidete ne quis uos decipiat 123, 2 septimanae Danihel quas uidit 107, 9 Sicut uidistis eum ascendentem in caelum 71, 3 uidit Eua oculis suis arborem 116. 1 cum uideret homines daemoniis immolare 129, 5 uidens quod illi hoc fecerunt 31, 4 uidere somnia 33, 7 uiso et recognito uero parente *praef.* 3 uidere et cognoscere 110, 8 uidere et audire 129, 7 *bis* 138, 1 uidendo delectabatur in ea 109, 8 capacitas uidendi (*A*) dominum diuersa 138, 4 quod praesens uidebatur 129, 3 ut Christus uideri possit carnem induit 70, 2; 92, 1. 138, 1 putatiue uisum fuisse Iesum hominibus qui non uidebatur uere sed erat umbra 44, 2 Quid ibi uidetur nuntiare? 110, 3; 119, 2. 124, 2. 130, 7 Grecorum quae uidetur esse sapientia

129, 7 ne amplius delinquere uideatur 79, 7 si qui ei similis uideretur 108, 1
uigilabant ad eum 128, 6
uiginti quattuor litterae 42, 2 quinque 121, 4 nouem 112, 2
uilla *Gittha* 29, 1 Pepuza 49, 4
uicit Christus non sibi sed nobis inimicum 92, 6 *bis*; 135, 3. 156, 4 Christi in ascensione uincentis est consummatio 140, 2
pomorum uindemiae conlatio 141, 2
quasi suos iam fouet ac uindicat filios *praef.* 2
uindicta de Cain septies 107, 7 septem uindictas persoluet 132, 5
uineae domini 56, 3
uinum nouum 45, 2; 75, 1
uiolenta ratione decernit historiam 108, 7
iura uiolabat ueritatis 32, 1; 129, 8
progenies uiperarum 124, 4
uir desideriorum 107, 2. 15 beatus 129, 4 LXXII sapientes ac prudentes uiri interpretes 142, 6 sanctorum sapientissimorumque uirorum LXXII interpretatio 142, 1 sex uirorum 144 fortes uiri Hercules 8, 2 de uiri corpore facta femina 97, 6
uirescunt diuersae uirtutes inuicem cum suis conexae temporibus 149, 8
uirgo 142, 2. 156, 4 non de uirgine natum Christum 35, 2; 38, 6. 44, 2. 56, 2. 57, 1. 127, 2 mulieres et uirgines 117, 5
uirtus praepotens illorum primorum 138, 4; 149, 8 domini 155, 8 angelicae uirtutis est linguas omnes scire 104, 6; 136, 1 uirtutis causa gigans 108, 8 triplex uirtutis dignitas 150, 5; 153, 2 uirtus ignea peragrans Seraphin 156, 2 uirtutem iustitiae 8, 2 sua uirtute deus hoc illis praestitit 117, 4; 123, 4 128, 1. 6 spiritali uirtute dicti psalmi 130, 8 quod nec rerum natura ... nec uirtus aut ratio persuadet 151, 1 omnis uirtus caelorum 67, 4; 109, 4; 128, 2. 129, 3 uirtutem, uirtutes scripturarum legis ignoratis 59, 3; 60, 1. 135, 5. 147, 6 in diuersis doctrinis ac uirtutibus 139, 2; 149, 8 triplici uirtute omnis homo instruitur 136, 2; 153, 2 quadriformi 156, 1 perfectio uirtutum 141, 4; = δύναμις: uirtutes quae mundum fecerant 29, 6. 7; 31, 5. 33, 2. 34, 2 dicit Simon magus se esse uirtutem quandam dei quae supra omnes uirtutes est 29, 1; 52. 1, 2. 3, 2 feminea 3, 1 superna 31, 2 *seqq.*; 32, 2. 33, 5 altera id est secundus deus 47, 2; 2, 1 quae uirtutes deorsum sunt 35, 1 αἱ κάτω δυνάμεις Epiph. 109 B inimicae 3, 2; 32, 5 uis *uocabulum nusquam legitur*
uisibilis *uide* inuisibilis; uisibilis creatura 35, 1. 80, 7 paradisus 55, 4 res 70, 2 et compositus deus paganorum 155, 2
uisio dei 138, 3 uisiones inanes 33, 7 non in uisione aliqua consistere Christi substantiam sed in fide 155, 11
ad eum uisendum *Christus cum carne coniunctus* 70, 2; 138, 4
uisum caecis praedicare 107, 14 uisu hominum inormes aestimati 108, 2. 3 uisu suauis arbor 116, 1 uisu uerbo et persuasione decipiunt 26, 5 *bis* cuius uisu sanguinis recessit angelus 118, 3
uita hominum in praesenti saeculo 134, 8. 9 praeclara 137, 6

bona 137, 9 **fide uita bono opere conlaudati** 89, 8; 108, 3. 110, 1. 7. 35, 3 *vide* **fides; uita dulcis** 123, 4 **in hac uita** 125, 4; 110, 5 **futura inmortalis** 134, 3. 5 **uitam hominibus donaturus Christus** 34, 2; 43 **uita aeterna** 20, 2 **caelestem prophetarum sequi** 76, 3 **carnalis** 134, 4 **uitae tempus uanum habuisse** 49, 4 **pecudum uitam detinere** 57, 2 *bis*; 134, 4 **monachorum exercent** 9, 1 **turpissimae uitae se dare** 109, 5 **mundi** 134, 6 **uita non alia utebantur** 110, 5; 112, 5 **lignum uitae** 115, 1. 5 **uita *secundum Valentini doctrinam*** 38, 3 = ζωή

uitiis saecularibus inherere 32, 7 **et concupiscentiis carnalibus seruiendum** 63; 110, 10 **saeculi implicati** 73, 1 **uitiorum perniciosa damnatio** 73, 3 **uitiorum causa et facinorum gignendorum** 109, 1

uitulus 56, 1. 139, 3. 155, 9

quem uituperabat si omnes laudabat? 91, 1. 3

uiuificatus est spiritu 92, 5

uiuo ego 82, 3 **ut reuertatur et uiuat peccator** 82, 3 **si condigne uixerit in hoc saeculo** 89, 6 **secundum carnem** 4, 1 **carnaliter** 8, 1 **tres personae uiuentes in perpetuum** 51, 3; 115, 1 **sub mandato** 156, 7. 8 **male uiuere** 32, 7 **uita hac in qua uiuimus** 110, 5

aquae uiuae fons dominus 20, 1 **neque delectatur in perditione uiuorum** 79, 4 **personam uiuam filii sempiternam** 64, 1

uix 104, 4. 110, 5. 125, 4 *bis*

ultro sibi mortem inferre 62, 2

umbra erat Iesus 44, 2 **putatiue id est quasi per umbram** 29, 3; 32, 6. 42, 3. 45, 4 **Quod enim erat per umbram** 75, 4 **ueluti umbram** 40 **quod in lege per umbram celebrabatur** 119, 4 **per umbram aliquid minus dictum** 112, 4 **de lege et umbra** 75, 3; 134, 9. 135, 4 **Hebr. X 1 † ne umbra quod uerum erat pareretur** 140, 2

umbraliter apparuisse Christum 31, 6; 45, 4 **in lege quod ante dicebatur ex parte** 135, 4

unde et Zenobiam docuit iudaeizare 64, 2; 88, 6. 105, 5. 125, 6. 118, 3. 121, 2. 7. 123, 1. 132, 4. 6

undique nuntiauerunt prophetae 107, 1; 129, 5. 151, 2 **deuictus undique oratione apostoli** 29, 9

uncxit me spiritus euangelizare 107, 14

unicus filius 66, 3; 127, 3. 5

unigenitus filius 127, 6. 7

unitas aequalitatis et ueritatis coniungenda 153, 2

uniuersitas 154, 3

uniuersus orbis terrarum 121, 1 **nobis et credentibus uniuersis** 71, 2 **quod ab uniuersis contemnitur** 12, 2 **si uniuersa scriberentur quae fecerat** 106, 3; 100, 4. 103, 3. 80, 4. 95, 1. 96, 2 **occidentis uniuersas partes** 121, 4 **uniuersarum gentium rectores** 121, 7; 29, 8. 151, 5

unus deus 115, 3 **pater et unus filius** 127, 5. 7 **unius hominis** 142, 1 **ex eis cecidisse unum Iudam** 42, 3; 115, 1. 156, 2 **de Cherubin unus** 156, 1 **unum librum Sapientiae** 56, 2 **hominem** 120, 6 **cum scriptura dicat et unam linguam et linguas** 104, 1 *bis* 105, 3 **unum mundum** 114, 1 **pagani unum caelum et polus profitentur interdum** 94, 4 **unum principium** 47, 2 **qui unum *diem* praetermittit, potest et de**

aliis dubitare 140, 3 una dies paschae 58, 3; 88, 4 unam qualitatis substantiam esse 67, 1; 93, 7. 3. 110, 3 quae in uno anno gessit 106, 3 per eum unum uelut generalem modum 132, 2 non uno modo sed diuersis modis locutus est deus 138, 1 haec nomina accipimus nuntiata una (*A*) 103, 2; duo principia, id est unum deum bonum et unum malum 44, 1; 45, 3. 61, 2. 111, 2. 127, 5. 7 res istae in unum coniunctae 70, 2; 148, 8 multis consonantibus in unum 121, 11; 142, 8 in una eademque fide 153, 2 duorum populorum unius impietatem alterius iniquitatem 107, 7 *uide* alter; unius prouinciae proprietas 111, 6; 137, 5

unusquisque 124, 2

sub hoc uocabulo idolum facientes 25, 2

dominus uocationem multorum praedicans 150, 5

uocitata (*A* uocata) 29, 1

qui uocat ex nihilo ea quae non sunt tamquam quae sunt 117, 3 omnibus eis nomina uocans 103, 2 qui Proclianitae uocantur 56, 1; 57, 1 ante intellectus uocabatur anima 99, 1 quae uilla est in Samaria ita uocata 29, 1 (*A*) qui erat uocatus ad nuptias 116, 3; 150, 5. 8

uolatilia 95, 3. 154, 3

uolatus sublimis in caelum 139, 4

uolo ut et isti sint mecum 139, 5; 156, 4 cum uolunt apocryfa legere 88, 2; 89, 2. 121, 10 ut quod uelit eligat 156, 9; 26, 2 nullius rationis est ut uelit quis aestimare 98, 4; 148, 9. 153, 6 siue accipere quis uoluerit sex caelos 94, 2; 113, 1. 117, 3 uoluit deus genus eius pullulare 105, 3; 120, 5. 128, 9 sicut sentire uoluerunt hoc ita quam plurimi 106, 2; 118, 2 quae uoluerunt addiderunt 88, 5 quod uoluere dicere 129, 8 gigantas in caelum ascendere uoluisse 105, 5; 118, 1 si uolueritis et audieritis me 112, 8 neque uolentis neque currentis est 128. 1. 6; 150, 9 uolens nouum quid decernere 39; 68, 2 uanitati creatura subiecta est non uolens, sed 80, 6 cum non paenitudinem gerere uoluissent 132, 7 si uellet credere prophetae uero 26, 3

uoluntas hominum praua iudicio obnoxia 109, 5; 79, 5. 6; 109, 6. 110, 10. 111, 6. 112, 8 ex hominum uoluntate uitia descendere 73, 3; 79, 5. 111, 3 Quod ex uoluntate est 84, 4; 150, 3 inque nostra uoluntate esse ut 128, 7; 131, 3 uoluntati hominum talis gratia abstinentiae concessa 84, 2; 110, 9. 150, 2 *bis* temptantis est hominis uoluntas huiusmodi 128, 9 contra amborum, dei facere uoluntatem 84, 3; 101, 1 a sua uoluntate, sua uoluntate fieri malos reges 101, 1; 128, 6 uoluntate = *sponte* 124, 3. 154, 1

rerum humanarum causa ac uoluptatum 135, 1

reuertebatur ut canis ad suum uomitum 128, 4

uorago culparum 73, 3

uocis humanae expositione condigne non expromitur 93, 4 aliud in sono uocis aliud in abscondito 136, 5 loquebatur de caelo uoce ipsius audita 138, 2 sublimi clamabant Seraphim 155, 1. 7

urbs *nonnisi Romae additur* 62, 1. 45, 1. 89, 1
urguetur uoluntas hominum obnoxia legi 79, 5 necessitate urguente 142, 1
usquam 132, 6
usque ad Moysen ab Adam 110, 2; 107, 2. 3 *bis* 8. 11. 104, 2. 105, 2. 106, 1 *bis* 4. 78. 110, 6. 111, 1 *bis* 112, 1 *ter* 2 *ter* 113, 1 in caelum per inpositionem montium usque 105, 5 usque ad tertium caelum raptum se 94, 3; 121, 2. 3 usque ad tempus aliquod *praef.* 2; 26, 3 usque in partem aliquam meridiani 121, 2 usque ad mortem tristis est anima mea 69, 2 usque in hodiernum diem 111, 4 usque nunc 111, 4; 112, 2 usque hodie 155, 4 a Mosen usquè Samuel iudicem 112, 2 (Landgraf arch. lexic. IX 560) usque quo Christum non crediderint saluatorem 155, 4
ex illius figura usurpantes pagani 8, 2; 76, 3. 103, 3
ut Saul ille 98, 6; 103, 1. 110, 9. 111, 6 ut et Democritus ille 114, 2 ut quidam filosofi 102, 2; 123, 3 ut quidam arbitrantur 106, 4; 112, 3. 115, 2 rationabiles pecudes ut homines 100, 1 ut homo 100, 2 ut ait Hesiodus 111, 2 *uide* aio; 113, 2. 114, 1 ut scriptum est 100, 4 ut rebellantes hoc passi sunt 104, 2; 109, 8. 129, 6. 130, 4. 135, 3 latitantes ut uulpes 56, 3; 108, 8. 128, 4 ut condecet 127, 3 Alia est heresis ut Hiezechiel peruidit stantes LXX seniores 22, 1 ut puta *uide* pùto; solum hoc esse a deo ut si quis manducet et bibat 134, 2 audire a domino meruit ut remissionem esset accepturus 132, 4 scriptum est quod meruerint consequi perfectionem, ut doctores fieri properabant 149, 4 *uide* sicut; nullius rationis est ut uelit quis aestimare 98, 4 ut quid = ἵνα τί 16, 2 (Woelfflin arch. lexic. IV 617) ut praeterire cursum nullo modo possint hincque clementia Christi manifestaretur 133, 4 Ideoque Cantica dicta sunt Canticorum ut—panderetur, ut ueritas refulgeret 135, 4; 119, 4. 139, 4 hoc dicebat ut obprobium non amplius pateretur 50, 2; 115, 5 Non intellegente diabolo ut mali tanti suggestionis paenitudinem gereret 115, 7 deum dixisse ut pelleretur Adam de paradiso 115, 8 *uide* iubeo; ita ut *uide* ita; cum historiam quaerunt, id est ut quae nouissima prima ... esse posita peruident, non modicum scandali patiuntur 130, 1 ut perscrutatus est animi occulta ipsius, eum peruidens arguebat 131, 4
utensilia 117, 5
utrem inflantes ponunt in ecclesia 75, 1 utres ueteres rumpuntur uino nouo 45, 2. 75, 1
utriusque naturae participes 61, 3 Paulus coniunxit utrumque, *carnem et diuinitatem* 92, 5; 127, 3 corpus et anima, haec utraque 69, 3 cum utrique ferebantur contentioni inani 79, 1; 105, 1 imperitiam coniunctam utrorumque 156, 10 in utrisque poplitibus claudicatis 16, 2
in utero concipiet uirgo 142, 2; 156, 4
utilis eruditio humano generi 128, 5 esca istius saeculi 134, 3
utilitas non parua secundum litteram 155, 1 neque esse mandatum

uirtutis aut utilitatis alicuius 136, 1; 153, 6 caelestis 141, 1 eruditionis et utilitatis sunt plena 79, 6 non sine utilitate et emolumento futuro 79, 7 conuersionis causa et utilitatis 102, 3
ostendens utique nobis aliud baptismum concedendum 82, 5; 96, 2. 97, 5. 109, 3. 128, 2. 129, 4. 131, 3. 134, 6. 147, 5. 156, 4 non utique dantis erat inuidia domini 112, 4; 148, 6
utuntur libro Sirach 56, 2; 50, 3 baptismo 55, 4 uita non alia utebantur 110, 5
a uulneribus saluabantur 21, 2
ut uulpes latitantes 56, 3 *bis*
uxor eius 16, 1; 84, 3. 24, 2

uirtutis aut utilitatis alicuius 136, 1; 153, 6 caelestis 141, 1 eruditionis et utilitatis sunt plena 79, 6 non sine utilitate et emolumento futuro 79, 7 conuersionis causa et utilitatis 102, 3
ostendens utique nobis aliud baptismum concedendum 82, 5; 96, 2. 97, 5. 109, 3. 128, 2. 129, 4. 131, 3. 134, 6. 147, 5. 156, 4 non utique dantis erat inuidia domini 112, 4; 148, 6
utuntur libro Sirach 56, 2; 50, 3 baptismo 55, 4 uita non alia utebantur 110, 5
a uulneribus saluabantur 21, 2
ut uulpes latitantes 56, 3 *bis*
uxor eius 16, 1; 84, 3. 24, 2

BR 60 .C66 v.36 C.1
Sancti Filastrii episcopi Brix
Stanford University Libraries
3 6105 038 029 372

DATE DUE			

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305